L. ANDR. RESENDII

EBORENSIS

OPERA HISTORICA

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/landrresendiiebo12rese

2 vol. 600 rs

L. ANDR. RESENDII
EBORENSIS

DE ANTIQUITATIBUS LUSITANIÆ,

CÆTERAQUE HISTORICA,

QUÆ EXTANT,

OPERA.

CONIMBRICENSIS ACADEMIÆ

JUSSU EDITA

TOMUS I.

CONIMBRICÆ:

Ex Typographia Academico-Regia.

ANNO M.DCC.XC.

Cum facultate Regiæ Curiæ Commiſſionis Generalis pro Examine, & Cenſura Librorum.

Taxatum hujus voluminis pretium eſt ... 500 *R.*

Coimbra, 19 d'Abril de 1866

Jose Monteiro da Silva

EPIGRAMMATA
IN LAUDEM
JACOBI MENŒTII
VASCONCELLI,
ET RESENDII,
AUCTORE
EMMANUELE CABEDIO
VASCONCELLO

IPSIUS EX SORORE NEPOTE, EQUITE MELITENSI.

Lucius antiquam patriam dum a morte pararet
Eripere, injecit invida Parca manum.
Sed moriens poſt ſe victura volumina liquit:
Hæc Jacobe tua perficiuntur ope.
Edis opus, ſic ille tibi dat morte carere,
Tuque illi, patriæ gratus uterque ſuæ.

ALIUD.

ALIUD.

DUm ne deficiant patriæ monumenta, laborat
Andreas, operi deficit ipſe ſuo.
Ac velut Atlantis laſſati pondere fertur,
Herculeis humeris incubuiſſe labor:
Incubuit labor iſte tuis, Jacobe, nec alter,
Quo melius gravis hæc machina ſtaret, erat.
Lyſia te poſtquam vidit ſub pondere, dixit
Non minor Alcîde es, non es Atlante minor.

ALIUD.

CUm mediam Cous Venerem pinxiſſet Apelles,
Et moriens cœptum linqueret auctor opus:
Artificis manus una, manus deterruit omnes,
Nec medio finem quæ daret ulla fuit.
Pinxerat Andreas ſimulachrum nobile regni,
Liquit at incœptum morte peremptus opus.
Non Jacobe tamen terret te inſignis imago,
Extremamque operi vis adhibere manum.
Et bene conveniunt cum primis ultima, maius
Andreæ nomen tu facis, ille tuum.

VITA
L. ANDREÆ RESENDII

AUCTORE

JACOBO MENŒTIO VASCONCELLO.

ANDREAS Reſendius Eboræ natus eſt, quæ civitas, poſt Oliſiponem, primum locum in Luſitania obtinet, & olim Liberalitas Julia cognominata fuit, teſte Plinio libro 4. c. 22., quod confirmant antiquæ Romanorum inſcriptiones in eadem urbe repertæ, de quibus ſuo loco agemus.

Patrem habuit Andream Vaſium Reſendium, ex equeſtri ordine, matrem Leonoram Vaſiam Gois, fœminam, ut honeſtæ inter Eborenſes conditionis, ita celebris apud omnes probitatis, & vitæ ſanctimoniæ: cui etiam Angelæ alterum ſuæ gentis cognomen erat. Unde ipſe Reſendius, Angeli prænomen aliquandiu uſurpavit, quod ex librorum titulis, quos in prima ætate edidit, colligere licet.

Appo-

Apponam autem ejus verba ex quadam epiſtola, quam ſcripſit ad Georgium Cœlium anno hujus ſeculi milleſimo quingenteſimo trigeſimo quarto, quibus nobilitas Reſendianæ gentis aſſeritur in hunc modum.

Jactabis tu forſitan Chœlios tuos, aut potius Cuniculos, id enim veſtrum cognomen eſt, quanquam tu Choelium te primum Luſitanæ linguæ proprietate, deinde, quaſi te ipſe adoptaveris, Cœlium, quam Cuniculum cognominari maluiſti.

Opponam ego clariſſimam olim, ſed & nunc non obſcuram, nec humilis faſtigii Reſendiorum gentem, a Vaſco Martino Reſendio, cui Magno cognomen fuit, atavo per Gillonem, ſeu mavis Ægidium Vaſium abavum, Vaſcum Martinum minorem proavum, Martinum Vaſium avum, Andream Vaſium patrem, Reſendios, ad me legitimis nuptiis, & liberali matrimonio derivatam. Et alibi in eadem epiſtola. *Ego Luſitani Equitis filius ſum, qui bello Hiſpanienſi, ſanguinem pro patria non ſemel fudit.*

Patre orbatus eſt, cum adhuc infans, & fere in cunis eſſet, & a matre complures annos liberaliter educatus. Cujus impulſu, &

vir-

CARMINA
JACOBI MENŒTII VASCONCELLI
IN LAUDEM
LUCII ANDREÆ RESENDII.

LUSITANIA RESENDIUM ALLOQUITUR.

Rex Macedum clari proles generoſa Philippi,
Cum terras Aſiæ quateret victricibus armis,
Dirutaque antiquæ luſtrans veſtigia Troiæ,
Potarèt Simoentis aquas, Xantique liquorem,
Conſtitit ad tumulùm Sigæo in littore, magni
Æacidæ, tali compellans voce ſepultum.
O fœlix nimium juvenis, cui contigit altum
Mæonidæ plectrum, quo ſe tua gloria cœlo
Attollens, viget æternos manſura per annos.
Sic ego fœlicem Reſendi maxime, noſtræ
Gentis honos, dicam nunc me, nimiumque beatam,

* Quod

Quod tua me titulis decorarint ſcripta vetuſtis,
Et decus antiqua repetens ab origine noſtrum,
Erueris, monimenta meas teſtantia laudes.
Macte animi non tu vanos mihi fingis honores,
Aut mea fucatis auges præconia verbis:
Sed veram hiſtoriæ ſeriemque, ſidemque ſequutus,
Abdita Romanis annalibus, abdita Graiis
Pandis, & in lucem multis incognita profers,
Lyſiadum narrans inſignia facta meorum,
Magnanimosque duces, olim quos Romula virtus
Ut bello invictos, ſic fidos pace probavit.
Ipſa igitur clarum ventura in ſecula nomen
Conſequar, atque ævo per te celebranda futuro
Semper ero, dum noſtra Tagus per rura meabit
Aurifer, & rapido deſcendet in æquora curſu,
Dumque meo feſſos merget Sol littore currus.

JOANNES SECUNDUS
HAGIENSIS
LUCIO ANDREÆ RESENDIO.

QUod tibi Pierios Urbs aſpiravit odores,
Divite qua Delus nat ſinuoſus aquæ,
Turris ubi vaſtæ moles operoſa ſuperbit,
Mœniaque hoſtili non ſuperata pede,
Non honor ille mihi debetur, docte Reſendi,
Debetur fratri non honor ille meo,
Sed ſua Teſpiades oblectamenta ſecutæ
Plectraque Phœbæis æmula pectinibus:
Perteſæ laticesque ſuos, & Apollinis Odas,
Hæſerunt lateri, magne poeta, tuo.
Tectaque cum ſacro ſubierunt hoſpita vate,
Mox & odorato rore rigatur humus,
Veſtiturque locus violis, quas legerat ipſa
Parnaſſi in ripis Calliope roſeis.
Hinc tibi Caſtaliis fragrarunt dotibus aura,
Fallor, an & noſtris naribus hæſit odor?

AD EUNDEM.

ANgele ad immeritas laudes ignoſce tacenti:
Si tua decliveis plectra morentur aquas,
Vocalesque modos ilex aurita ſequatur
Mitius, & ſortis te premat ira tuæ,
Nec te perpetuo gravet aula hæc imperioſa,
Sed tua purpureus tempora cingat honor.
Quæque gerit laurum frons, & gerat illa galerum,
Hæc ego: fatipotens hæc rata Phœbe velis.

AD EUNDEM.

REbus in adverſis animoſus frange ſuperbæ
Jura Deæ, dominamque rotam, quæ ſingula verſat,
Stare loco impatiens: ſpera bene, forſitan aſtro
Adveniet grata hora ſuo, nec lenta moratur,
Quum te, cornuta cinctum ſacra tempora mitra,
Sublimem, ſortis meminiſſe juvabit acerbæ.

EPI-

tat, quas inferius ſubjiciam: ſed nunquam ſerio, & ex profeſſo ei manus admovit, niſi quadriennio fere antequam e vita migraret. Libet autem hoc loco, elegantiſſima ejus carmina adducere, quibus honorificam mei mentionem faciens aperte teſtatur, me impulſore, opus antiquitatum a ſe inchoatum fuiſſe. Sic igitur ſatyram quandam ſtomachabundus auſpicatur.

QUam vim cuique ſua inſeruit natura, vel ætas
Aſſuefacta diu, ingenitam prope reddidit uſu,
Vertere difficile eſt bone Vaſconcelle retrorſum,
Impellat niſi vis, ratiove retexere tramam,
Et prope detextæ diffringere licia telæ.
Id mihi quandoquidem ſenio contingit adulto,
Ut ſtudia, in quæ me genitale adfecerat aſtrum,
Quæque ad canitiem fueram ſectatus, omittam,
Seponam calamum, patiar pulveſcere libros,
Libera per quorum nidos operetur Arachne:
Vaſconcelle doles, ac per convicia crebra,
Jam detrectantem, jum munia ſacra Minervæ
Exoſum, revocare cupis, monumentaque rerum
Luſitanarum, medio jam deſita curſu,
Nec ſummam ad metam perducere, turpe putabis,
Debita jam regi, patriæ, ſtudiiſque, tibique,

Quem

Quem mihi vel juris prudentia ſumma, vel ipſum
Eloquii geminum decus, & ſine labe furentis
Invidiæ, mores, parilis vel candor utrimque,
Nectit inabruptæ per mutua vincla catenæ.
Mutatæ mentis cauſſam neſcire labores.

Neque prætermittendos puto ejus endecaſyllabos, quibus me ſalutavit, eo tempore, quo hoſpitio excepi Matthæum Contarellum, qui poſtea Cardinalis fuit ſancti Stephani, cum ad nos veniſſet in comitatu Reverendiſſimi Cardinalis Alexandrini, qui ad Regem Sebaſtianum a Pio quinto Summo Pontifice avunculo ſuo, cum ampliſſima legatione miſſus fuerat. Nobis igitur ad menſam ſedentibus Reſendius, ipſe quoque ad cœnam invitatus, poma citrea, & alia munuſcula obtulit cum hoc epigrammate.

INter magnificas dapes, & amplas,
Amplo, & magnifico hoſpiti paratas;
Siquem das quoque muneri puſillo
Vaſconcelle locum, infimum licebit,
De noſtro id cape qualecumque rure.
Mittunt ruſtica ruſtici poetæ.

Apud

Apud Luſitanos nemo fuit, tam ex regibus, & dynaſtis, ac aliis principibus viris, quam ex eruditorum hominum cœtu, qui illum non arcta familiaritate, & benevolentia, quoad vixit, amplecteretur. Sed in primis charus extitit Alphonſo Cardinali, Regis Joannis fratri, qui adeo Reſendii conſuetudine, & doctrina delectatus eſt, ut ad ejus ſcholam, & ludum literarium ventitare, & illum docentem audire, jam ætate adulta, tantus Princeps, ea gravitate, auctoritate, regiique ſtemmatis majeſtate præfulgens minime gravaretur. Erat autem ſchola ædibus ipſius Cardinalis, & Eborenſi Eccleſiæ ita contigua, ut ad eam per atrii ſui porticum, paucis nobilibus ſtipatus, commeare poſſet. Poſt obitum vero Alphonſi, non minori in pretio ab Henrico habitus eſt, a quo aliquot ſacerdotiis auctus, & in familiarium numerum admiſſus fuit, & maiora ſperare potuiſſet, ſi uſque ad ejus regnum perveniſſet, ſed obiit regnante adhuc Sebaſtiano.

Exterorum etiam hominum, præſertim Illuſtrium, & quos inſignis fama eruditionis commendaret, amicitia uſus eſt. Lovanii Conradum Coclenium Belgam, virum clariſ-

ſimum,

ſimum, præ cæteris dilexit, ut teſtatur Ode elegantiſſima in ejus laudem compoſita, quam ſi hîc adjecero, rem haud ingratam lectoribus, me facturum puto. Ea autem eſt hujuſmodi.

TEn' non plus oculis amem
Cocleni, atque animo, luceque amicius,
Donec ſidereum jubar
Exortu referet Phoſphorus igneo?

Ante & ſidereum jubar
Solvetur, nec erit Phoſphorus igneus,
Quam te non oculis amem
Plus, ipſoque animo, luceque amicius.

Quibo ne eſſe tui immemor?
Ante oblitus erit ſol ſua munia,
Flecteturque retro ſtatum
Naturæ imperium, juraque ferrea.

Ante agros ſua germina,
Ante undæ Oceanum deficient ſuæ,
Ante amnes reflui petent
Fontes, aereis montibus editi.

Ante ad nimbiſonum Notum
Migrabunt freta ſe ſtare loco inſcia.
Cervisque unda fugacibus,
Silvæ convenient ſcamigero gregi.

De

virtute commotus, in ipſa ſtatim adoleſcentia, ordini Sancti Dominici nomen dedit. Et pie, ac religioſe a præpoſitis Monaſterii Eborenſis optimis diſciplinis, ac literarum rudimentis imbutus, mox ipſorum permiſſu, & auctoritate, Complutum adiit, ubi Antonium Nebryſſenſem, cujus tunc celebris fama erat, & poſtmodum Areium Barboſam Luſitanum Salmanticæ graecas literas docentem præceptores habuit. Cumque in illo maxima ſigna fœlicioris ingenii apparerent, ab eadem matre, & propinquis admonitus, ut graviora ſtudia capeſſeret, Salmanticam elegit, ubi peracto liberalium artium curriculo, Theologiæ operam navaret, in qua brevi tempore multum profecit. Deinde vero in Galliam profectus Pariſienſem Academiam inviſit, tranſactisque ibi aliquot menſibus, Lovaniam ſe contulit, unde illum in contubernium ſuum invitavit Petrus Maſcarenius vir nobiliſſimus, qui apud Carolum quintum imperatorem, Regis Luſitaniæ legatum Bruxellis agebat. Quem Reſendius cum vehementer avidum Latinæ Linguæ addiſcendæ reperiſſet, privatim docuit, & ſtudio, ac diligentia effecit, ut vir graviſſimus, & in eo dignitatis gra-

du

du collocatus, ac jam maturæ, & provectioris ætatis, non erubeſceret diſcipuli nomen, illectus vera animi voluptate, quam ex tam inſignis præceptoris familiaritate, & doctrina percipiebat.

Accidit eo tempore, ut Solimanus Turcarum Rex, ad obſidendam Vienam, Auſtriæ caput, cum ingentibus copiis adventaret, cui Cæſar, non ſine maximo totius Chriſtianæ Reipublicæ applauſu, cum valido exercitu occurrens, non ſolum Auſtriacos obſidionis metu liberavit, ſed etiam ferociſſimum tyrannum, re infecta, & magna copiarum parte amiſſa, fugam arripere coegit.

Aderat in expeditione Maſcarenius, ſecum ducens Reſendium in procinctu, & in ipſis caſtris, quem tam ipſe, quam cæteri magnates plurimi faciebant, ob inſignem hominis eruditionem, & inculpatos mores, cœpitque etiam amicorum opera Cæſari innoteſcere, a quo poſtea inter amicos ſemper eſt habitus, adeo ut quoties de viris Luſitanis, ſibi charis, percontandi ſeſe occaſio offerret, in eorum numero Reſendium frequenter nominaret, de ejus valetudine, & ſtudiis certior fieri cupiens: quod ipſe non ſemel in opuſcu-

lis

lis ſuis commemorat, maximi imperatoris erga ſe amorem, & benevolentiam, non ambitioſis ſuffragiis, ſed doctrinæ, & virtutis fama comparatam in magna ponens fœlicitate.

Sed ita divitiarum, opulentiæque contemptor fuit, tamque ingenuis, & candidis moribus, nec non egregia quadam animi liberalitate præditus, ut cum, & apud Cæſarem, & apud Joannem Luſitaniæ Regem, cæterosque principes, aſſidue ſemper verſatus fuerit, illisque in primis charus extiterit, tenui nihilominus fortunæ conditione ſit uſus, nec ad altiorem honoris gradum, opumve cupiditatem aſpiraverit: muſis ſemper, & literario otio delectatus: quod multis in locis ipſe teſtatur, & præcipue in quadam Ode ad Julianum Albium virum clariſſimum, qui poſtea Mirandenſis Epiſcopus fuit, & Petrum Sancium, ambos ut amicos intimos, & familiariſſimos, ſaturnalibus ad cœnam invitans, ubi ad finem ita canit.

Vivamus hodie, nam cras reddemur amaris
Aulæ tumultibus gravis.

Quanquam ó ſi tantum mihi roboris eſſet, ut uti
Tandem pigeret regibus,

Pul-

Pulchrius eſſet holus muſis prandere benignis,
Utquumque dii vitam darent,

Exigere, Aonias deducere monte ſorores,
Aevum canendo extendere.

Ne totus morerer, ſed pars non peſſima noſtri
Olim ſuperſtes viveret.

Dicetis nihil hæc ad ſaturnalia. Adeſte,
Poſui ſeveris jam modum.

Complura igitur ſcripſit, quorum nonnulla in lucem edere neglexit, aliqua, morte interceptus, perducere ad exitum non potuit, inter quæ fuit, hiſtoria de antiquitatibus hujus provinciæ, quam mihi, poſt ejus obitum, recognoſcendam, abſolvendamque tradidit Rex Henricus, ut ex epiſtola, ad ipſum a me conſcripta, videre licet, quam in operis fronte apponi curavimus. Fuit autem noſter Reſendius mihi arcta amicitia, & familiaritate conjunctus, ac me præcipue hortante hoc opus ſcribere aggreſſus eſt, cum multis annis antea illud in lucem ſe editurum Alphonſo Cardinali promiſiſſet, ut ex ejus literis conſtat,

De me ſic meritum ſciet ,
Quæ me cumque manet ſors, regio, aut plaga.
Sive orbis Tanaiticus
Me , ſive accipiet jam reducem Tagus.

Sive ibo æſtipheros Libas ,
Seu me ſors habeat decolor India ,
Hærebis memori , notis
Indelebilibus , pectore conditus.

Mitto rivulus ingeni
Quod noſtri , fluit ex oceano tuo ,
Teſtaturus id ampliter ,
Dum cernam roſei flammam Hyperionis.

Mitto munificentiam ,
Et come ingenium. Quid ? quod amas pari
Nodo , me , meaque omnia ,
Nec vatis rejicis carmina ruſtici ?

Quid ? quod concilias mihi
Immortale decus : nam quod honeſtius
Nomen , quodve aliud , tua
Quam quod ſcripta dabunt, malim ego clarius?

Te fortuna videlicet
Invita , cineres jam ſuperabimus :
Et per Cyaneas petras ,
Contendam ad ſpolium velleris aurei.

Salve pectus amabile
Cocleni, ò animæ dimidium meæ,
Quò te carmine proſequar?
Metam qui meritis carminis es ſuper.

Amavit & Julium Phlu, & Joannem Dantiſcum Polonos, Antonium Puccium Cardinalem Italum, Gratianum Laſſum Hiſpanum, & complures alios, ad quos extant illius carmina, quæ aliquando in lucem edere cogitamus.

In primæva ætate, ut jam attigimus, Hiſpanias, deinde Gallias, Germaniam, Italiam, non ſine magna nominis celebritate peragravit. Unde rediens matrem deceſſiſſe comperit, cujus obitum ita ægre tulit, ut iterum ſolum vertere, & patriam relinquere cogitarit, ut conſtat ex epitaphio, in defunctæ memoriam compoſito, quod inter ejus ſchedas repertum hîc aſcribere operæ pretium duxi. Erat autem ſcriptum literis majuſculis in hunc modum.

MEMORIAE ET PIE-
TATI DICATUM.

SALVE MEA MATER FOEMINA INNOCENTISS. CVI ME INTER CUNAS RELICTVM PIVS PATER FIDEI TUAE NON IGNARVS. EXTREMA VOCE COMMISIT MORIENS. QVVIVSQ. PERPETVO CASTISSIMOQ. VIDVVIO EDVCATVS LIBERALITER ANNOS XXXIII. QVIDQVID ID AETATIS SVM. QVIDQUID FVTVRVS POSTEA. ADCEPTVM FERO. AVDITA MORTE TVA ADSVM AB VLTIMIS GERMANIS PARENTATVM. CONLACRVMANS MAESTITER. IVSTA SOLVI. ET QVONIAM TE VNA MEA MATER ADEMPTA MISERABILEM ET ORBUM TAEDET PATRIAE OLIM DULCISSIMAE. ITERVM PEREGRE REVERTOR.

L. ANDR. RESENDIVS ANGELAE LEONORIAE VASIAE MATRI PIENTISS. ET B. M. D. S. P.

Cum itaque diſcedere pararet, Regis Joannis, & Alphonſi Cardinalis auctoritate præcipue commotus, profectionem diſtulit, & abeundi animum abjecit, ac Eboræ, ubi tunc regia ſedes aliquandiu permanſit, habitare decrevit, ubi ædes habuit modicas, ſed Xyſto, & Hortulo diligenter excultas, ac peramœnas, domino autem ita jucundas, ut minime aliorum ſpatioſis atriis invideret, quas ornavit, diſpoſitis intrinſecus, circa ambitum horti, antiquis marmoribus, quæ cum Romanorum inſcriptionibus conquirere potuit. Cui rei adeo enixe ſtuduit, ut quoties iter eſſet facturus, quamvis in longinquiora loca proficiſceretur, inter ſarcinas ligonem, & alia ferrea inſtrumenta, exportari curaret: ut ſicubi veſtigia antiquitatis ſeſe offerrent, ea ſua impenſa, & induſtria eruere, & in incolarum notitiam proferre poſſet, quod plurimis in locis fecit, tanta cura, ac diligentia, ut in eo obeundo negotio, nec ſumptui, nec labori unquam perpercerit.

Habitum Dominicani inſtituti, ex ſummi Pontificis licentia, in ſacerdotalem mutavit, media fere ætatis parte exacta, cum triginta circiter annos illum geſtaſſet, quam veſ-

tis

tis mutationem renitens, & coactus fecit, quod a præfectis ſanctiſſimi illius ordinis adigeretur, ut aut habitum dimitteret, aut ad priſtinum ſodalitium rediret. Invitus ergo veſtem mutavit, ſed non religionis, & ſacræ ſocietatis ſtudium, eam enim perpetuo coluit, & matri, ac ſibi in eodem Eborenſi Monaſterio ſepulturam elegit, in porticu, quam clauſtram vocant, in ipſo limine capituli. Obiit anno ſalutis 1575. ætatis ſuæ octuageſimo. Fuit procera ſtatura, prægrandibus oculis, criſpo capilo, colore vultus aliquantulum ſubfuſco, ſed hilari, & minime contracta fronte, in domeſticos, & diſcipulos ſeverus, ex cujus ſchola inſignes aliquot viri prodierunt, inter quos fuit Achilles Statius. Hæc habui de Reſendii noſtri vita, quæ mihi digna viſa ſunt relatu, quibus epiſtolam ejus adjiciam ſcriptam ad Alphonſum Cardinalem, ex qua patet quanto jam ab hinc tempore, hoc antiquitatum opus parturierit.

CLARISSIMO VIRO

SIMONI RODERICIO

Luſitanorum, qui Antuerpiæ negotiantur, Coſ. Ampliſſimo

ARNOLDUS MYLIUS, ARN. F. BIRCKMANNUS

S. D.

SI quibus ſua cuique ornandæ patriæ voluntas eſt, ampliſſime Rodericie, parem facultatem cum Andrea Reſendio doctiſſimo Luſitano attulliſſent, næ, illi quæ in tenebris adhuc apud varias gentes deliteſcunt in apertam lucem evocaſſent. Ille enim omni doctrinæ genere, Poetica, Oratoriaque facultate, juxta atque Hiſtoricarum, Eccleſiaſticarumque rerum peritia inſtructus, (teſte Joanne Vaſæo Brugenſi, Eloquentiæ olim Salmanticæ doctore, qui illo Eboræ Luſitaniæ uſus antea fuerat familiariter,) ad patriæ antiquitates illuſtrandas ſic aggreſſus eſt, ut qui hominis induſtriam mirentur, plurimos, qui vero imitentur, paucos invenias: quare etiam Reſendii pectus amabit, quiſquis literas amat,

&

& patriæ ſtudium inter virtutes adnumerat. Quæ quidem antiquitatum, & ſacræ Hiſtoriæ monumenta, paucis hactenus vel viſa vel cognita, quo ad omnes manaret utilitas, cum amici beneficio in Hiſpania, pridem collecta, ad manus noſtras perveniſſent, quod optumo cuique luce digna viderentur, Arnoldus Mylius, parens optumus, evulganda cenſuit, &, me quidem curante, clariſſimi nominis tui auſpicio, in publicum referenda exiſtimavit: ſperans fore, ut te patrono ab invidorum calumniis liberentur Reſendianæ vigiliæ, proſintque iis, qui gentium variarum origines, ſitum, mores, ritusque ſacrorum, e mutis quidem magiſtris, hoc eſt libris, ſed ſumtu exiguo, ſed periculo nullo, domi avent cognoſcere. Quamobrem ut labori noſtro in colligendis, tanquam naufragii diſperſis tabulis, Andreæ Reſendii hiſtoricis ſcriptis omnibus quæ nanciſci licuit; faveas, libenterque accipias, etiam atque etiam rogo. Quod te facturum pollicetur innatus omnium animis amor patriæ, quo, ut in id, quod ad patriæ laudem facit, nervos omnes intendant, natalis etiam ſoli deſcriptores inter amiciſſimos agnoſcant, pietatis amantiores

impel-

impelluntur: humanitas etiam illa tua prope ſingularis, qua in tantis opibus, Dei benignitate larga manu tibi conceſſis, inopes in xenodochiis libenter ipſe & viſis, & alloquiis, reque juvas. Quem tibi in æterna illa beatitudine theſaurum fore, qui nec eripi poſſit, nec corrumpi, nemo dubitat. Vale, & ſtudia literarum, potes enim, ope juvare perge. Coloniæ Agrippinæ A. D. IIII. Cal. Mart. ſacro anno ſeculari CIↃ.IↃC.

SAPIENTISSIMO, ET PIISSIMO

LUSITANIÆ REGI

HENRICO

HUJUS NOMINIS PRIMO

JACOBUS MENŒTIUS

VASCONCELLUS

Perpetuam fœlicitatem exoptat.

REDDITÆ ſunt mihi literæ tuæ, præſtantiſſime Rex, ac non ſolum potentia, ſed etiam incredibili virtutis, & ſapientiæ ſplendore admirabilis: in quibus mecum agis de ſcriptis L. Andreæ Reſendii: quæ, morte præventus, inchoata reliquit, & mihi recognoſcenda, atque in lucem edenda tradi juſſiſti. Quod onus, ut ſcis, tamquam impar humeris meis, cum recuſarem, ingenii tenuitatem agnoſcens, non tam imperii jure (quod facere poteras) quam benigno, ac blando orationis genere (quæ tua eſt ſingularis humanitas) eò me adegiſti, ut fere invitus, & renitens munus illud ſuſceperim, quod non ſi-

ne

ne magnis difficultatibus me obire poſſe intelligebam. Tanta eſt enim ad tua juſſa capeſſenda animi mei alacritas, tam conſtans tibi obtemperandi voluntas, ut nihil ſit tam arduum, tamque difficile, quod aggredi dubitem, dummodo tibi morem gerere videar. Antequam vero, eam mihi provinciam ſubeundam eſſe, mecum omnino conſtituiſſem: occurrit animo non defuturos, qui me tanquam hominem facilem, & parum de exiſtimatione mea ſollicitum reprehenderent, quod cum maximo in republica munere functus eſſem, & in omni literarum genere, ipſe ex me aliquid moliri, & efficere poſſim, alienis ſcriptis operam impendere, & in ea facultate verſari ſuſtineam, quæ ut vulgus hominum exiſtimat, indigna eſt viro juriſprudentiæ ſtudiis addicto, & in gubernaculis reip. tandiu verſato. Sed tantum apud me habuit ponderis incredibilis quædam mea erga te obſervantia, ut, etiam cum aliqua honoris mei jactura, tibi parere non dubitaverim. Equidem eos vehementer decipi, & errare ſemper exiſtimavi, qui putant ſeverioris litteraturæ ſtudioſos, haut magni facere debere humaniorum literarum cognitionem, ſine qua ipſi fatean-

teantur neceſſe eſt, ſe minus idoneos inveniri ad percipiendas, atque excolendas cæteras diſciplinas. Nec ferendus eſt noſtro hoc ævo, quo jam exulare cœpit Getica, ac rudis imperitia, Theologus, aut Juriſconſultus, ſeu Medicus inſignis, qui non ſimul bonarum literarum cultum, & mediocrem uſum ſibi comparaverit. Sed de hac re alio forſitan loco, & opportunius, & copioſius dicendi ſeſe offeret occaſio. Nunc vero, ea prætermiſſa, tibi antiquitatum rationem reddere, & quo in ſtatu ſint ea ſcripta, de quibus certior a me fieri deſideras, exponere aggrediar.

Antiqua Romanorum monumenta, quæ apud Luſitanos extant, primus Andreas Reſendius inveſtigare cœpit, idque cum per quinquaginta ferme annos, quoad per alias occupationes licuit, diligenter feciſſet (quod ex ipſius literis conſtat) nunquam tamen de ea re, ex profeſſo, & ſerio ſcribere tentavit, niſi quadriennio fere ante obitus ſui diem: proponens animo hoc antiquitatum opus decem libris comprehendere, quorum quatuor tantum abſolutos reliquit, eoſque tot lituris plenos, tantiſque in margine ſcholiis, aſteriſcis, obeliſciſque notatos, & expunctos,

ut

ut inextricabile quodam mihi ſuſcipiendum fuerit negotium, dum eos a maculis terſos, & in ordinem redactos, nitori ſuo reſtituere laboro. Cui difficultati, alia non impar, ſed fortaſſe maior ſuceſſit: dum antiquas inſcriptiones variis in ſchedis penitus diſperſas, atque confuſas, in unum codicem, ordine alphabetico juxta oppidorum, & urbium nomina, in quibus repertæ ſunt, tranſcribi, atque exarari curavimus. Quod neque brevi tempore, nec ſine maximo labore fieri poterat: tum propter amanuenſium paucitatem, qui in hac urbe, aut nulli ſunt, aut minus idonei: tum etiam quia neceſſe erat, ut illis exſcribentibus perpetuo ipſe adeſſem, qui alioqui variis occupationibus diſtractus, non niſi ſuccifivis horis huic ſtudio vacare poteram. Neque eas ob cauſas Reſendius reprehendi debet, imo, ut ego judico, maiori laude dignus eſt cenſendus.

Quod enim attinet ad lituras, & expunctiones, indicium eſt hominis circunſpecti, ac diligentis, & qui non curſim, & ex tempore, ſed adhibita matura deliberatione, ſcribere ſolitus eſſet. Quod valde neceſſarium eſt his, qui præclarum aliquod opus moliuntur,

tur, quod in lucem prodire, & omnium judicio ſubmitti debeat: juxta Horatianum illud, *nonumque prematur in annum.* Et de Vergilio memoriæ proditum eſt, ſolitum eum crebro gloriari, ſe partus ſuos lambere. Quibus verbis pudoris, & modeſtiæ plenis, ſignificabat, ſe in componendis carminibus, minus ingenio, quam limæ indulſiſſe.

Inſcriptiones autem adeo diſperſas, & involutas reliquiſſe illum conjicio, vel quia ad eas tranſcribendas, & in ordinem redigendas, tempus non ſuppetebat homini in omni literarum genere perpetuo verſanti, vel quia propter exactam antiquitatum notitiam, incredibilemque memoriam, archetypis illis ſchedis ſolum contentus erat, quæ ad ipſum undique mittebantur, quanvis ſæpius perperam ſcriptis, & depravatis. Erat enim illi facile, & obvium, propter aſſiduum uſum inſcriptionum, quoties opus habebat, etiam mutilatis illis, & imperfectis titulis, atque epitaphiis, commode, & utiliter uti. Quod mihi, & cuivis alii difficillimum fuiſſet, propter nimiæ confuſionis perplexitatem. Quare viſum eſt in primis neceſſarium, totam illam antiquarum inſcriptionum farraginem, quo dictum

dictum eſt ordine in methodum, & voluminis formam redigere.

Ex qua diligentia illud etiam ſcire, atque deprehendere contigit, quantam videlicet, quamque copioſam ſupellectilem Andreas Reſendius reliquiſſet, ad hanc hiſtoriam abſolvendam, atque ad optatum finem perducendam. Quæ etſi digna eſt maximo pretio, ac laude propter ejus viri ſolidam, & inſignem eruditionem, minor tamen ſpe, quam antiquitatum ſtudioſi de eo conceperant.

Quotus enim quiſque eſt, qui non putaret, in ejus ſchedis, ea omnia inveniri poſſe, quæ ad hanc rem pertinent ſuis locis annotata, diſpoſita, atque exacte, & ſuo ordine digeſta? ſed longe aliter ſeſe res habet. Exceptis enim veterum Romanorum inſcriptionibus nullam circa ſingulas urbium, & oppidorum narrationes (quod erat hujus operis præcipuum munus, & inſtitutum) præter pauculas annotatiunculas reperiri contigit. Quod ſi alia fortaſſe ſcripſit, ea in manus meas minime pervenerunt. Nec abnuo potuiſſe ſupprimi, aut aliquo caſu corrumpi. Quo enim tempore, tuo juſſu, mihi ejus ſcripta tradita ſunt, jam illorum manus pertranſierant,

ſierant, qui bonorum inventarium, jure magiſtratus confici, atque conſcribi curaverant.

Veriſimile autem mihi fit, illum memoria fretum ſingulari, & exactiſſima cognitione rerum omnium, quas literis mandabat, minime curaſſe, earum veluti deliniamenta, & præludia prius deprompta habere, ſed memoriter, ita ut quæque res in mentem venerat, hos quatuor libros abſolviſſe. Unde accidit, ut tot lituris, ac ſalebris referti ad nos pervenerint. Quæ vero his libris continentur, in ſumma hæc ſunt.

Primo libro etymologiam nominis Luſitaniæ, & quis fuerit ejus auctor, quæve origo, exponit: terminos deinde, & confinia hujus provinciæ, quæ ei veteres Geographi aſſignarunt, declarat: obiter tangens difficiles aliquot, & ſubobſcuras quæſtiunculas, a recentioribus vario, ac diverſo ſenſu intellectas, dum Plinium, Strabonem, Ptolemæum, cæterosque Geographicæ ſcientiæ auctores interpretantur. Agit etiam in hoc ipſo libro de diverſis gentibus, populis, nationibus, quæ ſub Romano Imperio Luſitaniam incolebant: utpote de Turdetanis, de Celticis, de Turdulis, de Vettonibus, de Barbariis,

riis, de Pæſuris, ſeu Peſuribus, de Turdulis veteribus, de Ciſcudanis, & Tranſcudanis, de Tamacanis, & de peculiariter, & proprie Luſitanis. Et quales olim fuerint Luſitanorum mores. Addita deinde copioſa, & eleganti deſcriptione omnium montium, qui ut præcipui, & eminentiores, huic provinciæ ab antiquis ſcriptoribus aſſignantur, librum hunc primum abſolvit.

In ſecundo fluviorum nomina, tam antiqua, quam nova, ac vulgaria enarrat. Ac dum agit de flumine Ana, diverticulum quodam non inamœnum interſerit de piſce Aſturione, quem vulgo Suillum, ſeu Solho dicimus: referens varias neotericorum opiniones, circa nomen, quo antiqui auctores, tam Græci, quam Latini id piſcis genus appellarunt.

Liber tertius hunc habet titulum, videlicet, *Quinam olim in Luſitania rerum potiti ſint.* Et diffuſam narrationem continet, ad Græcas, & Romanas hiſtorias ſpectantem, circa res geſtas, quæ ad hanc provinciam pertinere videntur, & ad duces in re militari claros, quos olim habuit. Additum eſt etiam nonnihil de Gothorum, ſeu Getarum gente.

Adje-

Adjecto deinde quodam de viis militaribus compendio, huic libro finem imponit.

In quarto de urbibus, & oppidis agere incipit: cujus prima hæc ſunt verba. *Urbes nunc aggrediar non minimam intentionis meæ partem.* Deinde nonnullas enarrat, partim antiqua nomina, partim vero vulgaria apponens, ubi vetera deficiunt. Ac quindecim, aut ad ſummum ſexdecim, deſcribit oppida, adhibitisque antiquis inſcriptionibus, quas in illis repertas habuit, hunc quartum librum, & ultimum eorum, quos ſcripſerat, abſolvit.

Librum quintum ſcribere cœpit in foliolo quodam, ubi viginti tantum lineæ ſcriptæ extant, in hunc modum. *Ab Ebora patria mea librum hunc auſpicabor, ſed ita, ut ſuccintius modo loquar, quandoquidem hiſtoriolam de ejus antiquitate Luſitana lingua pridem edidi, & multa in Apologetico ad Franciſcum Nonium, Pacenſem, non pauca ad Kebedium Toletanum de eadem re conſcripſi.* Ex quibus verbis, atque etiam ex ſcribendi formula, qua in ſuperiori libro uſus eſt, in enarrandis urbibus, licet facile conjicere, illum in animo habuiſſe, ſolas Roma-

norum inſcriptiones cuilibet oppido, cui convenire videbantur adjungere, expoſita paucis verbis ſuper qualibet earum opinione ſua, nihilque præterea addere, quod ad ipſarum urbium conditores, & res geſtas, recentiorumque temporum hiſtoriam pertineret. Unde facile adducor, ut credam, nihil eum amplius annotatum, aut præmeditatum habuiſſe circa oppida. Si enim aliquid hujuſmodi literis mandaſſet, vix fieri poterat, quin inter ejus ſcripta, & ſchedas appareret. Ex quibus liquido conſtat, quam modicum eſt, quod reliquit, collatum cum his, quæ ſcribere in animo habuit. Propoſuerat enim de omnibus Luſitaniæ oppidis ſigillatim agere.

Videns autem ipſe Reſendius, quam difficilem, & arduam provinciam ſuſcepiſſet, quantumque homines ab eo expectarent, tanquam reformidans poſteritatis judicium, non ſemel in his libris teſtatur, & edicit, ſe non omnes hujus provinciæ antiquitates, ſed eas tantum, quas labore ſuo, ac ſtudio reperire potuiſſet, ſcribendas ſuſcepiſſe. Admonens harum rerum ſtudioſos, ut reliquas ipſi, ſua induſtria, ac diligentia inveſtigare nitantur. Cujus ego conſilium ſequutus, opus ab eo inchoa-

choatum dum tuis juſſis pareo, ad exitum perducere ſum aggreſſus, partim illius ſchedis, partim novis inſcriptionibus, quas ipſe reperi, adjutus.

Quatuor autem libri ab eo abſoluti & a me recogniti, confeſtim ſi ita tibi viſum fuerit, in lucem edi, atque divulgari poterunt, dummodo expenſas in eam rem neceſſarias e regio ærario conferri jubeas. Deus Opt. Max. te nobis, Præſtantiſſime Rex, incolumem ſervet, atque tueatur. Eboræ 15. die Januarii 1580.

POTENTISSIMO, ET INVICTISSIMO

HISPANIARUM REGI

PHILIPPO

HUJUS NOMINIS SECUNDO

JACOBUS MENŒTIUS

VASCONCELLUS

Perpetuam fœlicitatem exoptat.

CUM omnes animi tui cogitationes eò tendant, Rex Inviſtiſſime, ut non ſolum ditionis tuæ regna, quæ latiſſime patent, ſed univerſam Chriſtianam Remp. omnibus modis juvare, tueri, ac propagare valeas: nihil prætermittis quod ad communem ejus ſalutem, incolumitatem, ornamentumque pertinere poſſe videatur. Nam Catholicæ Fidei, & Orthodoxæ Religionis curam præcipue geris: leges, legumque ſalutaria præcepta ab omnibus obſervari diligentiſſime curas, res bellicas, & militarem diſciplinam in optimum ſtatum redigere non ceſſas, ad hæc etiam literarum ſtudia, & omnium bonarum artium peri-

peritiam foves, diligis; & in dies magis, ac magis refloreſcere cupis. Id ego re ipſa nuper ſum expertus, cum mihi per literas ſignificaſti, ut tibi exponerem in quo ſtatu eſſet opus illud antiquitatum, quod ab Andrea Reſendiò olim inchoatum ipſe recognoſcendum, abſolvendumque ſuſceperam. Feci itaque ſtatim, quod imperaſti, & ut plenius, & ab ipſa origine rem omnem cognoſcere poſſes, miſi ad te exemplar epiſtolæ, quam ad Piiſſimum Regem Henricum ante aliquot annos ſcripſeram, in qua ſatis diffuſe eas cauſas expoſui, quibus compulſus hoc ſcribendi onus ſuſceperim, quas hic repetere minime neceſſarium eſſe exiſtimo, quoniam ex eadem epiſtola, quæ in hujus libri initio appoſita eſt, omnes id facile cognoſcere poterunt: neque enim convenit eadem ſæpius inculcare, apud te præſertim, cujus tempori ab omnibus parcendum judico, niſi in publica commoda peccare velint. Unum hoc tantum addam, me hac tam provecta ætate, ac tam multis ægritudinibus jam obnoxia hunc laborem haudquaquam ſuſcepturum fuiſſe, niſi ſingularis quædam mea erga majeſtatem tuam obſervantia, & incredibile tibi obſequendi ſtudium

id

id facere coegiſſent. Quod cum ita ſit merito tibi hoc opus dedicari, ac ſub tui auguſtiſſimi nominis auſpiciis in publicum prodire debet: ut quicunque illud legerint, ſi quid in eo utilitatis, aut honeſtæ voluptatis ineſſe putabunt, id omne tibi acceptum referant. Accipe igitur, Rex Invictiſſime, Luſitaniam tuam, ex nova, & recenti veterem, atque antiquam factam: & quemadmodum eam, quæ hodie te regnante floret, ac fortunis omnibus abundat, amas, & peculiari quadam benevolentia proſequeris, ſic etiam ejus antiquitatem, & vetuſta monimenta e tenebris, & ut ita dicam, ex ipſius ævi faucibus eruta, pro tua vere regia animi magnitudine, & beneficentia, tuere, dilige, atque amplectere. Sic enim fiet, ut ea quæ reſtant, ſi hæc tibi placuiſſe intellexero, quam primum in lucem exeant, & diffuſius, & accuratius elaborata. Deus Opt. Max. te nobis, Rex Invictiſſime, & univerſæ Chriſtianæ Reip. quam diutiſſime ſalvum, & incolumem ſervet. Eboræ Kal. Decembris. Anno ſalutis 1592.

AL-

ALPHONSO

S. R. E. CARDINALI,

EMMANUELIS REGIS FILIO,

L. ANDREAS RESENDIUS

S. P. D.

ILLI qui vetuſta hæc ſaxa, quæ in veteribus Romanorum coloniis inveniuntur literis notata, admirantur, cupideve requirunt, mordentur abunde, nec ſolum jam ab ineruditis iſtis, craſſisque hominibus, ſed interdum etiam a doctis adprime viris. Ab illis quidem, quoniam quæ non norunt ipſi, ſumma improbant confidentia, & ne ſcitu quæquæ digniſſima male ignorare videantur, hinc latebram, & perfugium ſibi ignorantiæ petunt, quaſi gentilium nugas, ut pios decet, fortiter ſpernant. Quur autem a doctis, non video, niſi otioſis facetiari ſic libet, in alienam diligentiam. Facete illi quidem, & nimis ridicula oratione loquantur, tamen utinam quam falſe, tam vere hoc ab il-

lis

lis fieret. Quoniam vero neminem me plus uno horum lædit dicacitas, accipe, Princeps Piiſſime, quæ pro cauſa mea, & eorum, qui in ea mecum ſunt opinione dicenda habeam. Multas ob res laudari potius, quam reprehendi ea diligentia debet. Primum omnium, ſi teſte Fabio, ſcribendi ratio, quam Græci orthographiam vocant, juncta cum loquendo eſt, & nos romane loqui, & ſcribere volumus, ſicut eloquentiam ex doctiſſimis libris, ita orthographiam ex marmoribus his petendam, apud illum pervincemus, qui rem paulo æquius animo animadverterit. Mali cuſtodes orthographiæ ſunt libri: quiſque librarius ſuo more ſcribit, ſua nititur opinione, mutat, invertit, corrigit, ut lubet. Nec ſi Ciceronis manum, aut Vergilii præ ſe liber ferat, penſi quidquam habuerit. Mitto quod Gellius palam teſtatur ſciolos in Salluſtio, & aliis, meras feciſſe nugas, illuc eo. Unde corrupta deflemus immortalium auctorum monimenta. Quid? Quum codicem vetuſtum quempiam in manus adſummimus, nonne longe aliam ſcribendi cernimus rationem, quam ea eſt, qua paſſim nunc docti pariter utuntur, & indocti? At ſaxa, quod ſemel inſcalptum

eſt,

eſt, aut incorruptum ſervant, aut ſimul cum literis pereunt. Saxa inquam, quæ eruditum illud ſeculum legenda reliquit. Nec enim ego aut priſca nimis, aut recentia, hoc eſt poſt Gothicam inluvionem inciſa, ſequenda cenſeo. Nec ſi interdum barbariſmum invenero in ſaxo, aut marmorarii ignavia, aut dormitantia, id defendam, ſed quod perpetuum magis, magisque uſitatum videro, id ſequar. Nec adeo moroſus ſum, ut quoniam ſemel, iterumve, ſcriptum invenerim VCSOR, VICSIT, PLEPS, COIVGI, quæ priſca ſunt, ſtatim ita deinceps fecero. Adhibenda prudentia eſt, & quod eruditiori ſeculo placuit, quodque conſtanter invenitur, id imitandum. Altera deinde accedit utilitas, nec minima, videlicet, quod ſæpe ibi legimus nomina urbium, quarum mentio in libris eſt, quæ nunc forte ignorantur. Quod cum coſmographiæ conducat multum, atque adeo latine ſcripturis maxime, tum vero illud jucundiſſimum, quod quæ ad hiſtoriam attinent, & dicendi ſuppellectilem, patriæque ornatum, nonnunquam adferunt. Errore antehac Badioza, Pax eſſe Julia credebatur: Medobriga, Cetobriga, Salacia, omnino ignora-

noratæ. Aquarum Flaviarum ne mentio quidem ulla erat. De Auguſti turre, & fluvio Sarte apud Pomponium ampliter a commentariis deliratum, auctorque ipſe ſumma injuria laceratus, magis quam emendatus. Quæ omnia noſtra diligentia ut a ſitu informi adſeruit, ita aliquando ab injuria hallucinantium vindicabit. Sexcenta ſuppetunt exempla, quæ ne longior ſim omitto. Mihi ſic videtur: cui aliud arridet, per me quidem licet illi, ſine hac moroſa cura, profundum ſtertere. Ego juſſis tuis parui, mi Princeps, & cupio totam perluſtrare Luſitaniam, vetereſque colonias denuo redivivas mundo facere. Sed nihil egregium moliuntur, quos familiaris res æquo malignior domi premit. Quæ per occaſionem oblata ſunt peregrinanti, damus. Daturi quæ poſthac tempus adferet. Vale, Eboræ Calendis Octobribus. M. D. XXXIII.

BAR-

BARTHOLOMÆO FRIÆ ALBERNOTIO

JURISPERITO DOCTISSIMO

L. ANDREAS RESENDIUS

S. P. D.

QUANTUM, Albernoti, ex adventu ad me tuo percepi voluptatis, ſi contulero cum dolore, negari tibi in urbem noſtram ingreſſus ab iſto, qui pro abſente provinciæ hujus Tranſtaganæ præſide, vicarium gerebat magiſtratum, abſque dubio poſterum hoc, prius illud, longo poſt ſe intervallo relinquet. Nam ſicut ex altero, mihi honor a te habitus multum me extuliſſet, ita alterum eo me uſque depreſſit, adfecitque pudore, ut quanquam diſſimulavi, acerbius in vita nihil unquam me pertuliſſe audeam affirmare. Auxit dolorem hunc, poſt villaticam illam, & quaſi furtivam unius diei conloquutionem, ſparſa per urbem repulſæ fama, admirante populo, mihi homini nec ignoto, neque civibus meis con caro, denegatam recipiendi tan-

tanti hoſpitis facultatem, ſpecioſo iſto avertendæ peſtilentiæ, quam ab Hiſpali metuebamus, prætextu; cum tamen de eo metu ſecuros nos redderet, maximum inter Hiſpalim, & Talaveriam, unde veniebas, terrarum interſtitium. Optimates autem, & ex decurionibus triumviri, ac meliorum literarum amatores, quorum non eſt exigua, neque contemnenda apud nos copia, unà cum ſupervenìente Roderico Ferdinandio Caſtaneda provinciæ præſide, quem vobis juriſconſultis permittentibus correctorem appellamus, viro pererudito, ac nobili, & ingenii maxime comis, atque humani, indignitatem rei, non modo ægerrime ferebant, verum dictis etiam inſectabantur, exiſtimantes ad honorem urbis, intromitti virum talem, pertinuiſſe. Nam ſi nihil aliud hic eſſet, tibi quod ſpectare conlibuiſſet, quum tamen ſint nonnulla, certe ſexto à receſſu tuo die, puella ſeptendecim annorum, Publia Hortenſia a Caſtro, ſtudiis Ariſtotelicis non vulgariter inſtructa, publice diſputans, multis doctis viris, quæ propoſuerat, convellentibus, cum ſumma dexteritate, nec minore lepore, argumentationum cavillationes eluderet, tan-

ta

ta animum tuum perfudiſſet jucunditate, ut ſpectaculum pulchrius tu te non vidiſſe, ſi adfuiſſes, utique fatereris, & urbem, quæ eam habeat puellam (omitto formam intra modum venuſtam) dignam non negaſſes, ad quam ſola ea gratia devenires. Sed bonus ille præſidis vicarius, ut iſta potuit interturbare, ita evadere non potuit, quin duriſſimi oris, & ingenii perſeveri, ne dicam agreſtis, poenas daret, uſque ad convicia barbaræ incivilitatis denotatus, & ego me illi, hiſce commemorandis, ut meritus eſt, gratiam habuiſſe nolui præterire. Cæterum redeo ad te, cui pro ſingulari tua humanitate, debere me intelligo: ſed quid literato homini, & in re ampla conſtituto, reddam, præter literarium munus, equidem non video. Ita ergo faciam, & antiquitatum Luſitaniæ noſtræ, cum veteribus inſcriptionibus, quibus delectari te animadverti, ſcribam commentarium, rem a ſtudioſis apud nos antiquitatis a me diu deſideratam, expectatamque, ſed hactenus dilatam, quia peragranda univerſa erat prius, ei qui de univerſa ſcripturum ſe polliceatur. Quod efficere neque privatis intra tenuitatem opibus ipſe potui,

ne-

neque mihi contigit, qui ſua quantaquumque opulentia animum, perdifficile opus molientem, erigeret, & incitaret. Nota igitur, ac comperta mihi ſcribam, & patefacta curioſis via, aliis ſupplenda cætera, poſt me relinquam.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATIBUS LUSITANIÆ

LIBER PRIMUS

DE LUSITANIA, EJUSQUE POPULIS.

PRINCIPIO ut de nomine Luſitaniæ aliquid dicamus, nomen illi dediſſe Luſum Liberi Patris, ac Lyſam cum eo bacchantem aſſerit Plinius, *Lib 3. cap. 1,* cujus verba nonnulli diverſo ſenſu intellexére: dum aliqui Luſum, atque Lyſam Bacchi fuiſſe comites credunt, a quorum altero Luſitania vocata ſit, ab altero vero Lyſitania: utroque enim modo appellari ſolet: alii

Luſum, non hominem, ſed ludum potius, ſeu luſionem interpretantur. Qui parum advertiſſe videntur, non potuiſſe eo tempore a latina voce, fortaſſis nondum audita, provinciam denominari: denominata eſt autem Luſitania ex ipſo Bacchi ævo, ſi Varroni, quem Plinius citat, fidem adhibeamus.

Nec deſunt, qui pro Lyſa, Lyſſam reponant, id eſt bacchantium rabiem, atque furorem. Sed cum per diverſas provincias Mænades bacchatæ ſint, cur hoc nomen hic potius, quam alibi, tanquam rabiei monumentum ſit impoſitum non video. Adde quod ſi ab illa inſolenti, & abſurda vocula provinciam dictam eſſe admittamus, non Lyſitaniam, ſed Lyſſitaniam eam nominari oporteret. Verum ceſſant iſta omnia, ſi veterem lectionem non abdicemus, & Luſum, ac Lyſam homines fuiſſe intelligamus, & a Luſo quidem Luſitaniam, a Lyſa vero Lyſitaniam eſſe vocatam, ægre non admittamus. Certe Luſum hominem fuiſſe ſuppoſititius Beroſi auctor intellexit, quem in Hiberia, Aſcaridis neſcio cujus Babyloniorum regis tempore, regnaſſe perhibet, ſub quo vitis apud Græcos inventa ſit: inventam autem aiunt a Dio-

Dionyſio. Concurrunt igitur Dionyſius vitis inventor, & Luſus, ut appareat ex ratione temporis, Luſum ad Dionyſium, id eſt Liberum Patrem potuiſſe pertinere.

Si vero, qua neceſſitudine illi conjunctus fuerit, forte dubitetur, ego ex loquendi formula, filium fuiſſe puto. Nec vero alienum videri debet, Dionyſium, utique hominem, filium genuiſſe perhiberi: cum ei quoque Ariſtæum olei inventorem filium Græci tribuant, ut in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero. Quanquam ipſe non *ac Lyſam*, ſed *aut Lyſam* legendum puto, ut idem fuerit Luſus, qui Lyſus, is, qui cum Libero Patre bacchari ſit ſolitus. Nam a Græco λύω, unde ipſe etiam Bacchus Lyſius cognominatus eſt, & ejus ſacerdotes Lyſii, homo ille Lyſus dici potuit, qui latina conſuetudine in Luſum mutatus ſit. Et ſane magis videtur conſentaneum, ut ab uno potius provincia nomen acceperit, quam a diverſis. Quin etiam ſi Lyſam legere magis libeat, modo particulam *ac*, in *aut* commutemus, idem efficietur, ut videlicet vel a Luſo Luſitania, vel a Lyſa Lyſitania fuerit nominata.

Luſitaniæ nomine Latini libri pleni

ſunt, & Græcorum nonnulli, inter quos Ptolemæus, atque Stephanus. Lyſitaniæ vocabulo utuntur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id latinis eſt inſolitum. Nam & in pandectis, ſub titulo *de cenſibus*, verba ſunt notiſſima Pauli juris conſulti. ,, In ,, Lyſitania Pacenſes, & Emeritences juris ,, italici ſunt. ,, Eboræ quoque in ædibus magiſtri Equitum lapis eſt cum hac inſcriptione.

LABERIAE. L. F.
GALLAE FLAMI-
NICAE. MUNIC
EBORENSIS. FLA-
MINICAE. PRO-
VINCIAE LYSITA-
NIAE.

Ideſt.

Laberiæ Lucii Filiæ Gallæ Flamminicæ. Municipii Eborenſis. Flamminicæ Provinciæ Lyſitaniæ. De qua inſcriptione in libello, quem *de Eborenſium antiquitate* vulgari lingua jam pridem ſcripſimus, multa a nobis dicta ſunt.

Luſitaniæ vero populi etſi in multas ſpeciatim gentes diviſi ſunt, tamen univerſi, ac gene-

generatim Luſitani appellantur. Stephanus autem in libro de urbibus, fretus Artemidori teſtimonio, Luſitanos, etiam Belitanos vocari tradit. Sed cum cauſam ipſe minime aſſignet, nec apud alios ſcriptores reperire liceat ullam ejus nominis mentionem, ego veriſimili conjectura ductus, exiſtimo a Beliis Populis, vel ab oppido Bethicæ, cui nomen Belon, ſeu a Lethe flumine, quem alio nomine Beliona dici ait Strabo, Luſitanos potuiſſe Belitanos vocari: niſi Stephanum Belitanos, quicumque illi fuerint, a Luſitanis originem ducere intellexiſſe credamus, quod Græca phraſis magis ſignificare videtur, quæ ſic habet. ,, Belitani iidem ſunt cum Luſita- ,, nis, juxta Artemidorum in tertio Geogra- ,, phiæ libro.,,

Enumerat etiam Plinius Bellitanos populos non procul a Cæſarauguſta, quos a Luſitanis originem traxiſſe ſuſpicari poſſumus, & ita Stephani verba intelligi debere. Supereſt, ut obiter admoneam lectorem, fuiſſe & Luſonum gentem, quæ ut Srabo ait, ad fontes Tagi olim pertineret, & in Arcadia Luſos oppidum, in cujus ruinis Mepſæ ſuo tempore extarent, collocaſſe Pauſaniam libro o-

ctavo,

ctavo, ubi Clitoriorum fines deſcribit. Sed hæc de nomine ſatis.

LUSITANIÆ TERMINI.

CÆterum Luſitaniæ, ut nonnullarum aliarum provinciarum, terminos apud auctores, præſertim Græcos, variaſſe comperimus. Strabo enim a Tago ad Artabros, qui juxta promontorium Celticum ſunt, Luſitaniam protendit. ,, Tagi vero regio (inquit) ad A-,, quilonem ſpectans, Luſitania eſt, inter Hiſ-,, panos gens ampliſſima, & annis plurimis ,, Romanorum armis oppugnata. Hujus re-,, gionis latus auſtrale Tagus cingit, ab occa-,, ſu vero, & ſeptentrione Oceanus, ab aurora ,, Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, ſa-,, tis notæ gentes. ,, Et paulo poſt Minium amnem omnes Luſitaniæ fluvios dicit magnitudine ſuperare. Artabros etiam Luſitaniæ poſtremos, ad ſeptentrionem, & occaſum vocat. Regionem vero, quæ inter Tagum, & Anam eſt, a Luſitania excludit. Unde & Barbarium promontorium ſuper Luſitanos eſſe commemorat, ubi de ſtanni fodinis loquitur. Carpetanos etiam, Vettones, Vaccæos,

ac

ac Callaicos, cum ab aurora dicat Luſitaniam cingere, extra Luſitaniam eos proculdubio eſſe oſtendit. Quanquam, ut ibidem ait, nonnulli & hos Luſitanos vocent. De Vettonibus poſtea. Satis modo ſit, iſtos nonnullos, qui nulli jam ſunt, Strabonem non probare, ſed pro non Luſitanis Carpetanos, Vettones, Vaccæos, & Callaicos habere. Adhæc de Tagi agens origine, eumque ex Celtiberis per Vettones, Carpetanos, & Luſitanos in æquinoctialem labi occaſum dicens, manifeſte a Luſitanis ſeparat, non modo Vaccæos, & Callaicos, ſed etiam Vettones. De Vaccæis quidem dubium nullum eſt: de Callaicis, & Carpetanis dubitabit aliquis. Sed meminerit, Strabonem Luſitaniam ad Artabros uſque extendiſſe, tametſi non diſſimulat ſuo tempore multos Luſitanorum Callaicos jam vocari.

Ita igitur intellecta Strabonis Luſitania, Callaici, qui ipſo auctore noviſſimi montana habitant, Vaccæis vicini, & Aſturum nonnulli, quos omnes ob vicinitatem Callaicos appellat, ab aurora Luſitanis fiunt. Sed Carpetani, quos poſt Oretanos ad Aquilonem declinare commemorat, quid ad Luſitaniam at-

tineant non video; niſi dicamus Strabonem eos per defluentem Tagum, ab Oriente verſus Occaſum uſque ad Luſitaniam protraxiſſe. Similiter & Vettones, & Vaccæos, quemadmodum & Turdulos inter Anam, & Tagum, in quibus Emeritam locat: quæ regio illi Luſitania non eſt, cum primum Auſtrale ejus latus Tago determinat.

Alibi tamen, hoc eſt ſub finem tertii libri, cum Hiſpanias ab aliis in partes duas, ab aliis in quinque fuiſſe diviſas dicit, earumque alias plebi, Senatuique attributas oſtendit, alias Romano duci: & quidem Bæticam plebi attiibutam, ad quam Prætor mitteretur, qui legatum haberet, & quæſtorem: reliquam omnem Cæſaris eſſe, qui duos mitteret legatos, prætorium, & conſularem: e quibus prætorius legatum haberet ſecum, qui Luſitanis jus diceret, qui Bæticæ adjacentes, uſque ad amnem Durium, & ejus oſtium extenderentur: ſubdit veros Luſitaniæ terminos, Luſitaniam dicens eam regionem appellari, proprio in eum diem nomine in qua regione ſita ſit Auguſta Emerita. Reliquam autem maximam Iberiæ partem (juvemus enim interpretes, qui Græca minus commode

de verterunt) eſſe eam , quæ duci conſulari ſubderetur, non indignum exercitum habenti, tribus inſtructum ordinibus, ac Legatis tribus. Quorum unus duos ſecum ordines ducens, tractum ultra Durium ad Arctos ſervaret univerſum, quem tractum, inquit, prius Luſitanos quidam appellabant, alii vero modo Callaicos vocant. Hi itaque juxta Strabonem Luſitaniæ fuere termini.

Ptolemæus Latinis geographis convenientius Luſitaniæ Auſtrale latus Ana diſterminat, Septentrionale Durio. Quæ autem a Durio ad Minium eſt regio, Callaicorum Bracarorum, Tarraconenſi provinciæ contribuit, quemadmodum & Plinius. Differt etiam a Strabone, quod Vettones ab Orientali parte adſcribit Luſitaniæ, & ſane ita ſunt: ſed an tam late paterent, ut intra ſe Salmanticam includerent, poſtea expendemus. At Latinorum multo conſtantior, & indubitata magis eſt ratio. Pomponius Scriptor non modo diligens ac difertus, ſed etiam, utpote Hiſpanus, domeſticarum rerum peritiſſimus, breviter, & eleganter tres, quæ tunc erant, Hiſpaniæ provincias diviſit. „ Tribus autem, „(inquit) eſt diſtincta nominibus, parsque ejus „ Tarra-

,, Tarraconenſis, pars Bætica, pars Luſitania ,, vocatur. Tarraconenſis altero capite Gallias, altero Bæticam, Luſitaniamque contingens, mari latera objicit, noſtro, qua meridiem, qua ſeptentrionem ſpectat, Oceano. ,, Illas fluvius Anas ſeparat ,, & lib. 3. de flexu terræ inter Tagum, & Durium quum agit, ita ſcribit. ,, In eoque ſunt Turduli veteres, ,, Turdulorumque oppida. Amnes autem ,, Munda in medium fere ultimi promontorii ,, latus effluens, & radices ejuſdem abluens ,, Durius. ,, In tria enim promontoria diſperſam Luſitaniam dixerat. Plinius ſimiliter lib. 3. cap. 1. ,, Ulterior videlicet Hiſpania, in ,, duas per longitudinem provincias dividi- ,, tur. Siquidem Bæticæ latere ſeptentrionali ,, prætenditur Luſitania, amne Ana diſcreta,, & lib. 4. cap. 21. ,, A Durio Luſitania incipit.,, Sed quando in hunc Plinii locum incidimus, exigit res, ut duo ejus capita expendamus, quæ ad Luſitaniæ ſitum rectius percipiendum maxime pertinere cenſemus.

Ante annos quadraginta, cum Salmanticæ ſtudiorum cauſa agerem, & Ferdinando Pintiano Græcarum literarum, ac Plinii publico profeſſore, ejus rei gratia plurimum u-

terer:

terer: oſtendit mihi vetuſtiſſimum Plinianum codicem, quem ab Eccleſia Toletana conferendi gratia dato pignore deferendum curaverat: alterum quoque ex Salmanticenſis Academiæ Bibliotheca, quæ certa hora ſolet quotidie ſub duobus cuſtodibus aperiri, non admodum ſane veterem, ſcriptum tamen perdiligenter. In utroque deprehendimus, quod in publica lectione teſtatus ille erat, decem, aut duodecim verſus, ut mihi primo viſi ſunt, loco ſuo luxatos, a promontorio Celtico, in promontorium Oliſiponenſe, ſcribæ oſcitantia immigraſſe, magna ſenſus confuſione, cum magna etiam Plinii ipſius injuria.

In medio igitur vigeſimo capite quarti libri ad hunc modum ambo codices habent.

,, Promontorium Celticum, quod alii Ar-
,, tabrum appellavere, terras, maria, cœ-
,, lum diſterminans. Illo finitur Hiſpaniæ la-
,, tus, & a circuitu ejus incipit frons. Sep-
,, tentrio hinc, Oceanusque Gallicus, Occa-
,, ſus illinc, & Oceanus Athlanticus. Pro-
,, montorii excurſum lx. m. prodidere. Alii
,, xc. ad Pyrenæum inde, non pauci xii.l.mil-
,, lia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam

fuit,

„ fuit, manifeſto errore. Arotebras enim, „ quos ante Celticum diximus promontori- „ um, hoc in loco poſuére, literis permuta- „ tis. Amnes Florius, Nelo, Celtici cogno- „ mine Neriæ, ſuperque Tamarici, quorum „ in peninſula tres aræ Seſtianæ Auguſto di- „ catæ. Cepori. Oppidum Noela. Celtici „ cognomine Præſamarci. Cileni. Ex inſu- „ lis nominandæ Corticata, & Aunios. A Ci- „ lenis, conventus Bracarum. Heleni, Gra- „ vii, Caſtellum Tyde. Græcorum Sobolis „ omnia. Inſulæ Cicæ. Inſigne oppidum A- „ bobriga. Minius amnis iiij. m. paſſ. ore „ ſpatioſus. Leuni Seurbi. Bracarum oppi- „ dum Auguſta. Quos ſupra Callæcia. Flu- „ men Limia. Durius amnis ex maximis „ Hiſpaniæ ortus in Pelendonibus, & jux- „ ta Numantiam, lapſus deinde per Areva- „ cos, Vaccæos, diſterminatis ab Aſturia Vet- „ tonibus, a Luſitania Callæcis: ibi quoque „ Turdulos a Bracaris arcens. Erratum & in „ amnibus inclytis. Ab Minio, quem ſupra „ diximus cc. m. paſſ. ut auctor eſt Varro, „ abeſt Æminius, quem alibi quidam intel- „ ligunt, & Limiam vocant, oblivionis anti- „ quis dictus. Omniſque dicta regio a Pyre-

næo

„ næo metallis referta auri, argenti, ferri,
„ plumbi nigri, albique.

„ A Durio Luſitania incipit, Turduli
„ veteres, Pæſuri, Flumen Vacca, oppidum
„ Vacca, oppidum Talabrica, oppidum &
„ flumen Æminium, oppida Conimbrica,
„ Collippo, Eburo, Britium. Excurrit de-
„ inde in aliud vaſto cornu promontorium,
„ quod alii magnum appellavére, multi Oli-
„ ſiponenſe, ab oppido. Ab Durio Tagus cc.
„ m. paſſuum interveniente Munda. „

Exultavi equidem tunc, propter Plinii gravitatem. Illo ſiquidem pacto calumnia negligentiæ, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari ſane videbatur, & Pintiano magnas egi gratias, qui id commonſtraſſet. Verum exultare deſii Plinii verborum ſeriem penſitatius expendens, ſimulque ſumpto in manus Solino, Plinii ipſius, ut perhibetur, ſimia: cujus referam verba, atque ex manuſcripto vetuſtiſſimo codice, ut ſincerius exeant. „ In Luſitania Hiſpaniæ pro-
„ montorium eſt, quod Artabrum alii, alii
„ Oliſiponenſe dicunt. Hoc cœlum, terras,
„ maria diſtinguit. Terris Hiſpaniæ latus
„ finit, cœlum, & maria hoc modo dividit,

quod

,, quod circuitu ejus incipiunt Oceanus ,, Gallicus, & frons ſeptentrionalis : Oceano Atlantico, & occaſu terminatis. Ibi oppidum Oliſipo ab Ulyſſe conditum. Ibi Tagus flumen. Tagum ob arenas auriferas ,, cæteris amnibus prætulerunt. In proximis ,, Oliſiponis Equæ laſciviunt mira fœcunditatæ. Nam adſpiratæ favoniis, vento concipiunt, & ſitientes viros aurarum ſpiratu ,, maritantur. ,,

Non dubium eſt hæc Solinum ex Plinio eſſe mutuatum, in eandemque ſententiam, & Marcianum Capellam abiiſſe, & Iſidorum decimo quinto etymologiarum libro, & alioqui ipſa verborum connexio ſatis indicat Plinium ita ſcripſiſſe. Attendat diligens lector. ,, Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco ,, poſuére. ,, Sunt ne hæc verba longe a Celtico jam progreſſi, an adhuc in eodem deſcribendo inhærentis? *Hoc in loco poſuere.* Quo in loco? In Celticone? certe. Ibi enim cæteri eos collocant, & ipſemet Plinius: ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ autem iidem ſunt qui Artabri. ,, Noſtræ ætatis ,, homines (ait Strabo) Artabros Arotebras vocant,

„ cant, literis permutatis„ ut fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quaſi ſui oblitus, erroris manifeſti argueret eos, qui ibi gentem Artabrum, quæ nunquam eo loci fuerit, poſuiſſent.

Iſta, quæ admiſſa Toletani, & Salmanticenſis codicum lectione, objici poterant, nequaquam objicientur, ſi quod de Artabris hic ait, Oliſiponenſi promontorio Plinium dicamus tribuiſſe. At falſum eſt, Oliſiponenſe promontorium terras, cœlum, mariaque diſterminare, illoque Hiſpaniæ latus finiri, & a circuitu ejus frontem incipere, clariſſime dicente Strabone Hiſpaniæ latus hoc ab ſacro promontorio uſque ad Artabrorum montem, hoc eſt; promontorium Celticum extendi, & quartum denique latus ex eo loco uſque ad promontorium Pyrenes, quæ pars Boream ſpectat. Falſum etiam quod de promontorii excurſu, & longitudine inde ad Pyrenæum, ſi quidem de Oliſiponenſi intelligas.

Quid ergo dicemus? niſi Plinium male Artabrum promontorium cum Oliſiponenſi confundiſſe. Poteratque non minima ex parte culpam ejus minuere, quod non ipſe affirmat Artabrum id eſſe promontorium, ſed nonnullos

nullos ita vocaſſe, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam ibi fuerit, collocaſſe, atque hoc manifeſto, ut inquit, errore. Et erroris cauſam ſubjicit. „ Arotebras enim, quos ante Celti- „ cum diximus promontorium, hoc in loco „ poſuére, literis permutatis. „ Quos jure reprehendit, quicunque ii fuerint, qui Artabrum promontorium hoc Oliſiponenſe vocarint, additque optima verborum conſequutione alium non minimum errorem.

„ Erratum (inquit) & in amnibus inclytis,, ſicut, ait, erratum in hoc eſt, quod promontorium magnum, ſive Oliſiponenſe Artabrum appellavére, ibique gentem Artabrum, quæ nunquam ibi fuit, manifeſto errore poſuére, ita erratum ab iis eſt in amnibus inclytis, videlicet Æminio, atque Limia. Quemadmodum itaque ex parte hac Plinium excuſare poſſemus, quando erroris arguat eos, qui Oliſiponenſe promontorium Artabrum appellavére, ita protegere a culpa non audemus Oliſiponenſi iſto terras, cœlum, maria diſtingui, eoque Hiſpaniæ latus ad Occidentem finiri aſſeverantem.

Sed mirandum nequaquam eſt falli, ac decipi tempeſtate ea Plinium, quum noſtra

hac

hac, quotidiano uſu, & tanta frequentia, quaſi digitis contrectatis rebus, & oculis etiam ad faſtidium ſubjectis, atque periuſtratis, Joachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinium adeo excandeſcit, ut juvari eum etiam prohibeat, deceptus ipſe ſit, promontorium Cuneum Sancti Vincentii eſſe caput, & ſacrum idem, quod Barbarium opinatus: præter illa, quæ de Salaria, atque Oliſipone alio ei loco objeci. Lubrica iſthæc ſunt, & cognitu non nimis facilia, atque in tam vaſto terrarum Orbe non labi, pene monſtri ſimile.

Mihi ſi meo arbitratu Plinium emendare liceret ſic potius legerem. ,, Promontorium ,, Celticum, terras, maria, cœlum diſterminans. Illo finitur Hiſpaniæ latus, & a circuitu ejus incipit frons, Septentrio hinc, ,, Oceanusque Gallicus, Occaſus illinc, & O- ,, ceanus Atlanticus. ,, Deinde in capite de Luſitania, ſic. ,, Excurrit deinde in aliud vaſ- ,, to cornu promontorium, quod alii Artabrum ,, appellavére, alii magnum, multi Oliſiponen- ,, ſe, ab oppido. Promontorii excurſum lx. m. ,, prodidere, alii xc. m. paſſ. Ad Pyreneum in- ,, de non pauci xii. l. milia. Et ibi gentem Arta-

„ tabrum, quæ nunquam ſuit, manifeſto er„ rore „ & quæ ſequuntur. Oporteretque tunc, & Solinum, & Capellam in jam corruptos Plinii libros incidiſſe cauſificari.

Quod neſcio an evinci poſſet. Quare per me quidem autographis libris illis, & Pintiano habeatur ſane gratia Plinianum erratum ſedulo amolientibus, ſed recepta lectione, cum iſtac magni viri labecula contenti ſimus, neque ejus ſententiæ vim faciamus.

Cæterum, quæ de Luſitania ſequuntur, nos noſtro Marte, diligentiaque emaculavimus, reddemusque ſuo cujusque rei loco rationem.

Plinii libri iv. cap. xxi.

„ A Durio Luſitania incipit, Turduli ve„ teres. Pæſuri. Flumen Vacca. Oppidum „ Talabrica. Oppidum, & flumen Æminium. „ Oppida Conimbrica, Collipo. Eburobriti„ um. Excurrit deinde in aliud vaſto cornu „ promontorium, quod alii Artabrum appel„ lavére, alii magnum, multi Oliſiponenſe ab „ oppido, terras, maria, cœlum diſterminans. „ Illo finitur Hiſpaniæ latus, & a circuitu „ ejus incipit frons, Septentrio hinc, Ocea-

„ nus-

,, nusque Gallicus, Occaſus illinc, & Ocea-
,, nus Atlanticus. Promontorii excurſum lx.
,, m. prodidere, alii xc. m. paſſ. Ad Pyre-
,, næum inde, non pauci xii. l. milia, & ibi
,, gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, ma-
,, nifeſto errore. Arotebras enim, quos ante
,, Celticum diximus promontorium, hoc in
,, loco poſuére, literis permutatis.

,, Erratum & in amnibus inclytis. Ab
,, Minio quem ſupra diximus cc. m. paſſ. ut
,, auctor eſt Varro, abeſt Æminius, quem
,, alibi quidam intelligunt, & Limæam vo-
,, cant, oblivionis antiquis dictus, multum-
,, que fabuloſus. Ab Durio Tagus, cc. m.
,, paſſuum interveniente Munda. Tagus au-
,, riferis arenis celebratur. Ab eo clx. m.
,, paſſ. promontorium ſacrum e media prope
,, Hiſpaniæ fronte proſilit. Xiiii. m. paſſ. in-
,, de ad Pyrenæum medium colligi Varro tra-
,, dit. Ab Ana vero, quo Luſitaniam a Bæ-
,, tica diſcrevimus, cxxi m. paſſ. A Gadibus
,, cii. m. paſſ. additis, Gentes Celtici, Tur-
duli, & circa Tagum Vettones.

,, Ab Ana ad ſacrum Luſitani, oppida
,, memorabilia a Tago, in ora Oliſipo, Equa-
,, rum e Fanonio vento conceptu nobile. Sa-

,, lacia cognominata urbs imperatoria. Me-
,, robriga. Promontorium ſacrum, & alte-
,, rum Cuneus. Oppida, Oſſonoba, Balſa,
,, Myrtilis. Univerſa provincia dividitur in
,, conventus treis Emeritencem, Pacenſem,
,, & Scallabitanum. Tota populorum xlv. in
,, quibus coloniæ ſunt quinque, municipium
,, civium Romanorum unum, Latii antiqui
,, tria, ſtipendiaria xxxvi. Coloniæ, Auguſ-
,, ta Emerita, Anæ fluvio adpoſita, Metalli-
,, nenſis, Pacenſis, Norbenſis, Cæſareana cog-
,, nomine. Contributa ſunt in eam Caſtra Ju-
,, lia, Caſtra Cæcilia. Quinta eſt Scallabis,
,, quæ Præſidium Julium vocatur: municipi-
,, um civium Romanorum Oliſipo, Fœlicitas
,, Julia cognominatum. Oppida veteris La-
,, tii Ebora, quod item Liberalitas Julia, &
,, Myrtilis, ac Salacia, quæ diximus. Stipen-
,, diariorum, quos nominare non pigeat, præ-
,, ter jam dictos in Bæticæ cognominibus,
,, Auguſtobrigenſes, Amaienſes, Aranditani,
,, Arabrigenſes, Balſenſes, Cæſarobrigenſes,
,, Caperenſes, Caurienſes, Colarni, Cilibi-
,, tani, Concordienſes, qui & Boccori, In-
,, terauſenſes, Mirobrigenſes, qui Celtici cog-
,, nominantur, Meidubrigenſes, qui Plum-
,, barii

„ barii, Ocellenſes, qui & Lancienſes, Tur-
„ duli, qui Barduli, & Tapori. Luſitaniam
„ cum Aſturia, & Callæcia patére longitudi-
„ ne Dxl. m. paſſ. latitudine Dxxxvi. m.
„ Aggripa prodidit. Omnes autem Hiſpaniæ
„ a duobus Pyrenæi promontoriis per maria
„ totius oræ circuitu. p. xxix. m. colligere
„ exiſtimantur. Ab aliis xxvii. m. „

Et hic terminari caput de Luſitania, jam pridem in Vincentii mei ſcholiis admonui.

Non videbimur a Scopo digredi, ſi noſtri quoque ævi Luſitaniæ terminos exponamus, quamquam hi magis regni totius, quam unius Luſitaniæ dicendi ſunt. Protenditur enim regnum ultra Durium a ſeptentrione, Callaicos continens Bracaros, non modo eos, qui intra Durium, Miniumque, Montesque Jureſſum, atque Maranum clauduntur, ſed qui ultra eos monteis per Aquiflavienſeis, Tamacanos, & reliquos, qui ad Bracarauguſtanum pertinent conventum: & deinceps per aliquot Aſturum olim populos adſcendit uſque ad Saborem fluvium, oppidumque Soutellum. Unde reſiſtens convertitur limes ad Orientem per Mirandam urbem ex adverſo Zamoræ, Durio impoſitam, ubi introrſus ad ſep-

ſeptentrionem curvatur amnis , excipitque Eſtulam fluvium e legionenſi agro defluentem. Ex eaque urbe prono flumine deſcendit flexu modico uſque ad Fraxinum. Heinc per Tranſcudanorum, Vettonumque aliquot populos recto fere margine percurrit ad oppidum Salvaterram, rurſumque reducitur maiore interius angulo ad Tagi ingreſſum, a quo recto iterum limite procedit, donec paullo ſupra Ouguellam oppidum ad Anam ſe inclinat per Caiæ, & Caiolæ confluenteis, quatuor circiter paſſuum milibus a Badioza inſigni Bæticæ provinciæ urbe Anæ ipſi adpoſita.

Trajecto inde flumine ad Auſtrum verſus, ex Bæticis Celticis, qui Luſitaniam attingunt, oppida complectitur memorabilia, Oliventiam, Moronem, Mauram, Serpam, non longe ab amne diſſita, & Mortiganum, ac Noudar Caſtella, magis in Bæticam penetrantia, ad fonteis uſque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluviorum, præter vicos ignobileis quoſdam. Atque hæc, quam circunſcripſimus, regio ſeculi noſtri more Portugaliæ Regnum appellatur.

Ratio petenda eſt ex iis, quæ nuper ad

Kebe-

Kebedium ſuper ea re prolixe reſpondimus. Id ergo totum, quod Portugaliam dicimus, Luſitaniæ propriæ, ac veræ partes duas continet, & ex Tarraconenſi provincia Bracaros, ultraque monteis Maranum, atque Jureſſum, Aſturum nonnullos, & aliquot ex Vettonibus, acceſſionemque ultra Anam, quam diximus. Quod ſi a maiori portione uno id nomine Luſitaniam appellemus, erit hodie Luſitania a Meridie quidem, & Septentrione longior non paulo, & auctior, ab Oriente vero propter Vettones fere omneis a noſtris ſeparatos, aliquanto vetere anguſtior.

Eam ergo, quæ proprie dicta Luſitania eſt, inter Durium, atque Anam fluvios incolunt gentes, Luſitani peculiariter vocati, Turdetani, Celtici, Turduli, Vettones, Barbarii, Pæſuri, Turduli veteres. Quorum limites, atque confinia exacte diſcriminare nequaquam poſſumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter mutuo ſe collidentia Scriptorum teſtimonia. Numeris Ptolemæi, per ſe rei maxime corruptioni obnoxiæ, nemo quidquam ſe aſtringat. Qui ſi perſeverarent integri, uti ab illo notati ſunt, fidem integram adhuc non facerent, quum is, eos numeros, non additis locis,

locis, ſed relatione acceptis, ſubnotarit; in quo labi potuit facillime. Depictæ autem tabellæ, atque illi adjectæ, plura habent, quæ rejicias, & adſpernere, quam quibus credere merito, vel debeas, vel poſſis.

DE TURDETANIS.

AB Ana igitur ad ſacrum promontorium, circumque illud, Turdetanos alios a Bæticis, Ptolemæus habitare ait, maritimasque illorum urbeis, Balſam, Oſſonobam, ante promontorium, deinde poſt fluvii Callipodis eruptiones Salaciam, atque Cætobrigam. Intus autem Pacem Juliam, ac Juliam Myrtilim enumerat. Strabo regionem eam Celticis, & Luſitanorum plerisque tribuit, ſicut diximus in Epiſtola pro Colonia pacenſi ad Vaſæum. Plinius, omiſſis Turdetanis, ab Ana ad ſacrum Luſitanos ponit, nimirum ad genus reſpiciens, non ad ſpeciem, cujus Ptolemæus rationem habuit. Sed tamen horum Turdetanorum terminos nimis extendit. Tribuit enim illis non modo Algarbii regnum, & totum Orichienſem tractum, sed etiam aliquanto amplius, ex Celticis, & Luſitanis

Stra-

Strabonis, videlicet Pacem Juliam, Salaciam, atque Cætobrigam, olim in ſinu Salacienſi poſitam, dirutam modo, ſed multa priſtinæ frequentiæ veſtigia retinentem, de qua ſuo dicetur loco.

DE CELTICIS.

CONtigui his ſunt, atque intermixti Celtici, Gallica natio, juxta Anam late uſque ad Turdulos, & Vettones multis civitatibus effuſi, inter quas etiam noſtro ævo Helvæ claræ ſunt, ipſo nomine originem præ ſe ferentes. Parentes fuerunt hi non ſolum Celticorum, qui Nerium Callæciæ promontorium inſedére, cuique nomen dedere: verum etiam eorum Celticorum, qui ad alteram Anæ ripam migrantes in Bæturia, Bæticæ parte urbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hiſce verbis. ,, Extremi incolunt Artabri ,, circa promontorium, quod Nerium vocatur, quod & Occidui, & Septentrionalis ,, terminus eſt lateris. Circumhabitant ipſum ,, Celtici, conſanguinei eorum, qui ad Anam ,, ſunt. Hos etenim, & Turdulos ſociis armis exercitum cum duxiſſent, ubi poſt Lemii fluminis tranſitum ſeditionem egiſſe ,, ſe-

„ ferunt, in eaque ſeditione facta ducis amiſ-
„ ſione palanteis, ac diſſipatos ibidem reman-
„ ſiſſe, & ab iis fluvium oblivionis eſſe di-
„ ctum. „

De alteris his Plinius libro tertio capite primo. „ Quæ autem regio a Bæti ad flu-
„ vium Anam tendit extra prædicta, Bæturia
„ appellatur, in duas diviſa partes, totidem-
„ que genteis, Celticos, qui Luſitaniam attin-
„ gunt, Hiſpalenſis conventus, Turdulos,
„ qui Luſitaniam, & Tarraconenſem adco-
„ lunt. Jura Cordubam petunt. „ Celticos a Celtis ex Luſitania adveniſſe manifeſtum eſt, ſacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica diſtinguntur. Diximus de hoc quoque ſatis in epiſtola ad Vaſæum pro Pacenſi colonia.

DE TURDULIS.

Turduli ſequuntur, gens per Hiſpaniam Ulteriorem late diffuſa. Nam & Bæticæ partem tenuere, quorum Metropolis erat Corduba, & Luſitaniæ portionem juxta Vettones, & maritimam omnem regionem a Tago uſque ad Durium, ex iis quidam Veteres appellati ſunt, de quibus poſtea. Quorum memi-

meminiſſe modo convenit, ii ſunt, qui a Turdulis Bæticis amne Ana diſcreti erant, de quibus Plinius in capite de Luſitania „ Gen„ tes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vet„ tones. „

Hoc prætereundum nequaquam eſt, fuiſſe, qui Turdulos, ac Turdetanos eoſdem arbitrarentur, e quibus Livium nominare fuerit ſatis lib. 4. quartæ decadis in hæc verba. „ Fama deinde vulgatur, Cos. in Turdeta„ niam exercitum ductūrum (& poſt) Inte„ rim P. Manlius prætor exercitu vetere a Q. „ Minutio, cui ſucceſſerat, accepto, adjun„ cto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore „ Hiſpania, vetere item exercitu, in Turde„ taniam proficiſcitur. Omnium Hiſpano„ rum maxime imbelles habentur Turdetani, „ freti tamen multitudine ſua, obviam ierunt „ agmini Romano, &c. „

„ Nec tamen ea pugna debellatum eſt. „ Decem millia Celtiberum mercede Turduli „ conducunt, alienisque armis parabant bel„ lum.„Deinde dum Cos. exercitusque Turdulo bello eſt occupatus, ubi cernere licet terram Turdetaniam dictam,incolas, quum Turdetanos, tum etiam Turdulos appellatos, bellum

lum quoque Turdulum. Strabo autem horum ſubſcribens opinioni diverſam etiam non tacuit ,, Regionem (inquit) ipſam a flumine ,, Bæticam vocant, ab incolis autem Turde- ,, taniam. Incolas vero ipſos Turdetanos, & ,, Turdulos appellant. Quidam autem eoſ- ,, dem eſſe exiſtimant, alii vero diverſos, e ,, quibus etiam eſt Polybius, qui Turdetanis ,, finitimos ad ſeptentrionem dicit eſſe Tur- ,, dulos. Verum tempeſtate hac nulla inter ,, ipſos apparet diſtinctio. ,,

Mihi non contigit eum Polybii locum expendere, cum præter quinque ejus libros græce, & a Nicolao Perotto Epiſcopo Sipontino latine verſos, ad hoc tempus nihil viderim. Sed fidem Straboni habeo, & Polybium vere ſenſiſſe arbitror, etiamſi Liuius, & alii eos propter vicinitatem confundant. Siquidem Ptolemæus diſtincte Turdulos alios a Turdetanis facit, in ipſa Bætica. Nam in Luſitania Turdetanorum tantum meminit, ut ſuperius expoſuimus, Turdulos prætermiſit. E contrario Plinius de Turdetanis in Luſitania nullum verbum, Turdulos poſuit geminos, videlicet hos Anæ contiguos, & alteros Veteres vocatos, de quibus poſtea.

DE

DE VETTONIBUS, ET VECTONIBUS.

VEttones, inter Luſitaniæ populos, circa Tagum, recenſet Plinius, ita ſcribens. ,, Ab Ana vero, quo Luſitaniam a Bætica ,, diſcrevimus, gentes Celtici, Turduli, & ,, circa Tagum Vettones. ,, Diſſolvamus, ſi poſſumus, nodum hic, ſuperius obiter tactum, quum de Luſitaniæ terminis agebamus, ubi ex Strabonis ſententia Vettones Luſitania excluſimus: atque de ſcriptura, vel nominis orthographia quieſcamus tantiſper, dum cætera examinamus. Conferat diligens lector, quæ Strabo dicit: ,, Oretani maxime vergunt ad ,, meridiem, pervenientes uſque ad mariti- ,, mam, aliqua ex parte intra columnas. Poſt ,, quos Carpetani declinant ad Aquilonem. ,, Inde Vettones, & Vaccæi, per quos Du- ,, rius labitur. ,,

Et paulo poſt, ubi Luſitaniam ab aurora cingi ait Vettonibus, Vaccæis, & Callæcis, conferat inquam hæc cum Plinii verbis lib. 3. cap. 3. ,, Primi in ora ſunt Baſtuli, poſt ,, eos, quo dicetur ordine, intus recedentes ,, Menteſani, Oretani, & ad Tagum Carpe- ,, tani,

„ tani, juxta eos Vaccæi, Vectones, & Cel-
„ tiberi. „

Libro item quarto capite decimo. „ Du-
„ rius amnis ex maximis Hiſpaniæ, ortus in
„ Pelendonibus, & juxta Numantiam, lapſus
„ per Arevacos, Vaccæosque diſterminatis ab
„ Aſturia Vectonibus, a Luſitania Callæcis.
„ Ibi quoque Turdulos ab Bracaris arcens. „
Et collatis inter ſe altrinſecus utriuſque verbis, videbit utrumque de Hiſpania citeriore loqui, Vectonesque extra Luſitaniam ponere, ſicut & Cæſar fecit in primo belli civilis commentario. „ Afranius, & Petreius (in-
„ quit) & Varro, Legati Pompeii, quorum
„ unus tribus legionibus Hiſpaniam citerio-
„ rem, alter a ſaltu Gaſtulonenſi ad Anam,
„ duabus Legionibus, tertius ab Ana Vecto-
„ num agrum, Luſitaniamque pari numero
„ Legionum obtinebat, officia inter ſe parti-
„ untur, ut Petreius ex Luſitania per Vecto-
„ nes cum omnibus copiis ad Afranium pro-
„ ficiſcatur. „

Et poſt. „ Petreius per Vectones ad Afra-
„ nium pervenit. „ Extra Luſitaniam ergo Vectones erant. Atqui Ptolemæus ex Luſitanis, hos maxime Orientales facit: interque

eorum

eorum civitates ex noſtra ætate notis, Salmanticam, Caperam, atque Obilam ponit. Plinius etiam in Luſitaniæ deſcriptione, & circa Tagum inquit, Vettones. Quærendum igitur ſint ne iidem iſti Vectones, ſeu Vettones, an diverſi, & an conſtet ſibi auctores, anne ſecus.

,, Durius (inquit Plinius) lapſus per Are-,, vacos, Vaccæosque diſterminatis ab Aſturia ,, Vectonibus, a Luſitania Callæcis.,, Qualis hæc partitio eſt,, diſterminatis ab Aſturia Vectonibus, a Luſitania Callæcis,, ſi Vectones iſto loco poſiti Luſitani ex Ptolemæo ſunt? Qualis & illa? ,, & circa Tagum Vettones,, ſi circa Tagum, non ergo ii ſunt, qui Durio interfluente ab Aſturibus dirimuntur, quique ab eodem ipſo Plinio in Citeriori Hiſpania juxta Vaccæos collocantur. Si vero ii ſunt, minus apte dictum eſt,, & circa Tagum Vettones ,, cum magis ex re, & æque breviter dici potuiſſet ,, & a Tago ad Durium Vettones. ,, Sed tunc quinam illi eſſent Vectones non Luſitani, ab Aſturia, amne Durio diſterminati?

Paulo expreſſius rem indagemus, eruamusque, qui ſint iſti poſt Vaccæos Durio ab Aſturibus diſterminati. Percurrat qui velit,

in

„ fuit, manifeſto errore. Arotebras enim, „ quos ante Celticum diximus promontori- „ um, hoc in loco poſuére, literis permuta- „ tis. Amnes Florius, Nelo, Celtici cogno- „ mine Neriæ, ſuperque Tamarici, quorum „ in peninſula tres aræ Seſtianæ Auguſto di- „ catæ. Cepori. Oppidum Noela. Celtici „ cognomine Præſamarci. Cileni. Ex inſu- „ lis nominandæ Corticata, & Aunios. A Ci- „ lenis, conventus Bracarum. Heleni, Gra- „ vii, Caſtellum Tyde. Græcorum Sobolis „ omnia. Inſulæ Cicæ. Inſigne oppidum A- „ bobriga. Minius amnis iiij. m. paſſ. ore „ ſpatioſus. Leuni Seurbi. Bracarum oppi- „ dum Auguſta. Quos ſupra Callæcia. Flu- „ men Limia. Durius amnis ex maximis „ Hiſpaniæ ortus in Pelendonibus, & jux- „ ta Numantiam, lapſus deinde per Areva- „ cos, Vaccæos, diſterminatis ab Aſturia Vet- „ tonibus, a Luſitania Callæcis: ibi quoque „ Turdulos a Bracaris arcens. Erratum & in „ amnibus inclytis. Ab Minio, quem ſupra „ diximus cc. m. paſſ. ut auctor eſt Varro, „ abeſt Æminius, quem alibi quidam intel- „ ligunt, & Limiam vocant, oblivionis anti- „ quis dictus. Omniſque dicta regio a Pyre-

næo

,, næo metallis referta auri, argenti, ferri,
,, plumbi nigri, albique.

,, A Durio Luſitania incipit, Turduli
,, veteres, Pæſuri, Flumen Vacca, oppidum
,, Vacca, oppidum Talabrica, oppidum &
,, flumen Æminium, oppida Conimbrica,
,, Collippo, Eburo, Britium. Excurrit de-
,, inde in aliud vaſto cornu promontorium,
,, quod alii magnum appellavére, multi Oli-
,, ſiponenſe, ab oppido. Ab Durio Tagus cc.
,, m. paſſuum interveniente Munda. ,,

Exultavi equidem tunc, propter Plinii gravitatem. Illo ſiquidem pacto calumnia negligentiæ, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari ſane videbatur, & Pintiano magnas egi gratias, qui id commonſtraſſet. Verum exultare deſii Plinii verborum ſeriem penſitatius expendens, ſimulque ſumpto in manus Solino, Plinii ipſius, ut perhibetur, ſimia: cujus referam verba, atque ex manuſcripto vetuſtiſſimo codice, ut ſincerius exeant. ,, In Luſitania Hiſpaniæ pro-
,, montorium eſt, quod Artabrum alii, alii
,, Oliſiponenſe dicunt. Hoc cœlum, terras,
,, maria diſtinguit. Terris Hiſpaniæ latus
,, finit, cœlum, & maria hoc modo dividit,

quod

,, quod circuitu ejus incipiunt Oceanus ,, Gallicus, & frons ſeptentrionalis: Oceano Atlantico, & occaſu terminatis. Ibi oppidum Oliſipo ab Ulyſſe conditum. Ibi Tagus flumen. Tagum ob arenas auriferas ,, cæteris amnibus prætulerunt. In proximis ,, Oliſiponis Equæ laſciviunt mira fœcunditatæ. Nam adſpiratæ favoniis, vento concipiunt, & ſitientes viros aurarum ſpiratu ,, maritantur. ,,

Non dubium eſt hæc Solinum ex Plinio eſſe mutuatum, in eandemque ſententiam, & Marcianum Capellam abiiſſe, & Iſidorum decimo quinto etymologiarum libro, & alioqui ipſa verborum connexio ſatis indicat Plinium ita ſcripſiſſe. Attendat diligens lector. ,, Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco ,, poſuére. ,, Sunt ne hæc verba longe a Celtico jam progreſſi, an adhuc in eodem deſcribendo inhærentis? *Hoc in loco poſuere.* Quo in loco? In Celticone? certe. Ibi enim cæteri eos collocant, & ipſemet Plinius: ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebræ autem iidem ſunt qui Artabri. ,, Noſtræ ætatis ,, homines (ait Strabo) Artabros Arotebras vocant,

„ cant, literis permutatis„ ut fatetur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quaſi ſui oblitus, erroris manifeſti argueret eos, qui ibi gentem Artabrum, quæ nunquam eo loci fuerit, poſuiſſent.

Iſta, quæ admiſſa Toletani, & Salmanticenſis codicum lectione, objici poterant, nequaquam objicientur, ſi quod de Artabris hic ait, Oliſiponenſi promontorio Plinium dicamus tribuiſſe. At falſum eſt, Oliſiponenſe promontorium terras, cœlum, mariaque diſterminare, illoque Hiſpaniæ latus finiri, & a circuitu ejus frontem incipere, clariſſime dicente Strabone Hiſpaniæ latus hoc ab ſacro promontorio uſque ad Artabrorum montem, hoc eſt, promontorium Celticum extendi, & quartum denique latus ex eo loco uſque ad promontorium Pyrenes, quæ pars Boream ſpectat. Falſum etiam quod de promontorii excurſu, & longitudine inde ad Pyrenæum, ſi quidem de Oliſiponenſi intelligas.

Quid ergo dicemus? niſi Plinium male Artabrum promontorium cum Oliſiponenſi confundiſſe. Poteratque non minima ex parte culpam ejus minuere, quod non ipſe affirmat Artabrum ideſſe promontorium, ſed nonnullos

nullos ita vocaſſe, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam ibi fuerit, collocaſſe, atque hoc manifeſto, ut inquit, errore. Et erroris cauſam ſubjicit. ,, Arotebras enim, quos ante Celti- ,, cum diximus promontorium, hoc in loco ,, poſuére, literis permutatis. ,, Quos jure reprehendit, quicunque ii fuerint, qui Artabrum promontorium hoc Oliſiponenſe vocarint, additque optima verborum conſequutione alium non minimum errorem.

,, Erratum (inquit) & in amnibus inclytis,, ſicut, ait, erratum in hoc eſt, quod promontorium magnum, ſive Oliſiponenſe Artabrum appellavére, ibique gentem Artabrum, quæ nunquam ibi fuit, manifeſto errore poſuére, ita erratum ab iis eſt in amnibus inclytis, videlicet Æminio, atque Limia. Quemadmodum itaque ex parte hac Plinium excuſare poſſemus, quando erroris arguat eos, qui Oliſiponenſe promontorium Artabrum appellavére, ita protegere a culpa non audemus Oliſiponenſi iſto terras, cœlum, maria diſtingui, eoque Hiſpaniæ latus ad Occidentem finiri aſſeverantem.

Sed mirandum nequaquam eſt falli, ac decipi tempeſtate ea Plinium, quum noſtra

hac

hac, quotidiano uſu, & tanta frequentia, quaſi digitis contrectatis rebus, & oculis etiam ad faſtidium ſubjectis, atque periuſtratis, Joachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinium adeo excandeſcit, ut juvari eum etiam prohibeat, deceptus ipſe ſit, promontorium Cuneum Sancti Vincentii eſſe caput, & ſacrum idem, quod Barbarium opinatus: præter illa, quæ de Salaria, atque Oliſipone alio ei loco objeci. Lubrica iſthæc ſunt, & cognitu non nimis facilia, atque in tam vaſto terrarum Orbe non labi, pene monſtri ſimile.

Mihi ſi meo arbitratu Plinium emendare liceret ſic potius legerem. ,, Promontorium ,, Celticum, terras, maria, cœlum diſterminans. Illo finitur Hiſpaniæ latus, & a circuitu ejus incipit frons, Septentrio hinc, ,, Oceanusque Gallicus, Occaſus illinc, & Oceanus Atlanticus. ,, Deinde in capite de Luſitania, ſic. ,, Excurrit deinde in aliud vaſto cornu promontorium, quod alii Artabrum ,, appellavére, alii magnum, multi Oliſiponenſe, ab oppido. Promontorii excurſum lx. m. ,, prodidere, alii xc. m. paſſ. Ad Pyreneum inde non pauci xii. l. milia. Et ibi gentem Ar-

„ tabrum, quæ nunquam ſuit, manifeſto er„ rore „ & quæ ſequuntur. Oporteretque tunc, & Solinum, & Capellam in jam corruptos Plinii libros incidiſſe cauſiſicari.

Quod neſcio an evinci poſſet. Quare per me quidem autographis libris illis, & Pintiano habeatur ſane gratia Plinianum erratum ſedulo amolientibus, ſed recepta lectione, cum iſtac magni viri labecula contenti ſimus, neque ejus ſententiæ vim faciamus.

Cæterum, quæ de Luſitania ſequuntur, nos noſtro Marte, diligentiaque emaculavimus, reddemusque ſuo cujusque rei loco rationem.

Plinii libri iv. cap. xxi.

„ A Durio Luſitania incipit, Turduli ve„ teres. Pæſuri. Flumen Vacca. Oppidum „ Talabrica. Oppidum, & flumen Æminium. „ Oppida Conimbrica, Collipo. Eburobriti„ um. Excurrit deinde in aliud vaſto cornu „ promontorium, quod alii Artabrum appel„ lavére, alii magnum, multi Oliſiponenſe ab „ oppido, terras, maria, cœlum diſterminans. „ Illo finitur Hiſpaniæ latus, & a circuitu „ ejus incipit frons, Septentrio hinc, Ocea-

„ nus-

,, nusque Gallicus, Occaſus illinc, & Ocea-
,, nus Atlanticus. Promontorii excurſum lx.
,, m. prodidere, alii xc. m. paſſ. Ad Pyre-
,, næum inde, non pauci xii. l. milia, & ibi
,, gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, ma-
,, nifeſto errore. Arotebras enim, quos ante
,, Celticum diximus promontorium, hoc in
,, loco poſuére, literis permutatis.

,, Erratum & in amnibus inclytis. Ab
,, Minio quem ſupra diximus cc. m. paſſ. ut
,, auctor eſt Varro, abeſt Æminius, quem
,, alibi quidam intelligunt, & Limæam vo-
,, cant, oblivionis antiquis dictus, multum-
,, que fabuloſus. Ab Durio Tagus, cc. m.
,, paſſuum interveniente Munda. Tagus au-
,, riferis arenis celebratur. Ab eo clx. m.
,, paſſ. promontorium ſacrum e media prope
,, Hiſpaniæ fronte proſilit. Xiiii. m. paſſ. in-
,, de ad Pyrenæum medium colligi Varro tra-
,, dit. Ab Ana vero, quo Luſitaniam a Bæ-
,, tica diſcrevimus, cxxi m. paſſ. A Gadibus
,, cii. m. paſſ. additis, Gentes Celtici, Tur-
duli, & circa Tagum Vettones.

,, Ab Ana ad ſacrum Luſitani, oppida
,, memorabilia a Tago, in ora Oliſipo, Equa-
,, rum e Fanonio vento conceptu nobile. Sa-

 ,, lacia-

ta Carpetanos, & Vaccæos Vettonibus, Durium ex adverſo Aſturum adcolentibus, partim circa Tagum juxta Turdulos, aut ita ſuppreſſis Turdulis, ut Vettonum excelleret nomen uſque ad Anam, unde Emerita Vettonum clara colonia, a ſanctiſſimo, eodemque doctiſſimo Prudentio vocata ſit, juberem equidem omnes Cæſaris, Livii, Strabonis, Lucani, Silii, ac Plinii emendare locos, in quibus per literas CT ſcripti ſunt, & ad duplex TT omneis reducerem, & illos qui ab Aſturibus Durio ſecernuntur, Luſitania cum Plinio excluderem, terminumque Luſitaniæ Orientalem non tam intus ad citeriorem Hiſpaniam limitarem, ſed a Durii ſecundo flexu, quem ſupra ad Fraxinum notavi, hoc eſt, a loco ubi Tormis Salmanticenſium fluvius in Durium ſe condit, & amnis recto jam alveo hodiernam Luſitaniam ingreditur, eamque dividit a Callæcis Bracaris, ut auctor eſt Plinius, inde per Rodericopolin, Placentiam, & Caſtra Julia ad Metallinenſe oppidum, paulove ſupra, lineam dirigerem.

Quod autem ad ſyllabæ menſuram attinet, aut Prudentio, Serenoque minus fiderem, aut, ſi injurium hoc eſt, ancipitem eam dicerem,

rem,

rem, ut permultas obſervarunt grammatici apud poetas, quod inſtituti noſtri modo non eſt. Hæreremus tamen rurſus propter Ptolemæum, qui longius, ac penitius a ſeptentrionali capite Luſitaniam extendit, Plinio homine Romano, cui non credere durum eſt, aperte reclamante.

Uſque adeo verum eſt, quod ipſe ait Plinius in fine primi capitis libri tertii ,, alibi ,, mutato provinciarum modo, alibi aliis ali- ,, unde exordium menſuræ capientibus factum ,, eſſe, ut nulli duo concinant. ,, Concludamus igitur, Vettones, vel alios eſſe a Vectonibus, vel ſi iidem ſunt, quod magis probamus, per geminum TT debere ſcribi, nec omneis ad Luſitaniam pertinere, ſed magnam eorum partem per citerioris Hiſpaniæ finitimos Carpetanos, atque Vaccæos ad Aſtures uſque diffundi, quo illos a Luſitania ſejungunt Strabo, atque Plinius, licet non ſejungit Ptolemæus: partem alteram Luſitanis cohæſiſſe, protenſo etiam uſque ad Anam nomine, & cum cæteris Luſitanis provinciam unam coluiſſe: noviſſime tandem per ſe provinciam effeciſſe Vettoniam, cujus caput, ac metropolis eſſet Auguſta Emerita, alioqui in Turdulis ſita, unde

unde eam ſacer Prudentius claram Vettoniæ coloniam appellarit, cum tamen eandem alibi, diverſa reſpiciens tempora, Luſitanorum caput oppidorum dixerit. Factam vero Vettoniam per ſe provinciam, ex eoque tempore cœpiſſe Vettoniam, & Vettones ſeparatim a Luſitanis ſcribi, in libello ad Kebedium nuper oſtendimus, & ex inſcriptionibus paulo ante relatis comprobatur.

DE BARBARIIS.

LOnge minus negotii nobis exhibebunt Barbarii, cum propter obſcuritatem gentis, tum propter ſitum, & eorum ſedes ambiguitate nulla confuſas, a promontorio ex ipſorum nomine vocato, uſque ad ſinum Oliſiponenſem. Sed de promontorio poſtea. De nomine propter novitatem diſquiram aliquantulum. Mihi nonnumquam ſubiit cogitare, cur mons, quem Rabidam vocamus, Barbarius dicatur, & populi circa eum Barbarii, omiſſa Floriani Campenſis ignominioſæ appellationis fabula, ad morum aſperitatem denominationem torquentis. Mei autem inſtituti non eſt hiſtorias per figmenta concinnare.

re. Neque enim Barbari vocantur, ſed Barbarii, ut docet Strabo libro tertio de ſtanno loquens, quod generari dicit in Barbariis ſupra Luſitanos, & in Caſſiteriis inſulis, & é Britannis Maſſiliam deferri, & eodem libro promontorium Barbarium nominat, quo etiam nomine Ptolemæus utitur.

A Barbaro autem, quum ad ingenium refertur, Barbaricus, non Barbarius dirivatur. Veni igitur in hanc cogitationem. Montis hujus omnes rupes jaſpideæ ſunt, inveniunturque inter eas Jaſpides albi, purpurei, virides, varii, ac multicolores, ſplendore mirabili. Cæduntur inde columnæ, poſtes, & ſimilia, quæ ubi accedit politio translucent in tantum, ut ſpeculorum vicem & præbeant, & vincant. At vero terrenum laudatiſſimo abundat cocco, Emeritenſi, quod laudat Plinius, nullo modo cedente. Ex quo tingunt infectores veſtem, quam ſcarlatam, vel granam noſtri homines appellant, videlicet a granis, quæ in fruticetis toto eo tractu innaſcuntur, ſicut veteres a vermiculo in iiſdem granis innato blattæ ſimili, vermiculatam veſtem dixere, quam recentiores blatteam, coccineam, vel purpuream volentes ſignificare,

etſi

etſi hæ diſtinctionem capiunt.

Nam purpurea proprie ex ſanguine purpurarum, conchiliorumve fit. Coccinea vero ex ipſo, quod dixi, cocco. Heinc Suetonius in Neronis luxuriam invectus, *aureo reti, & funibus purpura, coccoque nexis piſcatum* eum criminatur. Quod recentiori verbo *blatteis funibus* dixit Eutropius, multumque uſi ſunt ea voce illius ævi ſcriptores, ac propter eminentis coloris in utriſque ſimilitudinem, cœperunt iſta confundi. Oſtendam hoc ex Sidonio Appollinari, non contemnendo poeta, in hoc Anacreontico monſtroſe depravato, noſtraque opera, ſicut cætera ejus auctoris ſcripta, reſtituto.

Rutilum thoreuma biſſo
Rutilasque ferte blattas;
Recoquente quas aheno
Melibœa fucat unda,
Opulentet ut meraco
Bibulum colore vellus,
Peregrina det ſupellex
Cteſiphontis, & Niphatis
Juga texta, Belluasque
Rapidas, vacante panno,
Acuit quibus furorem

Be-

Bene ficta plaga cocco,
Jaculoque ceu forante
Cruor incruentus exit.

In quibus carminibus aperte confundit blattam, purpuram, & coccum. Melibœa namque purpura ex conchis eſt, ut oſtendit Lucretius lib. 2.

Jam tibi Barbaricæ veſtes, Melibœaque fulgens
Purpura, Theſſalico concharum tecta colore.

Ubi etiam advertendum, quas veſtes barbaricas dixit Lucretius, peregrinam ſupellectilem dixiſſe Apollinarem. Redeamus jam ad inſtitutum. Veſtium purpura, cocco, vermiculo, quæ a barbaris terris, id eſt peregrinis, adlata erant, infectores, Barbaricarii adpellari cœperunt, ut patet C. *de excuſationibus artificum*, & *de Palatinis ſac. larg.* quod etiam annotavit Alciatus in tres poſteriores libros codicis. Marianus Scotus in tit. *Magiſtri officiorum, & fabricæ*, Barbarios eos vocat.

Etenim iſthæc nomina in *arius* finita, hominum fere officia ſignificant, *Sagarius*, *Caligarius*, *Limbolarius*, & quæ multa alia, apud,

apud Plautum in Aulularia bonus ille Megadorus enumerat. Sic *Barbaricarius*, & *Barbarius*, ad harum rerum officinas, opificesque pertinent. Populi itaque iſti, de quibus loquimur, Barbarii appellantur. Cogitabam igitur ſi forte a cocco, quod in magna multitudine colligerent, venderentque negociatoribus Romam eam mercem convecturis, aut forte ipſi baphicæ gnari tingerent, Barbarii fuerint nuncupati. Verum hæc hariolando. Quare huic meæ conjecturæ addici lectores neque poſtulo, neque parteis ſuſcepi meo periculo iſtius modi appellationum cauſas, originesve tradendi.

DE PÆSURIS, AUT PÆSURIBUS.

IGnobiles, & obſcuri ſunt Pæſuri, ab unoque auctorum omnium Plinio memorati. Late paterent, an terminis anguſtis concluderentur æque ignotum. In nobiliſſimo illo ſuper Tagum ponte ad Vettoniæ oppidum Alcantaram, inter cætera provinciæ Luſitaniæ municipia, quæ ſtipem ad pontem conficiendum contuliſſe memoriæ proditum ibi eſt, Pæſures ultimi recenſentur. Quo ſane intelli-

telligimus, non longe eos inde eſſe diſcretos, ſimulque emendandum eorum in codicibus Plinianis nomen a ſecunda in tertiam inflexionem. De inſcriptione vero pontis hujus, quum urbeis enarrabimus, tunc agemus.

DE TURDULIS VETERIBUS.

CONtra autem Turduli veteres valde celebres, & parentes omnium Turdulorum, qui ulterioris Hiſpaniæ maximam partem ſuo nomine repleverunt. Ab iis enim prodiiſſe quaſi examina, Turdulos, & in Bætica, & juxta Anam, forſitan & Turdetanos. Indicio eſt ipſum veterum cognomentum: quum enim veteres iſti ſint, reliquos omnes recentiores eſſe oportet. Eorum regionem Plinius a Durio dextrorſus Oceanum verſus deſignat; ſiniſtrorſus vero ex dictis ſuperiori capite, Pæſures Turdulis ſubjunctos ab Plinio incolere exiſtimamus. Pomponius, cui in Hiſpaniæ rebus multum eſt merito tribuendum, a Tagi oſtio ad Durium eos extendit. „ Ab iis, „ (inquit) promontoriis ad illam partem, quæ „ receſſit, ingens flexus aperitur, in eoque „ ſunt Turduli veteres, Turdulorumque op„ pida.

„ pida. Amnes autem Munda, in medium „ fere ultimi promontorii latus effluens, & „ radices ejuſdem abluens Durius. „

QUALIS GENS LUSITANI.

EXplicavimus ſummatim Luſitaniam triplici terminorum differentia: a quibusque populis ante Gothorum inluvionem, de quibus poſtea, poſſeſſa olim ſit, dictum ſatis. Exigit ordo, ut qualisnam fuerit ea gens, quibusve moribus, indicemus. Et quidem gentem eſſe fortem, ut noſtra tempora non præoccupemus, antiqui ſcriptores non tacuere. Diodorus Siculus *omnium Celtiberorum fortiſſimos eſſe Luſitanos* aſſeruit. Quo loco, ut obiter dicamus, aut legendum, *omnium Iberorum*, aut Diodorus Iberos omnes Celtiberos appellaſſe, minus apte eſt exiſtimandus. Sed cum ſtatim Luſitanos galeam, enſemque ferre Celtiberorum more dixerit, abſque dubio a Celtiberis eos ſeparat.

Quare magis placet, ut lectio emendetur, legaturque *omnium Iberorum*. Ceterum ad fortitudinem pertinet, quod Strabo ait, *Luſitaniam annis plurimis Romanorum armis op-*

pugna-

pugnatam. Fortitudinem quoque arguit conſtans, ac graviſſimum Decio Bruto Cinanienſium reſponſum, quod affert libro ſexto Valerius, neque ſine animi quodam exulcerati, & forte ex invidia, dolore. *Melius*, inquit, *ſine dubio homines noſtri ſanguinis hæc dixiſſent, quam audiſſent.* Urſit tamen veritas ſcriptorem ita concludere. Sed illos quidem natura in hujus gravitatis veſtigia deduxit.

Nec ad fortitudinem non pertinet, quod idem Valerius titulo *de vafre dictis, aut factis* commemorat ,, Non potuiſſe Sertorium ,, Luſitanos oratione flectere, ne cum univer- ,, ſa Romanorum acie vellent confligere, do- ,, nec vellendis equorum duorum caudis no- ,, tiſſimum illud exemplum oculis miranti- ,, um objecit. ,, Vocet Valerius ſuo libito gentem barbaram, aſperam, regi difficilem; his opprobriis parum diſciplinæ militaris peritos Luſitanos arguerit; imbelleis, aut ignavos animos iis minime fuiſſe eadem illa narratione palam prædicat. Multa Livius tertia, quarta, & quinta decadibus prælia cum Luſitanis varia fortuna commiſſa refert. Quanquam ſuſpecta ſcriptorum Romanorum cenſeri fides merito poſſit. Fere enim elevant,

& attenuant barbarorum, ſicuti aiunt, res geſtas, ſuas augent etiam immodice vitio fortaſſe priorum.

Diſerte Strabo Polybium notavit lib. 3. quod trecentas Celtiberorum urbeis in Tiberii Grachi gratiam ſubverſas ab illo memoriæ prodiderit. ,, Nam Imperatores (inquit) ,, & rerum geſtarum ſcriptores, ut ornatiora ,, efficiant negotia, ad hoc mentiendi genus ,, feruntur. ,, Antiatem Valerium non ſemel ipſe Livius perſtringit, ut in numero augendo intemperantem, atque immodicum, & præcipue circa finem libri ſexti tertiæ decadis ,, adeo nullus (inquiens) mentiendi mo- ,, dus eſt. ,, Ex quo cum pleraque deſumpſerit, non mirum ſi fallat ſimiliter.

Expendatur (ut unum hoc argumentum verbi cauſa referam) Publii Cornelii Cneii filii Scipionis Proprætoris pugna cum Luſitanis, qui devaſtata ulteriori Hiſpania onuſti præda domum redibant, narrata in initio quinti libri quartæ decadis. Ejus ipſius verba recenſebo.

,, Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem Pro- ,, prætor Luſitanos, devaſtata ulteriori pro- ,, vincia, cum ingenti præda domum rede-

unteis

,, unteis in ipſo itinere adgreſſus , ab hora
,, tertia diei ad octavam incerto eventu pug
,, navit, numero militum impar, ſuperior a-
,, liis. Nam & acie frequenti armatis , ad
,, longum, & impeditum turba pecorum ag-
,, men, & recenti milite adverſus feſſos lon-
,, go itinere concurrerat. Tertia namque vi-
,, gilia exierant hoſtes. Huic nocturno itine-
,, ri tres diurnæ horæ adceſſerant , nec ulla
,, data quiete laborem viæ prælium excepe-
,, rat. Itaque princio pugnæ vigoris aliquid
,, in corporibus, animisque fuit. Et turbave-
,, rant primo Romanos, deinde æquata pau-
,, liſper pugna eſt. In hoc diſcrimine ludos
,, Jovi , ſi vi fudiſſet, cecidiſſetque hoſteis ,
,, Proprætor vovit. Tandem gradum acrius
,, intulere Romani, ceſſitque Luſitanus: de-
,, inde prorſus terga dedit. Et cum inſtitiſ-
,, ſent fugientibus victores,ad xii. millia hoſ-
,, tium ſunt cæſa, capti quingenti quadragin-
,, ta , omnes ferme equites , & ſigna mili-
,, taria capta centum triginta quatuor. De
,, exercitu Romano ſeptuaginta & tres amiſ-
,, ſi. ,,

Cui enim,Livi,diſſertiſſime ſuſpectum non ſit, in prælio continentium horarum quinque

incerto eventu, in quo primo turbatos fuiſſe ait Romanos, deinde pauliſper æquatam pugnam, Proprætoremque in eo diſcrimine ludos voviſſe Jovi, quod ſane ſolent ii, qui de victoria plane deſperant; duodecim Luſitanorum cecidiſſe millia, captos quingentos quadraginta, omneis ferme equites; de Romano vero exercitu tantum amiſſos treis & ſeptuaginta? Adgreſſus, inquis, eſt Proprætor armatorum frequenti acie longum, & impeditum turba pecorum agmen, recenti milite feſſos longo itinere, adcipimus, ut merito credantur Romani Luſitanorum multa millia cecidiſſe. Sed in duodecim millium clade, ſolos treis & ſeptuaginta amiſiſſe Romanos, neſcio an perſuadeas.

Quid enim Romanos turbavit? Quid eſt poſt quinque horarum ſpatium incerto eventu pauliſper æquatam fuiſſe pugnam? Ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit Romanus, deinde æquata pauliſper pugna eſt.

Si tam illæſi in prælio erant Romani, ſi tam obtuſis gladiis, & exhauſto vigore Luſitani, cur horis continentibus quinque incertus fuit eventus? An non quia cædebant, & cæde-

cædebantur? Quid ſibi vult æquatam fuiſſe pugnam, niſi eatenus inferiores fuiſſe Romanos? & perſuadebis in tanto diſcrimine, quum Luſitanorum duodecim millia cæſa fuerint, ſolos treis, & ſeptuaginta de Romano exercitu fuiſſe amiſſos?

Sed bene quod itinere longo feſſos, & de tertia vigilia eggreſſos, prædaque longo agmine impeditos, confeſſus es, parum alioqui fidei habiturus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armeniis, & ventoſi Tigranis exercitu, ſed cum Luſitanis aſſuetis pugnare contra Romanos, quorum forti opera uſus fuerat Hannibal, non modo in Hiſpania, ſed in ipſa etiam Italia, quique Lucii Æmilii Pauli Proprætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cæſis uno prælio ſex Romanorum millibus, cæteris intra vallum compulſis, ac ægre caſtra defendentibus, ac tandem admodum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem teſtatur Livius decadis quartæ libro 7. Ubi etiam advertant lectores, quam religioſe Romanorum fugam ſcriptor facundiſſimus obumbret. ,, Admodum fugientium magnis itine-,, ribus in agrum pacatum reductos ,, memorans.

Oro-

Oroſius certe ,, L. Æmilium cum uni-
,, verſo exercitu cæſum interiiſſe dicit ,, libro 4. cap. 20. de quo alibi diffuſius, & cap. 21. ,, Sergium Galbam Prætorem a Luſita-
,, nis magno prælio victum , univerſo exer-
,, citu amiſſo, cum paucis vix elapſum eva-
,, ſiſſe ,, narrat. Ex qua ignominia quum ſe poſtea ulciſci Galba ſtatuiſſet, Luſitanos qui citra Tagum habitabant , ſponte ſua ſe dedentes ad colloquium vocavit , ſimulans de eorum ſe commodis acturum. Sed circumpoſitis militibus, inermeis , atque incautos per ſcelus maximum omneis profligavit. ,, Quæ
,, res (inquit Oroſius) poſtea univerſæ Hiſ-
,, paniæ propter Romanorum perfidiam cau-
,, ſa maximi tumultus fuit. ,,

,, Trium Luſitaniæ civitatum convocato
,, populo (ut ſcribit Valerius Maximus libro
,, nono titulo de perfidia) novem millia , in
,, quibus flos juventutis conſiſtebat , partim
,, trucidavit, partim vendidit. ,,

Accuſavit acriter M. Cato Sergium Galbam pro interfectis contra imterpoſitam fidem Luſitanis, ut teſtatur in Bruto M. Tullius, & obiter in divinatione , quod explicat latiuſcule Aſconius Pædianus, & Livii epitome

me libro quadrageſimo nono, & idem Valerius Maximus libro octavo capite primo.

Nonageſimum autem ætatis annum agebat Cato, quum Galbam accuſavit, teſte Livio, decadis quartæ libro nono.

Ab Oroſio non diſcedamus. Is ex Claudio narrat trecentos Luſitanos cum mille Romanis pugnam commiſiſſe, in qua ſeptuaginta Luſitani, Romani autem trecentum viginti ceciderint. Quumque victores ſparſi jam, atque ſecuri abiiſſent, unusque ex illis longe a ceteris ſegregatus maneret, a circumfuſis equitibus pedes ipſe eſt deprehenſus: ille tamen unius eorum equo lancea perfoſſo, ipſius equitis uno gladii ictu caput deſecuit. Quo facto ita omneis metu percuſſit, ut proſpectantibus cunctis ipſe contemptius, atque ocioſius abſcederet.

Suppeterent nobis ſimilia fortitudinis exempla, ſi modeſtius ſua extulliſſent Romani. Nos autem cum rerum noſtrarum ſcriptores alios non habeamus, ex iis ſive æquis, ſive iniquis cogimur accipere, quantum illis prodere de nobis fuit libitum. Nonnunquam tamen veritas excidit imprudentibus.

„ A Gallis, & a Luſitanis Romanos per

„ arma

,, arma graviter vexatos ,, ait Julius obſequens cap. decimo quinto de prodigiis , & cap. 40. ,, A Luſitanis exercitum Romanum ,, cæſum. ,, Florus lib. 2. cap. 17. ,, Tota ,, certaminum moles cum Luſitanis fuit, & ,, Numantinis, neque immerito , quippe ſo- ,, lis gentium duces contigerunt. ,, Ex quibus verbis perſpicuum fit, duces magnum ad victoriam afferre momentum: quos cum ſemper haberent Romani, non mirum, ſi turbam hominum, ſine duce incompoſitam vincerent.

At quoties duces contingebant militaris rei non ignari, non tantum ſe jactabant Romani. Eſto judicium vel Luſitanis Viriatus, ſi fortuna ceſſiſſet , Hiſpaniæ Romulus , ut idem ſcribit Florus , vel Sertorius. Facetus eſt Juſtinus libro ultimo. ,, In tanta ſeculo- ,, rum ſerie nullus illis dux magnus præter ,, Viriatum fuit, qui annos decem varia vi- ,, ctoria Romanos fatigavit. Adeo feris, quàm ,, hominibus propriora ſunt ingenia. ,, Quæſo te, Juſtine, cur feris quam hominibus propriora dicis noſtrorum ingenia ? Quia annos decem Romanos varia fatigaverunt ? Quid ? Romanorum , quum Luſitanos variis fatiga-

bant

bant victoriis , ingenia diis credo , quam hominibus propriora exiſtimares. Eſt ne , an minime , quod ſuperius dixi , Latinos ſcriptores ſemper, utut potuerunt, noſtra detrectaſſe ? Sed de fortitudine iſthæc ſufficiant.

Mores Strabo, qualeis ſuo tempore acceperat , diligenter annotavit , neque tunc quidem malos , neque modo nobis erubeſcendos; quorum multi cum religione mutati ſunt , multi etiam perſeverant. Ex iis exponam aliquos.

Quod *inſidiatores* eos dixit , nemo in peiorem partem accipiat. Militare enim vocabulum eſt , ut admonuit Julius Pollux capite decimo. Cicero ea re Q. Fabium Maximum laudat libro de officiis primo. Callidum Annibalem ex gente Pœnorum, ex noſtris ducibus Q. Maximum , accepimus facile cælare , tacere , diſſimulare , inſidiari , præripere hoſtium conſilia. Quod ad Luſitanos attinet , Dion Herminii montis incolas Cæſari inſidias paraſſe ait.

,, Pugio lateri adhæret. ,, Pugionum uſus Hiſpaniæ antiquiſſimus, qui me puero in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad ſicas , quibus etiam impuberes ante nimis

mis properum enſium uſum ſæpe in ſuam perniciem, & parentum orbitatem armantur.

,, Unuſquiſque plura fert jacula. ,, Callaicorum, & Bracarorum etiam nunc plerique ex plebe id ſervant, quum ad agros egrediuntur, bina ferentes jacula, & quidem amentata.

,, Quidam utuntur & haſtilibus. ,, Transtaganorum mos hic eſt, etiam pedibus euntium, lanceas ſane longas extra urbem geſtare. Equitibus habiliores ſunt.

,, Aquæ potores. ,, Id ad noſtrarum ætatem etiam magna ex parte durat, præſertim inter nobiles. Certe pueri citra pubertatem abſtemii generatim ſunt. Regibus, ac Principibus noſtris ſolemnis eſt vini abſtinentia.

Cæterum ,, Spartano ritu degere Luſitanos, & Græco more Hecatombas facere, ,, gymnica certamina exercere ,, Quæque ſequuntur, omnia eo pertinent, ut Græcam Luſitanorum originem oſtendant. Cætera poſſunt, qui velint, ex ipſo Strabone petere.

,, Levi armatura uti Luſitanos ,, primo belli civilis commentario Cæſar aſſerit. Graviorem, & quæ panoplia vocatur, a Romanis, Gallis, atque Germanis accepere. Cetra-

ſtratos pugnare pedites, & Cæſar, Livius, & Silius, & plerique alii atteſtantur.

Proſequamur & illam Calleciæ partem, quam adnexam Luſitaniæ ſupra memoravimus, videlicet Bracaros ab urbe gentis capite nominatos. Vetuſto hi nomine Gronii dicebantur Pomponio, Plinioque. Quamquam in Plinio emendata jam lectio eſt, & pro Groniis ſubſtituti Gravii ex Silio libro primo.

Quique ſuper Gravios lucenteis voluit arenas,
Infernæ populis referens oblivia Lethes.

Et libro tertio

Et quos nunc Gravios, violato nomine Graium
Oenææ miſere domus.

Plinius quadrifariam partitur in Helenos, Gravios, Leunos, Seurbos. Adhuc minutius Ptolemæus, in Turdulos, Nemetatos, Cœletinos, Bibalos, Limicos, Gruios, quos alii Gravios, Luangos, Quarquernos, Lubænos, & Narbaſos. Sed hæc potius civitatum ſunt nomina, ut eſt Aquis Flaviis in columna, de qua ſuo loco, ubi legitur.

CI-

CIVITATES DECEM
AQVIFLAVIENSES. AO-
BRIGENS. BIBALI. COE-
LERINI. EQVAESIL. IN-
TERAMICI. LIMICI.
AEBISOC. QVARQVERN.
TAMACANI.

Hoc eſt.

Civitates decem, Aquiflavienſes, Aobrigenſes, Bibali, Cœlerini, Equæſilici, Interamici, Limici, Æbiſoci, Quarquerni, Tamacani.

Pomponius vero uno nomine Gronios, ſeu potius Gravios complexus eſt. Addit Juſtinus Amphilochos Græcæ originis. Strabo Hellenas, & Amphilochos; & Græcorum ſobolis omnia dixit Plinius. Nam præter Teucrum, Telamonis filium, quem ſcribit Juſtinus ad Callæciam veniſſe, & genti nomen dediſſe, etiam Diomedes eo delatus, Tyden urbem condidit, quam propterea Ætolam Silius cognominavit lib. 3.

Ætolaque Tyde.

Durio vicinos amni Spartano ritu degere, Strabo de Luſitanis agens, memoriæ prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos, armis,

mis, equis, ceſtibus, & curſu ſolitos celebrare, itemque conjugia Græcanico ritu, ut abſque dubio Græcam hi populi præ ſe ferant originem.

Liberi Patris, atque Olyſſis vetuſtiora ſecula ſupra memoravimus. Adeoque verum eſt Græcæ originis multa in Hiſpania ſupereſſe veſtigia, ut etiam linguæ complura & vocabula, & Helleniſmi, & pleræque diphtongi, ipſique etiam additi nominibus articuli, eorumque uſus apud nos ſit, & cuſtodiatur. Aliquando curioſitatis ſtudio, atque animi cauſa otio abuſus, ſylvam collegi vocabulorum fere quingentorum, cum ſua dialectico, nobis ex Græco relictorum, quæ perſequi hujus loci nequaquam eſt.

DE MONTIBUS.

MOntes nonnullos habet Luſitania, ſed quorum mentio facienda ſit, Cicum, Barbarium, Junctum, Herminium, Lunæ montem, Tapiæum, Cordibam, Alcobam, Murum, Maranum, & Jureſſum. Mons Cicus ab Caſtro Marino oppido, Anæque fluminis exitu incipiens, tamquam Mariano-rum

rum montium appendix, Algarbii regnum ſecat, & nonnullis emiſſis fluminibus in mare propinquum ſe condentibus, ad oppidum Algiazur cum fluvio ejuſdem nominis in occidentalis Oceani littore deficit. De Barbario ſuperius dictum ſatis.

Lunæ montem, nos Sintriæ, ab oppido appellamus, efficitque promontorium illud, quod magnum, ſive Oliſiponenſe appellant Geographi. In quujus ſummis rupibus templum eſt Sanctiſſimæ Dei Matri ſacrum, ab indigenis maxima religione cultum, ſimulque cœnobium monachorum ad Divum Hieronymum vitæ inſtitutum referentium, non tam numero, quam morum integritate ſuſcipiendum. Ad radices montis in ipſo promontorii cacumine, quo in Oceanum præcipitatur, templum olim fuit Soli, & Lunæ ſacrum. Cujus modo inter littoraleis arenas ruinæ tantum extant, & cippi aliquot inſcripti ſuperſtitionis antiquæ indices.

Unus

Unus ſic habet

SOLI. ET LVNAE. CEST.
ACIDIVS PERENNIS LEG.
AVG. PROPR. PROVIN-
CIAE LVSITANIAE.

Hoc eſt.

Soli, & Lunæ Ceſtius Acidius Perennis Legatus Auguſtalis Proprætor Provinciæ Luſitaniæ.

Alter autem ſic

SOLI. AETERNO. LVNAE. PRO
AETERNITATE IMPERII. ET
SALVTE IMPE. CAI . . SEPTI-
MII SEVERI. AVG. PII. ET
IMP. CAES. M. AVRELI. AN-
TONINI AVG. PII . . . .
. . . . CAES. ET JVLIAE
AVG. MATRIS. CAES. DRVSVS.
VALER. COELIANVS VIATI.
VSI . . . AVGVSTORVM CVMV
. . . SVALE . . . NI . . . SVA ET
Q. IVLIVS. SATVR. Q. VAL . . .
ET ANTONIVS . . . .

Hoc

Hoc eſt.

Soli æterno, Lunæ pro æternitate imperii, & ſalute Imperatoris Cai Septimii Severi, Auguſti Pii, & Imperatoris Cæſaris, Marci Aurelii Antonini Auguſti Pii .... Cæſaris, & Juliæ Auguſtæ Matris Cæſaris, Druſus, Valerius Cœlianus ...... & Quintus Julius Saturninus, & Antonius ....

Eſt ibi præterea ingens alius cippus, qui habet ſupra triginta lineas litera minutiore. Verum injuria temporis, & adſpergine maris in tantam ſcabritiem devenit, ut in unaquaque linea vix literæ quatuor agnoſcantur. Atque hic eſt locus in quo, qui ſacroſanctæ vetuſtatis inſcriptiones typis in Germania edendas curaverunt, erutas fuiſſe aiunt quadratas columnas treis, in quarum una vaticinium Sybillæ contineri aſſerunt.

Volventur saxa litteris, et ordine rectis.

Quod vaticinium ego fictum exiſtimo, & treis illas quadratas columnas treis eſſe cippos, quos dixi, ſunt enim ingentes. Valentinum vero Moranum fabulæ aſſertorem,

vi-

virum bonum, negotiatorem ſplendidum, literarum tamen latinarum rudem fuiſſe accepi, ut facile fuerit ab impoſtore quodam decipi, & novæ rei admiratione inductum ſuſpicor voluiſſe Germanos ſuos participare.

DE MONTE TAGRO, SIVE JUNCTO.

TAgrum montem, in quo Equæ vento concipiunt Oliſiponi vicinum Varro aſſerit. „ In fœtura (inquit) res incredibilis „ eſt in Hiſpania, ſed eſt vera, quod in Lu„ ſitania ad Oceanum, in ea regione, ubi „ eſt oppidum Oliſipo, monte Tagro, quæ„ dam e vento, certo tempore, concipiunt „ Equæ. „ Non diſputo de conceptu ex vento, re nobis modo incomperta, ſed quod ad inſtitutum meum attinet, movet mihi ſcrupuli, neſcio quid, ſimilitudo Tagri, & Tagi, hoc eſt montis, & fluvii.

Subdubitavi ſæpe, referendum ne eſſet, quod de monte ait, ad amnem, ut pro Tagro monte, amne Tago ſubſtitueremus. Quemadmodum fecit Plinius, qui „ circa Oliſiponem oppidum, & Tagum amnem „ dixit: &

Juſtinus,, in Luſitania juxta fluvium Tagum,, ſed duæ res impedimento ſunt. Altera quod non bene diceretur, Equas concipere amne Tago: altera Collumellæ verba montem quoque nominantis, tametſi ſacrum, non Tagrum. Verum quum id a Varrone acceperit ad illius lectionem revocandus utique eſt. Quod ſiquis opinetur etiam apud Varronem legendum, monte ſacro non repugnarem, ſi montem aliquem ſacrum alicubi iſto in loco legeremus. Sacrum montem in Callæcia eſſe novimus ex Juſtino. Sacrum & in Luſitania, qui ejuſdem nominis efficit promontorium. Sed horum uterque longiſſime ab Oliſipone diſtat, quum Varro vicinum dicat. Quare non audeo lectionem ejus immutare: neque temere in notæ ejus auctoribus id faciendum cenſeo,

Nam quod Plinius, & Juſtinus *juxta amnem Tagum* dixere, non tollit, in monte, qui juxta ipſum amnem ſit, idem etiam fieri, ut vere dixerint hi, *juxta amnem*, & illi, *in monte*. Cæterum montem hunc eum eſſe, quem Junctum adcolæ vocant, contiguumque illi Albardum, videtur liquere, ex equiferorum inibi paſſim multitudine per montem,

tem, quum ſolitarie, tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris, ſed firma. Soliditas ungularum ſicciſſima, pernicitas mirabilis. Quare capti, ac domiti, ad perferendos labores, tam ſarcinæ, quam itineris, cæteris duritia, videlicet rupibus aſſueti, longe præſtant.

Sed quanquam de conceptu ex vento diſputandum a me negavi, referam tamen, quod inquirendæ rei gratia percontanti, mihi indicatum eſt. Diverti abhinc ſeptennium apud colonum agri Beneventani, juxta Tagum: & quum ab illo quærerem ecquid de hujuſcemodi conceptu, aut ſciret ipſe, aut ab aliis auditum meminiſſet, reſpondit, neque ſe, neque vicinos, qui equarias haberent, de ea unquam re fuiſſe ſolicitos.

Tantum, ut equire fœminas animadverterent, admitti eas curare. Se tamen cum pulchram Equam haberet, cuperetque bene vendibilem in proximas nundinas efficere, ante initum, in Inſula, quæ in medio Tago eſt, ſolam incluſiſſe, ut abundantia pabuli ſaginaretur. Inviſam poſt menſes duos reperiſſe gravidam, miratumque eo quod illuc nunquam acceſſiſſet admiſſarius, eventum expectaſſe.

ctaſſe. Septem fere jam menſes cum tulliſſet uterum, enixam non quidem animal, ſed concreti ſanguinis informem materiam, abortumque ſuſpicatum.

De hac Equarum genitura aliud novi nihil: miror tamen ut Virgilium, Siliumque libro tertio taceam, Varronem doctrina tanta, eſſe veram aſſeverantem, Collumellæ habitam pro notiſſima, Plinium conſtare teſtatum, nec uno id loco referentem. Verum id inter ſe agitent Phyſici. Nos ad ſuſceptam materiam revertamur.

DE MONTE HERMINIO.

Herminium montem, & olim in epiſtola ad Emmanuelem Soſam Arruncenſis caſtri præfectum, virum nobilem, & eruditum, & poſt ad Joannem Vaſæum, oſtendi eum eſſe, in quo Alacriportus civitas, Aruncis, Alacretum, Marvanum, aliaque oppida non contemnenda ſita ſunt. Ad quujus radices extant adhuc Meidubrigæ urbis ruinæ, non procul a Marvano Caſtro, cuujuſque editiſſimum culmen ſupra dirutam urbem, etiam dum veterem appellationem retinet. Herminius enim mons vocatur. Ipſa

Ipſa etiam deſtructa civitas a monte, cui ſubjecta eſt, Herminia vulgo dicitur, ſive, ut luſitane loquar, Haraminia. Superſunt tota illa inter monteis convalle, heic turreis, illic ſuper fluvium pontes, heic ædium nobilium ſtrata pavimenta, etiam Aſarotica, illic ductus aquæ fortanæ, parte alia parietes ſemidiruti, & alia veteris frequentiæ manifeſta indicia. Fodinæ quoque plumbi, aurique, ut indigenæ aiunt, multis locis per latera montis apertæ, ut non immerito Meidubrigenſes Plumbarios Plinius cognominarit. Veni in hujus loci notitiam primum ex ipſo ſervato ad hanc diem montis nomine, conſpectisque inter ruinas ſepultæ urbis veſtigiis. Deinde ex collatis Hircii, aut Oppii verbis in commentario belli Alexandrini, qui eſt civilium bellorum quartus, ubi refertur Caſſius Longinus Meidubrigam oppidum, Montemque Herminium, quo Meidubrigenſes confugerant, expugnaſſe. Eamque mihi opinionem confirmavit Antonini Pii itinerarium, tribus ab Oliſipone Emeritam poſitis itineribus. Quorum in tertio Meidubriga lxiiii. m. paſſ. diſtat ab Emerita, hoc eſt, Hiſpanicis leucis ſedecim. Tot enim modo numerantur. Sic:

Poſt

Poſt Meidubrigam ad Septem Aras, *ubi nunc Alacretum eſt, m. paſſ. xiiii. Plagiaria m. paſſ. xx. Emerita. m. paſſ. xxx.* In ſecundo autem ſic: *Poſt Septem Aras, Budua m. paſſ. xii.* Eratque Budua fere m. paſſ. xii. ab eo loco, ubi nunc oppidum eſt Campi Maioris, extatque eo loco fanum Virginis matris, ad Botouam appellatum, videlicet Buduæ nominis in Botouæ nomen, facili ex cognatione literarum depravatione: *A Budua vero Plagiaria m. paſſ. viii. Inde Emerita. m. paſſ. xxx.* Hoc ita explicandum cenſui, ut ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquieſcat lectoris animus, nec titubet de Herminio monte, ac Meidubriga a me modo expoſitis, quum paulo poſt non parum inde remotiorem montem Herminium quoque eſſe oſtendero.

Aio igitur nominatum, ac celebrem tota Luſitania, Stellæ montem multis oppidis frequentem, multorum fluviorum patrem, & ubi nives delicuere, ob pabuli abundantiam, maxime pecoroſum, Herminium quoque eſſe, neque obſtare inter modo expoſitum, & hunc Stellam ſine continuis montibus longiuſculum intervallum.

Quod autem ſtellæ mons Herminius vocatus

catus quoque ſit, patebit ex libris teſtamentorum, donationum, emptionum, ac venditionum Cœnobii Canonicorum Sanctæ Crucis Conimbricenſis.

In quarta igitur parte libri teſtamentorum, inſtrumento primo, Comes Henricus, & Regina Theraſia, Alphonſi Henrici primi Portugaliæ Regis parentes, ita loquuntur. ,, Facimus chartam donationis, de illa here- ,, ditate nomine Sancto Romano, que eſt ſi- ,, ta juxta Senam, ſub monte Hermeno. ,, Valde vero notum eſt, Senam oppidum, oppidumque Sanctum Romanum, ſub Stellæ monte eſſe, non longe ab inſigni oppido, a *Cabia Juliani* dicto, & lanifico celebri, de quo alias.

Inſtrumento octavo ejuſdem libri, ubi agitur de hereditate Anſedi, habetur ſic. ,, Ego Anſedus de medietate totius noſtræ ,, hæreditatis, quam habemus in villa Lagaris ,, in terrotorio Senæ, ſubtus monte Herme- ,, no. ,,

Inſtrumento decimo tertio, de hereditate Joannis Garſiæ. ,, De noſtra terra, quam ha- ,, bemus in territorio Senæ ſubtus monte ,, Hermeno in loco, qui dicitur Aſſamaſſa. ,,

Inſtru-

Inſtrumento quinto decimo de Sancta Maria de Meſquida. ,, Et eſt (inquit) ſita ſub ,, monte Hermeno, in partibus Senæ. ,,

Inſtrumento duodevigeſimo, de hæreditate Pelagii Ariei, ſic. ,, De tota illa hæreditate, quam habemus in villa Sancti Romani, in loco ſcilicet, qui dicitur Aſſamaſſa ,, ſubtus monte Concieiro. ,, Ubi advertendum Sanctum Romanum oppidum, & vicum Aſſamaſſam ſub monte Hermeno prius dicto, modo ſub monte Concieiro collocari: videlicet quia Concieirus Herminii pars ſit, peculiari nomine Sancto Romano, & Aſſamaſſæ imminens.

Inſtrumento undetrigeſimo de hæreditate Sancii Vermuizii, ſic eſt. ,, De tota illa mea ,, hæreditate, quam habeo in villa Pallacios, ,, territorio Senæ, ſub monte Hermeno. ,,

In ſecunda vero parte libri venditionum, inſtrumento primo, de hæreditate Menendi Pelagii, ita legitur, ,, In villa, quam vocant ,, Lagares, ſubtus montem Hermenum, in ,, territorio de Sena. ,,

Inſtrumento ſeptimo, itemque duodecimo. ,, In villa Sancti Romani, & in circui- ,, tu ejus, ſub monte Hermeno, diſcurrente ,, fluvio

,, fluvio Alvia ,, & alias ſæpe.

Semperque hic mons Hermenus vocatur, non autem Stellæ, quaſi nomen hoc recens, nec ita pridem ſit impoſitum. Audivi a paſtoribus inditum, argumento Stellæ, in ſummitate cujuſdam rupis ab natura effigiatæ.

Hermenii montis incolas a Cæſare Luſitaniam provinciam poſt præturam urbis adepto expugnatos, ad hunc modum ſcribit Dion ſub libri trigeſimi ſeptimi finem. Quujus verba, quanta potui fide ex Græco ita verti.

,, Hoc eodem tempore Fauſtus Syllæ fi-
,, lius, agonem monomachiæ pro patre fecit,
,, & populum publico convivio excepit, &
,, lavacra, atque oleum gratis præbuit. Et
,, hæc quidem in urbe facta ſunt.

,, Cæſar autem poſt præturam, Luſitaniæ
,, imperium accepit. Quumque potuiſſet la-
,, trocinia, quæ ſemper apud illos erant, tol-
,, lere ſine magno quopiam labore, otium
,, habere noluit. Etenim gloriæ cupidus, &
,, Pompeio, aliisque, qui ante ipſum mul-
,, tum potuerant, invidens, nihil parvum a-
,, nimo concipiebat, ſed ſperabat quidpiam,
,, & ipſe tunc poſſe efficere, conſulque ſta-
,, tim decerni, & opera ingentia edere, quum

,, propter

,, propter alia, tum quia in Gadibus, quan-,, do quæſturam geſſit, ſomnium viderat, ,, quaſi cum matre coiret, & ab interpreti-,, bus, ac divinis didicerat, in magna ſe po-,, tentia eſſe futurum. Unde & effigiem A-,, lexandri ibi in Herculis templo ſuſpenſam ,, videns, ſuſpiravit, & conqueſtus eſt, quod ,, nullum adhuc ipſe opus magnum feciſſet.

,, Ex eo igitur tempore, cum liceret illi ,, pacem habere, ut dixi, ad montem Her-,, minium verſus eſt. Juſſitque incolas ejus ,, in campeſtria ad habitandum tranſire, præ-,, textu quidem, ne a munitis locis prodeun-,, tes latrocinarentur; re autem vera, quod ,, non ignoraret, eos hoc nunquam facturos, ,, atque ex hoc belli occaſionem caperet. ,, Quod & factum eſt.

,, Eos igitur ad arma venire compulit. ,, Verum quum finitimorum quidam veriti ,, ne etiam in ipſos impetum faceret, filios, ,, & uxores, & alia, quæ chara, ac pretioſa ,, habebant, ultra Durium clam exportarunt, ,, interim dum hæc faciebant, ipſe civitates ,, illorum occupavit. Et poſt hæc certamine ,, congreſſus cum ipſis eſt. Objicientibusque ,, armenta ſua, ac greges, ut in Romanos

,, ad

,, ad prædam pecorum diſſipatos incurrerent, ,, exercitum tranſmiſit, illosque adortus devicit.

,, Inter hæc, quum cognoviſſet eos, qui ,, Herminium montem habitabant, abſceſſiſſe, & ſibi revertenti inſidiaturos, tunc quidem alio ſe contulit, rurſus vero exercitum ,, in eos duxit, & quum prævaluiſſet, ipſos ad ,, Oceanum uſque fugienteis inſequutus eſt. ,, Poſtea vero quam illi continentem relinquentes in inſulam quandam trajecere, ,, quum ipſe naves non haberet, circa regionem manſit, compactisque ratibus, partem quandam exercitus adverſus eos miſit, ,, multos tamen ibi amiſit,

,, Etenim terram quandam e regione inſulæ exiſtentem, quum advertiſſet militum ,, illorum præfectus, eosque illuc adduxiſſet ,, perinde ac pedibus tranſituros, ipſe poſtea ,, æſtus reciprocantis vi coactus, & ſubductus ,, eſt, & illos deſeruit. Ex illis autem alii ,, quidem egregie ſe ulti occubuerunt. Publius vero Scævius ſolus relictus, & ſcuto privatus, adhæc multis vulneribus ſaucius, in aquam deſiliit, ac demum enatavit. Atque hæc quidem tunc ſic evenere.

,, Poſtea

,, Poſtea vero Cæſar, a Gadibus accerſitis ,, navigiis , in inſulam cum toto exercitu ,, tranſivit , ipſosque rei frumentariæ penu- ,, ria laboranteis ſine pugna ad deditionem ,, compulit. Atque inde cum ad Brigantium ,, Callæciæ civitatem præternavigaſſet, recto ,, navigiorum curſu , illos , qui nondum ad ,, id tempus claſſem viderant , exterruit , ac ,, in poteſtatem redegit. ,,

Hoc , quod heic narrat Dion Cæſarem finitimorum Herminii civitates invaſiſſe , cum eo congruit , quod ait Suetonius ,, Luſitano- ,, rum illum quædam oppida hoſtiliter diri- ,, puiſſe , quanquam neque imperata detre- ,, ctarent, & portas advenienti patefacerent. ,, Sed quænam Herminii pars heic intelligatur, mihi nondum ſatis liquet. Nam ex pecorum gregibus , & armentis , quæ Romanis incolæ ſeparandi exercitus gratia objiciebant , videtur ſignificari Stellæ mons , ut ante dixi, pecoroſus : quamquam pars illa vergens ad Meidubrigam oppidum non parum etiam pecoribus abundet.

Uxorum , filiorum , aliarumque rerum in pretio habitarum exportatio ultra Durium , ad Stellæ montem Durio propinquiorem vi-

detur

detur pertinere. Rurſus fuga Herminienſium, & Cæſaris inſequutio uſque ad Oceanum, expoſito priori loco monti magis conveniunt. Sed quærendum utrobique, quænam inſula iſta fuerit terræ contigua, ad quam ſive pedibus, ſive natatu profugi tranſire potuerint, ad quam ſimiliter, & milites trajicere tentarint?

Non fuiſſe Londobrin, quujus meminit Ptolomæus, (Berlengam modo dicimus) indicio eſt diſtantia a continente non modica. Et quum alia juxta Luſitaniæ totius littus nulla noſtro ævo extet, hæc de qua Dion loquitur, vel incumbenti violentius mari abraſa, deletaque eſt, vel certe pæninſula illa oppidi Pæniſci juxta Atouguiam, erit intelligenda. Nam etiam nunc alveo quingentis paſſibus lato a continenti ſejungitur, qui pedibus æſtu cedente tranſitur, redeunte vero inſula plane fit, neque adiri vado poteſt. Et forte illo ſeculo fuerit aliquanto maior.

Certe non importuoſum eſſe locum, ut eo Cæſaris claſſis adpellere, & in ſalo eſſe potuerit, piratæ novere. Qua una ex cauſa Ludovicus Athaidius, tractus ejus toparcha, vir dignus, de quo ſermo longior haberetur, apud

apud Regem Joannem tertium expoſitis illius oræ periculis, inſtitit, ut liceret illic ſibi caſtrum firmiſſimum, operibus, propupugnaculis, omnique ad arcendos piratas neceſſaria ſupellectile munitiſſimum extruere. Cui hujuſcemodi inſcriptionem præfixit.

Securitati, et memoriæ.

Emmanuelis. Luſitan. Regis. Pii. Fel. invicti
Fil. Joannes III. Luſitan. Rex. pius fel.
Invictus. Caſtrum cum propugnaculis. ad oppidi
Munimentum. atque ad arcendos ab ora
Maritima Piratas. Petente, & curante
Domino Ludovico Athaidio.
Limitis Atougiaci toparcha.

Eamque rem ne in hiſtoria urbium poſtea repeteremus, hic oblata occaſione, viſum eſt non prætermittere. Epigramma quoque in tanti viri memoriam, hoc qualecumque eſt, ipſi fecimus.

Hæc infeſta prius, Prædones ſæpe marini
Qui faciebatis littora, quique mare;
Ite alio poſthac, longeque faceſſite portu:

Lon-

Longe hinc per vaſtum velificate ſalum.
Donec Athaidius noſtram tutabitur oram ,
Stabit & hæc moles pulchra, ſuperba, minax;
Piratis nullas datur hinc avertere prædas:
Nil rapere hac vobis in regione licet.

Ac de Herminio ſatis jam multa

DE TAPIÆO MONTE.

TApiæi montis nomen apud ſcriptorum antiquorum quempiam non legi. Inveni tamen in vita Sancti Martini Saurienſis preſbyteri,ſcripta a Salviano alumno ejus familiari. Eam reperi in libro teſtamentorum, venditionumque Cænobii Canonicorum S. Crucis Conimbricenſis , charta quadrageſima ſexta: quod adnotare volui , ut memoriam ſancti viri, quæ interciderat, renovarem. Quam aliquando ſpero me editurum , iiſdem quibus ſcripta eſt verbis , ut lectori maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi. Quod ad rem facit, de qua agimus, ſcriptor ille qualis qualis eſt, quum oppidum Saurium juxta decurſum Anei fluminis in Mundam labentis pene ſuperflua curioſitate deſcribit , ita ait :

„ Ab

,, Ab urbe Colimbrianorum decimo octavo ,, Auſtrum verſus, diſtat milliario. Ad Ori- ,, entem ſunt Tapiæi montis ſaxoſa cacumi- ,, na. ,, Et alia, quæ ſequuntur. Ex quibus patet Tapiæum montem eſſe, quem Anſidianum ab oppido nominamus, & inter Rapaciale, & Palumbare oppida excurrit, quique a Thomario Conimbricam euntibus ſaxoſo nimis itinere perquam moleſtus ėſt. Quod nos in carmine ad Lupum Scintillam teſtati ita ſumus,

Sic ereptavi clivum lapidoſe ſuperbum
Anſidiane tuum, ſic per ſine ſole moleſtos
Anfractus Tapiæe tuos, vergente ſenecta
Æger anhelavi.

Summum montis jugum ſupra Rapaciale oppidum, adhuc, ut ab indigenis didici, portus Tapiæus dicitur.

DE MONTE CORDUBA.

Corduba mons in Portuenſi diœceſi nomen adhuc vulgo retinet, niſi quod ruſticorum inſcitia, primum conciſe montem Cor-

Cordubam cœpit appellare,poſtea depravatius montem Corvam. De quo, & de Baſilicis in eo Salvatoris, ac Sancti Michaelis Archangeli, particularis fiet mentio in rebus, ac hiſtoria Sancti Rodeſindi Epiſcopi, & Confeſſoris, quam etiam aliquando, Deo bene juvante, ex tenebris in lucem proferendam curabimus.

DE ALCOBA MONTE.

ALcoba mons ex Conimbricenſi diœceſi, per Viſenſem protenſus, in Lameceníi, Muro monti conjungitur, nulla re alia magis clarus, quam inſigni Virginis Aroccenſium Parthenone, & fluviis nobilium piſcium troctarum, lampetrarum, aloſarumque, præter alia vulgata genera, feraciſſimis; quorum tamen alii in Mundam, alii in Vaccam, in Durium alii ſe condentes, ſuorum nominum interitu, dant incrementum alveis alienis.

DE MONTIBUS MARANO, JURESSO, SUAIO, ET MURO.

MAranum, Jureſſum, & Murum, adde, ſi placet, Suaium, ob id tantum referendos putavi, quia Bracarorum provinciam, ita mediam ſecant, ut pars, quæ ab iis ten-

dit ad mare, Interduriominia vocetur, de quujus regionis laudibus, fertilitate, amœnitate, ac ſalubritate extat opuſculum lectione minime indignum. Altera vero pars, quæ ultra eos montes, Minio ab læva relicto, Orientem verſus adſcendit, Tranſmontana vulgo appellatur.

Videntur autem hi montes quaſi rami eſſe quidam montis Vindui: cujus Florus, & Oroſius meminere. Ptolomæus Vindium vocat, qui ex Pyrenæo ſupra Pompelonem, Cantabrorum urbem, per Victoriam ejuſdem gentis civitatem, & Geminos Aſtures late excurrit, donec in duo diviſus cornua, altero Callaicum petit Oceanum, & Nerium promontorium: altero in meridiem flexus Bracaros, uti dictum eſt, diſſecat; juxta Aquas Flavias Luſitanam ingreſſus ditionem, ac variis ſubinde locis nomina quoque varia ſortitur.

L. AN-

L. ANDR. RESENDII

DE

ANTIQUITATIBUS LUSITANIÆ

LIBER SECUNDUS

DE FLUMINIBUS.

MULTIS fluminibus irrigatur Luſitania. Id ſilentio non præteriit Strabo. *Regio*, inquit, *de qua loquimur, fœlix eſt, & omnibus magnis, ac parvis irrigua.* Qui omnes ab oriente pariter disjuncti a Tago ſunt, & maiori ex parte navigabiles, atque auri grumulis abundantes, e quibus Anæ, Tagi, Mundæ, Vaccæ, Durii, Avi, Limiæ, ac Minii tanta claritas eſt, ut in eis explicandis

operam inſumere ſuperfluum videatur, ſunt tamen ſingulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, ut opinor, non injucunda ſunt futura; veluti Anæ tanto flumini cuniculis ſe totum condere non ſemel, alicubi interſtitio quadraginta millium paſſuum, rurſuſque impetu maiori renaſci; potu ejus ac paſtu, ingenita naturæ vi adeo grandeſcere pecudes, ut Ananis armentis, ac bobus, prima ex magnitudine palma, in Hiſpania tribuatur. Quumque piſcoſiſſimus amnis ſit, piſces tamen ejus non tam jucunditate ſaporis, quam proceritate commendantur.

Myrtilin uſque a mari ſubeunt aloſæ, & lampetræ, ſive muſtellas eas, ſive fluvialeis murænas magis conveniat appellare, ut eas appellavit Tertullianus in libro de pallio, notata Vedii Pollionis immanitate, qui damnata mancipia vivariis earum immergebat, ut murænarum ſuctu paulatim abſumerentur. Et quidem lampetras Septimium intellexiſſe, indicant verba, quæ ſubdit. *Terrenæ beſtiæ, exedentulæ, exungues, & excornes.* Marinæ ſiquidem murænæ, ut neque terrenæ beſtiæ erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ ſunt, verum dentatæ

etiam

etiam eminentius. Subeunt & Anam ſub Idus Martias, uſque ad jam adultam æſtatem, Aſturiones juſta magnitudine, ſed raro maiores, quam ut bini mulum onerent clitellarium.

DISQUISITIO DE PISCE ASTURIONE.

PEto vero a lectoribus hanc veniam, ut iſto novitio excellentis piſcis nomine heic me uſum non indignentur, quando medicorum, quorum maxime intereſt, & eruditorum qui de piſcibus ſcripſerunt, concertatio adhuc finem non reperit, & diſſidentium mutuo ſententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquieſcunt.

Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur Paulus Jovius Silurum eſſe exiſtimat, & ſane ſunt non pauca quæ fidem videntur facere, ſi e diverſo non eſſent alia, quæ manifeſte abrogarent. Nam cum Aſturionem fateatur, maleficum neque eſſe, neque eſſe poſſe, quia dentibus omnino careat, ſic ab natura formatus, quoniam piſcibus non alatur, hoc uno argu-

gumento, ſuam de Siluro opinionem tueri non poterit.

Nam Silurus maleficus eſt, & ut ſcribit Plinius, libro nono, capite decimo quinto *graſſatur ubiquunque eſt, omne animal adpetens, & equos innatanteis ſæpe demergens*. Ad hæc, hamo prehenſus, morſu duriſſimi dentis ſæpe hamum frangit, ut in nono hiſtoriæ animalium capite trigeſimo ſeptimo inquit Ariſtoteles. Quibus nihil alienius ab Aſturione commemorari poteſt.

Præterea eodem loco Ariſtoteles Silurum fluviatilem piſcem eſſe ait, quem ſequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Quum enim de Thynnorum magnitudine eſſet locutus. *Sunt*, inquit, *& in quibuſdam amnibus non minores, Silurus in Nilo, Eſox in Rheno, Attilus in Pado.* Et capite decimo ſexto: *Fluviatilium, Silurus caniculæ exortu ſideratur*. Libro quoque trigeſimo ſecundo, capite decimo: *Siluri fluviatilis, qui & alibi quam in Nilo naſcitur, carnes impoſitæ, &c.*

Strabo etiam libro decimo ſeptimo Siluris abundare Nilum oſtendit. Quod ſiquis propter Plinii verba poſtremo a me poſita,

Si-

Siluri fluviatilis, ideo dictum exiſtimet, quia ſint & marini, qui tamen amnes adſcendant, tum alios, tum etiam Nilum, id Strabo de Nilo conſtanter negat Ariſtobuli auctoritate libro decimo quinto. „ Tra„ dit etiam (inquit) Ariſtobulus nullum „ ex marinis piſcibus in Nilum recurrere, „ præter aloſam, & mugilem, & delphi„ num, propter crocodilos. „ De Siluro tanquam Nili indigena nihil dixit.

Fluviatilis ergo eſt. Aſturiones vero pelagici, niſi quod, pinguioris pabuli gratia, dulceis petunt aquas, quibus & pingueſcunt, & ſalſuginis depoſita triſtitia in obſoniis longe ſuaviores guſtui efficiuntur.

Gulielmus Rondeletius, laborioſo, & docto, de piſcibus edito volumine, qui nunc Aſturio eſt, Acipenſerem Latinis fuiſſe contendit, Dorioni Græco auctori Oniſcon dictum, Galaxiam Galeno. Sed quid reſpondebit Plinio, qui libro nono capite decimo ſeptimo ait. „ Apud antiquos piſ„ cium nobiliſſimus habitus Acipenſer, unus „ omnium ſquamis ad os verſis contra aquam „ nando meat. Nullo nunc in honore eſt „ quod quidem miror, cum ſit rarus inven-

„ tu,

„ tu, quidam eum Elopem vocant. „

Quid etiam Plutarcho? Qui in libro de induſtria animalium, quum dixiſſet piſces omneis cavere, ne ventus a tergo incumbens ſquamas ſurrigat, cieatque, addidit: „ Hoc igitur commune piſcium eſt omnium, „ Acipenſere tantum excepto, ſecundum „ ventos & fluctus meat hic, ſquamæ vul- „ ſionem veritus, ut quarum commiſſuras „ ad hos verſas habet. „ Ubi enim ſquamæ in Aſturione? ut de converſis ad os ſileam.

Nam quod Rondeletius litem ſe diremiſſe autumat, reſpondens, dictum eſſe hoc, ab iis, qui Acipenſerem eundem eſſe cum Elope exiſtimarint, equidem probare non poſſum. Piſcem hunc, cui Aſturioni nomen fecerunt neoterici, aut norat Plinius, aut non norat. Plutarchum prætereamus. Non noſſe, veriſimile non videtur, cum eſſet omnium marium indigena, & amnium fere omnium, quum in Romano orbe, tum vero in ipſa Italia hoſpes aſſiduus. Si norat, & is Acipenſer erat, qui poterat ſquamas eum non habere ignorare? Quomodo ergo Acipenſeri, non modo ſquamas, verum ad os verſas attribuit.

Vi-

Videlicet dormiens literis iſta mandabat. Non norat fortaſſe, quoniam rarus inventu eſſet. Ita certe Acipenſer. Admodum enim raro capi, etiam in libro de fato, Cicero teſtis eſt, ut aſſerit in tertio Saturnalium Macrobius. Nam nos eum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuiſſe Acipenſerem indicant ipſiusmet verba. Etenim cum allatum ad Scipionem dixiſſet: *Raro*, inquit, *admodum capitur, ſed eſt piſcis, ut ferunt, in primis nobilis.* Et Plutarchus ipſo in libro de Anthia ſacro piſce apud Homerum, *Eratoſthenes*, inquit, *Auratam videtur, Pernicemque ſupercilio flavente, ſacrumque dicere. Multi Acipenſerem. Nam & hic rarus eſt, & ægre capitur. Conſpicitur autem circa Pamphyliam ſæpe.* Martialis quoque rarum dicit:

Ad Pallatinas Acipenſem mittite menſas,
Ambroſias ornent munera rara dapes.

Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni, vel etiam Martiali credat, raro capi eum piſcem, qui Pado, qui Tyberi, ut nihil amplius dicam tam familiaris ſit? Acipen-

ſer

ſer autem non tantum rarus admodum; ſed etiam omnino peregrinus.

In Halicutico dixit Ovidius:

Tuque peregrinis Acipenſer nobilis undis.

Sed dolendum quoniam in hoc verſu fragmentum ejus libelli nos deſtituit. Forte enim de Acipenſere plenius inſtrueremur. Illud tamen ſatis eſt, peregrinum vocaſſe piſcem, ut ea peregrinitatis appellatio Aſturioni convenire nullo modo queat, piſci per quam domeſtico.

Caret ſquamis Acipenſer, inquit Rondeletius. Hoc nunquam evincet per Plinium, neque per Nigidium Figulum naturalium rerum maximum indagatorem, ut eum honoris cauſa vocat apud Macrobium Serenus Sammonicus, neque per Plutarchum, neque per Macrobium, ipſumque Serenum, qui in Severi principis convivio Acipenſerem crebro eſitarit, & quæ de ſquamis ad os verſis a Plinio dicta ſunt, vera eſſe ex Nigidio confirmarit.

At ex Archeſtrati ſententia, Athenæo referente, Galeus Rhodius idem eſt cum eo,

qui

qui apud Romanos cum tibiis, & coronis, coronatisque miniſtris cœnis inferebatur, vocareturque Acipenſer. Sit ita ſane. Sed oſtendendum erat Rondeletio, Aſturionem Galeum eſſe Rhodium, eumque eſſe qui tanta pompa ad menſas deveniret. Quod ille non facit. Imo ille ipſe Galeus Rhodius, potius idem eſſe cum Elope videtur. Nam Elopem, quem in profundo tantum Pamphylio mari paſci, nec niſi raro, ac vix capi, aiunt Columella, & Ælianus, Rhodium quoque eſſe oſtendit ex Varrone Gellius libro ſeptimo capite decimo ſexto, ut Galeus Rhodius, & Elops Rhodius idem piſcis ſit, a Romanis dictus Acipenſer.

Unde & Plinius Acipenſerem quoſdam vocaſſe Elopem dixit. Inter quos fuit Appion Grammaticus, ut refert Athenæus.

Theodorus Gaza homo non minus Latine, quam Græce eruditus, quique Græca nomina ſemper Latine, quoad fieri poterat, reddere conatus eſt, apud Ariſtotelem de hiſtoria animalium libro ſecundo capite decimo tertio Elopem Acipenſerem tranſtulit. De branchiis enim piſcium agens Ariſtoteles, ita ſcribit: „ Aliis binæ utrinque alte-

„ ræ

„ ræ ſimplices, alteræ duplices, ut con-
„ gro, & ſcaro. Aliis quaternæ utrinque
„ ſimplices, ut Acipenſeri, dentici, muræ-
„ næ, anguillæ. „ Quod ſi certi eſſemus eundem cum Elope eſſe Acipenſerem, ut vertit Theodorus, & multi dixere Græcorum, hæc una quaternarum branchiarum nota, ſatis nobis erat, ad excludendum ab Acipenſeris nomine Aſturionem.

Etenim pro ea mole, tam exiguæ, ſimplices, & opertæ illi branchiæ ſunt, ut branchiis carere ſit potius exiſtimandus. Naribus autem refrigeratur, & quam hauſtu collegit aquam, eam illo ſemper patentis proni oris foramine rejicit. Verum ſit ne idem Elops Rhodius, vel Pamphylius, ſive Galeus Rhodius cum Acipenſere, viderint Græci. Certe tam Elops, quam Acipenſer peregrini ſunt. Ovidius in ſuperius citato libello ſic ait:

Et pretioſus Elops noſtris incognitus undis.
Tuque peregrinis Acipenſer nobilis undis.

Quibus Ovidii carminibus adductus Plinius, in fine libri trigeſimi ſecundi falli eos dixit, qui Elopem Acipenſerem exiſtimaſ-

ſent,

ſent, quum diverſi ſint, licet, & hic, & ille peregrinus.

Aſturio autem, ut ante dictum eſt, in omnibus Romani orbis fluminibus, paulo tamen maioribus, atque in Pado, ipſoque Tyberi tam frequens eſt, ut parum conſiderati fuerit hominis, quæ de Acipenſere, ſive Elope dicta ſunt, Auſturioni tribuere, & Nigidium, Ciceronem, Plutarchum, ac Plinium, illisque minores, doctos tamen, & antiquos, tam pueriliter eſſe hallucinatos exiſtimare.

Acipenſer igitur ſit, ſi placet, cartilagineus, ſit triangulari corpore, ut eum contendit eſſe Rondeletius, dummodo ſit parvus, ut ait Athenæus, dummodo peregrinus, nec alibi, quam in Pamphylio, vel in Rhodio mari, & raro, ac vix captus, Aſturio certe vulgatiſſimus piſcis eſſe non poteſt. Atque hæc reſponſa ſint Rondeletio.

Hermolaus Barbarus nobilium ſtudiorum gloria inſignis, a Paulo Corteſio ſententiam rogatus, per epiſtolam reſpondit Aſturionem antiquitus Hyccam fuiſſe Athenæi teſtimonio, hac adductus conjectura, quod Hycca porculum ſignificet, & Aſturio præſertim

adhuc

adhuc parvus porcelletus ab Italis nominetur, a porco, vel porculo ſane per diminutionem facto nomine. Quuius opinionem Divus juvat Ambroſius, in dominica paſſione, cum dicit: *Gutto ſive gulo porcellum amat, ut comedat.* Et in Hexamero, Judæos marinis porcis veſci dicit, quum terreſtribus abſtineant. Quæ conjectura non tam frigida eſt, quam eam Jovius exiſtimavit.

Si tamen frigida videatur calefaciamus nos eam verbis Iſidori ſcriptoris, neque externi, neque tanquam ignobilis contemnendi. Is Etymologiarum libro decimo ſecundo, Capite de piſcibus, diſerte, & ſine ulla ambiguitate, Aſturionem modo Italis vocatum, ita deſcribit: „ Porci marini, qui vulgo vo-„ cantur Suilli, quod dum eſcam quærunt, „ more ſuis terram ſub aquis fodiunt. Circa „ guttur enim habent oris officium, & niſi „ roſtrum arenis immergant paſtum non „ colligunt. „

Non potuit, neque planius, neque evidentius res aperiri. Roſtrum habet piſcis oblongum, inſtar proboſcidis, ſub mento circa guttur foramen, magis quam os; dentes autem nullos, neque maxillas. Quare dum paſ-

paſcitur roſtrum limo, ſoloque alvei, ut immergat, neceſſe eſt, nihil alioqui comprehenſurus. Eoque fit, ut cum paſcitur, limi revolutio e fundo ad ſummam aquam pertingens indicium latentis eo loci faciat piſcatoribus. Bene igitur piſcem nobis expreſſit Iſidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hiſpani omnes utimur. Suillos enim appellamus, ſive, ut mere Luſitane dicam, *Soilhos*.

Quod ſi de Iſidori fide dubitabunt, quibus is auctor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Oniſco, Galaxia, & Acipenſere ſententias, ne videatur abſurdum, ſi etiam nos ſcrupulum doctis injiciamus, adductis duobus piſcium generibus, qui Aſturiones non inepte videri queant. Ex Niliacis piſcibus, a Strabone primo loco numeratur Oxyrinchus, ex eo utique dictus, quod oblongum, atque acutum roſtrum habeat. Talia vero eſſe Aſturionum roſtra indubitatum, nec minus certum frequentem in Nilo eſſe capturam.

In Danubio quoque ac Boryſthene piſcis capitur, quuius ita meminit Plinius libro nono, capite decimo quinto: „ Et in Danubio, „ mari extrahitur Porculo marino ſimillimus,

„ mus, & in Boryſthene memoratur præci„ pua magnitudo, nullis oſſibus ſpiniſve inter„ ſitis, carne prædulci. „ Emendat eum locum Gelenius, & pro, *Mari extrahitur*, reponit *Mario extrahitur*, ut hic piſcis oſſibus, ac ſpinis carens, Mario vocetur. Emendandi occaſionem ſumpſit partim ex eo, quod quum illic fluviatici piſces referantur, marino locus eſſe non videbatur, partim quod hunc Itali, quibus ob ſalſamenta notus eſt, Moronem adhuc ſemilatino appellent nomine. Jovius inter ſalſamenta prædura, valdeque rubentia ignoti ſibi piſcis fruſta, Moronem vocat.

Sed enim ſi tueri veterem lectionem velimus, intelligemus Plinium innominatum reliquiſſe, ſigna autem dediſſe maximæ cum marino Porculo ſimilitudinis, & capi quidem in Danubio, ac Boryſthene, verum a mari extrahi. A mari enim tractus Danubium, ac Boryſthenem ſubit. Utro autem modo legamus non multum refert, niſi quod Gelenii lectio blandior eſt. Mari extrahitur, pro trahitur ex mari, & paulo coactior. Quanquam nec ſic tota periodus mihi non ſuſpecta eſt. Deſidero enim Plinianæ dictionis juncturam,

ram, & concinnitatem, quæ languida, ac diſſoluta heic videtur. Quare donec alius me fœlicius locum emendet, ego ita legerem.

,, Et in Danubio Mario extrahitur, Porculo marino ſimillimus, & in Boryſthene. ,, Memoratur præcipue magnitudo nullis oſſibus, ſpiniſue interſitis, carne prædulci. ,, Hoc videlicet ſenſu. Præcipue memorari in eo piſce magnitudinem ſine oſſibus, ſine ſpinis interſitis, carne autem prædulci. Cæterum hunc piſcem, ſive innominatum, ſive Marionem dictum, Hermolaus in Corollario capite de Homotaricho, Antacæum exiſtimat, ſortitum nomen hoc ab amne, qui in Mæotin ex regione Antacarum influit. Eos piſces Delphinibus magnitudine pareis libro decimo ſeptimo Strabo aſſerit. Herodotus autem libro quarto de Boryſthene agens, magnitudine cetaceos, ſpinis carentes, & ad ſalſuram dicit optimos. Atqui a Boryſthene, Phaſi, & Tanai, ſalſamenta, ex Aſturionum ovis ſalitis, Caviaria vulgo dicta, & ex dorſuali parte, quæ vocatur Schinalia, & pleuras, ideſt, latera, & hypocælia, ideſt, abdominis, pubisque partes, per totam Italiam circunferri, vulgatiſſimum eſt.

Ea ſalſamenta, quæ ex Aſturione eſſe omnes fatentur, Hermolaus ex Hycca, vel Hyſca, ideſt porculo marino conſtanter affirmat. Hyccam autem, ſive Hyſcam Sturionem Italiæ conſenſu ait appellari. Conſiderent igitur, & expendant eruditi, num Oxyrinchus Strabonis, Mario, ſive innominatus Plinii piſcis, quem Antacæum Hermolaus interpretatur, ipſeque Strabonis, & Herodoti Antacæus, Hycca, ſive Hyſca Athenæi, & porculus, idem omnimo piſcis ſit, Sturio, ſive Aſturio modo vocatus.

Verum Mario, vel innominatus Plinii piſcis, ſit ne idem, qui marinus Porculus, an alius illi ſimillimus liquido nobis non diſtinxit Plinius. Mihi ſatis eſt innominatum hunc, vel Marionem, ſive Antacæum, ſine oſſibus, ſine ſpinis, carne autem prædulci, ac ſimillimum marino Porculo indicari. Jam enim hinc habeo porculum marinum oſſibus, ac ſpinis carere, & prædulci eſſe carne. Iſt hæc Sturioni ineſſe qui ignorat, Aſturionem neque vidit, neque guſtavit.

Si vero quis objiciat Aſturioni oſſa quædam minime deeſſe, videlicet in capite, huic reſpondero ea nequaquam vera eſſe oſſa, ſed cal-

callosam quandam cartilaginem, aut ſi ſenior piſcis eſt, eaque oſſa habeat duriuſcula, id tam puſillum eſt, ut pro non oſſibus merito habenda ſint. Si vero idem eſt Mario, & Antacæus, & Porculus marinus, imo etiam ſi diverſus eſt, ſimillimus tamen, relinquitur recte nos docuiſſe Iſidorum.

Tot nomina, inquiet aliquis, uni piſci? Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco ante citato. Græcis enim in plerisque nominibus, uti par erit, quando aliis, atque aliis eoſdem diverſi appellavere tractus. In Ægypto itaque a roſtri effigie Oxyrinchum dixere ad Boryſthenem, & Mæotim Antacæ gentes ſibi domeſtico Antacæo nomen fecere. Hyccam Græci, vel Hyſcam maluerunt. Latini porculum, & porcum, nominis ab Iſidoro reddita ratione.

Congi latiſſimum in Æthyopia regnum, cum ſuis Regibus, opera, & ſtudio Pientiſſimorum Luſitaniæ Regum, ab Idolorum cultu converſum eſt, & in Chriſti religione mira pietate perſeverat. Per ejus medium, ut ferunt incolæ, Nili brachium ab ipſis ſtatim fontibus diviſum, tam vaſta magnitudine, ac tanto impetu, non modo fluit, verum etiam

rapitur, ut duodecim millia paſſuum latitudo excedat, alveo ad immenſitatem profundo. In eo iidem piſces, eademque animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per Ægyptum meat, proceriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodili, & hyppopotami, & aliorum Nilo domeſticorum piſcium maxima toto flumine multitudo.

Aſturionum quoque ingens copia, fiſci tamen regii. Capitaleque eſt captum piſcem regium ad Regem non deferri. Delatum ipſe cui vult donat. Angullum ibi vocant, id eſt, Porcum. Differentiæ tamen cauſa, Angullum amazi, hoc eſt aquarum Porcum dicunt.

Duo hinc ſumo argumenta. Alterum Nili Ægyptiaci, Oxyrinchos, Aſturiones in hoc Æthiopico brachio captos mihi videri. Nam & heic, & illic, iidem Nilo familiares immeant, & naſcuntur piſces, eademque reperiuntur animalia. Neque futile videri argumentum debet, quum eodem bis utatur Plinius libro quinto, capite nono. Tum circa Nili originem ex lacu Nilide, *ibi*, inquit, *piſces reperiuntur Alabetæ, Coracini, Siluri, Crocodilus quoque.* Inde ob argumentum hoc

Ni-

Nili ortus creditus, tum mox, quum aliquot dierum itinere conditum, in Maſſæſylorum gente dicat erumpere, iiſdem animalium argumentis, Nilum agnoſci tradit. Quumque ſe rurſus condiderit viginti dierum deſertis, proſilire tandem ad proximos Æthiopas, fonte nigri vocato. Dividi autem in ramos, ut Ægyptum prætercam, indicio eſt, Zanaga appellatus amnis iiſdem refertus animalibus, quem a Nilo defluere compertum a noſtris eſt.

Alterum duorum, quæ me ſumere dixi argumentorum, Porcorum videlicet nomen, quod illis tribuit Iſidorus, Æthiopicarum gentium conſenſu validius confirmari. Sed ut tandem finiam, ſi levioribus conjecturis uſi videamur, interim tamen dum veritas eruitur, arbitratu ſuo appellent Itali, cæteræque nationes, recenti nomine Sturiones, ſive potius Aſturiones, a Minio Aſturiæ flumine, ut apud Clementem ſeptimum Pont. Max. noſter Michael Silvius diſſeruit, appellemus nos porcos marinos, aut ſi amphibologiam timemus, quia ſunt & alii porci marini, tum Plinio, tum Straboni, ſimpliciter appellemus Suillos, nomine a mille jam annis, & ſupra Iſi-

Iſidori ætatem, Hiſpaniæ noſtræ peculari, ac vernaculo. Sed de his nimis multa.

DE CALLIPODE.

Callipodis meminit ſolus Ptolemæus, eſtque is qui in Cetobrigenſem, ac Salacienſem ſinum ingreditur, ad duodecim millia paſſuum ſupra Salaciam, onerariis navigiis, & celocibus navigabilis. Nos vulgo Sadanum appellamus. Quod nomen, ut non a fonte, vel ab origine, quaſi ſuum detulit. Sed poſteaquam Exarrama, Odivella, ſancta detinentia, diverſis ex locis collecta, torrentium, ac fluentorum multitudine in amnium juſtorum opinionem aucti, & in alveum unum confluentes, paulo ſupra portum Regium, ſuis depoſitis nominibus honorem illi ceſſerunt, Sadanus vocari cœpit, ita nomen id non longe perfert. Sed poſt ſedecim, aut paulo amplius milliaria uſurpatum amittit, Salacienſi æſtuario longiſſimo præoccupatus. Videlicet, ne recens uſurpato nomine, Deæ Salaciæ, ex qua urbi nomen, de interitu fluviorum trium ſuperbius ſe jactaret.

Fa-

Familiares huic flumini ſunt mugiles, tum cephali, tum labiones, barbi, & anguillæ egregio ſapore. Bocæ quoque, & minores alii piſces. Atque ubi ſalſis intermiſcetur undis cammarorum, pectinumque proventus ingens. Raro lampetræ in eo capiuntur.

DE TAGO.

TAgus in ſinum Oliſiponenſem ingreſſus, librum pro ſua dignitate poſcebat peculiarem. Tot enim urbes, tot valida, & opulenta oppida, in ſinus ambitu, & per utraſque amnis ripas, centum fere milium ſpatio, tantum vetuſtatem colligenti, idonea modo materia non eſt.

Quin & multa, quæ defluvio Strabo prodiderat, ad nos integra non pervenerunt. Indicio eſt, confuſa verborum ſeries: ,, Deinde promontorium Barbarium, & eruptiones Tagi, in quas recti navium curſus. Sunt autem ſtadia decem. Hoc in loco & maris infuſiones ingruunt, quarum una ultra ſtadia quadringenta extenditur a turri jam dicta. Ea in parte aquantur, &c. ,, Certe corruptum locum vel hoc teſtatur: *A tur-*

turri jam dicta. A qua turri? Nullius enim mentio præceſſerat. Et illud: *Ea in parte aquantur.* Iponlacia. Quibus reſtituendis locis cum impar ego ſim, expectanda erunt, vel fœliciora ingenia, vel exemplaria emendatiora.

Miſcetur Tagus marinis aquis in intimo ſinu ad oppidum Villam Francam. Latitudinem oſtii Strabo ſtadiorum eſſe viginti tradidit, altitudinem vero permagnam, ut a navigiis m l ia decem vectantibus navigari facile poſſit. Hoc verum eſt, navigaturque duplici canali, veteri, ac novo, & quod ait in ſuperioribus campis æſtus acceſſione duas diffundi inundationes, ut ad ſtadia centum, & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturque planicies tota navigabilis, hoc nos experimur ab ipſo oppido Villa Franca, uſque Beneventum. Sed inſula ſtadiorum triginta longitudinis, & æqualis fere latitudinis, fertilis, optimisque vitibus conſita, quænam fuerit, aſſignare non poſſumus.

Multæ ibi ſunt inſulæ, ac fertiliſſimæ quidem, ſed nullis vinetis conſitæ. Frumentariæ enim factæ omnes ſunt, aut paſtionibus ſervatæ.

Quod

Quod vero dicit agrum circum circa bonitate conſpicuum, ſcimus non ſolum eo loci, ſed ex utroque amnis latere campos illos ad Tancos uſque, limoſis inundationibus, tam lætos, ac fæcundos effici, ut ſimpliciſſima, fereque nulla aratione triticum quidem, & ordeum quinquageſimo ab ſatione die metatur, ſingulari terrarum omnium exemplo. Statimque in leviuſcule aratis dicam, an ſcalptis? milium feratur, ubere ocyſſimoque proventu, vel inter pauciſſimos a meſſe ſublata dies, nullo ſatu, ſed ſponte ſeges regerminet, fæcunditate reſtibili.

Ut quod de Erytheia contra Luſitaniam inſula, quæ nuſquam modo eſt, Mela tradidit, longe in his agris, amnisque inſulis contingere copioſius experimenta demonſtrent; ſive frugum ubertas, ſive pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ eſt, quam Tagus inundationibus lætificat, vereque dixit Strabo: *Vicina Tago cæterorum opulentiſſima ſunt oppida.*

Amnis quidem piſcium feraciſſimus eſt, oſtreorumque redundans. Inter Taganos piſces principatum obtinent Aloſæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterum Alo-

ſa-

ſarum genus, de quo in Ægidio Scallabitano diſputavi, Sabogarum, vel Sabellarum, ſtrigoſius, inſipidiusque eſt, præterquam Maio menſe: tunc enim aliquam in eduliis habent gratiam, verum ita, ut recentes a flumine prunis in craticula toſtæ, petroſelini pultario ex piperi, ac mali medici ſucco condiantur, ut merito de his intellexerit Auſonius, quum in Moſtella dixit:

Stridentesque focis obſonia plebis aloſas.

Raræ in Tago capiuntur Lampetræ, rariores Marini porculi, ſive Suilli. Jam enim audeo Iſidoro niti. At celebris illa auri fama per omneis poetas vulgatiſſima, obſcurior modo, ac prope extincta eſt, cautione legum, ne commotæ arenæ depreſſiores frumentarios agros nocumento afficiant. In teſtimonium tamen cantatæ gloriæ, Regum Luſitanorum ſceptrum ex Tagano auro, quo purius reperiri nullum poteſt, factum & ſcimus, & non ſemel vidimus.

DE

DE TAGI NOMINE.

DE ipſo Tagi nomine, quum aliquid etiam cuperem annotare, nihil inveſtiganti oblatum eſt, quod ullum operæ eſſe pretium exiſtimarem. Piget autem fabularum, quas Joannes Annius in fictitium ſuum Beroſum effudit, Tagum dictum fuiſſe a nomine regis, qui poſt Brigum in Hiſpania regnarit. Iſidorum demiror virum magnum & rerum multarum bene peritum, nec elegantiorum literarum tam expertem, ut inſolenti faſtidio ſit a dicendo teſtimonio ablegandus.

Is etymologiarum libro decimo tertio, ,, Tagum (inquit) fluvium Carthago Hiſ- ,, paniæ nuncupavit, ex qua ortus procedit. ,, Fluvius arenis auriferis copioſus, & ob ,, hoc cæteris fluviis Hiſpanorum prælatus. ,,

Omitto quod non oritur a Carthagine Tagus, ſive Carthaginem novam Aſdrubalis intelligamus, ſive veterem Ilercaonum etiam Hiſpaniæ, cujus ſolus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, ſicut ex non adhibita diligentia exiſtimavit, & adnotavit in Pomponium Vadianus, adducto Ciceronis loco de le-

ge

ge agraria: *Tum ipſam veterem Carthaginem vendunt*. Cicero enim quam veterem Carthaginem vocarit, ſatis aperuit libro ſecundo de eadem agraria lege: *Et in Africa ipſam veterem Carthaginem vendit*.

Verum hoc omiſſo, intelligere non poſſum quonam modo *Tagus* a Carthagine ſit nuncupatus. Neque tamen mirum, ſi Iſidori coactior, ac contortior etymologia videatur, quum M. illi Varroni non perbene ſemper res ea ſucceſſerit.

Fuit ex noſtris, qui alicubi ſcripſerit Olyſſem quo tempore Oliſiponem condidit, a ſocio *Tago*, qui in flumen ceciderit, ipſum Tagi nomen fluvio indidiſſe. Nec abhorrebat a vera ſimilitudine, ſi antiquitatis fundamento niteretur.

Fateor igitur non noſſe me unde iſthæc *Tagi* originatio proceſſerit. Sed unde unde ſit, antiquiſſimum nomen eſt, nec aliud flumini fuiſſe comperitur. *Bætin Cirtium* ab incolis apellatum ſcribit Livius. Græcorum quidam *Tarteſſum* dixere, ut Steſichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis *Percen* vocari tradit.

Tago nulla nominis contigit mutatio, neque

que apud Græcos, neque apud Latinos. Eſſe vero nomen vetuſtiſſimum etiam viris proprium in Latio, oſtendit Virgilius Æneidos libro nono.

Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus utrumque.

Hiſpano quoque regulo cuidam, nomen idem fuiſſe, quum rerum in Hiſpania Carthaginienſes potirentur, auctor eſt Silius libro primo Aſdrubalis crudelitatem, Tagi reguli ſæuum interitum, & ſervi non minus magnanimam in vindicanda injuſta domini cæde audaciam, quam in perferendis ob patratum nobile facinus cruciatibus, generoſam patientiam his carminibus proſequutus.

Interea rerum Aſdrubali traduntur habenæ.
Occidui qui ſolis opes, & vulgus Iberum,
Bæticolasque viros fatis agitabat iniquis.
Triſtia corda ducis, ſimul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat. Aſper amore
Sanguinis, & metui demens credebat honorem.
Nec nota docilis pœna ſatiare furores,
Ore excellentem, & ſpectatum fortibus auſis,
An-

Antiqua de ſtirpe Tagum, ſuperumque, hominumque
Immemor, erecto ſuffoſſum robore, mæſtis
Oſtentabat ovans populis ſine funere regem.
Auriferi Tagus adſcito cognomine fontis,
Perque antra, & ripas nymphis ululatus Iberis.
Mœonium non ille vadum, non Lydia mallet
Stagna ſibi, nec qui riguo perfunditur auro
Campum, atque illatis Hermi flaveſcit arenis.
Primus inire manum, poſtremus ponere Martem,
Quum rapidum effuſis ageret ſublimis habenis.

DE MUNDA.

MUnda ſequitur, in medium fere ultimi promontorii latus effluens, ut Mela tradidit. Inter Durium, atque Tagum, æquis fere ab utroque ſpatiis ſeparatus. *A Durio Tagus*, inquit Plinius, *CC. M. paſſ. interveniente Munda.*

Non longe oritur, aurifer & ipſe, minoribusque navigiis aliquatenus, cymbis vero fluviaticis, uſque Conimbricam hodiernam, & ſupra navigabilis. Abundat Aloſis, Lampetris autem ubique ſcatet laudatiſſimis, in ſuperioribus etiam Troctis. Rapax eſt, ac mo-

modicis imbribus excreſcit ad inſaniam.

Agros fœcundat tritico, hordeo, ſecale, olyra, milio, panico, & præcipue lini magna copia tenuiſſimi, & cum quovis optimo conferendi. Non procul Catina oppidum (ita enim legendum) vulgo Catima dictum, etiam adhuc extat, in quujus agro fontes illi ſunt Plinio libro ſecundo memorati, alter omnia reſpuens, alter abſorbens, ille quia fere communem cum reliquis naturam dabet, miraculo nequaquam eſt. Hic propter mirabilitatem quotidie a viſentibus frequentatatur, *Ferventiam* vulgus appellat.

Vidi egomet, cum illo eſſem cum Alphonſo Cardinale principe memorabili, cæſam arborem bene magnam in lacunculum arenæ, in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine, injectam, paulatim inter arenas ſorberi, & poſt parvam moram non comparuiſſe.

Amnis Straboni Muliadas appellatur. Sic enim libro quarto circa medium fere ſcribit. ,, Deinceps poſt Tagum nobiliſſima flumina ,, ſunt Muliadas, parvas habens navigatio- ,, nes. Itidem Vacca fluvius. ,,

DE

DE VACCA FLUVIO.

MEdio fere inter Mundam, & Durium intervallo, Vacca in mare influit, & ipſe, ut Strabo ait, *quemadmodum*, *& Munda parvas habens navigationes.* Nec longe ortus, aloſarum, lampetrarum, troctarumque ferax. Vacuam illum Strabo vocat, Vacum Ptolemæus. Oritur non peregre, ſed paulo ſupra Alcobam montem collectus, indeque leni alveo ilapſus multos, nec exiguos fluvios, ac fere parem Agatham in ſe condit. Jamque intra modum magnus miſcetur mari.

Errore putavere quidam Vaccæos populos ab eo denominatos, quum intra Luſitaniam ortus, latiſſimis Vaccæorum Tarraconenſis provinciæ populis dare nomen non potuerit. Potius igitur a Vacca oppido, quod fuit juxta Pirenæum, ut refert nono etymologiarum libro Iſidorus, Vaccæum nomen eſt factum, & late per citeriorem Hiſpaniam propagatum.

Sed de Vaccæ fluminis oſtio, maritimoque tractu, inter recenſendas urbeis, quod ad rem faciat, non omittemus.

DE

DE DURIO.

DUrius claritate ſua, & ſcriptorum teſtimonio celebratiſſimus, aquarum mole Tagum ſuperat, niſi quod compreſſiore, ut fere inter monteis, alveo fluit, Tago per liberos, & planos campos ad oſtentationem ſe dilatante. Heinc apud nos vice proverbii uſurpatum: *Tagus tulit famam, ſed Durius vehit aquas.*

Cæteris amnibus, Minio excepto, grandiores fert Aloſas, Lampetras, & Troctas, quas jure præferunt delicatioris gulæ æſtimatores, Salmonum parcior, & Aſturionum.

Navigatur adverſo amne m. paſſ. fere centum, uſque ad cataractam, unde ex rupe lenunculorum adſcenſum impediente, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi Lampetrarum rupi ſub cadente in arcum aqua oribus adhærentium captura eſt. Locum cum oppidulo, Sanctum Joannem ad Piſcariam vulgo appellant.

Nobis adoleſcentibus Martinus Ficaretus juriſconſultus, & Latinarum literarum non imperitus, quibus operam non ignavam ſub

Politiano Florentiæ dederat, cum intelligeret, amota cataracta, poſſe cymbas uſque ad maxime frumentarios Sarabris, Senticæque agros parvo negotio ſubvehi, & frumento onuſtas prono amne redire, non minima laxioris annonæ prætenta ſpe, patriæ emolumento, rege permittente, privatus ipſe, & impari tantæ rei cenſu moliri opus attentavit, bonamque obſtaculi partem ſummo labore irruperat.

Verum illudentibus optimo viro, vel qui ex vetere forte ſimultate nondum illi erant pacati, vel quibus mos eſt, facilius aliorum egregios reprehendere conatus, quam egregium aliquid ex ſe conari, hominemque tanquam ſemidelirum, apud Regem criminantibus, neque modo principali munificentia non juvandum, ſed cœpto temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataractam enim illam, & meatum ſubterraneum non procul a Brigantia urbe, ubi terræ, & rupibus merſus amnis æſtivo tempore fere per mille paſſus ſubterlabitur, divinum non ſine providentia eſſe opificium, negata Hiſpanis in mediam Luſitaniam uſque ex Vaccæis ea illabendi facultate. Quaſi vero una illa rupe totius

totius patriæ ſecuritas niteretur, tandem familiari ſua re attenuatus, interverſoque æmulorum malignitate regali favore, deſperata perficiendi ſpe deſtitit.

Aurum vehere Durium, ſi nos ignoraremus, a Silio poteramus admoneri, dicente: *Hinc certant Pactole tibi, Duriusque Tagusque.* Terris tamen parcitum eſt, ſalutari legum interdicto, quemadmodum de Tago ante diximus. Nomen amnis Latini magno conſenſu Durium appellavere. Ptolemæo *Dorias* eſt. Dioni *Dorios*. Straboni tum *Durios*, tum *Durias*.

Non bene quidam miſcuerunt Turiam cum Durio, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hiſpanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris eſt. Fluit autem Turia juxta Valentiam, de quo Pomponius libro ſecundo, *Sætabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina.* Et Plinius libro tertio, capite tertio. *Valentia colonia tribus m. paſſ. a mari remota. Flumen Turia.* Ita enim legendum, & apud Pomponium, & apud Plinium, erudite, & vere contendit Hermolaus.

Citat locum Priſcianus libro quinto, &

ſexto ex ſecundo Hiſtoriarum Saluſtii: *Inter lævam mœnium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam parvo intervallo præterfluit.*

Cn. quoque Pompeius in epiſtola ad ſenatum (quæ una cum Salluſtianis fragmentis circumfertur) ex fide veteris codicis, quem apud me habeo. ,, Recepi Galliam (ait) Py-,, renæum, Lecetaniam, Indigetes, & pri-,, mum impetum Sertorii victoris novis qui-,, dem militibus, & multo paucioribus ſuſ-,, tinui. ,, Et paulo poſt. ,, Caſtra hoſtium ,, apud Sucronem capta, & prælium apud flu-,, men Turiam, & Dux hoſtium C. Heren-,, nius cum urbe Valentia, & exercitus dele-,, ti ſatis clara vobis ſunt. ,,

Ubi corrupte legitur apud flumen Durium. Turiam enim vocari id flumen, de quo Pompeius loquitur, oſtendit Plutarchus in Sertorio. ,, Remedia (inquit) in rebus ad-,, verſis, magis claram ejus virtutem facie-,, bant, veluti in ea pugna, quæ apud Sucro-,, nem contra Pompeium commiſſa eſt, & ,, rurſus in ea, quæ apud Turiam adverſus ,, Metellum ſimul & Pompeium. ,,

Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

Te

Te naſcente, ferunt, per pinguia culta tumentem
Divitiis undaſſe Tagum, Callæcia riſit,
Floribus, & roſeis formoſus Turia ripis
Vellere purpureo, paſſim mutavit ovile.

Plerisque tamen viſus poeta eſt non ſatis œconomiæ proſpexiſſe. Nam cur fluvium parvum, & alias ignobilem, prætermiſſis Ibero, Bæti, Ana, Durio, ac Minio maximæ rei, quam efferre geſtiebat, tanta pompa ſeligeret, ac formoſum roſeis ripis vocatum Tago copularet, fluminum Hiſpanorum famæ vulgatiſſimæ, & dotem, quæ pecularis Bæti eſt, ut ait Martialis: *Aurea qui nitidis vellera tingis aquis*, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro Turia ſubſtituerunt Duria, quaſi acceperit Claudianus hoc ex Strabone, qui ut dixi Durion, & Durian appellat, videturque congruere ſenſui. Nam dixerat *Callæcia riſit floribus*, adnexuitque fluvium, qui Callæciam, & Luſitaniam dirimit.

Primam autem nominis ſyllabam propter Græcam diphthongon produxiſſe creditur, videlidet homo Græcus. Nos tamen Silium præponimus, qui nomen id non tantum cum flumen ſignificat, verum etiam cum virorum pro-

proprium eſt prima ſyllaba brevi ſemper enunciat, ut libro quinto:

Quam victor ſub mœnibus ille Sagunti abſtulerat Durio?

Et libro decimo ſexto.

Nobilis hunc Durius ſtimulabat in æquore currum.

Claudiani vero Turiam mutare non audemus, potiusque circa æconomiam labeculam illi condonandam, quam audaciæ nimiæ, tum circa declinationem, tum circa menſuram ſyllabæ, adſpergendam tam bono poetæ notam exiſtimamus. Turia igitur, Turia ſit, & Durius ſuo fruatur nomine, ut Latinis placuit. Nam Græci, in recenſendis Latinis virorum, fluviorum, & urbium nominibus, mire variant, neque ſibimetipſis conſtant.

DE FLUMINIBUS BRACARORUM.

POſt Durium, quo Luſitanos a Callæcis ſeparari ſupra docuimus, per Gravios, qui Bracari poſtea dicti ſunt, *fluunt*, inquit Pom-

Pomponius, *Avo*, *Celandus*, *Næbis*, *Minius*, *& cui oblivionis cognomen eſt Limia.* Non ſervavit ordinem Pomponius, ſed ſatis habuit omneis nominare.

Ordo ſic habet: *Celandus*, *Avo*, *Næbis*, *Limia*, *Minius*, ita enim a Durio ſequuntur. Eſt autem Celandus is fluvius, qui ad oppida Læciam, & Matuſinos mare ingreditur, æſtu juvante, etiam navigiis aptus. Avo, ſive Avus, ut Ptolemæo placuit, notior eſt, & navigiorum capacior.

Næbis is eſt, qui & oppido, & ponti Næbiæ (quujus mentionem facit in Itinerario Antoninus) nomen dedit, ſed ubi Cadavo jungitur, ſub Cadavi appellatione exit in mare, ad oppidum Fanum. Limia nomen retinet. Strabo alterius nominis mentionem facit.

Oblivionis, inquit, *fluvius quem quidam Limæam, alii vero Belionem vocant.* Decipitur autem Strabo in eo, quod ait, *Limiam a Celtiberis, & Vaccæis fluere.* Non longe enim oritur, ex paluſtribus quibuſdam locis inter Aquicaldenſem urbem, & oppidum Montem Regium, Tractusque ille vulgo Limia dicitur, & incolæ Limici, ut ex columna Aqui-

flavi-

flavienſi, quam ſupra poſui, apparet.

Cognominis oblivionis cauſam Strabo idem prodidit, & nos ab illo, quum de Celticis ad Anam ageremus, ſummatim attigimus: quam tamen, quoniam huic loco propria videtur eſſe, etiam reddemus.

Celtici Luſitani ad Anam pertinentes, & veteres Turduli, quum ſociis armis ad hæc loca perveniſſent, trajectoque Limia coorta ſeditione ducem amiſiſſent, pallantes ac diſſipati ea in regione conſedere. Quam ob cauſam flumen oblivionis eſt appellatum. Nempe quia expeditionis, quam ſuſceperant, & mutuæ ſeditionis obliti, ibidem poſtea quievere.

Auxit religionem vanitas, ut crederent a contactis fluvii aquis oblivionem incurri, adeo, ut cum D. Junius Brutus cum exercitu eo deveniſſet, & milites fluvium tranſire nollent, raptum ſignifero ſignum ipſe tranſtulerit, & ſic ut tranſgrederentur perſuaſerit, ut in Livii epitome legimus, & obiter attigit Plutarchus in problematis ſectione trigeſima tertia. Qua ex cauſa Plinius eum fluvium multum fabuloſum appellat.

DE

DE MINIO.

SEquitur Minius, quem Juſtinus libro ultimo a Minii frequentibus venis ſic vocatum prodidit. Strabo duo illi nomina tribuit, ita ſcribens : *Poſt hos Bænis. Alii autem Minium vocant* Verum ego duplicem errorem ineſſe conjicio. Alterum ſcripturæ, ut non Bænis, ſed Nævis legendum ſit. Alterum ſitus, ut vicinitas Strabonem fefellerit. Nam diximus ex Pomponio, Næbin fluvium eſſe Minio, Limiæque vicinum, qui mixtus Cadavo in Fanuenſi littore erumpit. Verum qui velit ſuo fruatur judicio.

Cæterum omneis ii fluvii piſcium lautiorum feraciſſimi ſunt, Lampetrarum, Aloſarum, Troctarum, Troctiſalmonum, Iridum, atque Salmonum, in primiſque ipſe Minius. Fert Limia Salmones, & Suillos, ſive Aſturiones, ſed minores. Minius vero prægrandi magnitudine, & excellenti præſtantia. Atque omnes hi, quos hactenus expoſui, veteribus Coſmographis noti fuerunt.

DE

DE ALIIS NONNULLIS FLUMINIBUS.

SUnt alii, & perquam multi, neque ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec ſuo alveo in mare egrediuntur, Geographiæ ſcriptoribus, aut ignorati ſunt, aut ſuppreſſi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominum noſtrorum, referam. Nominibus uti licuerit priſcis, ac Latinis, ubi minus, iis, quibus modo appellantur, quam maxime potero, barbarie, ſiqua inerit mitigata. Quujuſcemodi ſunt, Cuda, Tamaca, Naban, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Seilia, Subur, Thera, Sæta.

Cudam Luſitani Coam vocant. Cudam autem vocari, ex inſcriptione pontis Alcantaræ, ubi Tranſcudani notati ſunt, animadverti.

Tamacæ ſimiliter nomen ex Aquiflavienſi columna accepi, ubi Tamacani populi recenſentur. Nabanem, & Ozecarum hiſtoriæ ſanctæ Virginis, & Martyris Irenes, quæ ante annos octingentos ſcripta eſt, acceptos refero. De Nabane alias, quum inter urbes ad Nabantiam ventum erit. Oze-

Ozecarus eſt, quem Luſitani Zezarum vulgo dicunt. Is Nabanem, excipit, & ipſe in Tagum erumpit, tanta vi, ut Taganas aquas ad alteram uſque ripam proſcindat, & quaſi indignatus, quod a maiore fluvio extinguatur, fere ad mille paſſus prono alveo contumaciter mixtioni reſiſtens, a colore dignoſcitur. Nam Tagus, flavas, ac ſubalbas vehit aquas, hic autem cæruleas, ad nigrorem tendenteis. Arbitrantur a multitudine lini, quæ macerandi cauſa, quaquunque fluit, immergitur, eum traxiſſe colorem. Quin, & arguti quidam nomen factum inde putant, quod infecti liquoris graveolentia caput tentet.

Anci nomen, ex vita Sancti Martini Saurienſis presbyteri, abhinc annos ſupra quadringentos quinquaginta ſcripta, accepi. De quo, quum de Tapiæo monte agerem, ſuperius memini.

Non tacendus eſt Subur, de quo a Joanne Barrho viro nobili, & inter negotia literato interrogatus reſpondi vetus me nomen ignorare. Sed quum luſitane Soor dicatur, O litera obſcure ſono inter O, & U prolata, auſus ego ſum Subur formare, interpoſita B. Ad ſimilitudinem duorum eodem nomine voca-

cato-

catorum, alterius quidem in Africa, alterius vero in citeriore Hiſpania.

Noſter itaque Subur poſtea Raiæ junctus, Suburraiæ nomen accepit, quod perfert, donec exit in Tagum, ubi Aloſarum mercatura nobis Tranſtaganis factus celebris.

Seilia nomen priſcum ſortitus eſt, ab oppido quod præterfluit ditionis Urbanenſis cœnobii. Ingrediturque Mundam, iiſdem quibus Munda piſcibus abundans.

DE FERTILITATE LUSITANIÆ.

DE hodierno hujus provinciæ cultu, deque ejus admirabili tum amœnitate, tum etiam omnis generis frugum copia, atque ubertate, ſupervacaneum exiſtimo hic verba facere. Quæ autem antiquitus de ea re ſcriptores variis in locis tradiderunt longum eſſet repetere.

Unum tantum Athenæi teſtimonium adducam, ex quo facile conſtare poterit, quam fœcunda, fertilis, ac fœlix regio hæc, de qua agimus, ſemper habita fuerit.

Is igitur libro octavo Dipnoſophiſtarum capite primo ita ſcribit. ,, Ubi Luſitaniæ ferti-

,, fertilitatem (eſt autem regio Iberiæ, quam
,, Hiſpaniam Romani appellant) declarat Po-
,, lybius Megalopolitanus. Omnium homi-
,, num optime Timocrates, ſcribit libro Hiſ-
,, toriarum trigeſimo quarto, quod ibi ob op-
,, timam aeris temperiem animalia ſunt fœ-
,, cunda, atque homines: nec unquam fru-
,, ctus deſunt in ea regione: roſæ enim, al-
,, bæque violæ, aſparagi, resque hujuſmodi
,, non deſunt per maius temporis ſpatium,
,, quam trium menſium.

,, At marinum obſonium, quod ad mul-
,, titudinem, bonitatem, pulchritudinemque
,, ſpectat, maxime differt ab eo, quod eſt in
,, noſtro mari.

,, Nam & hordei Siclus, qui medimnum
,, continet, drachma venundatur, & tritici
,, novem Alexandrinis obolis, vini metreta
,, drachma: hædus mediocris obolo: ſic &
,, lepus: at agnus trium, vel quatuor obolo-
,, rum pretium eſſe conſuevit.

,, Sus, qui ad centum librarum pondus
,, accedat, quinque drachmis in cœnas emi-
,, tur, ovisque duabus, ac ficuum talentum
,, tribus obolis emitur.

,, Vitulus drachmis quinque, bos jugo
,, aptus,

„ aptus, decem: ſylveſtrium vero animalium
„ carnes neque pretio quidem ullo dignæ pu-
„ tantur, ſed has inter ſe conferunt, beni-
„ gneque admodum viciſſim largiuntur, ac
„ mutant. „

Nobis vero bonus Larenſius Romam Luſitania adeſſe facit, quotidieque variis implet bonis, ut cum ſuavitate, magnificentiaque omnia conficiantur, ſtudet, cum nihil domo afferamus, præter ſermones.

L. ANDR. RESENDII
DE
ANTIQUITATIBUS LUSITANIÆ

LIBER TERTIUS

QUINAM RERUM IN LUSITANIA POTITI OLIM SINT.

Quibus ſubdita fuerit Luſitania ante Carthaginienſes, atque Romanos haud facile dixerim, niſi forte Luſcinio regulo putemus, de quo & Culca, Livius libro tertio decadis quartæ. ,, Quum is ſtatus rerum in Aſia, Græcia- ,, que, & Macedonia eſſet, vix dum termi- ,, nato cum Philippo bello, pace certe non- ,, dum perpetrata, ingens in Hiſpania ulte- ,, riore

„ riore coortum eſt bellum. Marcus Helvius eam provinciam obtinebat. Is literis ſenatum certiorem fecit, Culcam, & Luſcinium regulos in armis eſſe. Cum Culca decem & ſeptem oppida, cum Liſcinio validas urbeis Cardonem, & Bardonem, & maritimam oram, quæ nondum animos nudaverat, ad finitimorum motus conſurrecturam. „

Obſcura nimis hæc ſunt, tædet enim fabularum. Quare catalogum regum vel ex ficto Beroſo, vel ab Annio Viterbienſi, vel a ſuperioris ætatis Hiſpanicarum rerum ſcriptoribus excogitatum, illis relinquo, quibus belli iſti concinnatores valde placebunt.

Ego multos per totam Hiſpaniam diverſis in locis reges, aut potius regulos ſemper fuiſſe exiſtimo. Quales fuere Gargoris, Habides, Argantonius, & Geriones. Etſi Hecateus Hiſtoricus, ut eſt apud Arrianum libro ſecundo, Gerionem nihil ad Iberiam pertinere tradiderit, ſed potius ad Ambraciam, & Amphilocos, ipſeque Arrianus neminem extare Hiſpanum dicit, qui id nomen ſciret regibus ſuis fuiſſe.

Veruntamen fuerit, quum multi alii id tradant

tradant auctores, neque receptæ antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron, quujus in primo Saturnaliorum meminit Macrobius. Mandonius item, & indibilis apud Livium decade tertia, quos etiam celebrat Silius. Mandonium quidem libro tertio, in catalogo Hiſpanorum, qui Annibalis ſequuti ſunt parteis. Indibilem autem libro decimo ſexto.

Indibilisque diu lætus bellare Latinis
Jam ſocius.

Hunc, niſi ego fallor, Polybius libro tertio Andobalem vocat, de Cn. Corn. Scipione loquens cum inquit: ,, Vivos autem cepit Annonem Carthaginienſium ducem, & ,, Andobalem Iberorum. ,,

Plutarchus etiam in Scipione, non hos duos ſolum, verum & Corbin, & Orſuam invicem patrueleis, de regno inter ſe narrat diſſidenteis.

Hilermus quoque a M. Fulvio nobiliore captus in prælio apud Toletum, de quo Livius libro quinto, decade quarta.

Thurrus item longe potentiſſimus omnium Hiſpanorum, ut ait Livius libro decimo, decade quarta.

 Fue-

Fuere & alii permulti, quorum ſeriem per continuas ſucceſſiones velle deſcribere, intemperans mentiendi libido mihi videtur. Quum maxima eorum pars vetuſtate nimia exoleverit, pars, quæ apud auctores nonnullos ſparſim reperitur, nihil ad peculiare meum de Luſitania pertineat inſtitutum.

Romanorum, Pænorumque prædæ prout, aut hi, aut illi plus armis valuere, expoſita Hiſpania fuit, ut Græcos, Iberos, Perſas, atque Celtas novas ſedes quærenteis, & Phænices, Tyriosque ipſos divitiarum fama invitatos, ante duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætereamus.

Sub Carthaginienſium ditione cum reliqua Hiſpania fuiſſe Luſitaniam, ſub initia ſecundi belli Punici, ex Livio cognoſcitur. Poſtea enim quam Romanis Pæni bello fracti, Siciliam reliquerunt, cedentes tempori, compoſitis Africæ rebus, Hiſpaniam invaſere, miſſo cum exercitu Amilcare, cui Barcha cognomen fuit, una cum Annibale filio, fere nonum ætatis annum agente, & genero Aſdrubale rerum gerandarum ſocio.

Amilcar igitur bonam Hiſpaniæ partem olim

olim amiſſam bello recuperavit, novem circiter annis cum imperio in Hiſpania commoratus. In bello tandem contra Vettones, (ſic enim legendum apud Plutarchum in Annibale) fortiter pugnans interiit apud Caſtrum Altum. Nam ita Livius locum cædis ejus appellat libro quarto tertiæ decadis.

Quo interfecto, & Annibale domum reverſo, ſucceſſit Aſdrubal, qui novam condidit Carthaginem, ut auctores ſunt Polybius, Mela, & Strabo. Quamquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem eam retulit, libro tertio.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetuſto.

Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hiſpania dictum eſſe, cujus ſolus meminit Ptolemæus, & nos ſuperius, quum de Tagi nomine ageremus. Idem Silius lib. 15. ad unguem, ſitum, & portum deſcribit his carminibus.

Urbs collitur Teucro quondam fundata vetuſto,
Nomen Carthago, Tyrius tenet incola muros
Ut Lybia ſua, ſic terris memorabile Iberis
Hæc caput eſt.

Quæ autem heic Silius canit, explicat copioſe Livius libro ſexto tertiæ Decadis.

Juſtinus Teucrum ædificaſſe non dicit, ſed Hiſpaniæ littoribus appulſum, loca occupaſſe, ubi nunc nova Carthago eſt, inde in Callæciam traſiiſſe. Fieri tamen potuit, ut aliquid ibi manſerit ædificii parum frequentis, & ſine nomine, a Teucro uſque relictum. Carthaginis enim ipſum nomen, utramlibet in Hiſpania intelligas, Teucer ponere non potuit, quum nondum ulla extaret Carthago ad quujus exemplum id nomen ſumeret.

Sive enim originem Carthaginis ex Juſtino petas, non parum multos poſt Troiam captam interfluxiſſe annos intelliges, ſive ab Aurelio Caſſiodoro, qui conditam dicit a Tyriis, quod fatentur omnes, ſed duce eorum Carchedone, regnante apud Italos Latino Silvio, a capta Troia anni colligentur ultra centum triginta quinque.

Euſebius variat. Alibi enim auctore Philiſtoo a Zaro, & Carthagine Tyriis conditam dicit, ante Troiæ captionem annis ſupra triginta. Alibi autem juxta aliorum opinionem diu poſt captam Troiam.

Ti-

Timæus Siculus eodem fere tempore Romam a Romulo, quo Carthaginem a Tyriis tradit fuiſſe conditam. Non hic addo Virgilium, quia neceſſario, ut veriſimilem faceret fictum Æneæ ad Didonem adventum, paulo poſt Ilii excidium, exorientem facit Carthaginem. Eaque gratia reginam inducit de Teucro iſta dicentem.

Atque equidem Teucrum memini Sidona venire, &c.

Sed hiſtorici aliter:tanta rei eſt incertitudo. Tamen ut Juſtini de Didone, & Bubulo corio, ſeu fabulam, ſive hiſtoriam, ut receptiorem ſequamur, ante Romam conditam, annis ſeptuaginta duobus fundatam a Didone Carthaginem admittamus, ita enim Juſtinus.

Velleius autem Paterculus libro priore, „ Ante annos quinque, & ſexaginta, quam „ ubrs Roma conderetur, ab Elyſſa Tyria, „ quam quidam (inquit) Dido autumant, „ Carthago conditur. „

Servius vero Grammaticus ſuper illud, „ urbs antiqua fuit „ ante annos ſeptuaginta dixit.

Jam,

Jam, cum a capta Troia uſque ad conditam Romam anni fuerint quadrigenti triginta tres, ut Solinus aſſerit libro primo capite ſecundo, ſi ex iis demas ſeptuaginta duos, quibus Juſtinus Carthaginem ait Romam anteceſſiſſe, non ne relinquitur Carthaginem anno a capta Troia tercenteſimo ſexageſimo altero fuiſſe exortam?

Nulla ergo extabat Carthago, quo tempore, paulo poſt everſionem Troiæ, Hiſpaniæ litoribus Teucer applicuit. Nec igitur ei loco Carthaginis nomen potuit imponere.

Niſi quis nos doceat, alterius peculiaris rei cauſa, id illum confinxiſſe nomen. Quod oſtendi non poſſe ego arbitror.

At Aſdrubal vicum forte parum prius cultum propter loci commoditatem, in urbis dignitatem auxit, atque munivit, Carthaginemque vocatam ad imitationem patriæ, Pœnis habitatoribus frequentem reddidit, ut merito urbis conditor perhibeatur.

Is ergo Aſdrubal conſilio magis, quam vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valde auxit imperium, dux arte mira, & Romanis formidoloſa, adeo, ut miſſis ad illum legatis, fœdus per-

percuſſerint, in quo inter cætera cavebatur, ne Carthaginienſibus liceret, Iberum fluvium cum armis trajicere, per Hiſpaniæ reliquum, ab Saguntinis tamen abſtinentes, qua vellent progrederentur, ut libro ſecundo retulit Polybius, & in initio Decadis tertiæ Livius.

Sub hoc imperatore Annibal vixdum puber, triennio meruit, literis accerſitus Carthagine. Sed obtruncato Aſdrubale a ſervo quodam ob iram interfecti ab eo domini, ſicut ſuperius attigimus, quum de Tagi nomine ageremus, dux ab exercitu Annibal eſt declaratus.

Is non modo eam Hiſpaniæ partem, quæ propius Africam eſt, ſed etiam Luſitaniam ſuo junxit imperio. Fuiſſeque eum in Luſitania teſtatur vel oppidum ab ipſo dictum, portus Annibalis in promontorio ſacro, apud Melam, vel illius verba, quæ refert Livius primo tertiæ Decadis libro. „ Satis adhuc in „ vaſtis Luſitaniæ, Celtiberiæque montibus „ pecora confectando, nullum emolumentum tot laborum, periculorumque veſtrorum vidiſtis. „

Cœpto quoque jam terra, marique bello mi-

militaſſe, pro Annibale Luſitanos, oſtendit Livius Decadis tertiæ libro primo his verbis. „ Creati conſules C N. Servilius, & C. Fla- „ minius. Cæterum ne hiberna quidem Ro- „ manis quieta erant, vagantibus paſſim Nu- „ midis equitibus, & quæ his impeditiora „ erant Celtiberis Luſitanisque. „

„ Quin Aſdrubal Annibalis frater, cui „ relicta erat cuſtodienda Hiſpania, (ut eo- „ dem libro inquit Livius) in Luſitaniam ac „ propius Oceanum conceſſit. „

Quumque poſtmodum ad fratrem in Italia bellum gerentem ſe contuliſſet, ac duo alii Aſdrubales, cum Magone ac Maſaniſſa, in Hiſpania rem punicam gererent, alterum ex iis Giſgonis filium ultimam Hiſpaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, hoc eſt tranſtaganos, & Turdetanos Luſitanos tenuiſſe apparet. Magonem autem reliquos.

Unde cum ambo ad Aſdrubalem alterum, poſt factum cum Scipione ad urbem Bætulam prælium, auxilio jam ſero deveniſſent, capto in commune conſilio, ut Aſdrubal ad Annibalem in Italiam cum exercitu iret, imminutumque quod erat Hiſpanis militibus repleretur.

Ma-

Mago traditis Aſdrubali Giſgonis, quibus præerat, copiis, cum grandi pecunia ad conducenda ex Balearibus auxilia eſt profectus.

Aſdrubal vero Giſgonis cum exercitu penitus in Luſitaniam abiit, ut ad ultima Hiſpaniæ traducti Hiſpani milites, a tranſitionibus ad Romanos prohiberentur. Hæc ex Livio ſeptimo tertiæ Decadis libro, & in initio octavi.

Et poſt, prælio victi Carthaginienſes, duce amiſſo in ultimam Hiſpaniæ oram, uſque ad Oceanum compulſi erant.

Annibalem ſequutos fuiſſe Luſitanos in Italiam, non modo ex Livio colligimus, ſed id etiam confirmat Silius libro tertio in catalogo populorum, quos ad Italicum bellum Pœnus contraxit.

Hos Viriatus agit, Luſitanumque remotis
Extractum luſtris, primo Viriatus in ævo
Nomen Romanis factum poſt nobile damnis.

Et libro quinto in pugna ad Traſymenum, Tellum ſigniferum, ac nobilem Mamercum ab iis interemptos ita narrat.

Nec

Nec fati melior Mamercus , corpore toto
Exoluit pœnas , nulli non ſaucius hoſti.
Namque per adverſos , qua Luſitana ciebat
Pugnas dira manus,raptum cum ſanguine Telli
Signiferi , magna vexillum mole ferebat ,
Et trepida infœlix revocabat ſigna ſuorum.
Sed furiata cohors , auſisque accenſa ſuperbis ,
Quodquumque ipſa manus geſtabat miſſile , quidquid
Præbebat tellus , ſparſis non pervia telis ,
Iniecit pariter , pluresque in corpore nullo.

Libro quoque decimo in memorabili illa Cannenſi pugna , C N. Servilium a Viriato Luſitanorum duce interfectum ait , Viriatum vero ipſum ab Æmilio Paulo Conſule.

Incurrebat in arma.

Vincentum Conſul : pereundi Martius ardor ,
Atque animos jam ſola dabat fiducia mortis.
Quum Viriatus agens telis , regnator Iberæ
Magnanimus terræ , juxta , atque ante ora furentis
Obtruncat Pauli feſſum certaminis hoſtem.
Heu dolor , heu lacrymæ , Servilius optima belli

Poſt

Poſt Paulum belli pars optima, corruit ictu
Barbarico, magnamque cadens leto addidit uno
Invidiam Cannis, triſtem non pertulit iram
Conſul, & inſani quamquam contraria venti
Exarmat vis, atque obtendit pulvere lucem,
Squalentem rumpens ingeſtæ torvus arenæ
Ingreditur nimbum, ac ritu jam moris Iberi
Carmina pulſata fundentem barbara cetra
Invadit, lævæque fodit vitalia mammæ.

Et nequem turbet hæc Silii de Viriato narratio, advertat alterum fuiſſe Viriatum hunc, alterum magnum illum, qui cum Luſitanis adverſus Romanos, annos quatuordecim pugnavit.

Nam hic regulus a poeta perhibetur, ille alter ex paſtore, ac venatore latro, & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo ſcripſere, fuiſſe narratur. Hic a Paulo Conſule in Cannenſi pugna occiſus eſt, ille alter Servilii Cæpionis dolo atque inſidiis periit. At inter mortem unius, atque initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter ſeptuaginta, videlicet ab anno conditæ urbis DXL. ad annum DCVII.

Iterum ſi quis urgeat, quonam modo Silius

lius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis afferat ? Reſpondebo non referendum hoc ad priorem Viriatum, quanquam , & ad hunc , qui & ad Traſymenum, & ad Cannas, Romanorum damnis inclaruerat , ſed potius ad poſteriorem Viriatum ducem maximum. Ideoque poeta non dixit ducem factum nobilem, ſed ipſum nomen Viriatum , ignotum prius , mox , ideſt poſt paucos annos , Romanorum damnis factum nobile.

Fuiſſe vero idem nomen duobus Luſitanis ducibus , diverſis temporibus, non mirabitur, qui una tempeſtate, tot Annibales , & plures adverterit extitiſſe Aſdrubales. Præterquam quod Viriati nomen , nempe a virium magnitudine dictum , utrique inditum a ſuis eſſe potuit , eadem gratia. Unde & Lucilius Annibalem Viriatum appellavit , ut eſt apud Nonium Marcellum.

Finito Punico bello , & a P. Corn. Scipione pulſis Hiſpania Carthaginienſibus , quum nondum perpacatæ eſſent provinciæ , frequentibus eas bellis Romani attriverunt , interdum victi , maxime interfectis intra menſem duobus fratribus P. & Cor. Scipionibus , ſæpius tamen victores. Quod

Quod ad Luſitanos attinet, M. Portius Cato, is qui Cenſorinus cognominatus eſt, ex Hiſpania citeriore, quam fuerat ſortitus, ad ulteriorem deſcendiſſe videtur, ſi Polybio apud Plutarchum aſſentiamur.

Luſitaniam certe in officio continuit, metu ne, an beneficiis non ſcio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, ſed ex quibus nihil certi divinare potui. Alterum Oliſipone in gradibus Palatii, quod eſt in ſumma arce.

. . . M. PORTIVS. M. F. M.
N. CATO . . .

Id eſt.

Marcus Portius Marci filius Marci nepos Cato.

Alterum in agro Sintrienſi, in vico cui nomen eſt Fanum de quo alias, & eſt cippi fracti ſuperior pars.

M. PORCIO. M. F. CATONI
OB SINGUL EI. . . . . .

Hoc

Hoc eſt.

Marco Porcio Marci filio Catoni ob ſingularem ejus.

Poſt M. Catonis ex Hiſpania profectionem, quum multæ in citeriore provincia civitates rebellaſſent circa urbis annum. DLX. Sex. Digitius Prætor crebra magis, quam digna dictu prælia fecit, & adeo pleraque adverſa, inquit Livius in initio libri quinti quartæ decadis, ut vix dimidium militum, quam quod acceperat, ſucceſſori tradiderit. Nec dubium fuit quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit, ni alter Prætor P. Cornelius. C N. F. Scipio, trans Iberum multa ſecunda prælia feciſſet. Quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio.

At idem Poſtea Proprætor accerrimum illud prælium cum Luſitanis geſſit, de quo ſuperius multa diximus, quum qualisnam gens Luſitanorum eſſet diſputaremus.

L. Corn. Scipione, qui poſtea Aſiaticus appellatus eſt, & C. Lælio nepote coſſ. circa urbis annum DLXIIII. Luſitani L. Æmilium Paulum Proprætorem, cum univerſo exer-

exercitu ceciderunt, in qua pugna ipſum Æmilium interiiſſe dicit Oroſius, qui eum Proconſulem vocat: neſcio quem ſequutus auctorem.

Non enim interiit, quum poſt hanc pugnam, iterum collatis ſignis, ingenti clade Luſitanos affecerit, & poſtea bellum Macedonicum cum magna gloria geſſerit, ut idem Oroſius fatetur eodem capite, niſi alium exiſtimaverit: conſtat autem ex Livio eundem fuiſſe.

Nam quod Oroſius illum Proconſulem vocat, id forte eſt, quoniam in Hiſpaniam ſibi decretam provinciam, non cum ſex tantum ſecuribus, aliorum Prætorum more, ſed cum duodecim honoris cauſa miſſus eſt, ita ut dignitas conſularis in imperio ejus ineſſet, ut in ipſius vita narrat Plutarchus.

Sed præſtat Livium audire libro ſeptimo quartæ decadis. ,, Hujus triumphi ,, videlicet M. Acilii Glabrionis de Ætolis ,, minuit ,, lætitiam, nuntius ex Hiſpania triſtis, ad- ,, verſa pugna in vaſcetanis ductu L. Æmilii ,, Proprætoris apud oppidum Lyconem, cum ,, Luſitanis ſex milia de exercitu Romano ,, cecidiſſe, cæteros paventes intra vallum

,, com-

,, compulſos ægre caſtra defendiſſe, & admo-
,, dum fugientium magnis itineribus in agrum
,, pacatum reductos. ,,

Quæſivit aliquando a me Joannes Vaſæus vir doctus, ac diligens, quum Hiſpanicarum rerum chronicon commentaretur, quoſnam arbitrarer eſſe Vaſcetanos, in quibus tam inſignem victoriam adepti eſſent Luſitani.

Reſpondi, videri mihi lectionem nonnihil fuiſſe depravatam, literarum commercio, legendumque in Baſtetanis. Nam ſolebant nonnulli B. eo ſono, quo. V. quum eſt conſonans, pronunciare, ut etiam modo Græci, & Hiſpanorum plerique.

T, vero minutiore litera (qua nunc utimur) ſcriptum, facile mutari potuit in C. Vaſcetanos enim in ulteriore Hiſpania populos, ſcire me nullos, imo neque in citeriore.

Veſci oppidum Faventiam cognominatum legi apud Plinium in Bætica, & apud Ptolemæum ex quo Veſcitani fieri potuiſſent, ſi de oppidanis, non autem de populis ſermo eſſet. At Livius populos intellexit, *in Vaſcetanis*, inquiens, *apud oppidum Lyconem*. Quod oppidum ſi extaret, aut ſaltem nominis veſtigium exiguæ eſſet operæ lectionem veram agnoſce-

re.

re. Interea placere mihi Baſtetanos pro Vaſcetanis ſubſtitui.

Sed ut redeamus ad Livium circa ejuſdem libri finem de P. Junio Bruto in ulteriorem Hiſpaniam miſſo. C N. Manlio. C N. F. Vulſone. M. Fulvio. M. F. Nobiliore Coſſ. circa urbis annum DLXV. „ Profectusque „ in Hiſpaniam eſt. P. Junius Proprætor, in „ qua provicia prius aliquanto, quam ſucceſ- „ ſor veniſſet, L. Æmilius Paulus, qui poſ- „ tea regem Perſea magna gloria vicit, quum „ priore anno haud proſpere rem geſſiſſet, „ tumultario exercitu collecto, ſignis colla- „ tis, cum Luſitanis pugnavit. Fuſi, fuga- „ tique ſunt hoſtes, cæſa decem, & octo mil- „ lia armatorum, tria millia, CCC capti, „ & caſtra expugnata. Hujus victoriæ fama, „ tranquilliores in Hiſpania res fecit. „

Lucium Æmilium Paulum de Luſitanis, propter hanc victoriam triumphaſſe opinantur nonnulli ex verbis Velleii Paterculi libro priore. „ Tum Senatus, Populusque Ro- „ manus, L. Æmilium Paulum, qui, & Præ- „ tor, & Conſul triumphaverat, virum in „ tantum laudandum in quantum intelligi „ virtus poteſt, Conſulem creavit filium ejus

K „ Pau-

„ Pauli, qui ad Cannas, &c. „

Sed Livius poſt narratam hanc de Luſitanis victoriam, *ſupplicationes*, inquit, *deinde fuerunt ex. S. C. Quod Lucius Æmilius in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet.* De triumpho non meminit. Neque Plutarchus, in hominis laudem mire propenſus: neque item Capitolinæ M. Verrii Flacci tabulæ.

Onuphrius autem Veronenſis in commentario virorum triumphalium, ex Paterculi a me modo citatis verbis, & baſi Capitolina quadam, atque aliquot nummis non male videtur colligere illum triumphaſſe.

Hujus victoriæ fama, inquit Livius, *tranquilliores in Hiſpania res fecit*, verum non diu. Nam. C. Catinio, & L. Manlio in Hiſpaniis remp. gerentibus, circa annum ab urbe condita DLXVIII. in citeriore provincia Celtiberi, in ulteriore Luſitani armis Romanorum ſocios vexabant, eorumque agros populabantur Sp. Poſthumio Albino, Q. Marcio Philippo Coſſ.

C. ergo Catinius, qui cum biennio ante Prætor in ulteriorem provinciam eſſet profectus, & tum ex prorogato imperio eam pro Prætore obtineret, in Aſtenſi agro cum Luſitanis ſignis

ſignis collatis pugnavit. Ad ſex millia hoſtium ſunt cæſa, ut refert Livius libro nono quartæ Decadis. Cæteri fuſi, fugati, caſtriſque exuti.

Catinius inde ad Aſtam oppugnandam legiones duxit, eamque haud multo maiore certamine cæpit, quam caſtra, ſed dum incautius ſubit muros, ictus, ex vulnere paucos poſt dies mortuus eſt. Qua re cognita Senatus cenſuit, ut C. Calpurnius Piſo, qui erat ſucceſſurus, maturaret proficiſci, ne ſine imperio provincia eſſet.

Profecti igitur C. Calpurnius Piſo in ulteriorem Hiſpaniam, propter Luſitanorum motus; in Citeriorem L. Quintius Criſpinus, primo vere ex hybernis eductas copias in Bæturia junxere. Ea eſt pars Bæticæ a Marianis montibus ad Anam pertingens.

Inde in Carpetaniam, ubi caſtra erant hoſtium, progreſſi ſunt, communi animo, conſilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone, & Toleto urbibus, inter pabulatores pugna orta eſt.

Quibus dum utrimque ſubvenitur a caſtris paulatim omnes copiæ in aciem eductæ ſunt. In eo tumultuario certamine, & loca

ſua, & genus pugnæ, pro hoſte fuere, ait Livius libro nono Decadis quartæ. Duo exercitus Romani fuſi, atque in caſtra compulſi ſunt. Non inſtitere perculſis hoſtes.

Prætores Romani, ne poſtero die caſtra oppugnarentur, ſilentio proximæ noctis tacito ſigno exercitum abduxerunt.

Luce prima Hiſpani acie inſtructa ad vallum acceſſerunt, vacuaque præter ſpem caſtra ingreſſi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt, regreſſique in ſua caſtra paucos dies quietis ſtativis manſerunt.

Romanorum ſociorumque in prælio fuga ad quinque millia occiſi, quorum ſe ſpoliis hoſtes armaverunt. Inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Ita Livius.

Prætores poſt hac cum omne id tempus contrahendis ſociarum civitatum auxiliis, recreandiſque ab terrore adverſæ pugnæ militum animis conſumpſiſſent, ſuppleto exercitu iterum collatis ſignis atrox prælium inierunt, heinc inflatis recenti victoria Hiſpanis, illinc Romanis militibus priore ignominia accenſis.

Cæſi Hiſpani adeo, ut ex numero ſupra

XXXV.

XXXV. millium, quatuor millia effugerint, tria tantum millia qui arma retinuerunt, in propinquum montem ſe receperint, mille ſemiermes per agros palati ſint.

Romani, ſociique paulo plus ſexcenti, & provincialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt, Tribuni militum quinque amiſſi, & pauci Equites Romani. Pro concione poſtero die laudati, donatique phaleris, catellis, ac fibulis, Equites, & Centuriones, quorum maxime opera fuſi eſſent hoſtes.

Hæc eo anno, quo App. Claudius. M. Sempronius Coſſ. fuerunt, ſunt geſta.

In ſequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erant Coſſ. in Hiſpania ulteriore, fractis proximo bello Luſitanis, res quietæ fuerunt, ut tradit Livius.

Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulo ante retulimus, cum Luſitanis, ac Celtiberis fuiſſe.

Id etiam ex eo patet, quod veteres Prætores, C. Calpurnius Piſo, & L. Quintius Criſpinus, qui eas pugnas pugnaverant, Romam cum rediiſſent, utrique magno Patrum conſenſu triumphus eſt decretus.

Prior. C. Calpurnius de Luſitanis, & Cel-

tiberis, paucos poſt dies L. Quintius ex iiſdem Luſitanis, ac Celtiberis triumphavit.

,, In ſequenti anno ulterior Hiſpania in ,, pace fuit, quia P. Sempronius Longus, cui ,, ea decreta erat, diutino morbo eſſet implicitus, & nullo laceſſente peropportune ,, quieverant Luſitani. ,,

Hæc Livius in fine libri noni, quartæ Decadis. Ex quo etiam patet illa tempeſtate, belli, pacisque momenta præcipue pænes Luſitanos fuiſſe.

Inde Coſſ. Cn. Bæbio Pamphilo, L. Æmilio Paulo, anno ab urbe condita DLXXII. P. Manlio Hiſpania ulterior obvenit, quam & priore prætura obtinuerat, inquit Livius, quæ tunc, P. Sempronii Proprætoris morte ſine imperio fuerat. Is ſecunda aliquot prælia cum Luſitanis fecit, quæ Livius non explicat.

A. Poſthumio Albino, & Calpurnio Piſone Coſſ. Hiſpanias ſortiti Prætores. L. Poſthumius Albinus poſteriorem, citeriorem Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene re geſta centum quinque oppida ad deditionem coegit.

L. autem Poſthumium eadem æſtate in Hiſpania ulteriore bis cum Vacceis egregie pugnaſſe, & ad XXXV. millia hominum occidiſſe ſcribit Livius. Co-

Codicem ego Livii manu ſcriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vaccæis, ſed cum Bracaris habebatur, ſicut, & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine.

Hoc aliquando Joanni Vaſæo indicavi, eramque in eam lectionem propenſus videlicet, quia in ulteriore Hiſpania Vaccæi non ſunt, Bracari autem juxta vetuſtiorum terminationem, ſicut, & noſtro ævo ad Luſitaniam pertinuerint.

Quod ſi ita eſſet, emendari oporteret Livii quoque epitomen, libro quadrageſimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

Verum poſtea expendens Livii paulo ſuperius verba, ubi ſic ſcribit: ,, Eodem anno ,, in Hiſpania. L. Poſthumius, & Tib. Sem- ,, pronius Propr. comparaverunt ita inter ſe, ,, ut in Vaccæos per Luſitaniam iret Albi- ,, nus, inde in Celtiberiam reverteretur, ,, Gracchus, quod maius ibi bellum eſſet, ,, in ultima Celtiberiæ penetravit. ,, Non audeo quidquam immutare.

Videtur enim Livius finem conſilii, quo inter Proprætores convenerat, poſuiſſe, nempe, ut in Vaccæos per Luſitaniam iret Albi-

nus,

nus, ſicut, & Tib. ipſe Gracchus Mundam ulterioris provinciæ urbem oppugnavit, ac cæpit. Ita enim e rep. fore uterque exiſtimavit.

Gracchus Prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnavit, & cæpit. Ibidem, hoc eſt, in citeriore Hiſpania, iterum, quia jam ibi centum quinque ad deditionem coegerat. Ergo in citeriore, non in ulteriore prius legendum.

Quonam igitur modo in ulteriore Hiſpania geſta res fuiſſet narratur. Videlicet quia Proprætor ulterioris erat Albinus, & finitimi Luſitanis, Aſturibusque Vaccæi, uti ſuperiore libro, quum terminos Luſitaniæ definiebamus, ex Strabone oſtendimus, etiam ſi eas pugnas idem extra Luſitaniam Albinus pugnaverit.

Niſi & illic emendandus Livii codex ſit, ut legatur *in Bracaros per Luſitaniam iret Albinus.* Nam ſi cum Vaccæis, & non cum Bracaris, hoc eſt cum Luſitanis eæ pugnæ fuiſſent, quo jure Poſthumio Albino de Luſitanis decretus eſt triumphus, non autem de Vaccæis?

Verba Livii hæc ſunt Decadis quintæ lib.

pri-

primo : „ Triumphi ex Hiſpania deinde duo „ continuo acti. Prior Sempronius Gracchus „ de Celtiberis , ſociisque eorum ; poſtero die „ L. Poſthumius de Luſitanis , aliisque ejuſ- „ dem regionis Hiſpanis , triumphavit. „ Docti examinent.

Unum addam , apud Oroſium perperam mutatas eſſe provincias. Tiberium enim Sempronium in ulteriore Hiſpania centum quinque oppida , ut vetus habet codex , non centum quinquaginta, ut vulgata editio, ad deditionem coegiſſe ſcribit. Eadem autem æſtate L. Poſthumium in citeriore quadraginta millia hoſtium bello interfeciſſe. Triumpharunt anno ab urbe condita quingenteſimo ſeptuageſimo quinto.

Quinto Opimio Nepote , Lucio Poſthumio Albino Coſſ. circa ſexcenteſimum urbis annum a Luſitanis per arma vexatos fuiſſe Romanos ſcribit Julius Obſequens in libello de Prodigiis. Quamquam Conſulum prænomina perperam ſint poſita. Quinti enim prænomen Opimio fuit , Lucii vero prænomen Poſthumio , ut patet ex tabulis Capitolinis , ſic *Q. Opimius. Q. F. Nepos. L. Poſthumius. S. P. F. L. N. Albinus.*

Poſt-

Poſthumio tamen in magiſtratu mortuo, in ejus locum M. Acilius Glabrio ſuffectus eſt.

Eodem Auctore, M. Marcello, & L. Valerio Coſſ. in Luſitania varie pugnatum. Conſentit epitome Livii lib. 46. Hi autem Coſſ. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus fuere anno ab urbe condita DCI.

His Coſſ. L. Mummi. L. F. L. N. Propraetorem de Luſitanis triumphaſſe, oſtendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas commentarios edidere.

Mendoſe legitur apud Eutropium libro quarto „ L. Memmius in Hiſpania bene pu„ gnavit. „ Nam cum hic ſit, qui poſtea a devictis Achæis, & Corinthiis, Achaicus ſit appellatus, certum eſt, Achaicum L. Mummium. L. F. L. N. fuiſſe, non L. Memmium.

Per hæc ipſa tempora, L. Licinio Lucullo, Aulo Poſthumio Albino Coſſ. Hiſpanienſe bellum, quum parum proſpere aliquoties geſtum, ita confudiſſet civitatem Romanam, ut ne ii quidem invenirentur, qui aut Tribunatum exciperent, aut Legati ire vellent, P. Cornelius Scipio Æmilianus, L. Pau-

Pauli F. Africani nepos, ſed adoptivus, qui, & ipſe poſtea Africanus eſt appellatus, proceſſit, & excepturum ſe militiæ genus, quodcumque imperatum eſſet, profeſſus eſt. Quo exemplo ad militandi ſtudium omnes invitavit.

Iiſdem Coſſ. Servius Sulpicius Galba Prætor, male adverſus Luſitanos pugnavit, inquit Livii abbreviator. Quam rem ſuperiori volumine a nobis tactam hic ſuo loco latius repetere eſt viſum, ex quarto Oroſii libro, capite trigeſimo primo,

Sergius autem Galba Prætor a Luſitanis magno prælio victus eſt, univerſoque exercitu amiſſo, ipſe cum paucis vix elapſus evaſit, ex qua ignominia, quum ulciſci ſe poſtea Galba ſtatuiſſet, immane, ac pluſquam barbarum facinus perpetravit. Quod Oroſius ita narrat.

,, Igitur in Hiſpania Sergius Galba prætor, Luſitanos circa Tagum flumen habitantes, quum voluntarios in deditionem recepiſſet, per ſcelus interfecit. Simulans enim de commodis eorum ſe acturum fore circumpoſitis militibus, cunctos inermes, incautosque proſtravit. Quæ res Hiſpaniæ univerſæ, propter Romanorum perfidiam,

,, cauſa

,, cauſa maximi tumultus fuit. ,, Valerius Max. libro nono, cap. *de perfidia*, ſic ait.

,, Servius quoque Galba ſummæ perfidiæ. ,, Trium enim Luſitaniæ civitatum convo- ,, cato populo , tanquam de commodis ejus ,, acturus , novem millia , in quibus flos ju- ,, ventutis conſiſtebat , electa, & armis exu- ,, ta, partim trucidavit, partim vendidit. Quo ,, facinore maximam cladem (codex manuſ- ,, criptus habet partem) barbarorum, magni- ,, tudine criminis anteceſſit. ,,

Accuſavit acriter M. Cato Galbam pro interfectis contra interpoſitam fidem Luſitanis , ut teſtatur in Bruto M. Tullius, & obiter in divinatione, quod explicat apertius Aſconius Pædianus, & Livii epitome libro quadrageſimo nono.

Ætatis autem nonageſimum annum agebat Cato , teſte Livio, Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accuſavit ardentiſſima oratione , quam in origines ſuas retulit.

Reus vero Galba , quum ſe damnari videret complexus duos filios prætextatos , & C. Sulpitii filium , cujus tutor erat , ita miſerabiliter pro ſe loquutus eſt, ut rogatio antiquaretur.

Mi-

Miſœricordia ergo, inquit libro 8. cap. 1. Valerius Maximus, *illam quæſtionem non æquitas texit*. Cæterum de prænomine Galbæ, quod alias Servius, alias autem Sergius habetur, ſi quis forte inquirat, neſcio an facere ſatis omnino poſſim.

Nam Cicero loco a me citato Servium habet. Pædianus, & Oroſius Sergium. Epitome Livii prius Servium, deinde Sergium. Livius ipſe, ubi de accuſatione ejus, meminit Sergium. At libro quinto Decadis quintæ quum ſcribit Galbam impedire conatum, ne de capto Rege Perſæ, devictaque Macedonia, L. Æmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Servilium pro L. Æmilio ad populum verba facientem inducit, ubique eum Servium Sulpicium Galbam nominat.

Valerius Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Servium, quemadmodum libro ſexto, capite quarto, de Scipione cum ait: *Servius Sulpicius Galba*, quæ varietas in impreſſis codicibus eſt. In manu autem ſcripto ubique Servium invenio.

Plutarchus in Catone Servilium, quod parum abeſt a Servio. Suetonius vero in Galba

ba Cæſare, quujus familiam ab hoc Galba deducit, Sergium ſemper vocat ,, Familiam ,, (inquit) illuſtravit Sergius Galba conſularis ,, temporum ſuorum eloquentiſſimus, quem ,, tradunt Hiſpaniam obtinentem triginta Lu- ,, ſitanorum millibus perfidia trucidatis, Vi- ,, riatini belli cauſam extitiſſe. ,, Ejus quoque filios, alterum Caium, alterum Sergium nominat.

Ex quibus Tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus prope jam ibam, niſi me Eutropius libro ſeptimo revocaſſet. Scripto enim Neronis obitu, *huic*, ait, *Servius Galba ſucceſſit antiquiſſimæ nobilitatis Senator.*

Non ergo quievi donec Dione Græco Auctore conſulto, libro quinquageſimo ſeptimo inveni Servium, non Sergium ab illo nominari.

Quare magis ad Servii prænomen animus jam inclinat. Varietatem autem ex compendio ſcribendi eveniſſe puto. Nam prænomina cum fere compendio notentur, factum eſt, ut SER. a quibuſdam Servius, ab aliis autem Sergius legeretur.

Sane tamen SER. magis Servium notat, quam Sergium, ut mea fert opinio. Ego Ser-

Sergium prænomen quatuor literis ſcriberem, ſic SERG. ut Dionem video feciſſe in initio ejuſdem libri,

Quod ſi opinioni huic meæ objiciatur etiam tribum, SERGIAM literis tantum tribus ſcribi, & Sergiam intelligi, ut in Tarraconenſi cippo vidi. P. FABIO. P. F. SER. LEPIDO, reſpondebo in tam nota tribu nihil opus fuiſſe pluribus literis. At in prænomine quod ad hoc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartam literam fuiſſe neceſſariam.

Tam ex Suetonio, quam ex Oroſio Servii Galbæ perfidiam, ac crudelitatem maximi tumultus univerſæ Hiſpaniæ, ac demum Viriatini belli cauſam fuiſſe didicimus, ut dederit Roma pœnas impuniti Galbæ, qui contra jus, etiam inter extremæ barbariæ hoſteis, ſanctum, & inviolabile, vel novem millium, ut Valerio placuit, vel millium triginta, ut Tranquillo, nefaria cæde polluerit, & quem contra ſummi viri Catonis juſtam acrimoniam, trium puerorum miſericordia noxæ capitali exemerat.

Anno igitur ab Urbe condita DCVII. Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Nepo-

te

te Coſſ. Luſitanos Viriatus erexit. De quo hæc Auctores.

Florus. „ Vir calliditatis acerrimæ, qui „ ex venatore latro, ex latrone ſubito dux, „ atque imperator, & ſi fortuna ceſſiſſet Hiſ- „ paniæ Romulus, non contentus libertatem „ ſuorum defendere per quatuordecim an- „ nos, omnia citra, ultraque Iberum, & „ Tagum igni, ferroque populatus, caſtra, „ etiam Prætorum, & Præſidum aggreſſus, „ cum Claudium Unimanum pene ad inter- „ nitionem exercitus cecidiſſet, & inſignia, „ trabeis, & faſcibus noſtris, quæ cæperat „ in montibus ſuis, tropæa fixiſſet, tandem „ eum Fabius Maximus conſul oppreſſerat, „ ſed ab ſucceſſore Servilio violata victoria „ eſt. Quippe qui conficiendæ rei cupidus, „ fractum ducem, & extrema deditionis a- „ gitantem per fraudem, & inſidias, & do- „ meſticos percuſſores aggreſſus, hanc hoſti „ gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non „ potuiſſe. „

Juſtinus. „ In tanta ſæculorum ſerie, „ nullus illis dux magnus præter Viriatum „ fuit, qui annos decem Romanos varia vi- „ ctoria fatigavit. Adeo feris propiora, quam „ homi-

„ hominibus ingenia ſunt. Quem ipſum non „ judicio populi electum, ſed ut cavendi ſci„ entem, declinandorumque periculorum pe„ ritum, ſequuti ſunt. Quujus ea virtus, „ continentiaque fuit, ut quum conſulareis „ exercitus frequenter vicerit, tantis rebus „ geſtis, non armorum, non veſtis cultum, „ non denique victum mutaverit: ſed in eo „ habitu, quo primum bellare cœpit, perſe„ veraverit ut quivis gregarius miles, ipſo „ imperatore etiam opulentior videretur. „

Vellejus in poſterioris voluminis initio. „ Triſte deinde, & contumelioſum bellum „ in Hiſpania, duce latronum Viriato, ſe„ quutum eſt, quod ita varia fortuna geſ„ tum eſt, ut ſæpius Romanorum gerere„ tur adverſa. Sed interempto Viriato frau„ de magis, quam virtute Servilii Cæpionis, „ Numantinum gravius exarſit. „

Eutropius. „ Quintus quoque Cæpio ad „ idem bellum miſſus eſt, quod quidem Vi„ riatus contra Romanos in Luſitania gere„ bat. Quo metu Viriatus a ſuis interfectus „ eſt, quum quatuordecim annos Hiſpanias „ adverſus Romanos moviſſet. Paſtor primo „ fuit, mox latronum dux, poſtremo tantos

,, ad bellum populos concitavit, ut adſertor ,, contra Romanos Hiſpaniæ putaretur. ,,

Plinius in libello de Viris illuſtribus. ,, Viriatus genere Luſitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate ,, venator, audacia latro, ad poſtremum dux, ,, bellum adverſum Romanos ſumpſit, eorumque imperatorem Claudium Unimanum, deinde C. Nigidium oppreſſit. Pacem a Popillio maluit integer petere, quam ,, victus. Et cum alia dediſſet, & arma retinerentur, bellum renovavit. Cæpio quum ,, vincere aliter non poſſet, duos ſatellites ,, pecunia corrupit, qui Viriatum humi depoſitum perimerent. Quæ victoria, quia ,, empta erat, a Senatu non fuit probata. ,,

Oroſius libro quinto, capite quarto. ,, Viriatus in Hiſpania, genere Luſitanus, homo paſtoralis, & latro, primo infectando ,, vias, deinde vaſtando provincias, poſtremo ,, exercitus Prætorum, & Conſulum Romanorum vincendo, fugando, ſubigendo maximo terrori Romanis omnibus fuit. Siquidem Iberum, & Tagum maxima, & ,, diverſorum locorum fiumina late transgredienti, & pervaganti, C. Vetilius Prætor ,, occur-

„ occurrit , qui continuo cæſo uſque ad in-„ ternitionem pene omni exercitu ſuo , vix „ ipſe Prætor cum paucis fuga lapſus evaſit.

„ Deinde C. Plautium Prætorem ipſe „ Viriatus multis præliis fractum fugavit. „ Poſt etiam Claudius Unimanus cum ma-„ gno inſtructu belli contra Viriatum miſ-„ ſus, quaſi pro abolenda ſuperiore macula, „ turpiorem ipſe auxit infamiam. Nam con-„ greſſus cum Viriato univerſas, quas ſecum „ adduxerat copias , maximasque vires Ro-„ mani amiſit exercitus. Viriatus trabeas , „ faſces , cæteraque inſignia Romana , in „ montibus ſuis tropæa præfixit.

„ Eodem tempore trecenti Luſitani cum „ mille Romanis in quodam ſaltu contraxe-„ re pugnam , in qua ſeptuaginta Luſitanos, „ Romanos autem trecentos viginti cecidiſ-„ ſe , Claudius refert. Et cum victores Lu-„ ſitani ſparſi , ac ſecuri abiiſſent , unus ex „ iis longe a cæteris ſegregatus , quum a cir-„ cumfuſis equitibus pedes ipſe deprehenſus, „ unius eorum equo lancea perfoſſo , ipſius „ equitis ad unum gladii ictum caput deſe-„ cuiſſet , ita omnes metu perculit , ut proſ-„ pectantibus cunctis ipſe contemptius , at-

,, que otioſius obſcederet. ,,

Et paulo poſt. ,, L. Cæcilio Metello, ,, Q. Fabio Max. Serviliano Coſſ. Igitur ,, Fabius conſul contra Luſitanos, & Viria- ,, tum dimicans, Bacciam oppidum, quod ,, Viriatus obſidebat, depulſis hoſtibus, li- ,, beravit, & in deditionem cum plurimis a- ,, liis caſtellis recepit. Fecit facinus etiam ,, ultimis barbaris Scythiæ, non dicam Ro- ,, manæ fidei, & moderationi execrabile. ,, Quingentis enim principibus eorum, quos ,, ſocietate invitatos, deditionis jure ſuſce- ,, perat, manus præcidit.

,, Pompeius ſequentis anni Conſul fines ,, Numantinorum ingreſſus, accepta maxima ,, clade diſceſſit, non ſolum exercitu pene ,, omni profligato, verum etiam plurimis no- ,, bilium, qui ei militiæ aderant, interem- ,, ptis. Viriatus autem cum per quatuorde- ,, cim annos Romanos duces, atque exerci- ,, tus protriviſſet, inſidiis ſuorum interfectus ,, eſt. In hoc ſolum Romanis circa eum for- ,, titer agentibus, quod perſequuſſores ejus ,, indignos præmio judicarunt. ,,

Sex. Julius Frontinus ſtratagematum li- bro ſecundo, capite quinto. ,, Viriatus ex

,, latro-

,, latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Ro-
,, manis equitibus ſimulans, uſque ad locum
,, voraginoſum, & præaltum eos perduxit,
,, & cum ipſe per ſolidos, ac notos ſibi tran-
,, ſitus evaderet Romanos ignaros locorum,
,, immerſosque limo cecidit. ,,

Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contentus univerſam Luſitaniam ademiſſe Romanis, ultra Iberum bella tranſferens, Celtiberiæ etiam populos occupavit, & adverſus Romanos erexit. Multa alia in libris his magni, ac ſapientis ducis argumenta Frontinus de Viriato prodidit, quæ peti inde poſſunt.

Epitome Livii libr. 52. ,, Viriatus pri-
,, mum in Hiſpania, ex paſtore venator, &
,, ex venatore latro, mox juſti quoque exer-
,, citus dux factus eſt, & univerſam Luſita-
,, niam occupavit. M. Vetilium Prætorem,
,, fuſo ejus exercitu, cepit. Poſt quem C.
,, Plautius Prætor nihilo fœlicius rem geſſit,
,, tantumque terrorem is hoſtis intulit, ut
,, adverſus eum conſulari opus eſſet, & duce,
,, & exercitu. ,,

Et libro quadrageſimo quinto. ,, Quin-
,, tus Fabius Proconſul, rebus in Hiſpania
,, proſ-

,, proſpere geſtis, labem impoſuit pace cum
,, Viriato æquis conditionibus facta. Viria-
,, tus a proditoribus, conſilio Servilii Cæpio-
,, nis interemptus eſt, & ab exercitu ejus
,, multum imploratus, ac nobiliſſime tumu-
,, latus, vir, duxque maximus per quatuor-
,, decim annos, quibus cum Romanis bel-
,, lum geſſit, frequentius ſuperior. ,,

Hæc ſcriptores de Viriato, quem omnes latronem, latronumque ducem initio fuiſſe dicunt. Quemadmodum Strabo libro tertio. Noſter quoque Cicero libro de officiis ſecundo. ,, Quin etiam leges latronum eſſe dicun-
,, tur, quibus parent, quas obſervent. Ita-
,, que propter æquabilem prædæ partitio-
,, nem, & Bargulus Illyricus, de quo eſt a-
,, pud Theopompum, magnas opes habuit,
,, & multo maiores Viriatus Luſitanus, cui
,, quidem exercitus noſtri, Imperatoresque
,, ceſſerunt. Quem C. Lælius, is, qui ſa-
,, piens uſurpatur, Prætor fregit, & commi-
,, nuit, ferocitatemque ejus ita repreſſit, ut
,, facile bellum reliquis traderet. ,,

Ubi quoque advertendum, quam Viriati attenuit ſummus Orator victorias. *Cui quidem exercitus noſtri, Imperatoresque ceſſerunt.*

Ceſſe-

Ceſſerunt verecunde, inquit quidam, *quum victos ſignificet.* At vero C. Lælium quo ambitu, qua verborum amplitudine atollit? *fregit, & comminuit, ferocitatemque ejus repreſſit.* Et in Bruto: *Egregium Viriati bello reperimus fuiſſe Lælium.*

Atqui niſi Servilius Cæpio Lælii in conſulatu collega, pecunia, qui Viriatum interimerent, corrupiſſet, nondum ſane debellatum erat. Alioqui quid eſt quod ait Plinius? ,, Cæpio quum vincere aliter non poſſet, duos ſatellites pecunia corrupit, qui Viriatum ,, humi depoſitum perimerent.

Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur invidioſius id a Romanis in magni viri odium inculcatum; latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, ut & Livius de Maſiniſſa Decadis tertiæ libro nono ait: ,, Inde ,, nocturnis primo, ac furtivis incurſionibus, ,, deinde aperto latrocinio infeſta omnia circa eſſe, maxime vero Carthaginienſis ager, ,, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, ,, & latrocinium tutius erat. Et ſtatim vix ,, regium videbatur, latronem vagum in montibus conſectari. ,, Latro autem vagus Maſiniſſa erat, debitum ſibi regnum repoſcens.

Ita

Ita ergo quum propter Galbæ perfidiam, alieniſſimo a Romanis eſſent animo Luſitani, Viriato paſtori primum inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen calliditatis acerrimæ, periculorumque declinandorum perito adhæſere nonnulli, cum quibus incurſiones, ac latrocinium adverſus Romanos, Romanorumque ſocios exercebat.

Quujus fœlici audaciæ, quum ex Romanorum recenti injuria multi faverent, & copiæ indies maiores accreſcerent, juſto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum jam intrepide, patriamque liberandam, non autem ad latrocinium proceſſit. Quippe cuujus miram virtutem, continentiamque adeo Juſtinus prædicet, ut tantis rebus geſtis, neque cultioribus armis, quam cæteri, ſit uſus, neque veſtitum, neque victum mutaverit, ut quivis gregarius miles ipſo imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus eſſe non ſolet.

Interfecto Servilii Cæpionis opera a duobus domeſticis ſatellitibus Viriato, quum interfectores ejus præmium a Scipione Conſule peterent, reſponſum eſt, *nunquam Romanis*

pla-

placuiſſe, Imperatores a ſuis militibus interfici, ut ait Eutropius.

Duplicem in ejus cæde perfidiam accuſat Valerius Maximus libro nono, capite ſexto. Alteram amicorum ejus, quod eorum manibus interemptus eſt. Alteram Quinti Servilii Cæpionis, quod is ſceleris hujus auctor, promiſſa impunitate, fuerit, victoriamque non meruerit, ſed emerit.

Imperatores igitur Romani, quos Viriatus deviciſſe legitur, fuere hi: Prætores C. Vetilius, ut Oroſius, ſive M. Votilius, ut Epitome Livii habet. C. Plautius, Cl. Unimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Lænate, tunc Prætore, ut arbitror. Nam conſulatum non iniit niſi poſt Quintum Servilium Cæpionem, quo agente domeſticis inſidiis periit Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitavit. Sed quia tradere arma poſcebatur, quod ea res videretur victi eſſe confeſſio, bellum renovavit.

Cum Lælio varie pugnavit. Nam ſi eum Lælius tam fregiſſet, quam in ejus gratiam jactat Cicero, nequaquam cenſuiſſet Senatus, ut bellum adverſus Viriatum, non jam per Prætores, ſed per Conſules adminiſtraretur.

Cum

Cum Q. Fabio Maximo conſule etiam varie pugnavit. Cum eodem poſtea Proconſule varie quoque. Quare cum eo Fabius æquis conditionibus pacem fecit, quum tamen bonam ei Luſitaniæ partem ademiſſet. Unde labem proſpere geſtis a ſe rebus impoſuiſſe Fabius eſt judicatus. Proconſul tum erat Fabius, ut patet ex Livii Epitome. Emendandusque eſt Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius Maximus Conſul oppreſſerat. Sine dubio enim legendum Proconſul: nam Fabius anno Urbis DCXII. Conſul fuit, poſtquam fuere Cn. Servilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatum Fabio imperium eſt, ut Proconſule adverſus Viriatum ex parte affectum bellum tandem conficeret.

Anno ſequenti deſignati Coſſ. C. Lælius ſapiens, & Quintus Servilius Cæpio auctor cædis Viriati, ut ex Eutropio oſtenſum ante eſt. Igitur pace rurſus turbata futurus victor apparebat Fabius, niſi Q. Servilius Cæpio, qui poſt Cn. Servilium Cæpionem fratrem], & Q. Pompeium Rufum Conſul eſt daſignatus, bellique cum Viriato ſucceſſor inſidiis victoriam corrupiſſet.

Ma-

Manent adhuc in Luſitania aliquot monumenta militum Romanorum, qui in Viriatino bello occiſi ſunt, ut in territorio Eborenſi, Pomarienſi prædio, hoc, quujus ego teſtis ſum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO. MVLTITVDINE TELOR. CONFOSSVS AD C. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC. MEA. M. F. I. IN QVO NEMIN. VELIM MECVM, NEC SERV. NEC LIB. INSERI. SI SECVS FIET. VELIM OSSVA QVORVM QVOMQ. SEPVLCRO MEO ERVI, SI PATRIA LIBERA ERIT.

Id eſt.

Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum in Eborenſi provinciæ Luſitaniæ agro, multitudine telorum confoſſus, ad Caium Plautinum Prætorem delatus humeris militum, hic ſepultus eſt. Pecunia mea mihi fieri juſſit, in quo neminem velim mecum, nec ſervum, nec liberum inſe-

inſeri. Si ſecus fiat, velim oſſua quorum quomque ſepulcro meo erui. Si patria libera erit.

Honoratus Joannes Valentinus, vir & natalibus, & luculenta eruditione nobilis, & hoc, & tria, quæ ſubjiciam a Floriano Campenſi accepta mihi Oliſipone oſtendit. Sed ego illi hoc emendatius tradidi. Alterum etiam ibidem ſimul inventum eſſe narrabat, quod ego etſi diligenter perquiſivi, hactenus tamen invenire non potui, eſſe autem ferebat iſtiuſmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO ABSORPT. HIATV. ANTE TEMPVS. ARM. HOST. IN CAMPIS LUSITAN.
M. REGVLVS. TRIB. MIL. MAR. SARCOPH. OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROMANI.

Hoc eſt.

Quintus Longinus tartareo abſorptus hiatu ante tempus armorum hoſtilium in campis Luſitaniæ. Marcus Regulus Tribunus militum marmoreo ſarcophago oſſa contexit. Valete milites Romani.

Et

Et hoc prope Viſæum urbem.

L. AEMIL. L. F. CONFECT. VVL-
NERE HOST. SVB NIGIDIO. COS.
CONT. VIRIATVM LATRONEM
LANCIENS. QVOR. REMP. TVTA-
RAT. BASIM CVM VRNA, ET STA-
TVAM IN LOCO PVBL. EREX.
HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO,

Hoc eſt.

Lucio Æmilio Lucii filio confecto vulnere hoſtili ſub Nigidio Conſule contra Viriatum latronem, Lancienſes, quorum Remp. tutarat, baſim cum urna, & ſtatuam in loco publico erexerunt honoris, liberalitatisque ergo.

Hoc quoque neque ego vidi, neque C. Nigidium Conſulem Viriatino bello fuiſſe invenio, niſi conſulari poteſtate bellum geſſiſſe dicamus, quem a Viriato oppreſſum dicit Plinius. Fertur etiam teſtamentum Galli Favonii, quod retulit Marlianus in Urbis deſcriptione, in Luſitania repertum, quod ab Jacobo Simoneta Piſaurienſi Epiſcopo, & Rotæ auditore, ſe accepiſſe ait, in hæc verba.

Ego

Ego Gallvs Favonivs Iocvndvs. P. Favonii F.

Qui bello contra Viriatum obcubui, Jocundum, & Pudentem filios e me, & Quintia Fabia conjuge mea ortos, & bonorum Jocundi patris mei, & eorum, quæ ipſe mihi acquiſivi, hæredes relinquo, hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc veniant, & oſſa hinc mea intra quinquennium exportent, & via Latina condant in ſepulchro juſſu meo condito, & mea voluntaté. In quo velim neminem mecum, neque ſervum, neque libertum inſeri. Et velim oſſa quorumcumque ſepulchro ſtatim meo eruantur, & jura Romana ſerventur, in ſepulchris ritu maiorum retinendis voluntate teſtatoris. Et ſi ſecus fecerint, niſi legitimæ oriantur cauſæ, velim ea omnia, quæ filiis meis relinquo, pro reparando templo Dei Sylvani, quod ſub Viminali monte eſt, attribui. Manesque mei a Pontifice Max. & a flaminibus Dialibus, qui in capitolio ſunt, opem implorent, ad liberorum meorum impietatem ulciſcendam. Teneanturque ſacerdotes Dei Sylvani me in urbem referre, & ſepulchro meo condere. Volo quoque vernas, qui domi

domi meæ ſunt omneis a Prætore Vrbano liberos cum matribus dimitti, ſingulisque libram argenti puri, & veſtem unam dari. In Luſitania in agro. VIII. Cal. Quintileis bello Viriatino.

Teſtamentum hoc paulo diverſius mihi Honoratus Joannes, Floriani Campenſis manu deſcriptum, communicavit, hoc modo.

Ego Gallvs Favonivs Iocvndvs
L. F.

Qui bello cont. Viriatum occub. Iocundum, & Pudentem fili. ex teſt. herr. relinquo. & bonor. Iocundi patr. mei, & eor. quæ mihi adquæſivi. hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc veniant, & oſſa mea intra quinquen. e Luſitan. export. via Latina condant, ſepulch. marm. cond. mea voluntate, ſi ſecus fec. niſi legitimæ oriant. cauſæ, velim ea omn. quæ fili. relinquo, pro templo Dei Sylvani reparando adtribui. Manesque mei opem Pont. Max. & Flaminum Dial. qui in capitolio ſunt, implorent, ad impiet. contra fili. ulciſcendam. Teneanturque ſacerdd. Dei Sylvani me in urb. referre, & ſepulch. me cond. Velim quoque quotquot domi meæ vernæ ſunt, liberos a Prætore,

cum

eum matrib. dimitti, ſingul.que libram arg. & veſtem dari. Act. VI. Kalend. Quint. . . . R. Galba. Q. AVREL. Coſſ. DECVRR. Tranſcudani hoc teſtam. ore ejuſd. Galli FAV. emiſſ. lapide juſſere adſculpi.

Diſplicent tamen mihi affecta hic aliquot compendia contra ſeculi illius morem. Ac neſcio, an ita in marmore ſit, an magis ita Florianus tradere voluerit, quo antiquitatem ſuo judicio maiorem repræſentaret, ſi lectori mutilatis dictionibus negotium faceſſeret.

Onuphrius Panvinius in primo faſtorum anno Urbis conditæ DCX. hujus etiam meminit, *horum*, inquit, *Conſulum mentio eſt, in teſtamento Galli Favonii ſecundi, qui bello Viriatino cecidit*, ita: ACTVM VI. KAL. QVINTILEIS. SER. GALBA. L. AVRELIO Coſſ., & de Viriato ſatis jam multa.

Decius inde Junius Brutus M. Junii Penni filius, quum circa Urbis annum DCXVI. una cum P. Corn. Naſica, qui Serapio appellatus eſt, conſulatum gereret, in Hiſpaniam venit, & is qui ſub Viriato militaverant,

rant, agros, oppidumque dedit, quod Valentia nuncupatum eſt. Ex Epitome Livii. Meminit etiam hujus rei Sabellicus, quintæ Æneados libro nono, & nos in Vincentio Martyre, ut liqueat a Luſitanis, cæterisque Viriati militibus Valentiam eſſe conditam, & nominatam.

Fabulam vero inanem eſſe, eam conditam ante Romam, & Romin appellatam a Romo Rege neſcio quo apud commentitium Manethonem reperio. Quæ tamen fabula Floriano Campenſi, & quibuſdam ex Neotericis Hiſpanicarum antiquitatum ſcriptoribus non diſplicuit.

Brutus igitur hic Luſitaniam uſque ad Oceanum perdomuit. Quamquam ut Valerius Maximus libro ſexto, capite quarto ait: „ Pene tota ſe ei ſponte dediderat, præter „ Cinaviam urbem, quæ pertinaciter arma „ retinebat „ uti in ſuperioribus diximus, quum qualisnam gens Luſitani fuiſſent, diſſeruimus.

Adortus etiam Bracaros Callæciæ gentem Callaicorum, qui Luſitanis auxilio venerant, ſexaginta millia bello aſperrimo, atque difficili, quamvis incautos circumve-

niſſet, oppreſſit, in eo prælio, inquit Oroſius libro quinto, capite quinto ,, Quin- ,, quaginta millia occiſa, ſex millia capta ,, referuntur, pauci fuga evaſere. ,,

Propter hanc igitur de Callaicis, & Bracaris victoriam, Callaici cognomen non autem a cætera Callæcia Brutum eſſe adeptum, hinc colligo, quod Srabo libro tertio, ubi amnis Minii mentionem fecit, ita ſcribit. ,, Hic ,, expeditionis Bruti terminus eſt. ,, Negligenter enim vertit interpres ,, Bruti Præturæ ,, terminus ,, obiterque notandum, jam non Conſulem Brutum, ſed Proconſulem, illic rem geſſiſſe, eoque tempore illi ad Limiam contigiſſe, quod ſupra retulimus, quum Bracarorum flumina recenſeremus.

Triumphavit autem de Luſitanis, & Callæcis, anno urbis DCXVII. quod in tabulis Capitolinis ita notatur.

D. JVNIVS. M. F. M. N. BRVTVS. CALLAICVS. ANNO DCXVII. PRO. COS. DE LVSITANEIS. ET CALLAICEIS. EX HISPANIA. VLTERIORE.

Hoc

Hoc eſt.

Decius vel Decimus Junius Marci filius Marci nepos Brutus Callaicus anno ſexcenteſimo decimo ſeptimo Proconſul de Luſitaneis, & Callaiceis ex Hiſpania ulteriore.

Anno ab urbe condita DCXLV. Q. Servilius Cæpio, Q. Servilii Cæpionis ſuperioris filius, C N. nepos Propretor de Luſitanis, & Hiſpania ulteriore triumphavit.

At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufo: C N. Manlio Coſſ. exercitus Romanus a Luſitanis cæſus eſt. Quod niſi a Julio Obſequente quatuor tantum verbis eſſet notatum, per cæteros Romanos ſcriptores penitus ignoraremus. Tametſi de nominibus Conſulum Obſequens & Caſſiodorus nonnihil variant, ſed ego Onuphrio Panvinio, qui eam rem exquiſitius indagavit, adhæreo.

Anno inde conditæ urbis DCLII. C. Mario IIII. Q. Luctatio Coſſ. devictis Luſitanis, pacatam ulteriorem Hiſpaniam, ſcribit Obſequens. Non tamen a quo devicti ſint, expreſſit. Opinatur Panvinius a D. Junio Syllano, propter Sexti Rufi verba: „ Rebel„ lantes in Hiſpania Luſitanos, per D. Bru-

„ tum obtinuimus, & uſque Gades ad Ocea-
„ num pervenimus. „

„ Poſt, ad Hiſpanos tumultuantes Sylla-
„ nus miſſus, eos vicit. „ Ego tamen & Obſequentis, & Rufi verba, aliter intelligo. Nempe devictis a Bruto Luſitanis, ulteriorem Hiſpaniam fuiſſe pacatam, uſque ad Gades, & Oceanum. Syllanum vero ad tumultuantes Hiſpanos miſſum, non autem ſingillatim ad Luſitanos.

Ad quos autem tumultuantes miſſum intelligat non explanavit. Verum quia Panvinio, & cæteris tabularum triumphalium explicatoribus ita videtur, ab illis non diſcedamus.

Anno urbis DCLV. L. Cornelius Dolabella de Luſitanis triumphavit. Quod Verrii Flacci tabulæ ita oſtendunt.

L. CORNELIVS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO. COS. EX HISPANIA. VLTERIOR. DE LVSITAN. V. K. FEB.

Hoc eſt.

Lucius Cornelius Lucii filius, Lucii nepos Dolabella Proconſul ex Hiſpania ulteriore de Luſitanis quinto Calendas Februarii.

Quin-

Quinto poſt anno, id eſt ab urbe condita DCLX. P. Licinius Craſſus de Luſitanis triumphavit, teſtatur hoc Verrius Flaccus. ſic.

P. LICINIVS. M. F. P. N. CRASSVS. ANNO. DCLX. PRO. COS. DE LVSITANEIS. PRID. IDV. IVNI.

Hoc eſt.

Publius Lucinius Marci filius Publii nepos Craſſus anno ſexcenteſimo Proconſul de Luſitanis pridie Idus Juni.

Hunc in Luſitania, & ea Callæciæ parte quæ Bracarorum eſt, bellum geſſiſſe inde conjicimus, quod Strabo in calce libri tertii, tradit illum etiam Caſſiteridas inſulas e regione Celtici promontorii, pace conciliaſſe.

Sexcenteſimo ſeptuageſimo tertio urbis anno ſparſo per Macedoniam, Pamphiliam, atque Dalmatiam Romanorum bello, quum quod in Hiſpania erat, ob id remiſſius gereretur, paulisper interquieverant Luſitani, donec diſcordiis civilibus Sertorianorum exarſit, Syllanæ proſcriptionis hereditas, ut inquit Florus.

Quin-

Quintus enim Sertorius, vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis ac magnæ in rebus bellicis peritiæ dux, quod Marii partes fuerat ſequutus, quum proſcriptus a Sylla eſſet, exceſſit urbe atque Italia variis caſibus ubique jactatus.

Cujus quia vitam, resque geſtas accurate perſcripſit Plutarchus, & de eo multa civilium bellorum libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Oroſius, præter ea quæ ſparſim Plinius Junior de Illuſtribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Obſequens, & alii adnotarunt, minime opus eſt in ea re me laborare.

Summatim ex Plutarcho, Appiano, atque Oroſio dicam.

Adſcitus ex Africa a Luſitanis, cum duobus milliibus, & ſexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afris ſeptingentis, illinc venit.

Adiunxit Luſitanorum quatuor millia peditum, & equites ſeptingentos.

Atque tam exiguis copiis adverſus quatuor Romanorum duces, ſub quibus erant peditum millia centum viginti, equitum ſeptem millia, ſagitariorum, & funditorum duo millia, & ur-

urbes innumeræ, bellum geſſit, quum ipſe in initio viginti tantum Luſitanorum urbes in ſua ditione haberet.

Validas non ſolum gentes, & urbes, ſed miſſos etiam adverſum ſe Romanos duces ſubegit. Cottam navali prælio ad Mellariam ſuperavit. Phidium Prætorem ad Bætin, interfecitque in ea pugna duo millia Romanorum civium.

Domicium per Hirtuleium ducem oppreſſit. Qui etiam Manilium Galliæ Procoſſ. cum tribus legionibus, & mille quingentis equitibus in Hiſpaniam tranſgreſſum, caſtris, copiisque nudavit, ut Oroſii verbis dicam, & pœne ſolum Ilerdam compulit refugere.

Lucium Procoſſ. contrivit. Toranium a Metello miſſum cum toto exercitu delevit.

Ipſum Metellum in tantam compulit neceſſitatem, ut. L. Lollius ex Narbonenſi Gallia ei ferre auxilium cogeretur, & Pompeius magnus ex urbe cum ſumma feſtinatione ea de cauſa mitteretur. Neque enim habebat Metellus, quo ſe verteret.

Aquilium a Metello miſſum cum ſex millibus cecidit. Pompeium jam Pyrenæos montes tranſgreſſum bello excepit, poſitisque juxta

ta caſtris ſuperior fuit. Pompeium Palantiam obſidentem vi repulit, & caſtra, quæ ad Calagurrim erant, adortus, ad tria millia interfecit. Eodem Pompeio ſpectante Lauronem urbem expugnavit, atque incendit, neque ille tam magnifice Lauronenſibus de ſe pollicitus, ſociis pereuntibus auxilium ferre auſus eſt. Quibus vitam ex incenſa urbe dedit Sertorius, in Luſitaniam miſerabili captivitate traduxit. Ad Sucronem Pompeium prælio ſuperatum fugavit, ita, ut vulneratus, & ex equo proſtratus, pene interfectus, & captus ſit.

Afranium, qui cornu ſiniſtrum regebat, quum Sertorianos intento in Pompeium duce pelleret, ſuorum intellecto periculo accurrens facile ſuperavit, ejusque milites diſperſos occidit. Ad flumen Turiam Pompeium male multavit, & niſi Metellus ſuperveniſſet actum de eo erat. Unde illa Sertorii gloriatio: „ Ego puerum hunc, niſi veniſſet „ anus illa, caſtigatum verberibus, domum „ remiſiſſem. „ Memmius Pompeii quæſtor, & ſororis ejus maritus, ad Saguntum Sertorio ſuperante, eſt interfectus. Et cum magna ſtrage victor ad Metellum uſque perveniſſet,

veniſſet, pilo percuſſus Metellus interierat, niſi a ſuis pudore nimio affectis protectus eſſet. Didium Lælium Pompeii legatum, qui pabulatum exierat, ſcribit Obſequens, a Sertorianis interfectum.

Et certe Sertoriani duces fere ſuperiores erant, præcipue Hirtuleius, qui initio Metellum, antequam ſe Pompeio jungeret, multis præliis fatigarat, tandem cum eodem Metello apud Italicam Bæticæ provinciæ urbem congreſſum, ex fiducia credo præteritarum victoriarum elatus, commiſſa pugna, viginti millibus amiſſis victus in Luſitaniam cum paucis profugit. At Sertorius poſt id cum Pompeio congreſſus decem millia militum ejus interfecit, licet totidem, & ipſe amiſerit, in tantamque deſperationem duos egregios illos duces Metellum, atque Pompeium adduxit, ut publice Metellus præmia ſtatuerit ei, qui Sertorium necaret, centum argenti talenta, & viginti millia agri jugera, & ſi exul eſſet, veniam, reductionemque promitteret: nempe, ut ſaltem proditione conſequeretur, quod armis non poterat.

Pompeius vero querulus ad Senatum ſcripſit, niſi ſibi pecuniæ mitterentur ſe milites

tes e provincia deductūrum. Recipiebat ſe in hyberna. Sertorius in Luſitaniam, unde appetente vere, cum M. Perpenna legato ſuo, ad hoſteis uſque in Celtiberiam properabat, Luſitanorum maxime opera ſemper uſus. Hoc diſerte aſſerit Appianus.

Eboram vero urbem ad hyemandum peculiariter elegerat, ſagaci conſilio, cum fere in medio ſita ſit Luſitaniæ, & ſolo fertili unde in omnes partes præſto eſſe poterat, ſi uſus eveniret. Ibi domum, quæ adhuc extat, & Juniam Donacen domeſticam, & libertos tres habebat. Inde cohortem unam ad bellum duxerat, uti dicemus latius, quum ventum erit ad Urbeis.

Ita proſpere in Hiſpania bellum gerentis Sertorii quum fama etiam Pontum compleſſet, Mithridates, ſi ducem rei militaris peritiſſimum ſibi fœdere conciliaſſet, facilem de populo Romano victoriam ſe adepturum pollicebatur. De qua re non pigeat lectorem conſulere Plutarchum. Ex quo, & qui vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo amore patriam, unde exulabat, proſequeretur, liquido intelliget. Simul quanto digni fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in cædem magni ducis conjuravere. Quo-

Quorum tamen omnium exitus, ut proditorum eſſe conveniebat, miſer, atque infœlix non multo poſt omnino fuit. Id breviter, atque eleganter Velleius Paterculus de Perpenna loquens commemorat: ,, Sertorium (inquit) inter cœnam Oſcæ interemit, Romaniſque certam victoriam, partibus ſuis excidium, ſibi turpiſſimam mortem peſſimo auctoravit facinore. ,, Item Marcellinus ſub libri XXVI. finem. ,, Ad veteris Perpennæ exemplum, qui poſt Sertorium inter epulas obtruncatum dominatione pauliſper potius e frutetis, ſub quibus latebat extractus, oblatusque Pompeio ejus juſſu eſt interfectus. ,, Sic decimo inchoati belli anno ſuorum dolis interfectus Sertorius victoriam quidem Romanis dedit, verum ſine ulla gloria, quod non virtute, ſed fraude obveniſſet.

Quo interempto, Hiſpaniæ univerſæ civitates ultro ſe Romanis dedidere, præter Calagurrim, & Uxamam, ſed hanc Pompeius evertit, illam ſive Afranius, ut ſcribit Oroſius jugi obſidione confectam, atque ad infames eſcas, ex inopia coactam, ultima tandem cæde, incendioque delevit, ſive idem

Pom-

Pompeius, ut in libro ſeptimo, capite ſexto refert Valerius. Quievere itaque Luſitani, ac de Hiſpanis tam Metellus Pius, quam Cn. Pompeius Magnus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno Urbis DCLXXXII, ut tabelæ referunt Capitolinæ.

Toto autem Sertoriani belli tempore nullum populo Romano vectigal ex Hiſpanis fuiſſe, in oratione de Agrariis legibus contra Rullum conqueritur M. Cicero.

Julius inde Cæſar, poſt Urbanam præturam, ulteriorem ſortitus Hiſpaniam, in qua prius ſub Tuberone Prætore quæſtor fuerat, Luſitaniam, ac Callæciam imperio Romano ſubdidit. De qua re non pigeat lectorem repetere, quæ ex Dione retulimus, quum de Monte Herminio ageremus. Sequuto paulo poſt Triumviratu, Cæſar Gallias, Aſiam Craſſus, Pompeius invaſit Hiſpanias, quas per legatos treis, M. Petreium, L. Afranium, & M. Varronem adminiſtrabat, donec civille bellum conflatum eſt. Ac Cæſar in Hiſpanias veniens, eas pro tempore quieſcere coegit, M. Lepido Procoſ. Citeriorem, Q. Caſſio Longino Ulteriorem Proprætore obtinentibus. Quo tempore ad Dyrrachium Cæ-

Cæſar Pompeium obſidebat.

Is Caſſius Longinus inexplebilis avaritiæ, nec ob eam obſcuræ crudelitatis homo, quum ſe provinciæ odio haberi non ignoraret, magnasque indies ejus odii acceſſiones faceret, contra Provincialium offenſionem, exercitus amore ſeſe munire ſtudebat, donativorum largitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus, ex rapinis, graviſſimisque oneribus. Seſtertia igitur centum militibus pollicitus, Medobrigam oppidum in Luſitania, Montemque Herminium, quo Medobrigenſes confugerant, expugnavit, ibique Imperator appellatus, iterum ſeſtertiis centum milites donavit.

Anno inde ab Urbe condita DCCX. Cæſar poſt devictum Pompeium, in Hiſpanias eſt profectus adverſus duos adoleſcentes Pompeios Magni filios, qui bellum inſtauraverant. Pronior in Pompeii partes erat Luſitania, ſiue quia S. P. Q. R. magis eas fovebat, ut juſtiores, ſive recordatione injuriarum Cæſaris, a quo in prætura direpti nimis hoſtiliter fuerant Luſitani, quamquam nec imperata detrectarent, & advenienti portas patefacerent, ut inquit Suetonius, & paucis verbis Ca-

Catulli mordaciſſimus Jambus innuit.

Secunda præda Pontica, inde tertia
Ibera, quam ſit amnis aurifer Tagus.

Vettonum igitur agrum, Luſitaniamque pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum ſuis copiis, & equitibus, auxiliisque totius Luſitaniæ ad Afranium in Celtiberiam proficiſceretur, ut irrumpentem Cæſarem pariter reprimerent. Luſitanos Petrei beneficiarios vocat ipſe Cæſar, in primo belli civilis commentario, quos cuſtodiæ ſuæ cauſa ſemper habuiſſe confirmat.

Fecit idem Munatius Flacus in Bætica, Pompeiani nominis acrior, quam probabilior defenſor, ſed id credimus Valerio Maximo libro nono, capite *de crudelitate*. Luſitanorum enim præſidio vallatus Cæſari cum reſiſteret pertinaciter ad Attegam, barbarum in modum ſæviit in eos, quos Cæſaris ſtudioſos eſſe comperit, & in eorum uxores, ac liberos.

Videat qui velit Valerium, & Hiſpanienſis belli commentarium, atque obiter Valerii codicem emendet, in quo perperam legitur

gitur *Numatius* pro *Munatius*, *Attinguenſium* pro *Atteguenſium*. Sufficiet hoc ex Dione oſtendiſſe libro quadrageſimo tertio ita ſcribente: ,, Audiens autem in Attegua civitate ,, magnam eſſe copiam commeatus. ,, Et paucis interjectis. ,, Poſteaquam vero mili- ,, tes intra urbem recepti ſunt, Munatium ,, Flaccum ad eos miſit. ,, Munatius ergo Flaccus vocabatur, atque ita eum appellat Plutarchus in Catone. ,. Præterea (inquit) ,, quum Pompeius commendationes reis da- ,, ri in Judiciis conſuetas, per legem vetuiſ- ,, ſet, ac poſtea ipſe Munatio Flacco com- ,, mendationem ſcripſiſſet. ,, Cato, qui in ea cauſa judex erat, quum recitari cœpta eſt Pompeii commendatio, aures manibus clauſit, legique illam prohibuit.

Ut mendum quoque ſit apud eundem Plutarchum in Pompeio, ubi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat. Niſi forte iidem Munatii, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile eſt Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuiſſe diviſam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum.

Plan-

Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatiis habuiſſe, liquet ex L. Munatio Planco, qui cum M. Lepido triumviro R. P. C. conſulatum geſſit, & ex Ode ſeptima libri primi Carminum Horatii. Præterea ex inſcriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panvinius in ſecundum faſtorum, & in libello de Romanorum nominibus, aſſeverat. Ea eſt hujuſmodi,

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON. PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII. VIR. EPVLON. TRIVMPH. EX RAETEIS. AEDEM SATVRNI FECIT, DE MANVBIIS. AGROS DIVISIT. IN ITALIA BENEVENTI. IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hoc eſt.

Lucius Munatius Lucii filius, Lucii nepos, Lucii pronepos Plancus Conſul Imperator, iterum Septemvir Epulonum triumphavit ex Ræteis. Ædem Saturni fecit de Manubiis, agros diviſit in Italia Beneventi, in Gallia colonias deduxit Lugdunum, & Rauricam.

Sed

Sed multum ab inſtituto divertimus, propter Valerii locum. Redeo ad Munatium Flaccum, qui ſe Luſitanis ſtipatoribus munierat, quos tamen ſuæ crudelitatis ſatellites habuiſſe queritur Valerius, Dion tacet, ſubobſcure narrat Hiſpanienſis belli commentarius, neque Munatii, neque Luſitanorum facta mentione. Petreianos, Afranianosque milites, quod aſſuefacti cum Luſitanis eſſent, eorum more pugnare ſolitos, ſcribit Cæſar in primo belli civilis commentario. In tantum autem Pompeii partes fovebanr Luſitani, ut etiam illo jam interfecto, filiis Cn. & Sext. Pompeiis, in omnem eventum adhæſerint. Tranſeo Cotonem, vel potius Catonem, ut alii habent codices, qui Atteguæ cum Luſitanorum præſidio, ſub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæſarem venit.

Acerrimi Pompeianarum partium defenſores fuere Philo, tota Luſitania notiſſimus, ac Cæcilius niger, qui cum bene magna Luſitanorum manu Hiſpali contra Cæſarem, pro Cn. adoleſcente mire laborarunt, multas ad Bætin naves incenderunt. Tandem victum ad Mundam, ſauciumque non deſeruere; ſed quum ſe Carteiam recepiſſet, ſequuti ſunt.

N De

De quo tradendo quum cives legatos ad Cæſarem miſiſſent, re intellecta Pompeius, ut in naves, quas ibi in præſidio habebat, confugeret, ſcapham ingreſſus eſt.

Sed pede caſu funibus implicito, dum funem gladio ſecare nititur, pedis plantam gladio abſcidit, ut libro bellorum civilium ſecundo ait Appianus; vel talum intorſit, ut Hiſpanienſis belli commentarius refert.

Quum ab hoſtibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæſarianæ claſſis Gadibus præfectus erat, ex navi, in qua curabatur, eggreſſus eſt, & in Luſitaniam profugiens, lectica ferebatur. Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur, in itinere a Didio deprehenſus interfectus eſt, non ignave ſeſe protegens, inquit Appianus. Cujus caput Hiſpalim allatum Cæſar in conſpectum juſſit dari populo, & ſic urbe potitus eſt. Luſitani, qui ex pugna ſuperfuere, quum ſe ad ſigna recepiſſent, adverſus Didium elatum ea gloria redierunt, & quotidianis eum pugnis laceſſentes, tripartito diſtributis ſignis, illius naves incenderunt, ipſum, qui ad propellendum cum copiis proceſſiſſet, prælio excipientes interfecere, omneſque

neſque ejus copias deleverunt, paucis exceptis, qui aut in ſchapha, quæ ad litus erat, aut nando ad naves, quæ in ſalo erant, confugientes, ſublatis anchoris, vitæ ſubdium remis quæſiverunt.

Luſitani præda ingenti potiti ſunt, ut refert ille Hiſpanienſis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoque ſermone confuſus, quiſquis auctor illius fuerit; neque enim ad Hircium, aut Opium diſertos ſatis homines referendum ego exiſtimo. Miles tamen Cæſaris quum eſſet, & in ejus laudes immodicus, ita ſcripſit, ut ſæpe, neque quid velit intelligas, neque ſi divines, oratio ipſa ſibi congruat.

Cn. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hiſpania in poteſtatem redacta, Cæſar ad Urbanam dominationem feſtinans, Sext. Pompeium alterum ex Pompeii Magni filiis juniorem, contempta ejus adoleſcentia, neglexit in Hiſpania, non arbitratus eum aliquid magnum propter ætatem eſſe auſurum, ſed aliter res evenit. Nam juvenis primo cum paucis piraticam exercuit ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, ſeque Pompeii Magni filium profeſſus, ex iis, qui vel ſub

patre Pompeio, vel ſub Cn. fratre militaverant, victique ceſſerant, validum conflavit exercitum, ad eum tanquam ad ducem ſuum confluentibus, quibus Pompeii nomen erat gratioſum.

Adauctus igitur amplioribus copiis, formidini eſſe cæpit Præſidibus, qui ſub Cæſaris imperio Hiſpanias obtinebant, ita ut vererentur cum eo ad manus venire. Qua re intellecta Cæſar Carrinatum cum validioribus copiis miſit, qui Pompeium debellaret.

[Apud Appianum Carrinam in his locis ſcriptum pro Carrinate reperias, neſcio an interpretis vitio. Nam ſermo eſt de C. Albio Carrinate, qui poſtea conſulatum geſſit, quum Auguſtus abdicaſſet. At vero juvenis cognito Carrinatis adventu, ſtatim advolans illum oppreſſit. Ea ex cauſa Cæſar ſucceſſorem Carrinati miſit, C. Aſinium Pollionem, quo in ulteriore Hiſpania bellum gerente, Cæſar interemptus eſt, & Senatus Pompeium ultro revocavit.

Ille vero, quum Maſſiliam eſſet delatus, ad urbem nequaquam rediit, ſed quæ ibi fierent intentus expectabat. Atque electus maris Imperator, ut pater ejus fuerat, aſſumptis,

quæ

quæ in portu erant, navibus, una cum iis, quas vel ſecum, vel in Hiſpania habebat, contra Triumvirorum dominationem in Siciliam navigavit. Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiam Luſitani ſequuti ſunt, Pompeii patris amore, & Cæſaris adhuc odio. Nam etiam Bruto a Triumviris proſcripto, quum una cum Caſſio ad nigrum ſinum adverſus Antonium bellum pararet, quatuor millia Celtarum, ac Luſitanorum equitum illi fuiſſe ſcribit Appianus.

Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octavium, & Antonium pugnavit plerumque victor. Et quidem magni famam ducis poſteris reliquiſſet, ſi nihil tentaſſet ulterius.

Verum mutata priori fortuna, quaſique inſolentiam ejus indignante, qua ſe, & amictu cæruleo, & verborum vanitate, Neptuni filium eſſe jactaverat, tamquam Magni Pompeii eſſe fuiſſet parum, victus Antonii ſe duci Titio dedidit, a quo Mileti interfectus eſt.

Qui copioſius iſta ſcire velit, legat Appiani civilium bellorum libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquan-

liquanto ſumus, propter Oroſium, qui Sext. Pompeii mortem poſt Mundenſem pugnam ſtatim ſequutam ſcribit, neſcio quem ſequutus auctorem.

Ejus hæc ſunt verba libro ſexto, capite decimo ſexto. ,, Ultimum bellum apud Mun-,, dam urbem geſtum eſt, ubi tantis viribus ,, dimicatum, tantaque cædes acta ut Cæſar ,, quoque veteranis ſuis cedere non erubeſ-,, centibus, quum cædi, cogique aciem ſuam ,, cerneret, prævenire morte futurum victi ,, dedecus cogitarit, quum ſubito verſus in ,, fugam Pompeiorum ceſſit exercitus. Et ſta-,, tim Cn. Pompeius cumronteſimo equite ,, aufugit. Frater ejus Sex. Pompeius con-,, tracta celeriter non parva Luſitanorum ma-,, nu, cum Cæſonio congreſſus, & victus fu-,, giensque interfectus eſt. Munda civitas ,, cum immenſa hominum cæde Cæſare op-,, pugnante vix capta eſt. ,,

Dubium tamen apud me non eſt, corruptum Oroſii locum hunc. Nam paulo poſt capite decimo octavo, & capite decimo nono, Octavii quartum bellum adverſus Sex. Pompeium Cn. Pompeii filium commemorat, narratque eum Siciliam occupaſſe, &

tan-

tandem a Titio , & Furnio Antonianis ducibus victum , & captum , poſt paululum fuiſſe interfectum uti ex Appiano ante diximus. Quare priori loco libenter legerem. ,, Cum ,, Cæſonio congreſſus , & victus fugiens pæ- ,, ne interfectus eſt. ,, Evaſit enim atque ad piraticam inde ſe convertit, quod etiam Oroſius ipſe confirmavit , his verbis.

,, Sex. Pompeius poſtquam ſe in proſcrip- ,, torum numerum relatum comperit , con- ,, verſus ad latrocinia , omnem oram Italiæ ,, cædibus , rapinisque vaſtavit , Sicilia præ- ,, repta. ,,

Cæterum ut ad C. Aſinium Pollionem redeam , ejus tres extant epiſtolæ inter Ciceronis familiares libro decimo , in quarum una ſic habetur. ,, Sed ut rationem ineo , quo die ,, prælium Panſa commiſit , eodem Gadibus ,, naves profectæ ſunt. Nulla enim poſt hye- ,, mem fuit ante eam diem navigatio. Et ,, hercule longe remotus ab omni ſuſpicione ,, futuri civilis tumultus , penitus in Luſita- ,, nia legiones in hybernis collocaveram. In- ,, clinavit poſt hæc ad Cæſarem Auguſtum ,, fortuna , & Romani orbis imperium adep- ,, tus , Hiſpaniam , quum per ſe , tum per ,, ſuos

„ ſuos duces, intra annos quatuor pacatam „ reddidit. Colonias partim deduxit, par„ tim ampliavit. „ De quibus nonnihil inter urbes referemus.

In primo volumine, quum terminos Luſitaniæ ſignabamus, diximus Bæticam provinciam plebi attributam, ad quam Prætor mitteretur, qui Legatum, & Quæſtorem haberet; reliquas omnes in Hiſpania Cæſaris fuiſſe, qui duos mitteret Legatos, Prætorium, & Conſularem. Ex iis Prætorius legatum ſecum habebat, qui Luſitanis Bæticæ adjacentibus, & ad Durium uſque protenſis, jus diceret: Conſularis, quod reliquum erat Hiſpaniæ adminiſtrabat. Auguſtus enim omnium provinciarum Romano imperio ſubditarum adminiſtrationem ita diviſit, ut aliæ Proconſulares eſſent, aliæ Prætoriæ, aliæ Præſidiales. Proconſulares, Senatui, Prætorias populo demandavit, Præſidiales ſibi ipſe ſumpſit, in quas legatos mittebat, qui modo Præſides, modo Cæſaris, vel Auguſti Legati dicebantur.

Iique Præſides, Legative Cæſaris, nonnunquam honoris cauſa conſulari poteſtate augebantur, ut ejuſdem eſſent auctoritatis,

quujus

quujus Proconſules. Proconſulum namque dignitas amplior, quam Legatorum, Præſidumve erat, quoniam hi ex equeſtri ordine eligi poterant, illi nonniſi ex Senatorio, Conſularium provincias ſortiebantnr. Proconſulares ergo, & Prætoriæ illæ ſunt factæ, quæ vel pacatæ jam eſſent, vel militari præſidio non indigerent.

Quæ vero adhuc rebelles, legionibus, armisque retinendæ viderentur, ſibi attribuit Cæſar, ſpecioſo quidem prætextu gratificandi Senatui, populoque Romano quaſi eis laborem adimeret, re autem vera, ut ipſe exercitus, copiasque militares, omnes in ſua poteſtate haberet, ne unquam Senatus, populusve invaſam remp. repetere auderent, ut ſcriptum reliquit Dion.

Hiſpaniæ igitur poſtea in ſex provincias diviſæ: Bætica, Luſitana, & Callæcia, Conſulares factæ: Tarraconenſis, Carthaginienſis Inſularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hiſpaniæ eſt contributa, Præſidiales.

Tandem Luſitania in duas diviſa provincias, quarum altera, videlicet maior veteris provinciæ pars, ſuum ſibi Luſitaniæ nomen retinuit. Altera Vettonia dicta eſt, uti in pri-

mo

mo libro abunde retulimus.

Paulatim emerſere Comites, eorumque vicarii, uſque ex Hadriano, qui Senatum quendam domeſticum in Palatio ſuo habuit, qui peregre euntem comitaretur, Cæſaris comitatus ideo nuncupatus, & illi ipſi Senatores, Comites Palatini. Donec divus Conſtantinus oppida, vel provincias illi attributas ad eorum tranſtulit hæredes. Atque hæc origo eſt dignitatis Comitum, Ducumque.

Morem eum ſequuti Longobardorum Reges Italiam ſibi ſubjectam in Comitatus varios, atque Ducatus diviſerunt. Limitanei quoque Duces Marchiones nuncupati ſunt, quoniam limitem, marcham vulgus appellaret

Ab Auguſto igitur uſque ad Gothos, nihil quod magnopere ad Luſitaniam pertineat in tam deplorato ſcriptorum autiquorum interitu, ego reperi; niſi Luſitaniam in Romanorum acquieviſſe dominatu, eorumque legibus domitam paruiſſe, Othonem poſtea Cæſarem fuiſſe a Nerone Luſitaniæ præfectum, ut Popæa illius uxore, amoto ex urbe viro, liberius frueretur, libro tertio ſcribit Tacitus. ,, Ubi (inquit) uſque ad

,, ci-

„ civilia arma, non ex priore infamia, ſed „ integre, ſanctequе egit, procax otii, & po- „ teſtatis temperantior. „ Eadem fere repetit libro decimo ſeptimo.

Suetonius quoque Tranquillus in Othone. „ Sepoſitus (inquit) eſt per cauſam le- „ gationis in Luſitaniam. „ Jactatum etiam de hac re diſtichum.

Quur Otho mentito ſit quæritur exſul honore,
Uxoris mœchus cœperat eſſe ſuæ.

Illum tamen per decem annos moderatione, atque abſtinentia ſingulari, provinciam adminiſtraſſe teſtatur. Et pro Romanis etiam in Italia militavere Luſitani. Eodem enim libro ſcribit Tacitus, Luſitanorum cohortes ſub Vitelii ſacramento fuiſſe.

Septimæ Luſitanorum cohortis meminit Alciatus in annotationibus in Taciti librum decimum ſextum, ex inſcriptione marmorea, quæ Comi adhuc ſit in memoriam Calpurnii Fabati Novocomenſis, C. Cæcilii Plinii proſoceri.

Sorranale vocatur oppidum inter Dertonam, Genuamque non procul a montibas.

Ibi

Ibi ego inſcriptionem vidi, quam aiebant ex diruto juxta oppido Antilia, ſeu potius Attilia fuiſſe allatam. Ea eſt hujuſmodi.

Q. ATTIO. T. F. MAEC. PRISCO
AED. II. VIR. QVINQ. FLAM.
AVG. PONTIF. PRAEF. FABR.
PRAEF. COH. I. HISPANORVM.
ET. COH. I. MONTANORVM. ET
COH. I. LVSITANOR. TRIB. MIL.
LEG. I. ADIVTRIC. DONIS. DO-
NATO. AB IMP. NERVA. CAESA-
RE AVG. GERM. BELLO SVEBIC.
CORON. AVREA. HASTA. PVRA.
VEXILL. PRAEF. ALAE. I. AVG.
THRACVM. PLEPS. VRBANA.

Hoc eſt.

Quinto Attio Titi filio, Mæcenati Priſco, Ædili, Duumviro, Quinque Flamini Auguſtali, Pontifici, Præfecto Fabrum, Præfecto Cohortis primæ Hiſpanorum, & Cohortis primæ Montanorum, & Cohortis primæ Luſitanorum, Tribuno militum, Legionis primæ adjutricis, donis donato ab Imperatore Nerva Cæſare Auguſto Germanico bello Suebico corona aurea, haſta pura

pura, vexillo, Præfecto alæ primæ Auguſtalis Thracum, Plebs Urbana.

Ubi illud animadverſione dignum judicavi, Luſitanos ſeparatim ab Hiſpanis eſſe poſitos. Abiere tandem in Romanorum mores Luſitani, & civilitatem, linguamque latinam, ſicut & Turdetani accepere, uti in libello ad Vaſæum pro colonia Pacenſi diſputavi, ut audiendus quidam non ſit, qui ſe operæ pretium facturum exiſtimavit, ſi poſt diſputationem illam meam Geneſio Sepulvedæ Badiozam pacem fuiſſe Auguſtam aſſerenti ſubſcriberet. Nos ad libellum illum remittimus lectorem, & ad ea, quæ poſtea in urbes commentabimur.

Cæſaribus etiam pleriſque ſtatuas erexere, ut alibi oſtendemus. Quin ſi qua mira res ſuboriretur, quæ aut animum paſceret, aut oculos, ad illos protinus mittebant, ut Tiberio principi Oliſiponenſes, miſſa ob id legatione, nunciaſſe tritonem qua noſcitur forma, in quodam ſpecu canentem concha viſum, auditumque ſcribit Plinius libro nono capite quinto.

Provinciam in tres Juridicos conventus diviſam, Emeritenſem, Pacenſem, & Scallabita-

bitanum, ſic, ut triangulum æqualium prope laterum facerent. Et urbium alias colonias appellatas, alias municipia, vel civium Romanorum, vel antiqui Latii, vel ſtipendiarias relictas, ex Plinio in Luſitaniæ deſcriptione, ſupra oſtendimus, & poſtea oſtendemus: diviſam quoque in duas non ſemel diximus.

Erant nihilominus in Luſitania aliquot ſive reguli, ſive dynaſtæ, aut toparchæ, Imperio Romano ſubditi, qualis pater fuit Encratidis nobiliſſimæ virginis, & martyris, Cæſarauguſtæ, & in tota Celtiberia notiſſimæ: & jam dominantibus Gothis, Caſtinaldus Nabantiæ Princeps.

DE GOTHIS.

DE Gothorum autem origine ad inſtitutum meum ſcribere nequaquam pertinet, maxime non convenientibus inter ſe, qui de illis ſcripſere, auctoribus. Verum quia lucem aliquam, iis quæ dicenda ſunt, ea res afferet, in ſumma, Getas eos fuiſſe, ac Sarmatas, nonnullosque alios populos illis finitimos, dixiſſe ſufficiat.

Mul-

Multæ ſiquidem gentes, ſive ex Schandia, Cimbriæ Cherſoneſi inſula, ſive ex Vicinia, Gothicum effecere nomen priſcis ſcriptoribus ignoratum, & ſub Getica appellatione confuſum, donec viribus ipſi ſuis emerſere magna vocabuli claritate, quod a duce proprio, qui Gothus vocabatur, ut aſſerit Vitichindus Saxonicorum libro primo, ſortiti ſunt. Niſi malimus a Gutis ipſius Schandiæ juxta Ptolemæum gentibus eos prius Guthos, deinde Gothos fuiſſe denominatos.

,, Gothicæ gentes (inquit Procopius, bel-
,, li Vandalici libro tertio) multæ quidem,
,, & aliæ prius fuere, quam nunc. Omnium
,, autem maximæ, ac potiſſimæ, Gothi, &
,, Vandali, & Veſogothi, & Gepedes, jam
,, dudum Sarmatæ, & Melanchlæni appel-
,, lati.,,

Addamus & nos, Gothos in Oſtrogothos, & Veſogothos, hoc eſt, in Orientales, & Occidentales fuiſſe diviſos. Ita Jordanes in Geticis. A loco Orientali dicti ſunt Oſtrogothi, reſidui vero Veſogothi in parte occidua, & ſæpe alias.

Ratio in promptu eſt Germanicam linguam non ignorantibus; Gothi enim veteris Ger-

Germaniæ fuere populi, apud quos Weſt Occidens dicitur, & ſi Germanice pronunciandum ſit, Weſtgothi, idem eſt, quod Occidentales Gothi, & contra Oſter Oriens vocatur.

Unde Carolus Magnus cum ventorum nomina in ſuam linguam mutaret, ſubſolanum Orientalem ventum Oſtrenwindt appellavit. Zephyrum vero, qui ab Occidente ſpirat Weſtren; ſicut adnotavit is, qui vitam ejus mandavit literis; ut obiter admoneam, ventorum nomina, quibus hodie nautæ Luſitani utuntur, a Carolo fuiſſe impoſita.

Inter Gothos duæ nobiliſſimæ excellebant familiæ, Amalorum videlicet inter Oſtrogothos, & Balthorum inter Veſogothos.

Jordanes in Geticis. ,, Diviſi (inquit) ,, per familias populi, Veſogothi, familiæ ,, Balthorum. Oſtrogothi præclaris Amalis ,, ſerviebant. ,, Et quidem Amali, regem Amalam ſuæ ſtirpis, & nominis auctorem fuiſſe gloriabantur. Balthi vero ab Alarico, qui ob audaciam Baltha, id eſt, audax inter ſuos cognomen acceperat, dirivati ſunt.

Cæterum Veſogothos nobilitarunt Alaricus, quem dixi, & Vallia, & Theodoricus,

is,

is; qui pro Romanis una cum Aetio in Catalaunicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex noſtris quidam Theodoretum vocant, Gregorius Turonenſis Theudonem. Videlicet in barbaris his nominibus, vel ſuo more proferendis, vel paulo mollius pronunciandis, mutuo non conſentiunt ſcriptores.

Oſtrogothos, quos Amalorum excellens familia illuſtrabat, longe illuſtriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus a Zenone Auguſto adoptatus, & quaſi alter Imperator Romæ, & Italiæ deſtinatus.

Alanos præterea, Gothicum & ipſum genus, eodem Procopio auctore, minime prætereamus; quos Maſſagethas fuiſſe, ſcribit Ammianus Marcellinus libro vigeſimo tertio. Tametſi cognatæ gentes eæ, ſeceſſionibus, ac factionibus invicem diviſæ, etiam inter ſe frequenter bella geſſere. Quo factum eſt, ut Alani, Suevi, & Vandali a Gothis vicinis, & conſanguineis pulſi ſedibus, fœdere inter ſe juncti, primum in Pannonias, deinde in Gallias, poſtremo in Hiſpanias immigrarent.

Ex quibus Vandali Bæticam occuparunt, ab ipſis deinde Vandaliam, & Vandaliciam

nominatam ; unde a Veſogothis , qui poſtea inundarant, & eorum Rege Vallia, Honorio Auguſto jam fœderato, ejecti in Africam ſunt. Alani Emeritam, maioremque Luſitaniæ partem cum Oliſipone , quæ ſemel pecunia ſe redemerat , tenuere. Suevi Calleciam omnem.

Verum , qui ad Emeritam conſederant , a Conſtantio prius Comite , deinde Cæſare ab Honorio declarato , & reſtitutæ Placidiæ matrimonio affine facto , cum ejuſdem Valliæ , & Veſogothorum auxiliis gravi prælio ſuperati, quum in pugna Athacem Regem amiſiſſent , pars ad petendam pacem inclinarunt , pars ad Suevos , qui Oliſiponem tenebant, confugientes, ſub eorum tutela acquievere.

Omnes ii metu Romanorum territi, conſilia pacis agitantes , hæc ab Honorio poſtulabant, ut Oroſius ait : ,, Tu cum omnibus ,, pacem habe , omniumque obſides accipe. ,, Nos nobiſcum confligimus, nobis perimus, ,, tibi vincimus. Immortalis vero quæſtus ,, erit Reip. tuæ, ſi utrique pereamus. ,, Ita illi tunc.

Verum audita Conſtantii morte , repudiata

diato petitæ pacis conſilio, ad ingenium redierunt. Et quidem Alani Emeritam reverſi, totam ſibi Luſitaniam vendicabant, Vandalis, qui in Bætica ſuperfuerant, adhortantibus.

Erexerant enim animos, Vallia Toloſam reverſo, quam ei Honorius permiſerat, cum nonnullis aliis Auxitanæ provinciæ civitatibus. Unde Veſogothia regio ea eſt nuncupata. Hiſpani noſtri, Galliam Gothicam dicere maluerunt. Audaciam quoque auxit inſequuta Honorii mors.

Sed quum minor Theodoſius, Valentinianum Placidiæ amitæ ſuæ, & Conſtantii filium Cæſarem declaraſſet; is contra Alanos, atque Suevos in Luſitaniam Comitem miſit Sebaſtianum. Qui ſane geſta bene re Luſitania potitus erat, Tyrannide tamen affectata, cum Vandalorum reliquiis, & Veſogothis iniit fœdus. A quibus paulo mox circumventus, & interfectus eſt.

Suevi ergo relicta ſociis Alanis Luſitania, ad ſuos, qui in Callæcia erant, quum ſe contuliſſent, atque in maius corpus coaluiſſent, regnum conſtituere. Quod ab Hermerico ad Leovigildum Veſogothorum Regem, per an-

nos CLXXVII. duravit, ut Iſidorus teſtatur.

Prævaluere autem Veſogothi, & actis altius radicibus, quum in citeriorem Hiſpaniam, tum etiam in Narbonenſem Galliam ſe extendentes, per annos tercentos, & octoginta, atque amplius regnaverunt, quod decus, & gloriam Roderico regnante amiſerunt.

Ad hunc modum Hiſpaniæ Scythicis nationibus patuerunt, admiſcentibus ſe ſemper, in iſtiuſmodi demigrationibus, vicinarum gentium populis, quos triſtis cœli, glebæque infœcundioris tædium cepiſſet. Univerſos tamen propter amplitudinem Gothicum nomen amplectebatur. Hæc breviter, & ſummatim dicta ſint, quæ ad ſuſceptum a nobis opus facere videbantur.

DE VIIS MILITARIBUS.

VIas militares, atque publicas, faciles, & expeditas, quum in Italia, tum in provinciis efficere Romani conabantur. Qua in re præcipuam, & ſupra reliquos principes egregiam navavit operam Trajanus, ut etiam anno-

annotavit medicus Galenus Methodi libro nono. Vias igitur publicas propter lutum ſternebant lapidibus. Lucretius libro primo dixit.

Strataque jam vulgi pedibus detrita viarum,
Saxea conſpicimus . . . .

Unde eas nos Luſitani ſtratas regias appellamus. Sternebant alibi impolito, rudique lapide, alibi pro urbium claritate quadratis ſaxis, pæne inſana profuſione, ut memini in Narbonenſi Gallia me vidiſſe.

Millia paſſuum erectæ columnæ diſtinguebant, cum inſcriptionibus eorum, qui eas fecerant, eorumve, qui refecerant. Inde illa formula vulgatiſſima, primo ab urbe, ad primum ab urbe lapidem, & ſimilia.

Locis autem uliginoſis, ac depreſſis, addebant terræ aggerem, ſuper quem lapideam cruſtam inſternerent: eoque factum, ut aliquando ipſa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipue a ſcriptoribus Gallis, qualis Appolinaris eſt Sidonius, qui in propemptico ad libellum dixit.

Anti-

Antiquus tibi nec teratur agger,
Quujus per ſpatium, ſatis vetuſtis
Nomen Cæſareum viret columnis.

Et ſæpe alias.

Virgilius etiam dixit Æneidos quinto.[1]

Qualis ſæpe viæ deprehenſus in aggere ſerpens.

Sed verbi inſolentiam mitigavit, ac mollivit, quoniam nequaquam ſimpliciter in aggere, ſed in aggere viæ dixit.

Talium viarum ſeptem in Luſitania, atque in Bracaris ſuperſunt adhuc, & una in Vettonia, altera Luſitaniæ provincia. Verum magna ex parte adgeſtionibus, ſtratisque vetuſtate corruptis, & collapſis milliariorum collumnis.

Prima quujus meminit Antoninus Pius in Itinerario, ab Oliſipone ducebat Emeritam. Cujus verba apponam aliquanto emendatius, quam vulgo circumferuntur.

ITEM

ITEM AB OLISIPONE EMERITAM M. P. CCIIII.

Equabona. M. P. XII.
Ceciliana. M. P. XII.
Salacia. M. P. XII.
Ad Anam flumen. M, P. LX.
Dippone. M. P. XII.
Cetobrica. M. P. XII.
Malccca. M. P. XVI.
Ebora. M. P. XLIIII.
Evandriana. M. P. XVII.
Emerita. M. P. IX.

Omitto oppidorum nomina, de quibus ſuo agetur loco. In hoc itinere in prædio, quod Pinarium vocant, Illuſtriſſimi Ducis Aviarienſis, XX. Mil. P. a Cetobriga, a Salacia vero XVI. M. P. Oppidi ruinæ ſuperſunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELIO. COM-
MODO. IMP. ANTONINI.
AVG. PII. P. P. FILIO. COS.
DESIGNATO. P. M. D. D.

Hoc

Hoc eſt.

Lucio Ælio Aurelio Commodo Imperatori, Antonini Auguſti Pii Patris Patriæ Filio, Conſuli deſignato, Pontifici Maximo, dedicarunt.

Inter Salaciam, atque Eboram, in colle ſuper flumen, cui Rivo Maurino nomen eſt, columna adhuc extat ad hunc modum inſcripta.

IMP. CAES. DIVI SEPTI... SEVE-
RI PII ARAB. ADIAB. PARTHI-
CI. MAX. BRIT. .. AX. F. DIVI
M. ANTON. PII GERM. SARM.
NEP. DIVI ANTONINI PII PRO-
NEP. DIVI HADR.... ABNEP.
DIVI TRAIANI PARTHIC...
ET DIVI NERV... ABNEP. M.
AVR. ANTONIN.., P. F. AVG.
PAR. MAX. BRI... MAX. GERM.
MAX. PATER MILITVM TRIB.
POT. XX. IMP. III. COS. IIII.
P. P. PROC. REST.....

Imperator Cæſar Divi Septimii Severi Pii, Arabici, Adiabenici, Parthici, Maximi, Britanici, Maximi filius, Divi Marci Antonini Pii Germanici, Sarmatici Nepos, Divi Antonini Pii Pro-

Pronepos, Divi Adriani Abnepos, Divi Trajani Parthici, & Divi Nervæ Abnepos, Marcus Aurelius Antoninus Pius Fœlix, Auguſtus, Parthicus, Maximus Britannicus, Maximus Germanicus, Maximus Patermilitum, tribunitia poteſtate vigeſimum Imperator, tertium Conſul, quartum Pater patriæ, Proconſul reſtituit.

Ad duodecim ab Ebora lapidem, itineris ejuſdem, in prædio, quod vocant Tabularios, duæ ſunt columnæ, altera omnino corroſas vetuſtate literas habet, altera cum hac inſcriptione manſit integrior.

IMP. CAES. MAXIMIANO
PIO. FELICI. AVG. EBORA.
M. P. XII.

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari Maximiano Pio, Fœlici, Auguſto, Ebora millia paſſuum duodecim.

Eodem itinere in veteri ædificio templum eſt Virgini Dei Matri ſacrum, & magna religione cultum. Turegiam locum eum vocant, de quo multa in libello ad Kebedium Toletanum ſcripſi.

Ibi menſa marmorea eſt, quam ſepulchro

Q. Julii Maximi Calpurnia Sabina uxor imponendam curavit. In quo ſepulchro duo etiam filii ejus viarum curatores fuere conditi. Ea ſic habet.

D. M. S.
Q. IVL. MAXIMO. C. V. QVAESTORI. PROVIN. SICILIAE. TRIB. PLEB. LEG. PROV. NARBONENS. GALLIAE PRAET. DESIG. ANNO XLVIII. CALPVRNIA. SABINA. MARITO OPTIMO.
Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIRO VIARVM CVRANDARVM ANNO XXI.
Q. IVL. NEPOTIANO. C. I. IIII. VIRO VIARVM CVRANDARVM. ANNO. XX. CALP. SABINA. FILIIS.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Quinto Julio Maximo, clariſſimo viro, Quæſtori Provinciæ Siciliæ, Tribuno plebis, Legato provinciæ Narbonenſis, Galliæ Prætori deſignato annorum quadraginta octo. Calpurnia Sabina marito optimo. Quin-

Quinto Julio Claro clariſſimo viro, quartùm viro, viarum curandarum annorum viginti unius. Quinto Julio Nepotiano clariſſimo juveni quartùm viro, viarum curandarum annorum viginti. Calpurnia Sabina filiis.

In agro Stermotienſi, non procul a pago Borbacena columnæ duæ ſunt, altera collapſa, eraſis omnino literis præter primum, & ſecundum verſum.

IMP. CAES. DIV . . . . .
RI PII FIL . . , ...
. . . . , ...

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari Divi Severi Pii filio.

Altera ſtat cum inſcriptione hac, quæ tamen ægre jam legitur.

IMP. CAES. DIVI ANTONINI PII
MAGNI FIL. DIVI SEPTIMII SEVERI PII NEPOTI M. AVRELIO
ANTONINO P. FEL. AVG. PONT.
MAX. TRIB. POT. II. COS. II.
PROC. P. P. FORTISSIMO FELICISSIMOQUE PRINCIPI . . . RA
M. P. XXII.

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari, Divi Antonini Pii Magni filio, Divi Septimii Severi Pii nepoti, Marco Aurelio Antonino Pio, Fœlici, Auguſto, Pontifici Maximo, Tribunitia poteſtate, ſecundum Conſuli, ſecundum Proconſuli, Patri patriæ, fortiſſimo, fœliciſſimoque Principi Ebora millia paſſuum viginti duo.

Helvis in ædibus cujuſdam viri nobilis columnæ duæ ſcriptæ jacent, ex itinere eo delatæ, ſed literis tam corruptis, ut vix in quoque verſu duæ, aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidi.

Ab urbe autem Ebora Pacem uſque Juliam etiam apparent ſtratæ viæ veſtigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ, partim collapſæ, fractæ, & terra opertæ.

Item ſuper Exarramam, Murtariam, & Odivellam fluvios pontium dirutorum hic ſublicia, illic pilæ, pilarumque baſes. Literæ in columnis intercidere. In una tantum has quum diutius conſideraſſem, ægre potui legere.

IMP.

IMP. CAES . . . .

. . . .

. . . .

. . , .

. . . VAE NEP

. . . IANVS HADR . . . .

. . . COS. III

. . . .

Hoc eſt.

Imperatori Ceſari Nervæ Nepoti Trajanus Hadrianus Conſul tertium.

Iter quod ab Eſuri Pacem Juliam corruptiſſimum Antonini itinerarium ponit, ego quinque, aut ſex modis intelligere quum tentaſſem, nihil fere in tanta depravatione confeci

Quare ita ut apud illum habetur reliqui, ſi forte aliquando prodeat is libellus minus mendoſe ſcriptus, aut fœliciora nodum explicent.

ITEM

ITEM AB ESVRI PACE JULIA, M. P. CCLVII.

Balſa M. P. XXIIII.
Oſſonoba M. P. XVI.
Arani M. P. LX.
Rarapia M. P. XXXV.
Ebora M. P. XLIIII.
Serpa M. P. XIII.
Fines M. P. XX.
Arucci M. P. XXV.
Pace Julia M. P. XXX.

Et ſtatim ſequi debet alterum iter per compendium ab Eſuri Pacem Juliam, quod bene ſignatum eſt. Ita enim habet: *Item ab Eſuri per compendium, Pace Julia. M. P. LXVI.* Sic: *Myrtili M. P. XL. Pace Julia M. P. XXXVI.*

Magna quoque depravatione vitiatus numerus eſt in itinere, quod a Salacia Oſſonobam deſcribit, habet enim: *A Salacia Oſſonoba M. P. XVI.* quum ſint ſupra CXVI.

Eodem itinere in colle ſiniſtrorſum, juxta ſemidirutum oppidum Aureolam, meta eſt,

eſt , quæ olim terminum Eborenſem a Pacenſi dirimebat. De qua meta in meo ad Kebedium Toletanum libello , ſatis multa. Ea autem eſt hujuſmodi.

D. D. N.N.
AETERN. IMPP. C. AVRE. VALERIO. IOVIO. DIOCLETIANO. ET M. AVR. VALERIO. ERCVLEO MAXIMIANO PIIS. FEL. SEMPER AVGG. TERMINVS INTER PACENS. ET EBORENS. CVRANTE P. DATIANO V. P. PRAESIDE. HH. N. M. Q. EORVM DEVOTISSIMO. HEINC PACENSES.

Hoc eſt.

Dominorum noſtrorum æternitati, Imperatoribus Caio Aurelio, Valerio Jovio Diocletiano, & Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano, Piis, Fœlicibus , ſemper Auguſtis, terminus inter Pacenſes , & Eborenſes curante Publio Datiano viro patricio præſide Hiſpaniarum , numini, majeſtatique eorum devotiſſimo. Hinc Pacenſes , hinc Eborenſes.

Duplex inde iter Antonii us ponit ab Oliſipone

ſipone Emeritam, ſed utrumque numeris corruptiſſimis, oppidisque aut jam non extantibus, aut diverſiſſime commutatis. Alterum ſic.

ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM M. P. CXLV.

Aritio Prætorio. M. P. XXXVIII.
Abelteri. M. P. XXVII.
Matuſaro. M. P. XXVII.
Ad ſeptem Aras. M. P. VIII.
Budua. M. P. XII.
Plagiaria. M. P. VIII.
Emerita. M. P. XXX.

Corruptos eſſe numeros hinc apparet. Nam recto iſthac itinere ab Oliſipone Emeritam, numeratus tres & quinquaginta leucas; eæ conficiunt ducenta duodecim millia paſſuum: ſic.

Ab Oliſipone Beneventum, trajecto ad Villam Francam Tago, leucæ octo. Inde Salvaterram, quæ an Aritium Prætorium ſit, alii expendant, leuca una. Inde Culucci, ad, quod an Tubucci ſit, alii quoque expendant, & inde tota via ſuburipontana.

Al-

Alterum per Scalabin, ſic.

ITEM ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM. M. P. CCXX.

Hierabriga M. P. XXX.
Scallabis M. P. XXXII.
Tubucci M. P. XXXII.
Fraxinum M. P. XXXII.
Medobriga M. P. XXX.
Ad ſeptem Aras M. P. XIII.
Plagiaria M. P. XX.
Emerita M. P. XXX.

Hujus viæ columnæ partim vetuſtatis injuria diffractæ, partim crebris ignibus aduſtæ tantum abraſarum literarum veſtigia demonſtrant. Quas mihi videre contigit, ita habent.

Iter autem a Scallabi ſupra Almerinum oppidum, per Alpiarſæ fluvii initia ducebatur.

Alicubi fragmenta rudia columnarum apparent, ex quibus nihil erat quod ſcriberem. Poſtea quum quatuor collapſas inveniſſem, in una earum hæc tantum potui legere.

P IMP.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS VER . . .
NOB. IMPERATOR. V. TRIBVNICIAE. POTEST. COS. PRO. P. PATRIE . . . .
. . . .

Hoc eſt.

Imperator Cæſar Caius Julius Verus Nobilis, Imperator, quintum Tribuniciæ poteſtatis Conſul, Proconſul, Pater Patriæ.

Poſt mille paſſus collumnæ tres collapſæ.

IMP. CAES . . . .
. . . .
. . . .
TRAIANVS. AVG. GER. PONT.
MAX. TRIB. POTESTATIS. II.
RESTITVIT.
X
I

Hoc eſt.

Imperator Cæſar Divus Trajanus Auguſtus, Germanicus, Pontifex Maximus, Tribunitiæ poteſtatis ſecundum, reſtituit undecim.

Secun-

Secunda fracta erat, & has tantum literas habebat in fine.

. . . .

RESTITVTOR VR-
BIS.

IMP. CAESARI CLAVDIO. TA-
CITO. PIO. F. INVICTO. AVG.
PONT. M. TRIB. POTESTATIS
II. COS. PRO.

. . . .

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari Claudio Tacito, Pio, Fœlici, Invicto, Auguſto, Pontifici Maximo, Tribunitiæ poteſtatis ſecundum Conſuli, Proconſuli.

Poſt mille paſſus, tres columnæ; duæ collapſæ abraſis vetuſtate literis, una erecta, quæ ſic habet.

IMP. CAESARI M. CLAVDIO TA-
CITO. PIO. F. INVICTO. AVG.
PONTIF. M. TRIB. POTESTATIS.
II. COS. P. P.

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari Marco Claudio Tacito Pio, Fœlici, Invicto, Auguſto, Pontifici Maximo, Tribunitiæ poteſtatis ſecundum Conſuli, Patri Patriæ.

Poſt mille paſſus duæ collapſæ, in fine unius hæ tantum legi poſſunt litteræ.

. . . .
. . . .
. . . . COS.
IIII. PROCOS. REFE-
CIT.

Poſt mille paſſus, juxta diverſorium, quod vocant Meſtas, quatuor ſunt columnæ collapſæ; tres corruptas habent inſcriptiones; in una ſic legitur.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS VERVS MAXIMINVS. PIVS. FELIX. INVICTVS. AVG. PONT. MAX. PATER PATRIAE. TRIBVNICIAE POTESTATIS. TER COS. GERMANICVS MAX. DACICVS MAX. SARMATICVS MAX. ET C. IVLIVS VERVS MA-

MAXIMVS NOBILISSI. CAESAR. PRINCEPS IVVENTVTIS. GERMANICVS MAX. DACICVS MAX. SARMATICVS MAX. IMP. CAESARIS. CAI IVLI VERI MAXIMINI. PII. FEL. AVG. GERMANICI. MAX. DACICI. MAX. SARMATI. MAX. FORTISSIMI. CAESARIS FILIVS. IIII.

Hoc eſt.

Imperator Cæſar Caius Julius Verus Maximinus Pius, Fœlix, Invictus, Auguſtus, Pontifex Maximus, Pater Patriæ, Tribunitiæ poteſtatis ter Conſul, Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus, & Caius Julius Verus Maximus Nobiliſſimus Cæſar Princeps juventutis, Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sarmaticus Maximus, Imperatoris Cæſaris Cai Juli Veri Maximini, Pii, Fœlicis, Auguſti, Germanici Maximi, Dacici Maximi, Sarmatici Maximi, Fortiſſimi Cæſaris filius quatuor.

L. AN-

L. ANDR. RESENDII

DE

ANTIQUITATIBUS LUSITANIÆ

LIBER QUARTUS

DE URBIBUS, ET OPPIDIS LUSITANIÆ.

URBES nunc aggrediar, non minimam intentionis meæ partem. Quarum pleræque, etiam Romanis temporibus, priſca nomina amiſerunt. Multas nominat Livius a vetuſtioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut ægre intellectas, quoniam iis alia Romani poſtea vocabula impoſuerunt.

Incipiamus ab illa parte Bæticæ, quæ modo appendix eſt Luſitaniæ, in qua Oliventiam,

tiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Mortiganum, ac Noudarem eſſe primo libro commemoravimus.

Ac de Oliventia urbe nihil, quod ad antiquitatem faciat, adhuc habeo, niſi cippi ibi inventi inſcriptionem ad me illinc miſſam.

D. M. S.
C. ANTESTIVS CALVVS.
C. ANTESTIVS PROCV
LVS. H. S. S. CORNELIA
TERTVLLA. VIRO ET
FILIO DE S. P. F. C.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Caius Anteſtius Calvus, Caius Anteſtius Proculus hic ſiti ſunt. Cornelia Tertulla viro, & filio de ſua pecunia fieri curavit.

De Maurano æque nihil,

DE MAURA.

MAuram inſigne oppidum, novum fuiſſe Arucci, ex cippo iſtius modi, quem ibi legi, perſuaſum habeo.

IVLIAE

IVLIAE. AGRIPPINAE.
CAESARIS. AVG. GERMANICI
. . . . . MATRI. AVG. NOVA
CIVITAS ARVCCITANA.

Hoc eſt.

Juliæ Agrippinae, Cæſaris Auguſti Germanici Matri Auguſtæ, nova Civitas Aruccitana.

Novum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc ſupereſt Arucci vetus, nomenque retinet. Vulgo enim Arouche dicitur, proferturque plane græce, ut a Ptolemæo vocatur. Parum tamen jam frequens eſt Arucci vetus.

Accommodant Maurenſes novo nomini, haud ſcio an fabulam appellem, fuiſſe Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, atque in prælio cecidiſſet, ejusque uxorem forma luculenta mulierem ſæpe victor interpellaſſet, additis niſi acquieſceret minis, illam contumaci odio interfectoris poſtulata reſpuiſſe: quumque Arucci veteri, propter hoſtis vicinitatem, diffideret, migraſſe ad novam civitatem Aruccitanam, ut tutiorem ſitu, ita bonitate uberioris agri magis accommodam.

Quum-

Quumque ab indigenis Maura ex Arucci vulgo appellaretur, factum eſſe, ut etiam urbs Maura exinde nominata ſit.

In territorio quoque oppidi ejuſdem multa antiquitatis ſuperſunt veſtigia. Inter Mauram, atque Ficalium ſemidirutum oppidum, ad pagum, quem vocant Vallemuargi, in fani antiqui ruinis, ubi ſacellum Michaeli ſacrum poſteri meliori religione extruxerunt, quatuor cippos fractos, exeſisque vetuſtate literis deformatos inveni. Unus qui reliquus integer eſt, fideliter a me deſcriptus ita habet.

DIS. MANIBVS.
AVRIILIAII M. F. GALLAII.
ANNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus, Aureliæ Marci filiæ Gallæ annorum duodecim, hic ſita eſt, ſit tibi terra levis.

Et nequis forte miretur inuſitatam ſcripturæ rationem, AVRIILIAII GALLAII pro AVRELIÆ GALLÆ, ſciat in Epigrãmatis quoque antiquæ urbis, pagina 149. legi.

M.

M. PONTIVS HIIDISTUS. DAIINI
COIVGI BIINII MIIRIINTI FIICI.
VIXIT MIICVM ANNIS TRIBVS.

Pro eo quod eſſe deberet.

M. Pontius Hediſtus Daeni conjugi bene merenti fecit. Vixit mecum annis trîbus.

Et annotavit corrector, alibi etiam duo II pro E poſita ſe inveniſſe.

Ficalii quoque cippus hic eſt.

D. M. S.
VLPIA. M. F. MARCELLA
ANNORVM LIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Ulpia Marci filia Marcella annorum quinquaginta trium, hic ſita eſt, ſit tibi terra levis.

Ad pagum Callæcum inter Ficalium, & Arucci vetus in fano S. Mametis cippus.

D. M.

D. M. S.
VIBIA. CRISPIA . . . .
RVFINI. ARABRICENSIS
ANNOR. LXVII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Vibia Criſpia Rufini Arabricenſis annorum ſexaginta ſeptem, hic ſita eſt, ſit tibi terra levis.

Inſigne quoque oppidum Serpa non multum mihi negotii exhibuit, nomen enim illæſum uſque ex antiquo retinet, ut apud Antoninum in itinerario eſt, & in cippo juxta oppidum reperto.

D. M. S.
FABIA PRISCA SERPENSIS.
C. R. ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L.
C. GEMINIVS. PRISCVS
PATER. ET FABIA CADILLA
MATER. POSVERVNT.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Fabia Priſca Serpenſis Civis Romana annorum viginti, hic ſita eſt,

eſt, ſit tibi terra levis. Caius Geminius Priſcus pater, & Fabia Cadilla mater poſuerunt.

LUSITANIÆ ALGARBIUM.

Tranſgrediamur nunc Anam, & Luſitaniæ urbes, de quibus vel indubitato conſtabit, vel certe probabili conjectura, antiquitatum ſtudioſis explicemus. „ At Luſitania (inquit Pomponius) qua mare Atlanticum ſpectat, primum ingenti impetu in „ altum abit, deinde reſiſtit, ac ſe magis etiam, quam Bætica abducit. Qua prominet bis in ſemet recepto mari, in tria promontoria diſpergitur. Anæ proximum, quia „ lata ſede procurrens, paulatim ſe, ac ſua latera faſtigiat, Cuneus ager dicitur, ſequens „ ſacrum vocant Magnum, quod ulterius eſt. „

Advertant lectores promontoria hic non vocari ipſa tantum terræ acumina, quæ mari imminent, ſed totos late etiam tractus, qui tandem acumine in mare deſinunt. Ita Livius Decadis 3. libro primo. „ Prægreſſus „ ſigna Annibal in promontorio quodam. „ Patet hoc ex ipſa Pomponii deſcriptione. „ Quia lata ſede procurrens paulatim ſe, ac „ ſua

„ ſua latera faſtigiat , Cuneus ager dicitur „ videlicet ad ſimilitudinem Cunei , quo ligna ſcinduntur. Græci Sphina vocarunt promontorium hoc , Lâtini Cuneum.

Noſtra ætas Sanctæ Mariæ caput appellat , ſicut & ſequens , quod ſacrum dicebatur, Sancti Vincentii caput vulgo dicitur. Priſci tamen nominis veſtigium ibi in oppido Sacri adhuc perſeverat. Promontorium utrumque Strabo Celticos , ac Luſitanorum pleroſque habitare dixit. Ptolemæus etiam Turdetanos adjungit ; ſicut latius a nobis pro Pacenſi colonia diſputatum eſt. Nos Algarbii regnum vocamus a Mauris , quum id tenuere indito vocabulo. In Cuneo vero hoc, Myrtilis , Oſſonobæ , atque Balſæ oppidorum meminit Pomponius.

DE MYRTILI.

MYrtilis , quam Mertolam appellamus , Anæ fluvio eſt impoſita , multis antiquitatum monumentis plena, cippis, collumnis , ſtatuis , quibus tam Gothi , quam Mauri , ad reficiendos muros pro cæmentis abutebantur , ut erant , & hi , & illi ingenio plane barbaro.

Octo

Octo, vel decem ſtatuas annis abhinc aliquot terra effoſſas Myrtilenſes homines inde tollere permiſerunt affabre inſculptas, ſed ſine capitibus. Arbitrantur capita fuiſſe ænea, & inſititia, atque adeo a corporibus in alium uſum evulſa.

Abeſt a Pace Julia juſtis XXXVI. paſſuum millibus, hoc eſt, noſtratibus novem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit. Myrtilin Plinius, ſicut & Eboram, & Salaciam veteris Latii municipium fuiſſe, ſcriptum reliquit. Ptolemæus Juliæ cognomen illi attribuit.

DE BALSA.

OLim vocatam Balſam, eam eſſe conjicimus, quæ noſtro tempore Tavilla nonominatur, maxima Algarbii civitas. Ejus præter Pomponium, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

DE OSSONOBA.

OSſonoba vero diruta pæne eſt, quujus priſcæ nobilitatis nonnulla adhuc extant veſtigia, paſſimque per viciniam præcipue in muris

muris Phari propinquæ civitatis, magisque litoralis. Hæc urbs ſedes fuit Epiſcopalis, ut liquet ex Conciliis, in quibus Oſſonobenſis Epiſcopus ſubſcripſit.

Nomen Maurorum temporibus paululum inverſum eſt. Raſis maurus Exubanam eam vocat, ingenito linguæ Punicæ vitio. Quujus de ea teſtimonium, non ad verbum, ſed ad ſenſum iſtiuſmodi eſt.

,, Exubana ſolo fertili, ac frumentario ſi-
,, ta eſt, plano, & fructiferis arboribus con-
,, ſito. Habet etiam pineta, & montes ad a-
,, lenda pecora maxime accõmodatos. Hor-
,, tos quoque irriguos multos, quoniam fon-
,, tibus, ac fluentis abundat. Electrum pro-
,, ducit optimum. Mari vicina eſt, ubi ali-
,, quot ſunt inſulæ parvæ, cymbis, ac na-
,, viculis ad uſum, & invectiones opportu-
,, næ. Civitas inter eadem magnitudine pa-
,, res de melioribus totius eſt orbis. Sub ju-
,, re, ac dominio ſuo habet oppida nonnulla,
,, e quibus Silvis eſt, ſita ſuper æſtuarium,
,, quod a mari egreſſum parvo fluvio com-
,, miſcetur. ,, Hactenus ille.

Fortunæ viciſſitudine facta, Silvis Pontificio exornata eſt. Oſſonoba vero in vicum

reda-

redacta, de quujus quoque ruinis proxima Pharus nobilitatur, & creſcit. Nec ipſum nomen injuriæ non patuit. Ex Oſſonoba in Exubanam tranſiit, & quum jam prope non ſit, Eſtoi nuncupatur. Phari in muro inter propugnaculum novum, & alterum a Roderico Barreto extructum, cippus eſt.

IMP. CAES. P. LICINIO VALERIANO. P. F. AVG. PONT. MAX. P. P. TR. POT. III. COS. RESP. OSSON. EX DECRETO ORD. DEVOT . . . NVMINI MAIESTATIS EIVS. D. D.

Hoc eſt.

Imperatori Cæſari Publio Licinio Valeriano, Pio, Fœlici, Auguſto, Pontifici Maximo, Patri Patriæ, Tribunitia poteſtate tertium Conſuli, Reſpublica Oſſonobenſis ex Decreto Ordinis devōtiſſima Numini Majeſtatis ejus dedicavit.

In quadam turri ex parte maris cippus.

D, M.

D. M, S.
CATVRISAE PRIMAE. CONIV-
GI PIISSIMAE QVAE. VIXIT.
ANN. XXV. M. VIII. L. CALP.
THEODORVS. MARIT.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Caturiſæ primæ Conjugi piiſſimæ, quæ vixit annos viginti quinque, menſes octo. Lucius Calpurnius Theodorus maritus.

Inter Pharum, & Tavillam in turri, quam vocant Marini cippus.

D. M, S.
C. ANNIVS ROMVLVS
ANNORVM XXVIII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Caius Annius Romulus annorum viginti octo, hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis.

Phari ad portam maris, cippus.

M. CORNELIVS ERIDIMVS.
C. IVNIVS. RECEPTVS.
OB HONOREM IIIIII VIR.
D. S. P. D. D.

Hoc eſt.

Marcus Cornelius Eridimus, Caius Junius receptus ob honorem Seviratus de ſua pecunia dedicarunt.

Sequitur promontorium ſacrum, ita vocatum propter Herculis templum, & quia religio indigenis erat, locum nocturnis inambulare temporibus, quod eum tunc ab Diis poſſideri fabularentur, ut initio tertii libri Strabo ſcriptum reliquit.

Promontorium ipſum duobus cornibus in altum ſe precipitat, effecto inter utrumque modico ſinu, quujus eſt ambitus quinque fere millium.

In ſiniſtro cornu Sacris oppidum eſt, quod adhuc promontorii nomen refert. In dextro nobile Divi Martyris, ac Levitæ Vincentii templum, quujus corpus, quonam pacto ex Valentia delatum eo ſit, tyrannidem exercente in Sanctorum reliquias Abderramene, quum in meo de eodem Divo poe-

poemate, tum in libello ad Kebedium Toletanum, late explicavi.

Veteres Geographi urbium hujus tractus nequaquam mentionem faciunt. Unus Pomponius, utpote Bæticus, & non longo intervallo diſſitus, Lacobrigæ, ac Portus Annibalis, maritimarum civitatum meminit. *In ſacro*, inquit, *Lacobriga*, *& Portus Annibalis.*

DE LACOBRIGA.

LAcobrigam mutilato, atque nonnihil deflexo nomine Lagos appellat vulgus, nobiliſſimum noſtro ævo, frequensque oppidum, ac nuper a Sebaſtiano Rege in civitatis titulum, & honorem evectum, ſicut & Pharus ab Ioanne tertio, Sebaſtiani avo.

Legi ante multos jam annos in Agelariis Baptiſtæ Mantuani, qui me puero per omnium ora volitabat, magnum de Lacobriga teſtimonium.

Dicitur Ardiburi poſuiſſe Lacobriga ſeptem
Victori toties ſtatuas, totiesque per illum
Eruta Vandalicis bello inſurgente procellis.

Quod neſcio unde fuerit mutuatus, quujus poetæ, quoniam multum jam fama refrixit, cætera quæ ad Lacobrigam attinet, videre poterunt, ſi velint, quorum in manus liber is devenerit.

DE PORTU ANNIBALIS.

DE Portu Annibalis dubitanti, duo ſe oſtia objiciebant; alterum ad Villam Novam cognomine Portimanam, ejus fluvii, qui urbem Silvin, ad quam Oſſonobenſe Pontificium translatum eſt, præterfluens in mare delabitur.

Alterum ad Alborem oppidum non obſcurum, utrumque in ſinu magnarum, multarumque navium capaci, ſed quarum interius per oſtia ingreſſus, nonniſi æſtu accedente fiat. Facilior Villanovanus recto curſu, paulo Alboritanus difficilior, propter flexus varios, & in modum Syrtis obſtruentes oſtium arenas. Verum ubi penetrarint pandentes ſe æſtuario, comodiſſima ſtatio eſt navigiorum. Parva inſula intus eſt ſitu editior, in ſummo plana, in qua olim oppidum fuit,

Superſunt undique muri, a fundamentis

uſque

uſque ad mediam altitudinem cæmentitii, in ſuperioribus formacei Punico opere. Summa planitities, ruderibus, parietinis, fractis teſtis, tegulisque tota plena, ædificiorum monſtrat ruinas. Hoc nimia vetuſtate extincto, Alborem noſtri maiores ibi juxta intima æſtuarii ora conſtruxerunt.

Hunc fuiſſe Annibalis vocatum Portum potius arbitramur, quam Villam novam, oppidum revera bonum, propter loci ſitum, unde defendi naves egregie poterant, & aditu arceri hoſtes, quod a peritiſſimo bellicæ rei duce eonveniebat provideri. Quando autem oppidum hoc Annibal condiderit, pro comperto ego aſſerere nequaquam audeo. In Luſitania fuiſſe Annibalem, tertio volumine oſtenſum a me eſt.

Potuit quoque ex Gadibus, quum vota Herculi exſolviſſet, novisque ſe obligaſſet, quod primo tertiæ Decadis libro ſcribit Livius, ad promontorium hoc Annibalem accedere propter dicatum Herculi templum, & diſſipatam de Diis locum tenentibus famam. Sicut Strabone referente paulo ante narravimus, maxime invitante maritima tractus illius amœnitate, & ad res gerendas opportunitate.

DE

DE MEROBRIGA.

A Sacro promontorio uſque ad Callipodis fluvii eggreſſum, hoc eſt ad ſinum Salacienſem, multa ſane ſunt oppida, neque contemnenda, ſed quorum mentionem veteres non fecerunt. Plinius Merobrigæ meminit, ac mirum eſt Cetobrigam omiſiſſe in ora poſitam, quum Salaciam multo interius locatam non præterierit, neque Merobrigam ſex millibus paſſuum ab litore ſeparatam. Verba illius ſunt. ,, Oppida memorabilia a Ta- ,, go in ora, Oliſipo, Equarum e Favonio ,, vento conceptu nobile. Salacia cognomi- ,, natata urbs imperatoria, Merobriga, Pro- ,, montorium Sacrum, & alterum Cuneus. ,,

Interiit autem Merobriga, in quujus locum ſucceſſit juxta oppidum S. Jacobus cognomine Cacem, opportuniore colle poſitum, de quo poſtea. Muri cum turribus, alibi integri, alibi vero ſemidiruti, aquæductus, pons in intermedia valle, & quadrato lapide perennis fons, antiquæ me civitatis admonuerunt.

Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani parvum

vum ſimulacrum ibi repertum, & elegans æneum candelabrum. Templum ibi eſt Divo Blaſio dicatum, & ſuper aram lapideam,

Menſa cum hac inſcription.

G. COCILICO. FVSCO. PATRI.
EX TEST. COCILICIA
PASTOS ....

Hoc eſt.

Gaio Cocilico Fuſco patri ex teſtamento Cocilicia Paſtos.

In ſemicollapſa turri cippus.

C. NVMISIO C. F. FVSCO VI.
VIRO. SENTATINIA. Q. F.
FVLVIANILLA VCSOR
PERMITTENTE. ORD. ME-
ROBRIG.

Hoc eſt.

Caio Numiſio Caii filio Fuſco ſextum viro Sentatinia Quinti filia Fulvianilla uxor permittente Ordine Merobrigenſi.

SAN-

SANCTUS JACOBUS DE CACEM.

DIxi ſucceſſiſſe Merobrigæ oppidum Sanctum Jacobum in excellenti colle, qui maris proſpectum aperit, nec a Merobriga diſtat ducentis integris paſſibus,

Loco denominabatur Cacem tyrannus Maurus, cum a Chriſtianis receptum oppidum eſt. Cauſam nomini dedit Apoſtoli Jacobi marmorea ſub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoque religioſe ibi colitur. Factumque nomen ab Divi ſimulacro, cognomen autem a regulo, ſub cujus fuerat poteſtate.

Expugnationem referunt oppidani ad heroidem Batazam, cujus quia ſemiſepulta fama eſt, non abs re fuerit, operæ pauxillum impendere. Viam nobis aperuit Hieronymus Zurita Cæſaraguſtanus vir doctus, & hiſtoriæ diligens ſcriptor.

Sed quia Joannem Batazen cum Joanne Comneno, quem Caloiannem quidam appellant, Manuelis Commeni patre, confundere videtur, ex Niceta Choniate græco auctore, qui ea tempeſtate fuit, & ex Baptiſta Egnatio rem ipſam petamus. Græ-

Græciæ Imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias adoleſcentulas, ac viduas, & eas ob adoleſcentiam, & formam, ut ait Niceta, ſecundas nuptias deſiderare videret, Irenem Alexio Palæologo, Annam Theodoro Laſcari, adoleſcenti animoſo, & bellicoſiſſimo deſpondit, dotisque nomine, inquit Egnatius, imperii titulos genero tribuit.

Et quidem Laſcaris, depulſo, & profligato Manuele Maurozome rubro calceo induto, ab omnibus Orientalibus urbibus Imperator conſalutatus eſt, ut teſtatur Niceta. Cæterum ex uxore maſcula illi proles nulla fuit. Fœmina tantum Irene.

Hanc Joanni Diplobatazio in matrimonium junxit, imperiumque illi per manus tradidit. Ita Egnatius. Sed quem Joannem Diplobatazium ipſe vocat, Joannem Batazem appellant alii, & quidem Græci, inter quos Nicephorus Calliſtus. Et Batazem tam Zozaras, quam Niceta ſæpe nominant.

Joannes itaque Batazes filium Theodorum Laſcarem minorem ſucceſſorem reliquit. Qui moriens Joannem filium, & filiam Laſcaram Michaeli Palæologo, tutorio nomine commendavit. Verum Palæologus, interfe-

ɕto

ᵭo puero, per ſummum ſcelus, ſibi imperium vindicavit.

Redeamus modo ad Zuritam in Aragonicis libro quinto, capite ultimo. Laſcara puella verita, ne & ipſa in tyranni ſævitiam incurreret, Ligurum mercatorum auxilio Genuam venit. Nupſitque in Liguria Wilelmo Comiti Entemelii, vel, ut vulgo dicitur, Vigintimilii, peperitque ex eo filium Joannem Laſcarem, & tres filias.

Mortuo marito, filium Genuæ reliquit, qui patri in Entemelii ditione ſucceſſit. Ipſa filias ſecum ducens, ad Petrum Aragoniæ Regem, cuujus ingens erat fama, ſe contulit, ſi forte dignaretur auxilium ferre, ad recuperandum paternum imperium ſibi per tyrannidem ereptum. Suſcepit illam Rex nobilis honorificentiſſime, & in Valentiæ regno retinuit. Filiarumque maximam Jolanthen ex Græcia cognominatam, uxorem dedit Petro Baroni Aierbæ, Regis Jacobi nepoti.

Secundam Beatricem ex Græcia vocatam prætermitto, huic operi non neceſſariam. Bataza quoque ex Græcia, in matrimonio non diu fuit, peperitque filiam, cui ſui nomen impoſuit. Hanc Jolanthæ matertera, ubi per ætatem

ætatem licuit, nuptui collocandam curavit.

Interea cum Iſabella Petri Regis filia nupſiſſet Dionyſio Luſitaniæ Regi, Bataza jam vidua, propter morum, & vitæ probitatem, una etiam venit, fuitque in Luſitania, quoad Conſtantiam ipſius Dionyſii, & Iſabellæ filiam, Ferdinandus Caſtellæ Rex duxit in matrimonium. Tunc quoque Bataza ſpectatæ virtutis matrona, novam nuptam comitata eſt, tanquam moderatrix ejus adoleſcentiæ. Quæ cum partu edidiſſet Alphonſum poſtea Regem, non diu ſuperſtite marito, Regis filii cum Bataza nutricationem ſedulo curabat. Sed ſubducto a materna cura infante, aviæ conſilio, quæ ad ſuam poteſtatem transferre maluit, Regina mater & recenti viduitate mæſta, & præcipue nutriendi filii ſolatio deſtituta, inſuper alendæ familiæ impar, quod peranguſte, admodumque tenuiter, nec pro regia dignitate, ſumptus ſuppeditaretur, ex dolore morbum incurrit, deceſſitque in oppido Sancto Facundo. Et cum ejus ſuppellex, mundusque muliebris ad ſatisfaciendum alumnis minime ſufficeret, teſtamento a Dionyſio patre, atque Iſabella matre petiit, ut quod illi deerat, ipſi ſupplerent.

Ba-

Bataza autem quum ſe invidioſam ex præterita potentia indies perſentiret, re cum ſuis communicata, navem adornari præcepit, beneque tam ex ſuis copiis, quam ſororum auxilio inſtructam, conſcendens per mediterraneum mare exiit, ac circumitis Gadibus, & ſacro promontorio, ac flexum ubi oppidum Sinis eſt, extenſionem fecit.

Convenerunt ad illam Chriſtiani multi, & ex ſacra ſpathophororum militiæ equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atque ad non ſpernendas copias aucti, Cacem regulum oppido exuerunt. Extructoque templo Bataza bonam ligni Sanctæ Crucis partem, quam a Laſcara matre Conſtantinopoli delatam acceperat, in quadam templi pila concluſit, quæ diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita.

Ob hoc ſolemne ibi eſt, dominicis, ac celebrioribus diebus, quum poſt ſacrificii evangelium populum ſacerdos alloquitur, etiam adhortari, ut precentur Deum pro Bataza Laſcara, Græciæ Imperatoris nepte.

Relicto in poteſtate Chriſtianorum oppido, venerabilis matrona Conimbrigam ſe contulit, adhuc illa tempeſtate urbem regiam,

ubi

ubi facultates, opesque ſuas iis, qui ſibi inſervierant diſtribuens, pauperum nequaquam immemor, Eccleſiam Cathedralem donariis multis, ac prædiis locupletavit. Sepulta ibi eſt in lapideo, nec operoſo monumento inſcriptione ſimplici.

Heic sita est Bataza Imperatoris
Græciæ neptis.

DE CETOBRIGA.

Cetobriga, quæ Ptolemæo Cetobrix appellatur, in ora, & oſtio ſinus Salacienſis quondam ſtetit. Urbis tenue veſtigium modo eſt, arenis obrutæ, niſi qua irrumpentis maris violentia, ſub aqua nonnunquam, nonnumquam vero a tumulo in tumulum arenas radentibus ventis, deteguntur ædificia.

Cauſa nominis a Cetis, & Briga orta eſt. Briga ſiquidem vetere Hiſpanorum lingua urbem ſignificat, ut Arabriga, Conimbriga, Cetobriga, Lacobriga, & multæ aliæ. Prima vero compoſiti nominis pars, a cetis eſt facta. Cete magnos piſces ut thynnos, omiſ-

ſis

ſis marinis belluis ſignificare, & qui piſceis eos ſaliunt, condiunt, ac vendunt, cetarios appellari, notum eſt: lacus autem in quibus ſaliuntur, cetariæ, & cetaria dicuntur: unde Horatius.

Plures adnabunt Thunni, & cetaria creſcent.

Quoniam vero in urbe hac, de qua nobis ſermo eſt, celebris erat piſcatio, & salſura talium piſcium, ſicut etiam nunc Cecimbrigæ, quod oppidum e regione eſt, in extimo fere Barbarii promontorii litore, Cetobriga vocata civitas eſt. Durant adhuc in Cetobrigenſi litore ipſa cetaria, ſignino opere antiquitus fabricata.

In medio obrutæ arenis civitatis, fanum pervetus eſt, quod inſtauratum Virgini Chriſti matri ſacravit Chriſtiana religio. Ad quujus ingreſſum, ſupra portam, arietis caput viſitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidem elegantiſſime.

Neque diſſentaneum eſt fanum id, atque ſimulacrum Jovis Ammonis olim fuiſſe, contra frequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti. Statua quoque marmorea ſtola-

ta

ta illinc Neocetobrigam delata eſt, abſque tamen capite. Inſcriptio quoque hæc in quadrato jaſpidis albi lapide, in parthenone virginum Divi Dominici inſtitutum profitentium, Neocetobrigæ extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB.
VALENS. ANNOR. XXV.
H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

Hoc eſt.

Lucius Julius Lucii & Titi libertus Valens annorum viginti quinque hic ſitus eſt. Sit tibi terra levis. Copirus fratri.

Antiquitus Cetobriga ab Occidente Eborenſem epiſcopatum terminabat, ex Bambæ optimi regis diviſione, qui finium cathedralium eccleſiarum terminatione, epiſcoporum lites voluit dirimere. „Epiſcopatus (inquit ille) Eborenſis habeat a Cetobriga uſque ad „ Petram, & a Rutella uſque Paratam. „ Noſtris quoque temporibus, Eborenſis dioeceſis finis, Cetobriga vetus eſt. Corrumpi cœpit nomen in Cetobram, quam poſtea, mul-

multo corruptius vulgus ineruditum Troiam fecit.

DE NEOCETOBRIGA.

POſt dirutam Cetobrigam, mutata colonia eſt, ad alteram ſinus oram Septentrionem verſus, ab heinc annos circiter quadringentos quinquaginta, convenientibus eo loci piſcatoribus. Tantaque & ibi & Cecimbrigæ; ſitæ, uti dixi, in extimo fere Barbarii promontorii litore, nobilium piſcium captura eſt, quum mare piſcoſiſſimum ſit, ut etiam ex intima Hiſpania plenis viis confluant mercatores.

Accedit ingens candidiſſimi ſalis copia, propter ſalinarum toto ſinu multitudinem. Quuius gratia, externarum quoque navium magnus ſemper numerus aut exit, aut ingreditur. Commercio itaque tam invectionum, quam revectionum, factum inſigne oppidum eſt, opulentiſſimumque, adeo ut magnarum urbium nequaquam invideat claritati.

Vocata quoque Cetobriga poſterior hæc colonia eſt, retento priſco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione, Cetobala. Florianus campenſis in com-

commentitiis ſuis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemque oppidi uſque a Tubale fabulatur. Ego Neocetobrigam ſoleo nominare diſtinctionis gratia, liberum cuique eſt alterutro uti: ſive enim Cetobrigam, ſive Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

DE PACE JULIA SIVE AUGUSTA.

DIcta ora eſt, ab exitu Anæ uſque ad Salacienſem ſinum. Quem prius quam tranſgrediamur, redire ad continentem oportet, per civitates, non quidem omnes. Neque enim omnes recenſere propoſitum mihi eſt, ſed eas, quæ vel a veteribus auctoribus nominatæ ſunt, vel quæ inſcriptionum vetuſtarum beneficio, aut maxime inſigni quopiam facto, nomina ſibi ſuo merito prodiderunt. Idque ſemel hoc loco præfactum eſſe me, candidi lectores meminerint.

Cæterum Pacem Juliam, ſive Auguſtam deſcripturus modo eram, niſi ſatis, ſuperque id feciſſem, in bene longa ad Vaſæum epiſtola, pro Pacenſi colonia, & in libello ad Franciſcum Nonium, & aliis non paucis

ſcriptorum meorum locis.

Siquidem oſtendi eam eſſe, quæ vulgo Bexa dicitur, corrupto a Mauris nomine, ſitam vero in Celticis Luſitaniæ populis, juxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque, juxta Ptolemæum. Coloniam fuiſſe, & ſecundum Luſitaniæ conventum, & quo pacto ab ea Pontificatus dignitas translata Badioſam ſit, prolixe etiam expoſui.

Ante univerſalem Hiſpaniæ cladem, floruit in hac urbe Apringius Epiſcopus ſcriptor eruditus, quujus in Apocalypſin interpretationem veteribus omnibus præfert Iſidorus. Floruit etiam Iſidorus Pacenſis cognominatus, quujus opuſcula horrido, parumque culto ſermone, eaque imperfecta, & mendis ſenticoſiſſimis ſcatentia circumferuntur.

Floruere quoque juvenis Siſenandus martyrio Cordubæ coronatus, & Tyberinus preſbyter. Extant ibi complura Romanorum monumenta, ex quibus aliquot adſcribam, quæ per muros ipſius civitatis diſperſa viſuntur.

Ad portam Maurenſem, verſus novam.

C.

C. IVLIVS. C. F. . , . .
II. VIR. BIS PRA . . . .
VTRIQVE. SEN . . . .
. . . . , ...

Hoc eſt.
C. Julius Cai filius Duumvir.

Poſtea fragmentum in muro.

EQVIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc eſt.
Equiti Præfecto Fabrum.

Cippus ſemifractus.

M. AVRELIO. C. F. GAL.
II. VIR. FLAMIN.
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEF. FABR.
D. D.
. . . .

Hoc eſt.

Marco Aurelio Cai filio Galerio Duumviro, Flamini Tiberii Cæſaris Auguſti, Præfecto fabrum Decreto Decuriorum, vel dedicarunt.

Ad portam Myrtilenſem.

Q. PETITIO. T. F.
RVFO
MATER. FILIO.

Hoc eſt.

Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

Fragmentum, ultra portam Maurenſem, litera beſſali. Deſiderantur lapides in utroque capite.

CVRIAE PONT.
FLAM. PACIS IVLIAE
VE. FLAMI . . .

Hoc eſt.

Curiæ Pontifices, Flamines Pacis Juliæ.

Extra muros.

D.

D. M. S.
HEL. AERIANVS.
ANNORVM XII.
H.S.E.S.T.T.L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Helius Ærianus annorum duodecim, hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis.

In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL.
AVITO. FRATRI.
SABINVS.

Hoc eſt.

Caio Julio Lucii filio Galeria avito fratri Sabinus.

In gradibus ſummi templi.

. . . .
. . PAX. IVLI . .
. . Q. PETRON . .
. . . .

Hoc

Hoc eſt.

Pax Julia Quinto Petronio.

Ad Sanctum Salvatorem.

D. M. S.
IVL. PATERNA ANN. XV
IVLIA TERSPICORE
LIBERTAE OBSEQVENTISSIMAE
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis manibus ſacrum. Julia Paterna annorum quindecim, Julia Terpſicore libertæ obſequentiſſimæ, hic ſita eſt, ſit tibi terra levis

Errore ſculptoris poſitum eſt Terſpicore pro Terpſicore, ſed ego mutare nolui.

In foro cippus.

L. AELIO AVRELIO COMMODO
IMP. CAES. AELI. HADRIANI
ANTONINI. AVG. PII. P. P.
FILIO. COL. PAX. IVLIA
D. D.

Q.

Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO
II. VIR.

Hoc eſt.

Lucio Ælio Aurelio Commodo, Imperatoris Cæſaris Ælii, Adriani, Antonini, Auguſti, Pii Patris patriæ filio, Colonia Pax Julia dedicavit. Quinto Petronio Materno, Caio Julio Juliano Duumviris.

In cochlea ſummi templi.

A ✠ Ω
SEVERVS PRESBIT. FAMVLVS
CHRISTI VIXIT ANN. LV.
REQVIEVIT IN PACE DOMINI
XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
DCXXII.

Hoc eſt.

Alpha, & Omega. Severus presbiter famulus Chriſti vixit annos quinquaginta quinque, requievit in pace Domini undecimo Kalendas Novembris era ſexcenteſima vigeſima ſecunda.

In

In agro, quatuor mil. paſſ. ab urbe. Repreſam prædium vocant.

D. M. S.
MERCATOR ANN. XXXII.
VXOR MARITO MERENTI
POSVIT.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Mercator annorum triginta duorum: uxor marito merenti poſuit. Hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis.

Sunt in ea urbe fragmenta alia, ſed minutiora. Caput imaginis Veſpaſiani. Taurorum capita decem. Aquæductus alicubi ſub terra integer, alibi confractus. Murorum portæ tres adhuc Romana architectura. Inventus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir, & puella equeſtri curſu certantes, mirabili elegantia.

DE ORICHIENSI AGRO.

ORichienſis ager, Turdetanis ac Celticis junctus, regionem parvam efficit, octo vel ad ſummum decem oppidorum, præter vicos ignobiles. Nomen accepit ab Orichio, regionis nobiliori oppido, & quia campeſtris ager eſt, frumentarius, ac paſcuus, vulgo Campus Orichienſis nominatur.

Non piget ejus meminiſſe, propter regni noſtri illic cœptam originem. Quam ut paulo altius repetam, ab æquis lectoribus condonari mihi poſtulo.

Magnus Alphonſus Hiſpaniæ Rex, qui Toletum expugnavit, & Imperator eſt appellatus, ex diverſis uxoribus tres filias habuit, Elviriam, Theraſiam, atque Orracam. Et quidem Elviriam, ac Theraſiam, Rodericus Toletanus, parum Luſitanis æquus, quique illi adhæſerunt, ex concubina Simena Munione natas aiunt.

Verum apud me chronicon Hiſpanica vetuſta lingua habeo, factum ſeptuaginta annos ante Rodericum, in quo eadem Simena minime concubina, ſed juſta uxor, &

Regi-

Regina, diſerte perhibetur. De qua re ad Joannem Barrum ſcripſi, & quidem prolixe.

Ad Alphonſum igitur Imperatorem, in adſerenda Hiſpania laborantem, conveniebant magni viri, militiam ſuam Chriſto devoventes. Inter quos emicuere Raimundus Comes Sancti Ægidii, & Henricus Lotharingiæ Comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa Ungariæ Regi, cui nupta erat, ſecundo edidit partu. Hos, ut talium neceſſitudine arctius ſe muniret, Alphonſus filiarum connubiis ſibi devinciendos exiſtimavit.

Elviram igitur Comiti Sancti Ægidii, Theraſiam Henrico Lotharingiæ Comiti, Orracam vero trium, ut alii ſcribunt, natu maximam, ut aliis autem placet minimam, atque poſt Simenam defunctam, ex Conſtantia uxore natam, Raimundo Comiti ſive Burgundiæ, ſive Toloſæ, neque enim inter ipſos Hiſpanicarum rerum ſcriptores ſatis convenit, in matrimonium dedit. Quorum nos, opinionibus prætermiſſis, de Henrico tantum loquamur, cui valde dilectam ſibi Theraſiam tradidit.

Atque ut nexu devinctiore virum maximum quaſi ad manum haberet, Callæciæ par-

partem Bracaros, a Minio uſque ad Durium, totumque id, quod recentiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, a Durio uſque ad Luſitaniæ urbem Conimbrigam, dotis nomine adſignavit, liberumque ei reliquit, ut de Saracenis Luſitaniam armis recuperaret, ſuoque dominio, & ditioni adderet.

Is ex Theraſia conjuge, quæ ſemper Regina appellata eſt, filium genuit Alphonſum Henricum, qui patri ſucceſſit in principatu, & ubi per ætatem licuit, bella geſſit quamplurima, urbes multas expugnavit, Saracenorum potentiam fregit.

Qua re commotus Iſmarius, magnæ partis Africæ, Bæticæque Rex, convocatis quatuor aliis Regibus, tam ex Africa, quam ex tota ulteriore Hiſpania, tantas congregavit copias, ut millia quadringenta exercitus ſuperaret. His confiſus, in Alphonſum properabat, lentis itineribus, ſed animo ad vindictam concitatiſſimo. Nec ille ſegniter proceſſit obviam. In Agro igitur Orichienſi, paulo infra Caſtrum viride oppidum, non procul a confluente Cobris, & Tergis fluviorum, in mutuum conſpectum venientes caſtra poſuerunt.

Inſe-

Inſedit tumulum Alphonſus, ubi vetus ſacellum erat, in quo ſenex quidam provectæ ætatis heremiticam vitam agebat, inter Mauros, & ob paupertatem, & ob vitæ ſanctimoniam, nullius injuria laceſſitus. Iſmarii copiæ prope infinitæ undequaque campos opplebant, jamque agmina circumcluſa ſpe devorabant.

Non videbatur militibus noſtris ſani eſſe conſilii, cum tanta multitudine confligere. Unus enim quiſque ſupra centum hoſteis adverſum ſe in prælio erat habiturus. Sed militum animos oratione ſpei, ac fiduciæ plena Princeps confirmavit. Dimiſſosque curare corpora jubet, & craſtinum diem, qui Jacobo Apoſtolo Hiſpaniarum patrono ſacer erat, lætos exſpectare.

Quum adveſperaviſſet, Anachorita ille ad Alphonſum venit, atque oraculi denunciatione, forti eſſe animo admonet, ut qua noctis hora tintinabuli, quod in ſacello erat, ſonum audiret, tentorium eggrederetur, apparituramque illi Chriſtum in aere cruci ſubfixum. Lætus tam optato, tamque inſperato nuntio Alphonſus, totius noctis pervigilio promiſſum exſpectabat.

Pri-

Primo itaque ante lucem diluculo, ad tintinabuli ſonum prætorium eggreſſus, ſuſpexit in aere Crucifixum Dominum. Quujus viſi voluptate propemodum extra mentem abſortus, ita adorans dicebat. ,, Ecquid Ser-
,, vator mundi, tune mihi, tune appares?
,, Quid eo opus eſt, in te credenti, & te ſum-
,, ma pietate colenti? Perfidis his, tuis, at-
,, que ideo meis hoſtibus, tuæ divinitatis
,, ignaris, potius apparere digneris, ut Cru-
,, cis tuæ myſterium intelligant, ac deſinant
,, inſanire. ,,

Hæc atque alia his ſimilia, cum ex mentis quaſi abſtractione proſequeretur, Chriſti colloquentis, & victoriam pollicentis voce jucundiſſime affectus, in cœlum recepta divina illa ſpecie, arma poſtulat, armari milites, acies ordinari, & canoro tubarum concentu imperat ſignum dari. Quem ex proceribus quidam exercitus nomine adeuntes, poſtulant, inquiunt, fortiſſime imperator, milites tui, ut Regem te ſalutari permittas. Quibus ille: Ego, fidiſſimi commilitones, honorificum ſatis inter vos nomen, titulumque Principis ſortitus ſum, alium non ambio. Neque ſi maxime expeterem, vel poſ-

centi-

centibus vobis morem gerere vellem, id tempus, aut locus, patiuntur. Sed operam dabo, ut vos ducis veſtri non pœniteat, vos date, ut milites dux non deſiderem. Contra illi, & quæ poſtulas pollicemur, & nobis non deerimus, ſed pro Rege pugnabimus ardentius, vincemus honeſtius, moriemur alacrius.

Quum igitur prope intuliſſent vim recuſanti, magnis vocibus, & tubarum, lituorum, tympanorumque ſonitu ter acclamatum: *Alphonſo Henrico primo Luſitaniæ Regi vita, & victoria.* Data inde militibus teſſera, ferebatur in hoſtes.

At parte ex alia innumerabilis ille Barbarorum exercitus, tam diſſonis clamoribus, tam terribili fragore perſtrepebat, ut cœlum ruere, terra quaſſari tremoribus viderentur. Commiſſum prælium eſt, ſanguinolentum, pertinax, diuturnum, a prima diei hora uſque ad meridiem, donec Iſmarius, quujus jam vita periclitabatur, quamque maxime noſtri appetebant, rebus deſperatis, & amiſſo in conflictu conſobrino, cui ſui corporis cuſtodiam mandaverat, nomine Homar Atagor, Halli Regis nepote, fugit ipſe, & una Reges, qui cum eo erant. Tan-

Tantum autem ſanguinis effuſum eſt, ut ex cædis loco rivuli in Cobrin, atque Tergem decurrerent. Quin inſequuta paucos poſt dies pluvia, quum tinctam atro ſanguine ſuperficiem laviſſet, creviſſentque rivi, Terges, qui ad confluentes Cobrin recipit, etiam uſque ad Anam aquas infectas pertulit.

Id nos in Vincentio martyre hiſce carminibus breviter adnotavimus.

Ubi paupere Terges
Flumine, ab Orichio ſegnis delabitur agro,
Excepti cecidere duces, fuſæque cohortes
Barbaricæ. Ac tellus tanto eſt imbuta cruore,
Ut poſtquam pluviæ cædem elavere, pigerque
Rivus iit, contage ſua, quacumque meabat,
Pollucrit ſpatium late, fluctusque petitos
Funeſtarit Anæ, torrens inglorius ante,
Atque vaporatis æſtu Quintilibus impar.
Poſt illa, indigenis factus de clade ſuperbi
Nobilis Iſmarii.

Alphonſus igitur novus Rex, conſueto victoribus more in caſtris triduo permanſit, & conceſſa militibus præda, ipſe qui eatenus niveo ſcuto utebatur, inſignia commen-

mentus eſt, quæ rem ibi geſtam deſignarent. Ac primum, quia Chriſtum in aere cruci ſubfixum conſpexerat, in argenteo ſcuto cæruleam crucem formavit. Deinde quod quinque Reges viciſſet, ſcuta quinque per ipſam crucem diſtinxit. In unoquoque triginta numos argenteos figuravit, quod totidem mundi Servator venditus exſtitiſſet.

Mutata a poſteris Regibus numorum figuratio eſt, commodiori ratione, & in ſingulis quibuſque ſcutis, ſinguli quinque numi poſiti, decuſſatim, ad figuram literæ X. bis numerato, quod in medio eſt, & quum a ſummo deorſum, & quum a latere ad latus fit ſupputatio, ut numerus triginta expleatur. Hæc tum ibi ſumpta inſignia. Caſtella vero aurea ſeptem, quæ in rubro campo ſcuti regii oras ambiunt, ad alterius hiſtoriæ tractationem pertinent.

Expoſuimus, quanta potuimus brevitate, Regum noſtrorum, regnique initium, & cauſam, ab hinc annos quadringentos triginta quatuor. Geſta enim res eſt, ut mei veteres annales habent, æra milleſima centeſima ſeptuageſima ſeptima. Cui annorum numero ſi demantur triginta & octo, manebit Servato-

vatoris annus milleſimus centeſimus trigeſimus nonus. Quum hæc proderem, agebatur annus MDLXXIII. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxiſſe quadringentos triginta quatuor, quos dixi, annos.

DE ARCU EXSTRUCTO A SEBASTIANO REGE IN VICTORIÆ LOCO.

JAm diſceſſiſſem ab Orichio, niſi piaculum eſſet Regis noſtri Sebaſtiani recens factum non commemorare. Is initio hujus anni Algarbii regnum adiit, ut oppida omnia maritima, quam munita eſſent, ſuis oculis perſpiceret. Et ſiquid ad munimentum deeſſe videretur exactiſſimo ſuo judicio, & rei bellicæ peritorum conſilio, præſens vel ſuppleret, vel novaret, vel corrigeret.

Fecit autem iter per Orichienſem agrum, & victoriæ memorabilis loca omnia perluſtravit. Nullum ibi erectum trophæum, nullam inſcriptionem, tantum ſacellum illud ignobili fabrica, non ſemel refectum, ruſticorum tamen cultu religioſum reperit. Puduit illum incuriæ, ac ſocordiæ ſeculi ſuperioris.

Atqui, ut excuſari mereatur ætas hominum illorum, qui in continuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dextras habebant, quam ad literas illa tempeſtate ſepultas, inclinatiora ingenia; non tamen miranda non eſt, florentibus poſtea rebus, & renata Philologia, oblivio tam diuturna; niſi quod natura comparatum ita eſt, ut quæ optima ſunt, non omnia ſimul, ſed per temporum intervalla emergant.

Sebaſtianus igitur mira pietate affectus, ut & apparitionis Chriſti, & Regis maximi, inclitæque victoriæ memoriam redivivam faceret, diruto veteri ſacello, templum inædificari præcepit, atque exſtructo nobili arcu, mihi inſcriptionem curam demandavit, ita ut altera ex parte latine, ex altera Luſitano idiomate legeretur. Latina ſic habet.

Heic contra Iſmarium, quatuorque alios Saracenorum Reges, innumeramque Barbarorum multitudinem pugnaturus felix Alphonſus Henricus ab exercitu primus Luſitaniæ Rex adpellatus eſt, & a Chriſto, qui ei crucifixus adparuit ad fortiter agendum commonitus, copiis exi-

exiguis tantam hoſtium ſtragem edidit, ut Cobris, ac Tergis fluviorum confluentes cruore inundarint. Ingentis, ac ſtupendæ rei, ne in loco, ubi geſta eſt, per infrequentiam obſoleſceret, Sebaſtianus I. Luſitaniæ Rex, bellicæ virtutis admirator, & maiorum ſuorum gloriæ propagator, erecto titulo memoriam renovavit.

DE COLLA.

COlla fuit interius in media Orichienſi provincia, non procul a Meſſagena inter colles, nec ſcio an hodiernum nomen hoc inde traxerit. Non mediocre erat oppidum. Extant muri, & turres cæmentitio opere, neque ſatis polito. Aditus perdifficilis eſt, & ad defenſionem accommodatus. Non habitatur. Tantum dominicis, & ſolemnibus aliis diebus ruſticorum vicinia eo confluit, ad templum Virgini Chriſti matri dicatum, ubi ſacerdos iiſdem diebus ſacris altaribus operatur.

In angulo turris ſemidirutæ menſa elegans marmorea.

C. MINICIVS. C. F. LEM. JVBA-
TVS . . . LEG. X. GEM. QVEM IN
PRAELIO CONTRA VIRIATVM
VOLNERIBVS SOPITVM IMP,
CLAVDIVS VNIMA . . PRO MOR-
TVO DERELIQVIT. EBV . . . TIS
LVSITANI OPERA SERV . . . . . .
RARIQVE IVSSVS. PAVCOS SV . .
. . DIES. MAESTVS OBI. QVIA . . .
MERENTI. MORE ROMA . . . . ,
AM NON RETVLI.

Hoc eſt.

Caius Minicius Cai filius Lemonia jubatus Tribunus legionis decimæ geminæ, quem in prælio contra Viriatum vulneribus ſopitum Imperator Claudius Unimanus pro mortuo dereliquit, Ebutii militis Luſitani opera ſervatus, curarique juſſus, paucos ſupervixi dies, mæſtus obii, quia benemerenti more Romano gratiam non retuli.

Ad januam templi ingens cippus eſt, inter columnas ibi jacentes olim ornatus cauſa poſitus, qui me amplius horis tribus ad faſtidium detinuit. Tam male a barbaris hominibus habitus eſt, ut ſpem percipiendi inte-

integre ſenſum plane depoſuerim.

Avis in modum Gracculi, altera ſimilis mutuo ſe reſpicientes.

D. M. S.
B. SVRSI F. V C . . . .
BRIANAE. COIVGI . . .
NCTISSIME. TV . . .
VM. POSITE VICS . . .
N. XXXVIII. DIE . . . .
S. XVII. SI QVAN . . .
PIET . . SFRM. TI . . .
ANTVM FORTV . . . .
GER. LITE AVREC . . .
IT. F. POSVI. S . . . .
VALE.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Bolbus Surſi filius conjugi ſanctiſſimæ tumulum poſuit. Vixit annos triginta octo dies ſeptendecim.

DE SINI.

NOn omittenda Sinis eſt, maritimum oppidum, & propter piſcationem non parum vicinæ regioni conducibile.

Ibi

Ibi in templo cippus fractus eſt cum his literis.

. . . .
AN. L. CLAVD.
THALASSINVS
. MARITE ME-
RENTISSIME
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Annorum quinquaginta , Claudius Thalaſſinus marite merentiſſime , hic ſitus eſt , ſit tibi terra levis.

Per murum , juxta terram , & quaſi jam ruderibus coopertum.

D. M. S.
FVLVIVS. L. F. QVINTIANVS
FABER MATERIARIVS PIVS
IN SVOS VIXIT ANN. XLVI.
RVBRIA Q. F. SERGILLA. ME-
ROBR. MARITO B. M. FEC.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Fulvius Lucii filius Quintianus faber materiarius, pius in ſuos, vixit annos quadraginta ſex. Rubria Quinti filia Sergilla Merobrigenſis marito benemerenti fecit: hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis.

In quadam turri.

D. M. S.
IVLIA. C. FIL. MARCEL-
LINA. AN. XXX.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Julia Caii filia Marcellina annorum triginta, hic ſita eſt, ſit tibi terra levis.

DE HELVIS.

PRimo libro admonuimus, urbem Helvas in Celticis noſtratibus eſſe. Nomen accepit ab Helvis Celticæ Galliæ populis, inter Garumnam, & Ligerin habitantibus, de quibus quarto libro Strabo agit. Plinius Albam eorum civitatem nominat.

Ab

Ab Helvis igitur Celtarum populis, qui inter Celtas olim ad nos venere, Helvæ civitas nominata, quod nomen a conditoribus obtinuit, etiam hodie retinet. Urbs fertilitate ſoli, & nobilitate civium, ut poſtremas non fert, ita olei bonitate ſine controverſia primas obtinet. Diœceſis Eborenſis hactenus fuerat, verum agente Sebaſtiano Rege, epiſcopalem dignitatem adepta, metropolim, unde exciſa eſt, nihilominus agnoſcit. Non multa ibi ſunt Romanorum monumenta, & quæ ſunt, peſſime a Barbaris habita, ita inveni.

Juxta portam arcis, quam Alcaſſavam vocant, fragmentum.

FEL. CEPALONIS.
F. SEVERVS AN ...
. . . .

Hoc eſt.

Felix Cepalonis filius Severus annorum.

In domo cujuſdam viri nobilis, tabula elegans.

C.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.
LEG. XX. NAT. COL.
FIR. PICENO. SE VIVO
MONIMENT. FEC. SIBI.
ET FR. Q. AX. Q. F.

Hoc eſt.

Caius Axonius Quinti filius Papiria legionis vigeſimæ natus Coloniæ Firmicæ Piceno ſe vivo monimentum fecit ſibi, & fratrei Quinto Axonio, Quinti filio.

Juxta parthenonem Virginum inſtituti divi Dominici cippus.

ANTHYMVS REB. . . .
SCIENTINI. ET CE. . . .
LERIS SER. . . . .
V. S. A. L. . . . .

Hoc eſt.

Anthymus Reburri Scientini, & Celeris ſervus votum ſolvit animo libenti, vel libens.

In agro, quem vocant Ventoſæ, lapis oblongus, videlicet cubitorum ſeptem, latus cubi-

cubitum & ſemiſſem, rudis atque impolitus, quem fabulantur ſepulchrum eſſe Bertrandi, unius ex duodecim Franciæ paribus.

CACALO
AVIOLI
LIB.
HIC
SIT.

Hoc eſt.

Cacalo Avioli libertus hic ſitus.

In domo tabula marmorea fracta, eleganti litera.

. . . .
INSIGNEM PARVO . . . .
MANS CARMINE AMOR . . .
REQ. IN PACE D. XIII KAL . . .
MART. ERA. DLXXXII . . . .

Hoc eſt.

Inſignem parvo manſuram carmine amorem requievit in pace Domini decimo tertio Kalendas Martias, era quingenteſima octogeſima ſecunda,

VIL-

VILLA VIZOSA.

AB Helvis digredientem intercipit nobiliſſimum oppidum, Brigantii Ducum ſedes, quod ab amœnitate Luſitanus idiotiſmus Villam Vizoſam nominavit. Uno nomine latine dici non poteſt, niſi Callipolin græce confingamus, audaci fortaſſis exemplo, ſed lectoribus poſtquam ea vox aſſiduitate percrebuerit, minime diſplicituro. Proſerpinæ ibi delubrum fuit, ubi modo Divi Jacobi ædes eſt, in ſuburbio, ubi hæc inveni monumenta.

PROSERPINAE SANCTAE
C. IVLIVS
PARTHENOPAEVS.
VOT. QVOT FECIT
A. L. P.

Hoc eſt.

Proſerpinæ ſanctæ C. Julius Parthenopæus vota quot fecit animo libenti poſuit.

Q. HELVIVS SILVANVS
PROSERPINAE
VOTVM S. AN. L. P.

Hoc eſt.

Quintus Helvius Silvanus Proſerpinæ votum ſolvens animo libens poſuit.

PROSERPINAE SERVATRICI
C. VETTIVS SILVINVS.
PRO EVNOIDE PLAVTILLA
CONIVGE SIBI RESTITVTA
V. S. A. L. P.

Hoc eſt.

Proſerpinæ Servatrici, Caius Vettius Silvinus pro Eunoide Plautilla conjuge ſibi reſtituta votum ſolvens animo libens poſuit.

D. M. S.
PVLTARIVS AN. XXIII.
H. S. E. S. T. T. L.
SEMNE. ET. SEMN . . . .
MATRI POSVERVNT.

Hoc

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Pultarius annorum viginti trium, hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis. Semne, & Semnine matri poſuerunt.

Ibi etiam modo viſuntur inſcriptiones Endovellici, quas clariſſimus Dux Theodoſius ex antiquo fano, quod extat juxta oppidulum Therennam, aſportari curavit, & inſeri in frontiſpicio cœnobii Fratrum Ordinis Divi Auguſtini. Sunt autem hujuſmodi.

DEO. ENDOVELLICO.
PRAESTANTISSIMI. ET PRAESEN-
TISSIMI NVMINIS
SEXTVS COCCEIVS CRATERVS.
HONORINVS. EQVES. ROMANVS
EX. VOTO.

Cippus fractus.

E N D O V E L I C O
A L B I A
I A N V A R I A.
. . . .

EN-

ENDOVELLICO SACRVM.
MARCVS IVLIVS PROCVLVS
ANIMO LIBENS VOTVM
SOLVIT.

DEO. ENDOVELLICO. SAC.
IVNIA. ELIANA. VOTO. SVCCE-
PTO. ELVIA. YBAS. MATER.
FILIAE. SVAE. VOTVM. SVCCE-
PTVM. ANIMO. LIBENS
POSVIT.

Hæ inſcriptiones adeo claræ ſunt, ut expoſitione non indigeant.

D. ENDOVELLICO. SA.
AD RELICTICIVM. EX
T. NVMIN. ARRIVS. BA
DIOLVS. A. L. F.

Hoc eſt.

Deo Endovellico ſacrum ad relictitium ex teſtamento numini Arrius Badiolus animo libens fecit.

Q. SEVIVS. Q. F.
PAP. FIRMANVS
VOTVM DEO ENDOVELLICO
S. L. M.

Hoc eſt.

Quintus Sevius Quinti filius Papiria Firmanus votum Deo Endovelico ſolvit libens merito.

ENDOVELLICO
CRITONIA MAXVMA
EX. VOTO. PRO CRITONIA.
C. F.

Hoc eſt.

Curavit faciendum.

Hic cippus allatus eſt, illinc ad arcem oppidi Lendroalis, ubi nunc extat.

C. IVLIVS. NOVATVS
ENDOVELLICO
PRO SALVTE VIVENNIAE
VENVSTAE
MANILIAE SVAE
VOTVM SOLVIT.

Xomi-

Nominis Endovellici cauſam, aut originem ego penitus ignoro: niſi ſi ab oppido propinquo, quod Endovellia forte diceretur, nomen eſſet impoſitum. Quod ſi nebuloſo infœlicis gentilitatis ævo ſuperſtitionibus addicti Luſitani fuere, certe Evangelica luce radiante morati diu non ſunt, quin veri Dei cultum, & religionem amplecterentur.

Mancio Chriſti diſcipulo gloriantur Eborenſes, a quo cœleſti doctrina ſunt initiati. Debent hoc Bracarenſes Petro Ratenſi, Apoſtoli Jacobi diſcipulo. Propagata brevi religio eſt, & invitis tyrannis mira pietate adolevit. Quam natio Luſitana incorruptam, ut a Sanctis Patribus accepit, ad noſtra hæc tempora cuſtodivit. Et quod non ſine magno Dei munere nobis contigit, nec ſine magna mea voluptate refero, quaſſantibus orbem ſectis, incolumi religione, integraque ſacroſanctæ Apoſtolicæ Sedis auctoritate perſeverat. Nec ſolum id, ſed longe lateque etiam per vaſti Oceani receſſus, & ante nunquam prioribus cognitas regiones, Orientemque totum, & Antipodas, ipſum Servatoris nomen propagare non ceſſat.

D. M.

D. M. S.
P. PETRONIVS CAVTIN.
ANN. LXXXXI.
LAVDICE MARITO PIISSIMO
POSVIT.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Publius Petronius Cautinenſis annorum nonaginta unius. Laudice marito piiſſimo poſuit: hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis.

DE JOVIS FANO.

SUper Exarramam fluvium, duobus paſſ. millibus infra Terranum oppidum, Jovis fuit olim fanum, quod adulta jam Chriſtiana pietate in templum Sanctorum martyrum Juſti, & Paſtoris converſum eſt. De quo egi in libello ad Ambroſium Moralem Complutenſem, virum ſæpe alias, luculentæ eruditionis gratia, in his commentariis nominandum.

Supra januam templi Gothica inſcriptio.

T HVNC

✠ HVNC DENIQVE EDIFI-
CIVM. SANCTORVM NOMI-
NE CEPTVM. IVSTI. ET PAS-
TORIS MARTIRVM. QVO-
RVM CONSTAT ESSE SA-
CRATVM. CONSVMATVM
EST OC OPVS ERA DCCXX.

Hoc eſt.

Hunc (pro hoc) denique ædificium Sanctorum nomine ceptum Juſti, & Paſtoris martyrum, quorum conſtat eſſe ſacratum, conſumatum eſt oc (pro hoc) opus era ſeptingenteſima vigeſima.

IOVI. O. M.
FLAVIA. L. F. RVFINA
EMERITENSIS. FLAMINICA.
PROVINC. LVSITANIAE.
ITEM COL. EMERITENSIS.
PERPET. ET MVNICIPI.
SALACIEN.
D. D.

Hoc eſt

Jovi optimo maximo. Flavia Lucii filia Rufina Emeritenſis, Flaminica provinciæ Luſitaniæ

niæ, item coloniæ Emeritenſis perpetua, & municipii Salacienſis, dedicavit.

Ex uno latere eſt arbor mihi incognita, ex altero latere Aquila eſt expanſis alis, quaſi ſubvolatura, in unguibus triſulcum fulmen habens.

Cippus aliquanto minor ſed elegantior.

I. O. M.
OB PVLSOS A Q. SERTORIO
METELLVM ATQ. POMP.
IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM EX ARG.
MVNVS ADTVLIT.
FLAMINICAE PHIALAM
CAELATAM.
HIERODVLIS COENAM DEDIT.

Hoc eſt.

Jovi optimo maximo. Ob pulſos a Quinto Sertorio Metellum, atque Pompeium, Junia Donace coronam, & ſceptrum ex argento munus adtulit, Flaminicæ phialam cælatam, hierodulis cœnam dedit.

Alter cippus elegantiſſima litera.

L. RVBRIVS PRISCINVS
ANN. XXVI.
H. S. E.

Hoc eſt.

Lucius Rubrius Priſcinus, annorum viginti ſex, hic ſitus eſt.

Sunt tres alii cippi, ſed poſiti in parietibus templi, conteƈtis interius literis.

Cubae non procul a Pace Julia in templo cippus.

D. M. S.
TERENTIVS CRYSOGONVS.
ANN. XXXII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Terentius Cryſogonus, annorum triginta duorum, hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis.

In

In territorio Ferrarienſi, ſuper Callipodem fluvium, quem Sadanum vocari noſtra ætate ſuperius diximus, templum Divæ Margaritæ dicatum eſt, ubi olim Fortunæ Obſequentis delubrum fuerat, a Flavia Modeſtina Sergii Terentii Æmiliani Centurionis uxore ædificatum, qui, ut apparet, ſub L. Poſthumio Albino militaverat, & emeritus, ac dives, ad quietem ſe contulit, in prædio uxorio.

Hoc ex duobus ibi cippis colligitur, e quibus alter ſic habet.

FORTVNAE OBSEQVENTI
SACRVM.
FLAVIA MODESTINA PERP.
EIVS ANTISTES
EX VOLVNTATE TERENTII
AEMILIANI VIRI SVI.
IN PRAEDIO A PATRE FL. MO-
DESTO SALACIENSI SIBI
RELICTO. A. L. F.

Hoc eſt.

Fortunæ Obſequenti ſacrum. Flavia Modeſtinæ Perpetua ejus antiſtes ex voluntate Terentii

tii Æmiliani viri ſui, in prædio a patre Flavio Modeſto Salacienſi ſibi relicto, animo libens fecit.

Alter vero in duas partes fractus ſic.

D. M. S.
SERG. TERENTIV . . . S
SERG. F. AEMI . . . LIANVS.
CENTVR. EMER. VIX. N . . . LXX.
ORDIN. DVX. SVB . . .
L. POST . . . VMIO. MODES-
. . . TINA. MARITO
MERENTISSIMO P.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc eſt.

Diis Manibus ſacrum. Sergius Terentius, Sergii filius Æmilianus, centurio Emeritus, vixit annos ſeptuaginta, ordines duxit ſub Lucio Poſtumio. Modeſtina marito merentiſſimo poſuit. Hic ſitus eſt, ſit tibi terra levis.

L. AN-

L. ANDR. RESENDII DE ANTIQUITATIBUS EBORÆ

LIBER SINGULARIS.

ÆDILIBUS PROCURATORIB. ET TABELLIONIBUS CURIÆ CIVITATIS EBORENSIS

L. ANDREAS RESENDIUS.

S. P. D.

VETERE jam pridem conſuetudine Antiquitatis uſque eo memoria culta ſemper fuit, ut uno quaſi ætatum omnium conſenſu ea opinio inveteraverit, pleraque non tam ſua natura & bonitate, quam vetuſtate in vulgus commendanda, & in

in pretio habenda videri: & id quidem temere fortaſſe non nunquam judicatum. Fuit enim cum pluris rudes & incompoſitos Ennii poetæ verſus, quam politam elegantemque Virgilii Muſam facerent, non alia de cauſa, quam quod antiquum illius, hujus vero nuperum recensque eſſet poema. Et vero ea eſt Antiquitatis gratia, ea majeſtas, ut ſummo ſemper in pretio ab omnibus gentibus ſit habita. Hinc factum, ut res quo vetuſtiores, eo etiam dignitate magis præſtent: utque gentes, quæ laudare ſe ſe non poſſent, una ſe antiquitate prædicarint. Ægyptii cum auctoribus Diodoro Siculo, Herodoto, & Mela, primos ſe mundi incolas jactare ſoliti, fictis, fabuloſisque argumentis, numeratis etiam tot annorum millibus, & urbibus longe antiquiſſimis. Sed demus hoc vulgi opinioni, ſive error eſt, ſive non; illud tamen nemo jure reprehenderit, quod tanto eſt nationum omnium, publice, privatimque ſenſu atque judicio receptum: quibus & ſacræ Scripturæ auctoritas accedit, quæ & urbes ab antiquitate commendandas docet. Petiiſtis viri clariſſimi, ut quæ de Eboræ urbis patriæ noſtræ antiquitate, & origine, legendo eiſſem conſecutus,

vo-

vobiscum communicare, litteriſque mandare, ut poſterorum memoriæ conſecrarentur, non detrectarem. Quod ubi reſcitum, exigi a vobis cœptum eſſe a principibus aliquot in Rep. viris, qui ſumma valeant auctoritate, idem & ipſi a me ita eflagitarunt; ut ſi aggredi, quod ſummis votis poſtularent, recuſarem, uno conſenſu tantum non conviciis extorquere decreverint. Equidem, ut libenter agnoſco, quantum vobis pro tam honorifico de me judicio debeam; ſic illud inficiari non poteſtis, occaſionem gerendæ rei pæne e manibus excediſſe: proximo enim menſe magiſtratu eſtis abituri: ſumma itaque me adſcribendum temporis anguſtia circumſcribi videtis: & Regis noſtri juſſu atque auctoritate totus in opere de Architectura conſcribendo verſor, nulli ut alii rei vacem, præterquam ſacris ad populum concionibus, quas nulla de cauſa prætermittere debeo. Interdum etiam de valetudine, vitaque Henrici, Cardinalis & Luſitaniæ infantis, quem Mæcenatis, vel parentis potius loco duco, valde animi laboro, vix ut apud me ſim. Nihilominus ſi hoc tempore imperio veſtro obſequar, majeſtatis lege minime reus agar: immo quod

ad

ad Regis officium, voluntatemque Præſulis, qui huic urbi reipſa & ſtudio ſemper ſavit, pertinet, pergratum illis hoc officium meum accidet. Libuit itaque productioribus his brumæ noctibus duodecim, hanc patriæ qualemqunque operam dare, & quod a me poſtulatis, litteris conſignare: ex qua quidem lucubratione ſiquæ ad nos gloria, ad alios vero utilitas dimanabit, eam vobis, qui primi hortando auctores exſtitiſtis, acceptam referri ſolidam volo.

DE VERA EBORÆ APPELLATIONE.

SCripturas itaque Eboræ urbis, antiquitates, principiaque & ortus uſque a capite arceſſens, illud primo quæri video, quonam antiquitus nomine appellata ea ſit, & ab eruditis appellanda. In libris Sacrorum Rituum, Horarumque Canonicarum Breviariis, Miſſarumque voluminibus ad hanc diem Elbora, ſex litteris, uſusque Elborenſis plerumque legitur. At verum illi nomen Ebora eſt, quinque, non amplius litteris. Sic enim urbem vocat Pomponius Mela, ſic Plinius, ſic Antoninus

ninus Pius in Itinerario: & ita paſſim libri emendatiores Conciliorum præferunt, legiturque in marmorea inſcriptione, quæ extat ſic in ædibus Tribuni militum equeſtrium, itemque in tribus, quas penes me domi habeo: & in alio lapide confracto, in vico ſellariorum: præterea in columna, qua milliarum numerus olim deſignabatur, via regia, quæ ducit Turega Alcacarem verſus: de quibus quidem lapidum inſcriptionibus poſt commodior erit dicendi locus. Quamobrem in Ptolemæi codice, qui circumfertur, depravatum eſſe hoc nomen nullus dubito, ſive librariorum id vitio accidit, ſive Græci hominis incuria, *μνημονικόν ἁμάρτημα* id ſit; hanc enim Luſitaniæ urbem Eburam, per quintam vocalem in ſecunda ſyllaba appellat: alteram contra, Bæticæ, non procul a Gadibus, Eburam nominat, cum retro oportuerit, hanc noſtram Luſitaniæ Eboram vocare: illam vero Eboram, Cerealem cognomento: ut auctor eſt Plinius libro tertio, cap. II. &c, qui Bæticus fuit Mela Pomponius, non procul ab Ebura originem ducens; quæ ipſa urbs, ſolo æquata, veſtigia & rudera tantum oſtendit: quam & in

in Strabone lib. 3. Geograph. Æburam prima diphtongo ſcriptam eſſe obſervavi. Stephanus vero libro de urbibus, quod Strabonis locum non ſatis expendiſſet, Eboræ ea tribuit, quæ Eburæ ſunt propria, & vice verſa: ſed Græci cum eſſent, & exteri, quid mirum, ſi nominum ſimilitudine, & ut fit, affinitate decepti, hæc invicem commutarint? Melam vero, Plinium, & Antoninum, (cum latine loquerentur, & fere eſſent cives Romani) vera harum urbium nomina ignoraſſe credi non poteſt. Facio itaque libenter, ut hos in præſens potius, quam illos, in Eboræ appellatione ſequar.

DE PRIMA EBORÆ ORIGINE

COgnito jam vero urbis nomine, auctor ejus ſubjiciendus eſſe videbatur: tum quod hinc oppidi cujusque prima origo, ſubducta calculi ratione, & ætas colligatur: tum quod ſummæ voluptati eſſe ſoleat, ſuos quosque urbium auctores, præſertim viros domi, militiæque illuſtres, cognoviſſe. Teſtantur id ſacræ litteræ: Geneſis enim 4. cap. de Caino, qui urbem exædificavit, quæ prima orbis terra-

rum

rum legitur earum urbium, quæ in authenticis ſcriptoribus occurunt, & appellaſſe ait, de filii nomine, Henoch. Verum hic lectoris deſiderio ſatisfacere non poſſum: quod auctores ſatis idoneos laudare nequeam: nec libet, more quorundam noſtri ſæculi, nugas, & fumos vendere: in quorum numero etiam Florianus Ocampius eſt, quem Regii hiſtorici titulo, origines, & antiquitates, fabularum refertas, foras dare non puduit. Equidem meo more, inſtitutoque majorum, nihil huc adferam, niſiquæ idoneos ſatis ſcriptores habeant: fide dignos, omnique exceptione maiores teſtes laudabo, & lapidum teſtimonia, quæque hiſce oculis inſpicere licuit: quisquis tandem ille eſt qui primus hujus urbis auctor extiterit: quem ut vere nominare non poſſim, poſſum tamen magnam urbis noſtræ vetuſtatem oſtendere, quod Viriati, magni illius Luſitani, ætate, jam tum Ebora condita florebat. Clarum id ex veteri inſcriptione, quæ ad Divi Benedicti Pomarenſium ſpectatur, his litteris:

L.

L. SILO SABINVS BELLO CONTRA VIRIATVM IN EBOR. PROV. LVSIT. AGRO MVLTITUDINE TELORVM CONFOSSVS AD C. PLANT. PRÆT. DELATVS HVMERIS MIL. H. SEP. E. PEC. M. M. F. I. IN QVO NEMINI VELIM MECVM NEC SERV. NEC LIB.* INSERI SI SECVS FIET VELIM* OSSVA QVORVMCVNQ. SEPVLCRO MEO ERVI, SI PATRIA LIBERA ERIT.

Vnde patet antiquiſſimam eſſe Eboræ originem, quod bello Viriato jam tum, ut dixi, celebris eſſet: Viriatus autem Luſitaniam, poſt etiam Hiſpaniam univerſam ad defectionem, armaque capeſſenda ſollicitavit, anno Urbis conditæ ıɔcvii. Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Coſſ. auctore Paulo Oroſio, aliisque: qui fere centeſimus, & quadrageſimus eſt annus ante natum orbi redimendo Chriſtum Salvatorem. Quot vero anni jam abierint, ex quo condita Ebora eſſet, non habeo dicere: illud tantum, fuiſſe jam

tum

tum claram Eboram, ſatis ſit. Quo cognito cur non acquieſcam? perinde atque Ulpianus I. C. qui L. Sciendum, D. de cenſibus, Tyram coloniam, ex qua oriundus erat, antiquiſſimam eſſe, non nominato, qui eam primus condidiſſet, dixiſſe contentus fuit.

DE SERTORIANIS TEMPORIBUS.

POſt id tempus deficiente rurſum a Romanis Luſitania, duce fortiſſimo Q. Sertorio ad annum ab V. C. IↃCLXII. Ebora, quod clara & frequenter habitata urbs eſſet, cohortem unam Sertorio miſit auxilio, ſexcentorum ſcilicet militum, qui militiæ fidelem ei operam navarunt. Hic itaque cum grati animi declarandi cauſa, tum quod Luſitaniæ umbilicum Ebora teneret, (quæ res ad reliquas urbes in officio continendas plurimum valet, quod, ut periti rei militaris cenſent, qui campeſtribus locis imperat, ceteram regionem facile adjungat;) ſedem fixit, domumque exædificavit, quæ etiamnum hodie Sertorii appellatur: in qua familiarem ſervam,

tres-

treſque cum illa libertos, alebat, ut didici ex eleganti lapide, qui, ſexto ab hinc anno, proxime eas ædes erutus eſt, his litteris inſcriptus:

LARIB. PRO SALVTE ET INCOLVMITATE DOMVS Q. SERTORII COMPETALIB. LVDOS ET EPVLVM VICINEIS. IVNIA DONACE DOMESTICA EIIVS. ET Q. SERTOR. HERMES. Q. SERTOR.CEPALO. Q. SERTOR. ANTEROS LIBERTI.

Juſſit idem Sertorius muris urbem cingi ex lapide quadrato: qui muri hodieque multis in locis ad vetera mœnia ſpectantur. Ad hæc aquam, Prattæ quæ dicitur, ad porticum uſque, qui excelſior urbis locus eſt, unde in omnes urbis regiones divideretur, deduxit, ut olim oſtendi in Apologia, qua Epiſcopo Viſentii reſpondi: qui Regi noſtro, ne iterum aquam illam in urbem reduceret, diſſuadebat: negans aquæ ductum illic fuiſſe unquam, nec eſſe potuiſſe: ac ne Sertorium quidem unquam in his locis fuiſſe: denique ne Roma

manum quidem opus videri aſſerebat: contra atque ego Regi pridem perſuaſeram. Qua etiam de re agere nos memini copioſe, duobus de aquæductibus libris, quos, Regi morem gerens, nuper ſcripſi: quare iterare eadem iſta nihil opus eſt: quin potius, quod aquæductuum deducendorum, inveniendorumque rationem contineant, proprius nihil factum eſt, quam ut his adjungendos, ut legi interdum queant, ſi quæ forte hinc utilitas ad alios rediret, curarem.

DE COLONIARUM, ET MUNICIPORUM JURE.

ANtiquitatem hic breviter explanare convenit, ut, qui Romanorum temporibus urbis noſtræ ſtatus fuerit, melius cognoſcatur. Romani itaque cum finitimis populis, ut Latio, in quo & Roma ſita erat, imperare inciperent, nullam ab armis requietem, victores nonnunquam, interdum etiam victi, invenerunt: ut per annos aliquot fines proferre imperii non potuerint, donec tempus conſiliumque utrosque ab armis diſcedere, fœdera inire, unumque populum, & gentem, fi-

eri coegit. Latinos igitur Romani pro ſociis & amicis ſibi adſciverunt, dato jure, ut in bello legionibus Romanis permiſti militarent, & magiſtratus officiaque hic gerere, honores accipere communi jure poſſent. Hoc amplius Romæ etiam petere magiſtratus & gerere iis licuiſſe refert Aſconius Pedianus, idoneus ſane auctor: non tamen ſuffragia ferre, honoresve aliis decernere Latinos potuiſſe. Quod jus, quia Latinis, & prius quidem quam aliis gentibus conceſſum eſt, Jus Latii appellatum. Contenti itaque tunc eo honore Latini fuerunt: poſt tamen & ſuffragii in urbe Roma ferendi, & creandi magiſtratus, jus dari ſibi poſtularunt, utque pro civibus Romanis pari cum cæteris jure haberentur. Conceſſum & id privilegio quodam populis aliquot, ægre tamen, vocatumque Jus Civium Romanorum: vetus vero ad diſcrimen novi hujus, Jus antiquum Latii eſt appellatum: datumque idem Jus longo poſt tempore univerſæ Italiæ dirimendorum, quæ hoc nomine plurima gerebantur, bellorum cauſa. Hinc etiam Italicum Jus dici cæptum: cujus Ulpianus J. C. meminit *L. Sciendum D. de cenſibus*. Et hæc quidem de jure Latii, ci-

vi-

viumque Romanorum, & quidem breviter, diſſerui: qui forte plura requiret, Andream Alciatum lib. ſecundo Diſputationum legat: quæque de his nuper copioſe, & latius, ſingulari commentario, qui Deo bene juvante brevi apparebit, complexus ſum. Erat & illud in more poſitum Romanis, ut cives aliquot alio habitatum diverterent, ut loca illa incolerent, poſſiderentque: quam hinc Coloniam appellabant; Municipium vero, cum loci incolis jus illud, quo de egimus, concederent. Ampliabant itaque Romani, vel aſtringebant arbitratu ſuo jus, & immunitates, quantum vellent: ut auctor eſt Cornelius Tacitus Annali undecimo. Tiberii enim principatu, A. Vitellio, L. Vipſanio Coſſ. anno DCCCI. poſt Rom. cond., diſceptatum in Senatu magna contentione refert, ſi provinciæ Galliæ Comatæ principibus viris, qui jam pridem civitatis Rom. jus obtinebant, jus etiam honoris, magiſtratusque Romæ gerendi, concedi oporteret. Idem diſcere licet titulo Pandectarum, qui eſt *de cenſibus*: Municipia enim quædam & Coloniæ, immunes, & juris erant Italici: aliæ Coloniæ latinæ, quæ jus illud antiquum Latii haberent: aliæ rurſum

ſum privilegio conditæ, ſalvis vectigalibus, quæ penderent: quædam vero præter nomen Coloniarum nihil obtinebant juris. Antoninus quoque Imp. omnes, qui Romano imperio parerent, lege lata pro ivibus haberi juſſit: quæ lex extat L. *In orbe Romano, D. de ſtatu hominum*, ut legunt quidam, & interpretantur Andr. Alciatus, & Joannes Coraſius, Juriſconſulti eruditiſſimi: idque ſalvis Pop. Ro. vectigalibus jus datum ſatis patet. A. Gellius lib. 16 cap. 13. Noctium Atticarum Municipiorum conditionem, tametſi dignitate inferior eſſet, Coloniarum juri præſtitiſſe docet. Coloniæ enim, cum ex civibus Romanis alio deductis conſtarent, legibus Romanis, quibus regebantur, non ſuo arbitratu vincentes, ſubjectæ, ut antea, permanebant. Municipia vero cum Coloniarum immunitate & jure, vel paulo minore gauderent, ſuis ipſa legibus, ſuoque arbitratu regebantur. Verum, quod imago Romanæ urbis Coloniæ eſſent, honoratiores, & dignitate præſtantiores habebantur.

Ebo-

EBORAM LATII JURIS MUNICIPIUM FUISSE.

EBora Municipium, veteris Latii oppidum, & immune, quod Liberalitas Julia cognominatum, auctor Plinius lib. 4. cap. 22. Sed præſtantiori jure Olyſippo fuit, utpote Municipium juris civium Romanorum : & Pax Auguſta, Colonia juris Italici, ut ait Paulus Juris C. L. *In Luſitania D. de cenſibus.* Pacenſes, inquit, & Emeritenſes juris Italici ſunt. Dixit Plinius immunem Eboram, quod vectigalia minime penderet. Idem enim, cum in Luſitania unum eſſe Municipium juris civium Romanorum, tria vero juris Latii docuiſſet, ſubjicit, ſex item & triginta ſtipendiaria eſſe : quod ſtipendium ſeu vectigal penderent : & Eboram in tribus illis juris Latii nominat : mox, quæ tributum penderent, oppida ſingulatim enumerat. Hinc conſtat Eboram a Vectigalibus immunem fuiſſe. Et licet, ut idem Plinius antea lib. 3. cap. 3. refert, univerſæ Hiſpaniæ Veſpaſianus Imperator Auguſtus jactatus procellis Reipubl. Latii jus tribuit ; apparet tamen quod hæc coacta liberalitas, ac neceſſitate expreſſa fuerit,

erit, non ita diu duraſſe jus illud, ſed revocatum, permanſiſſe duntaxat penes eos populos, qui antea obtinuiſſent. Si enim perpetuo duraſſet, quid attinebat iterum a Plinio enumerari ſingulatim eos populos, qui Latii jus obtinerent. Quæ cum ita ſint, efficitur Romanis rerum potitis immunem jam tum Eboram fuiſſe, ſociamque Populi Ro., populos vero in omnibus, quaſi cives Romanos habitos: adhuc vocari, & recenſeri in tribus Romanis ſolitos: potuiſſe etiam belli in cohortibus militum, & legionibus Romanis ſtipendia facere: munia publica Romæ obire; Magiſtratus denique in urbe petere, & eligere; ſuffragia tamen ferre, quod jus civium Romanorum non omnino obtinerent, non potuiſſe.

A QUO PRIMUM EBORÆ HOC JUS CONCESSUM.

Quis primus hoc jus Eboræ, quave de cauſa conceſſerit, mihi quidem non liquet: amplius itaque pronuncio: conjectura tamen ducor ut credam C. Julii Cæſaris id beneficio, Eborenſibus datum, idque ex urbis co-

cognomento, quod apud Plinium Liberalitas Julia eſt: confirmaturque elegantiſſimo marmorei cippi Epigramate, quod domi meæ ſervo, olim vero ad D. Petri viſebatur, & poſt paulo cap. 8. adſcribam: altera item ejusdem fere magnitudinis inſcriptione elegantioribus litteris ad D. Jacobi, hoc titulo:

DIVO IVLLIO
LIB. IVLIA EBORA. OB.
ILLIVS IN MVN. E. MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVO IVS DEDICATIONE VENE-
RI GENETRICI CESTVM MA-
TRONÆ DONVM TVLERVNT.

Hoc eſt:

Liberalitas Julia Eboræ ob illius in municipes, e municipio liberalitatem, ex Decreto Decurionum dedicavit, ſcilicet ſtatuam hanc, in cujus baſi hæc inſcriptio erat, *Ceſtum* pro veſte precioſa.

Quæ ſi non me fallit conjectura, Cæſaris Jullii liberalitate, ac beneficentia, hoc Ebo-

Ebora eſt ſecuta, ut eſſet Juris Latii Municipium, idque poſt bella cum Sertorio geſta: nimirum cum jam in gratiam civitas hæc cum Populo Rom. fortaſſe etiam ob bene merita rediiſſet. Nam & Cæſar Auguſtus, referente Tranquillo, Jus Latii, vel civitatis Romanæ, non niſi bene de Repub. Rom. meritis conferre ſolebat. Niſi forte cognomento hoc magis eſt conſentaneum, Sertorianis temporibus Eborenſes arma contra Romanos ſumpſiſſe, hoſtiliterque ſe geſſiſſe: Cæſarem nihilominus, quo devinctam magis ſibi redderet, Reique publicæ Romanæ æterna amicitia obſtringeret, ſua benignitate privilegium hoc, jusque Latii & immunitatis permiſiſſe. Et quamvis conjectura hæc noſtra, cum veteri illa inſcriptione Sertorii, quam in Apologia ad Viſenſem Epiſcopum copioſius explanavi, pugnare vedeatur; in qua Eborenſes Municipes appellati: tamen fieri poſſe affirmo; improprie eo tempore ſic appellatos: quo modo Ulpianus *D. ad Municipalem* ait, ea tempeſate ſuos cujusque civitatis cives, Municipes ſuæ civitatis, non tamen Municipes Romanæ appellatos. Credibile & illud Eboram ante Cæſaris Julii tempora Municipium fuiſſe,

ſed

ſed ſtipendiarium, neque ut poſt, juris Latii extitiſſe: idque jus, quod a Populo Romano accepiſſent, tempore Sertorii ob rebellionem amiſiſſe, quod arma contra tuliſſent. Julium vero ob eam, quam proxime dixi, cauſam, ſua liberalitate jus illud poſtliminio rediddiſſe, non ob bene merita, quia potius ob damna, bellique offenſiones Romanis illatas. Verum hac tota de re, quando mera conjectura nititur, animus eſt non pertinaciter contendere. De ratione vero cognomenti, quod haud dubie non abs re urbi inditum eſt, facile illi ceſſero, qui certiora attulerit, Ebora quidem Romanorum temporibus; poſt que Gothorum ætate ſatis clara fuit, in qua & nummi cudebantur. Didici id nuper verum eſſe ex antiquo numiſmate; quod Ambroſius Moralis, hiſtoricus Regis Catholici, & Academiæ Complutenſis Rethor, ad me miſit: in cujus altera parte, facies ſiniſtra eſt Cæſaris Germanici, his litteris: GERM. CÆS. AUG. in averſa vero cuſa ſpectatur corona cum foliis in cujus medio tribus verſibus inſcriptum legitur.

LI-

LIBERALITATIS
IVLIAE EBORAE.

Habeo & ipſe penes me nummum, argenti aſperi, & impoliti, rudi forma, ut Gothicis illis temporibus cuſum, Siſebuti Regis Gothorum: in quo Regis expreſſa imago, his litteris SISEBUTUS REX. In altera vero parte crucem ambit hoc elogium: DEUS ADJUTOR MEUS: in medio autem: CIVITAS EBORA.

DE FLAMINE, ET FLAMINICA EBORÆ.

ERat, & Eboræ iiſdem Gentium temporibus, Flamen ſacerdos, ea fere dignitate præditus, qua apud Chriſtianos hodie Epiſcopus eſt, Flaminicam item nobiliſſimam habebat, quæ non Eborenſium ſolum ſacerdos femina, ſed & Luſitaniæ totius erat. Hujus Epitaphium hodieque ſpectatur in limine infero feneſtræ ædium Tribuni militum equeſtrium hoc titulo.

LI-

LABERIAE. L. F.
GALLÆ FLAMINICÆ
MVNIC. EBORENSIS FLA-
MINICÆ PROVINCIÆ LV-
SITANICÆ L. LABERI-
VS ARTEMAS L. LA-
BERIVS GALLECVS L. LABERIVS
ABESCANVS. LABERIVS
PARIS L. LABERIVS
LAVSVS LIBERTI.

Nec hic ſolum, ſed & Leriæ Lapis extat, Collipone, qui vicus præter nomen hodie nihil retinet, allatus, ubi diem clauſiſſe extremum, humoque condita eadem illa eſſe videtur, ex hac inſcriptione.

LABERIAE L. F. GALLAE FLA-
MINICAE EBORENSI FLAMI-
NICAE PROV. LVSITANIAE
* IMPENSAM FVNERIS. LO-
CVM SEPVLTVRAE ET STA-
TVAM * D. D. COLLIPONEN-
SIVM DATAM L. SVLPICIVS
CLAVDIANVS.

Al-

Alterius item Flaminicæ mentio extat in cippo non perinde magno, atque ſuperiores illi, elegantius tamen inſcripto: quem agricola quidam aratri dente exaravit, juxta ruinas ædium, via montis Saracii; ubi & templum fuiſſe apparet: nam & columnæ ejus marmoreæ ibidem repertæ, vocaturque vulgo adhuc locus ille, Meſquita, quod templum Arabice ſignificat. Titulus ejus baſis.

D. M. S.
C. ANTONIO C. F. FLAVINO.
VI. VIRO IVN. HASTA. LEG.
II. AVG. TORQ. AVR. ET AN.
DVPL, OB. VIRT. DONATO
IVN. VFRECVN. DA FLAM.
PERP. MVN. EBOR. MATER.
F. C.

Id eſt.

Diis Manibus Sacrum. Caio Antonio, Caii filio, Flavinio, Seviro juniorum haſtatorum legionis ſecundæ Auguſtalium, torque aurea, & annulo duplici ob virtutem donato, Junia Verecunda Flaminica perpetua Municipii Eborenſis, ma-

mater faciendum curavit (hoc monumentum.)

CLARORUM ALIQUOT CIVIUM EBORENSIUM MONUMENTA.

PRoduxit & Ebora olim Cives aliquot egregios, quibus ob bene merita, resque præclare geſtas monumenta e publico ſtatuit: haud dubie compluribus aliis quam quorum extat memoria, ſed ædium ruinis, ſcriptorum jactura, temporumque vaſtitate interciderunt nomina, nihil ut de iis certo ſciri queat. Duorum illuſtrium civium monumenta apponam, quæ adhuc in litteratis lapidibus perdurant. Baſis eſt ingens, quam domi meæ aſſervo, his verbis inſcripta.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.
PAULLO AED. Q. II. VIR.
VI. FLAM. ROMÆ DIVO-
RVM ET AVGG. PRÆF.
COH. I. LVSIT. & coh. I.
VETTONVM. LEG. III. Ital.
OB CAVSAS vtilitates Q. publi-
CAS.

CAS. APVT ORDIN. ampliſſ.
FIDELITER ET CONStanter DEFENSAS LEGATione qua gratuita Romæ pro R. P. ſua funct. eſt
LIB. IVL. EBORA
PVBLICE IN FORO.

Hoc eſt,

Lucio Voconio, Lucii filio, Quirina Paullo Ædili, Quæſtori, Duumviro ſextum, Flamini Romæ, Divorum, & Auguſtorum: Præfecto cohortis primæ Luſitaniæ, & cohortis primæ Vettonum, Tribuno Legionis tertiæ Italicæ, ob cauſas utilitatesque publicas, apud ordinem ampliſſimum, fideliter, & conſtanter defenſas legatione qua gratuita (ſuo ſumptu) *Romæ pro Republica ſua functus eſt, Liberalitas Julia Ebora, publico* (ſumptu, *in foro* hanc ſtatuam ponendam curavit.

Epitaphium alterius civis Eborenſis eſt, Cæcilii Voluſiani nimirum, qui militiæ clarus armis extitit, quantum ex hac inſcriptione colligere eſt, quæ ex fundamentis templi in honorem B. Virginis Mariæ a Rege noſtro ex-

extructi reperta eſt: cumque inſpecturus accurrerem fractum jam lapidem comperi, partemque alteram muro inſertam, ut deſcribendi poteſtas non fuerit. Reliquum fragamentum hæc præferebat.

. . . CILIO Q. F. VOLVS. ÆF.
. . . COH. II. C. R. X. PROVOC.
. . . VICTORI. S. DONATO AB
. . . IMP. II. HAST. PVR. III.
. . . VEX. VIC. I. MUR. IIII.
. . . OBSI. NI B. H. IN. R. P.
. . . SVA FVNC. BORENS. CIVI
. . . OPT. ERITA EJVS IN MV-
. . . NIC. RMOR. BASI ÆNE.
D. D.

Nos ex conjectura, quæ deerant, ſupplere conati ſumus. *Q. Cæcilio, Q. filio, Voluſiano, Præfecto cohortis ſecundæ civium Romanorum, ex provocatione victori, bis donato ab Imperatore* 4. *duabus haſtis, puris tribus: vexillis, civica* (corona) *una, muralibus quatuor, obſidionali* 4. *Omnibus honoribus in Repub. ſua functo Eborenſes civi optimo, ob merita ejus in municipium marmoream* (ſtatuam) *baſi ænea* (poſuerunt.) *De-*

Decreto Decurionum

Excreſceret nimium hic commentarius, ſi harum inſcriptionum ſingula explicarem: alibi ea diſcere licebit.

DE ÆTATE, QUA CHRISTIANAM FIDEM EBORA SUSCEPIT.

ATque hic quidem Romanorum temporibus civitatis noſtræ ſtatus fuit, clarus haud dubie, quo & gloriari jure queat: at juſtius multo, quod Chriſti fidem prima, aut inter primas ſaltem Hiſpaniæ urbes amplexa ſit, ſacrisque Chriſtianorum initiata fuerit. B. enim Mancius unus e ſeptuaginta duobus Chriſti diſcipulis, ab Apoſtolis in Hiſpaniam Evangelii gratia miſſus, appulit Eboram, & de verbo Dei, fideque Chriſtiana conciones frequenter habuit: cumque gentem docilem ſua natura comperiſſet, magnos hic laboris fructus retulit; frequens enim ad eum credentium concurſus fiebat, augebaturque indies magis, magisque numerus Chriſtianorum, quos ſæpe convenire ad orationes Deo

ſun-

ſundendas, & ad Euchariſtiæ communionem corporis, & ſanguinis Chriſti, jubebat. Primus hic igitur noſtræ urbis Epiſcopus & Apoſtolus extitit. Nec in urbe dumtaxat Evangelium Chriſti promulgavit, ſed & in finitimis circumcirca locis fidei rudimenta docuit; donec Validii Præfecti ſententia, Martyrii coronam eſt conſecutus. Corporis ejus reliquiæ, extra urbis pomœria ſterquilino conditæ, fimoque, ne a Chriſtianis cultus religionis gratia auferrentur, tectæ. Quo modo abjectum, & ignoratum, annos aliquot corpus latuit, donec cives ipſi aucto jam in immenſum credentium numero, tutius agerent: quo tempore D. Mancius, rem tandem aliquando aperiendam eſſe ratus nobili in primis viro ſecundum quietem locum oſtendit; qui in prædio ſuo, quod ad hanc rem Divi nomen religioſe conſervavit, honorifice condidit. Fama vero, miraculorumque vi creſcente indies, mox Julianus Comes, ejusque conjux Julia, matrona pia, ad quos locus ille reliquiis ſacer hæreditate pervenerat, auguſtum templum, magnificumque honori illius dedicavit: ſed vetuſtate collapſum eſt, ut & turris maior pars, quæ non procul inde ſpectatur,

concidit. In hujus baſilicæ medio conditæ D. Mancii Epiſcopi & Martyris reliquiæ: ſervatæque ad ea uſque tempora, quibus Abderrahemen Maurorum Regulus, urbem noſtram, ut poſt referam, arctiſſima obſidione cinxit. Chriſtiani itaque metu ejus, qua Barbarus graſſabatur, tyrannidis in ſanctorum reliquias in Aſturum fines antea, ſalvi ut eſſent, fugientes, eo deportarunt, & in agreſti pago, qui villa nova vulgo dicitur, aſſervari hodieque ferunt, uno lapide ab oppido Methymnæ ſicci fluminis (ſic enim Hiſpani appellant) in Cænobio Monachorum, qui D. Benedicti inſtitutum, normamque ſequuntur. Hæc eo breviter narro, ut de vera urbis noſtræ religione, fide, & pietate lectori guſtum aliquem darem, qui enim plura ſcire avet, is legat horarum Canonicarum Breviarium Eborenſe, quod olim juſſu Cardin. ampliſſimi, Henrici principis Luſitaniæ concinnavi. Profecto par erat Martyrem hunc religioſius a noſtris coli; quod & primus, & ab ipſis fere Chriſtianæ fidei incunabulis ſolida hic fundamenta docendo jacerit, quæ ſane res non in parvo beneficii loco ponenda eſt.

Poſt,

Poſt, Diocletiano, & Maximiniano Imperantibus, & in Chriſtianos adeo ſæve & immaniter graſſantibus, ut imperium omne cruentum & ſanguine nobilitatum fuerit, ſi, ut par eſt, ſcriptoribus Eccleſiaſticis fides habenda, tres hac tempeſtate Eboræ cives clari, morte pro Chriſto fortiter obita, D. Vincentius ſororesque duæ Sabina, & Chriſtina, martyrio omnes incliti: in hac ipſa urbe nati, educati & inquilini eo in loco, quo hodie Sacellum humile viſitur, & ab illis nomen mutuatur: cujus tam inopis Sacellii, pro meo in patriam Divosque amore, ſæpenumero me pudet, ac ſi verum fateri volumus, Reipublicæ noſtræ intererat, ignominiæ ſibi loco ducere, multis abhinc retro annis, labente ædicula, illam non inſtauraſſe. Martyrii, & horum Sanctorum hiſtoria in Breviario illo Eborenſi, & alibi a me concinnata eſt.

EBORENSEM EPISCOPATUM PERANTIQUUM ESSE.

Catholicæ apud Eboram Religionis antiquitate jam pertractata, affirmare liquet perveterem hanc Epiſcoporum ſedem fuiſſe. Miſſo enim facto Divo Mancio, quo tempore fidei Chriſtianæ infantia erat, & exiguus credentium numerus Conſtantino Magno, Imperatore Chriſtiano, Eborenſium Epiſcopus Quintianus erat, ut conſtat ex Concilio Iliberitano, urbis Iliberorum; quæ & olim Elvira etiam dicta, penitus collapſa, & in ruinis ſepulta: tunc vero Metropolis erat; Epiſcoporumque ſedes, quæ poſt Granatam translata. Huic Concilio Quintianus adfuit, Decretisque, quæ ibi agerentur, ſubſcripſit: idque Romanis adhuc in Hiſpania imperantibus. Excepit hoc tempus Gothorum ætas, qui cum fere erant ingenio immani, & barbaro, & a Catholica fide alieni. Ad Civitatatis noſtræ ſtatum quod attinet, nihil dum comperi, ſi turres illas vaſtasque molles, quæ etiam num hodie ſpectantur, mœnibus Romani operis adjectas, excipias. Architecturæ enim non omnino rudis, facile magnum a Ro-

Romanorum ſubſtructione diſcrimen deprehendes. Ebora nihilominus difficilimis his Gothorum temporibus , Epiſcoporum ſedes permanſit. Equidem domi ſervo duas inſcriptiones literis rudi modo inſculptas: tamen quod de fidei Chriſtianæ apud nos vetuſtate locupletes teſtes ſint , magni, ut debeo, æſtimo, In altero hæc verba leguntur.

DEPOSITIO PAVLI. FAMVLVS DEI VIXIT ANNIS L. ET VNO. REQVIEVIT IN PACE D. III. IDVS MARTIAS ERA DLXXXII.

Alterius vero lapidis, quod ad rem magis, qua de agitur, pertinet, Epitaphium eſt Juliani Epiſcopi Eborenſium era Cæſaris ıↄcıııı. qui eſt a Chriſti Natali annus quingenteſimus ſexageſimus ſextus. Octo enim & triginta annis æra Cæſaris Chriſti Natalem incæpiſſe tradunt Annales Hiſpaniæ. Lapidis vero hæc eſt inſcriptio.

IVLIANVS
FAMVLVS XPI.
EPISCOPUS ECCLESIÆ
EBORENSIS.
H. SITVS EST. VIX ANN.
PLVS. MIN.
LXX. REC. IN PACE
KAL. DECE. ERA
DCIII.

Honorio primo, Pontifice Max. qui ad annum Chriſti, IↃCXIII. Eccleſiæ clavum Romæ tenere cæpit, Siſiſculus Eboræ Epiſcopus fuit. Toletano enim Concilio quarto interfuit, nomenque ſubſcripſit; quod regni Siſenandi tertio anno celebratum. Subſcripſit idem, & adfuit Toletano ſexto, regnante Chintillano. Coacta rurſum Toleti Carpetanorum octava Synodo, Receſvintho Rege, præſto fuit, Subſcripſitque Abſentius Eborenſium Epiſcopus. Ejusdem Regis anno duodeviceſimo, æra Cæſaris IↃCCLIIII. qui erat a Chriſto nato ſexcenteſimus ſexageſimus ſextus, habita Synodus eſt Emeritæ, quæ Luſitaniæ tunc Metropolis, duodecim ejusdem provinciæ Epiſcoporum præſide Proficio Metro-

tropolitano: Adfuit, & ſubſcripſit Eborenſium Antiſtes Petrus, quam Synodum, ad hanc diem typis nondum editam, calamo exaratam, & quidem antiqua manu, in bibliotheca ſervo. In duodecimo item Concilio Toletano, Flavio Eringio regnante, ſubſcripſit nomen, & interfuit Ructimundus Eborenſis Epiſcopus, ut in Conciliorum voluminibus legitur. Argumento eſt & Epiſcopatuum diviſio a Bamba Rege in undecimo Concilio Toletano facta: anno Chriſti IↃCLXXIX. Limites item quos Bamba Eborenſium Epiſcopatui attribuit, ſub Emeritenſi Archiepiſcopatu, quæ tunc Luſitaniæ Metropolis erat, his fere verbis deſignabantur, rudi illo Sæculo. „ Eborenſis Epiſcopatus termini a Cetobra ad „ Petram uſque, & Rutella uſque ad Paradam „ ſunto.

RASIS, HISTORICI ARABIS, DE EBORENSI EPISCOPATU TESTIMONIUM.

RAſis Arabs, ſive mavis, Maurus, hiſtoricus Miramolimi Regis Mauritaniæ Africæ, res in Hiſpaniæ militia geſtas monumentis conſignavit: quæ ex Arabica lingua in Luſitanicam transtulit Magiſter Maſamedus,

Mau-

Maurus & ipſe, ex eorum numero qui in Luſitania manſerunt: deſcripſit vero ſua manu Ægidius Pireſius, Sacrificus Petreani Portellii, Joannis Avoimi filii, ejus qui Marmellarium oppidum equeſtri militiæ Divi Joannis attribuit; ut & Genealogiæ liber Petri Comitis, Dionyſii Regis filii, conſtat, Tit. 36. §. 9. & Tit. 22. §. 3. de Suſanis, ubi multa de Petreanis leguntur. Quæ quidem Raſis hiſtoria, quod eſſet ſcriptor hiſtoriæ, omnisque antiquitatis, ac rerum Romanarum ignarus, fabulas ſæpe veris narrationibus permiſcet: verumtamen cum Maurorum imperium attingat, ordinem temporum ſervat, veritatisque hic rationem habuit: de Conſtantini itaque Magni ætate verba faciens, ab Imperatore illo Hiſpaniam in ſex Epiſcopatus, ſic enim vocat, quos Metropoles dixiſſe opportuit, diviſam, ſingulisque certum oppidorum numerum aſignatum refert. De quinta vero Metropoli agens, quam ille Emeritam fuiſſe affirmat, Epiſcopatui quincto (inquit) Emeritam attribuit, Pacem Juliam, Olyſipponem, Exombam, Abraniam, Conimbricam, Lamecam, EBORAM, Cauriam & Lapam. Sed licet Maurus non admodum fide dignus ſit,

pro-

proximo capite Conſtantini ætate Eborenſium Epiſcopum fuiſſe Quintianum oſtendi: utque ex Bambæ regis Gothorum Hiſpaniæ diviſione conſtat, Emeritenſi Archiepiſcopatui Ebora eſt attributa. Quæ cum ita ſint, efficitur, antiquiſſimam eſſe Epiſcoporum ſedem Eboram. Ad Hiſpaniæ vero civitates quod attinet, earumque fines, ſic idem Raſis de Pacenſi loquens: hujus limites, partim Emeritam, partim Sanctarenam attingere. In Pacenci item agro oppidum eſſe Ebrim ab antiquis appellatum, quæ hodie Ebora, cum finibus ſuis. At ille, quid ſcriberet, non intellexit. Nomen itaque miſſum faciamus, quod homo Arabs omnium rerum imperitus, ignoravit.

Romani vero in Luſitania tres Conventus fori conſtituerunt, quo finitimi, tanquam ad Coloniæ Metropolim jus petituri, & de controverſiis, quæ orirentur, diſceptaturi, convenirent, quemadmodum hodieque in Gallia forum juris publici Lutetiæ Pariſiorum, & Toloſæ conſtitutum predurat, & in Caſtellæ regno, prætorium Valliſoletanum, & Granatenſe. Luſitania itaque in tres partes diviſa, ſingulis Coloniam aſſignarunt, quo commodius fini-

ſinitimi populi conventus agere poſſent: prima Emerita fuit, quo Vettonum omnis ora, quæ Luſitaniæ pars eſt, convenerat. Pacenſis altera, quo Algarbienſes, Campenſes, & Tagi accolæ concurrerunt. Tertia Sanctaren, quo Tranſtagani Durium uſque populi conventus egerunt: quomodo fere hodie Correcturæ ſunt, intra Tagum, & Anam flumina, & Extremaduram & eorum qui trans montes accolunt. Erat itaque inter Pacenſis juris oppida, Ebora ſita, non autem in communis agri finibus; & municipum cum eſſet, ſuis legibus regebatur, non Pacenſium: niſi forte controverſiis eorum derimendis, jurique adminiſtrando eorum qui ad ſuum forum non pertinerent. Equidem non inficio fieri potuiſſe, ut cum jam omnes, qui Rom. imperio parebant, cives facti eſſent, quod M. Antonini Imperatoris ætate accidiſſe ſupra retulimus, Eborenſes tunc Pacem Auguſtam conveniſſe, ut & Olyſipponenſes Sanctarenam. At longe aliud eſt, quod Maurus narrat, in agrorum finibus ſitum habuiſſe: imo fuit cum Pacenſes & Eborenſes inter ſe de terminis adeo contenderent, ut Dacianus Hiſpaniæ Præſes, Diocletiano, & Maximiano imperantibus, finium regundorum, liti-

litiumque dirimendarum gratia venire coactus ſit, ut copioſe nuper oſtendi Epiſtola ad Bartholomæum Quebedum Canonicum Toletanum; Dacianum Eboram veniſſe docens, ubi & in vincula Martyrem noſtrum inclytum S. Vincentium, cum ſororibus, compingi juſſit.

DE EBORÆ A MAURIS CAPTÆ STATU.

CAptæ a Mauris Hiſpaniæ initium, idem Gothici imperii finis extitit. Hinc enim Sarraceni rerum in Hiſpania potiti ſunt, cujus ætatis cum omnia barbariei plena eſſent, vix memoriæ quidquam mandatum, quid Eboræ geſtum, reperias: neque ſi ſit, legere admodum eſt operæ precium. Adſcribam tamen quæ ex Raſi Arabe comperta habeo Æra Maurorum, hoc eſt, a Mahometicæ ſectæ exordio, anno CXXXVIII. qui a nato Chriſto fere IↃCCLX. Abderrahemenes, Moabiæ filius, auſpiciis Miramolini Mauruſiorum reguli in Hiſpaniam trajecit, ubi jam a Maurorum ingreſſu, regnabat Joſeph: cum quo prœlio dimicans, victum interemit: occupatis

tis locis omnibus, quibus ille imperitabat, fortunas tamen integras incolis reliquit. Jam que Mauris devictis, Hiſpali caſtra movet adverſus Chriſtianos, occupavit que Pacenſem urbem, Eboram, Sanctarenam, & Olyſipponem, totamque adeo Algarbenſium regionem. Filius Abderrahemenis fuit Abrahami nomine, qui patris caſtra ſecutus, uxores aliquot in Pacenſi urbe, feminas genere claras, formaque venuſta, reliquit: auditaque inſigni pulcritudine filiæ Joſephi, qui regno exutus in prælio nuper ceciderat, & Eboræ aſſervari in auguſto ædificio a patre extrui juſſo, Abrahami eo legationem, cum donis quantivis pretii miſit. At illa memoria repetens fortaſſe ignobili illum loco natum, & domi obſcurum, patremque ſuum victum occidiſſe, munera repudiavit: legationique minime acquieſcens, conditione illius uſuram ſe negavit: quin ſtatim cum fratre (qui Elviræ Granatenſis regni oppido, omnique illi oræ, locis que finitimis imperabat, ex pacto & fœdere cum Abderrahemene inito) rem omnem communicavit. Qui hinc gravem ſibi injuriam factam interpretatus, paratis, quantum pro re licuit, copiis Pacenſem

ſem urbem obſidionem cinctam, occupavit: Uxores hinc Abrahami cepit, tresque pediſequas, filiasque pulcherrimas probri cauſa vi conſtupravit: mox ad Sororem ſuam eas deduxit, his fere verbis compellans: Eat nunc Abderrahemenis filius, quamque tibi contumeliam parabat, eam nunc accipiat vel invitus: domumque unde venerat, revertit. Cognita mox ab Abrahami re omni, copiis inſecutus, Granatenſi urbi, quæ & illius erat ditionis, clauſum obſedit: ſed a tergo Joſephi filius incurrens, exercitum illius fuſum fugatumque cedidit, victumque illum manu cepit: at veritus Abderrahemenem regem, imperatis obſidibus, & fide publica, nunquam memorem illum fore calamitatis bello acceptæ, aut ignominiæ, nec ſibi, ſororive moleſtum unquam futurum, ſtatim emiſit. Non fugit tamen ea res Abderrahemenem patrem, qui Joſephi filium bello aggreſſus, manu conſerta ſuperavit, duos que filios cepit: ipſe fuga delapſus Toletanum in agrum ſe recepit: ubi poſſeſſionibus exutus, privatus vivere & latere dum vult, a rege Abderrahemene ſubmiſſis percuſſoribus, interfectus eſt: caput regi allatum. Hæc ex Raſi deſcripſimus, quæ

adeo

adeo obſcure dicta erant, conjectura ut opus, divinationeque videatur ; captis igitur a rege Abderrahemene Pace Auguſta, Ebora, ceterisque jam a Raſi nominatis urbibus, quas Chriſtianis ademerat, efficitur Joſepho adhuc regnante, Chriſtianis paruiſſe, liberasque fuiſſe : hinc victis Mauris ſubjectas. Extruxit itaque Joſephus ædes Eboræ : cumque regnum, ereptum iri auguraretur, Chriſtianis potius, ob fidem, & continentiam illorum, virtutes Mauris prudentioribus ſatis jam preſpectas, unicam filiam credere voluit ; cum quod feminei ſexus, & in puerili adhuc ætate eſſet, qua facere injuriam Eborenſibus non poſſet ; tutiusque ibi depoſitum aſſervatum iri putavit, quam apud Arabes ſuos, homines infidos, impuros, & incontinentes. Ex his omnibus illud etiam ſequitur, ex quo primum Maurorum opera occupata Ebora eſt, annos jam abiiſſe ſeptingentos fere & octaginta.

QUA

QUA TEMPESTATE OLYSIPPO, EBORA, ET PAX AUGUSTA A MAURIS CAPTÆ.

Miſera ſane urbis noſtræ conditio fuit ſub Arabum imperio, & ut jam dixi, cognitu ferme indigna. Unde conſtat Mauros cæli benignitate, & ſoli bonitate vehementer delectatos, ſedem hic potiſſimum fixiſſe: vix ut circumcirca locus ſit, quin Arabicum nomen, in hunc uſque diem retineat, inditum a Maurorum principibus, & Satrapis: qui inter ſe, urbe capta, agros eorum occupatos partiti erant. In his, verbi gratia, Almancor, Ben-hamorek, Benha-falk, Ben-caſed, Benha Mexi, & id genus alia nomina mere Arabica agris, vicis, & fluminibus impoſita. Atque hic quidem infelix Eborenſium ſtatus: duravitque, donec Deo Optimo Maximo viſum, armaque contra capta ſunt a regni hujus incolis, virtute induſtriaque Alfonſi Henriques Regis primi, & bellica laude inſignis: quem honoris gratia libenter nomino, adjutis. Quo tempore e ſervitute, qua annos amplius quadringentos oppreſſa urbs jacebat, tandem aliquando in liber-

bertatem vindicata, Chriſti fidem, religionemque recepit. Duartus Galbanus, qui res præclare geſtas Alfonſi Henriques litteris mandavit, quo id anno geſtum ſit, non refert: illud obiter duntaxat, oppida trans Tagum occupaſſe, Alcacarem, Eboram, & Serpam, reliquasque ad Pacenſem urbem. At Petrus Comes libro Genealogiarum Tit. 7. §. 5. annum etiam adſcripſit: Regem Vlyſipponem recuperaſſe referens Æra Cæſaris M.C-LXXXV. Menſe Octobris, qui eſt poſt natum Chriſtum, M.C.XLVII. Quod verum eſſe cum eis Annalibus didici, tum maxime ex duabus lapideis Inſcriptionibus quæ in ſumma ſacra æde Oiyſippone etiam num extant: quarum una antiquior, litterisque melius conformatis, ad eam portæ, quæ Orientem verſus ſpectat, partem interiorem, his verſibus legitur.

Tunc anni Domini, cum centum mille notantur,
Cumque quaterdenis, quatuor atque tribus,
Cum per Chriſticolas urbs eſt Ulisbona capta,
Et per eos fidei reddita Catholicæ.

Altera ad dexteram portæ præcipuæ partem

tem ſpectatur interius eademque refert: illud tamen addit, feſto die ſanctorum Martyrum Criſpini, & Criſpiniani, qui Octavo Kal. Nov. (hoc eſt, 25 die Octob.) agitur, recuperatam urbem. Extat & apud me Gothorum regum Epitoma, uſque ad Alfonſum Henriquez latine, ut tum quidem tempora patiebantur, conſcripta, cum his, anni, menſis que die mirifice conſentiens: Addit tamen feria ſexta geſtum eſſe hora diei ſexta, poſt menſium quinque obſidionem, Junio menſe a Rege inchoatam, & Octobri finitam. Hactenus de Olyſippone, dequa cum ſit omnium Hiſpaniæ urbium celeberrima, precium operæ erit hæc cognoviſſe. Ad Eboram noſtram quod attinet, idem Comes, receptam a Chriſtianis narrat, Æra Cæſaris M.CCIIII. Qui anno Chriſti nati M.C.LXVI. reſpondet: Pacem vero Auguſtam Cæſaris Æra, M.CC. Quarto nimirum ante Eboram recuperatam anno: a quo Epitoma illa nihil diſcrepat: addit tamen quorum opera occupatæ urbes, his, ut ſæcula illa ferebant, verbis.

Era M.CC. *pridie Kalendas Decembris, in noćte S. Andreæ Apoſtoli civitas Paca, id eſt, Begia, ab hominibus regis Portugalis domini Alfonſi, videlicet Ferdinando Gonſalvi, & quibusdam aliis plebeis militibus noćte invaditur, & viriliter capitur, & a Chriſtianis poſſidetur, anno regni ejus* 25.

Era 1284 *Civitas Elbora capta eſt, & deprædata, & noćtu ingreſſa a Giraldo, cognomento ſine pavore, & latronibus ſociis ejus, & tradit eam Regi Dn. Alfonſo. Et poſt paululum ipſe Rex cepit Mauram, & Serpam, & Alchonchel. Et Culvobi caſtrum mandavit reædificari. Anno regni ejus* 39.

Recepta itaque Ebora, Giraldi cognomento Impavidi opera anno Domini 1166. Alfonſo Henriquez nonum jam & trigeſimum annum, rerum in Hiſpania potito, quod regnare ſcriptor ille appellat: ducto regni initio ab æra Cæſaris M.C.LXVI. Quo tempore ſolemni Divi Joannis Baptiſtæ die, vitricum pugna vicit, & exinde regionem illam armis tenuit. Hiſtoricus vero rerum ab Alfonſo Henriquez geſtarum, regni initium ad Cæ-

Cæſaris Æram M.C.LXXVII. retulit, cum quinque Maurorum reges in Ouricenſi agro Alfonſus debellavit, idque undecimo poſt anno. Quem ſi auctorem ſequimur, recuperata Ebora eſt anno XXVIII. regni Alfonſi. Cum que res a militibus geſtæ ducibus adſcribi plerunque ſoleant, hinc factum Petrum Comitem, Epitomæ concinnatorem, Regi ſolidam receptæ Fboræ laudem adſcribere: at ego mearum eſſe partium duxi rem omnem, prout geſta eſt, referre. Sed de urbe Pacenſi, quando & Hiſtoricus ille a Comite, & Epitoma diverſa narrat, in præſens omitto.

EBORA, QUA RATIONE IN CHRISTIANORUM POTESTATEM REDACTA, RESTITUTA QUE SIT.

GIraldus ille, Impavidus cognomento, genere nobilis, regnante Alfonſo Henriquez, cum bellorum, ut fit, tempeſtatibus, rebusque identidem novis exorientibns, nobiles moribus diſſolutis eſſe ſolent, commiſſo itaque, de quo tamen nihil certi habeo dicere, aliquo fortaſſe facinore, eam Regis indi-

gnationem incurrit, ut aula excedere, Chriſtianorum que urbibus cogeretur abire, quo Regis manibus effugeret. Tranſtagum itaque fugit, quæ tum ora a Mauris tenebatur; Hiſmaro Regi, ei qui in campis Ouricis victus fuit, ſe tradens: quo quidem rege jubente, in ſylveſtribus Muri, ſic dicti, locis, copias, opeſque collegit, caſtrumque, cujus hodie, preter Giraldi nomen, nihil eſt reliquum, exædificavit, ubi cum ſuis ſe continebat, inito cum Mauris pacis foedere. Cum que rebus gerendis aptus eſſet, mox flagitioſi complures homicidæ atque proſcripti ad eum ſe contulerunt: quemadmodum ad Davidem, dum a facie Saul fugeret, ut ſacræ literæ referunt, *convenerunt omnes, qui erant in anguſtia conſtituti, & oppreſſi ære alieno, & amaro animo: & factus eſt eorum princeps.* Crevit itaque in immenſum militum uumerus: nec dubium quin hoſtiles in Chriſtianorum agros excurſiones, cum Mauris actiſſimo foedere juncti quotidie fecerint. Quare Epitoma illa Hiſtoriæ Luſitaniæ, latrones eos, & prædatores appellat. Cumque jam trans Tagum caſtra metaretur Alfonſus Rex, veritus Giraldus, ne in ſe expedi-

peditionem ſuscepiſſet, quo potiſſimum facinore in gratiam cum illo rediret, ſibique Regem demereretur, cogitare. Tandem in eam venit ſententiam, nihil Deo optimo Maximo acceptius, nihil Regi gratius, nihil denique ad nominis ſui exiſtimationem, decusque utilius a ſe præſtari poſſe, quam erepta Mauris Eborenſi urbe, aſtu & fraude potius militari, quam viribus, & ſanguine fuſo tot Chriſtianorum, quibus expugnatio illa, ſi aperto Marte, armiſque res gereretur, conſtaret. Quæ dum animo conſilia verſat, Mauris jam uti familiarius, viasque urbis exitusque inveſtigare ſtudioſius, cuſtodias explorare. Et quamquam non ſatis illi fiderent Mauri, illo præſertim tempore, quo de Regis expiditione rumor increbuerat, ſuſpectarentque Giraldum, metu ancipiti hærere, &, ut de Davide Philiſtæi, hæc fere in vulgus ſpargere: *Quomodo aliter poterit placare dominum ſuum, niſi in capitibus noſtris?* Nihilominus, quæ ad rem, quam moliebatur, eſſent neceſſaria diligenter Giraldus adornabat. Cum que campeſtri loco, pauloque editiore ſita ſit Ebora, ut nuſquam collium obtentu inſidiæ tendi queant, niſi ad

D,

D. Benedicti, ideo turrim ibi Mauri excitarunt, qua tanquam e ſpecula nota oppidanis ſigna darent. Hanc primo occupare in animo erat Giraldo. Cognito itaque Maurum duntaxat cum filia ibi excubare, noctu cum paucis militibus ſeorſim inter duos colles ſe abſcondit: juſſit que reditum ſuum præſtolerentur, vel, ſi res poſtularet, dato ſigno extemplo advolarent: ipſe vero incertos eventus nihil reveritus, ſed, quod illi cognomen datum erat, animi impavidus, recta ad turrim contendit, ſudes, perticasque ferens præacutas, quibus, parietum eas foraminibus infigens, ad feneſtram conſcenderet: nec enim niſi ſcala demiſſa aditus ad eam patebat: ut que excubantium oculos falleret, ramis ſe virentibus induit. Acceſſerat jam proxime turrim, ſed non ex adverſo feneſtræ, nocte intempeſta: & Dei benignitate commodum jam Maurus ſtatione vigiliaque decedens, cubitum conceſſerat, filia excubare juſſa: quæ (ut imbecillis eſt ille ſexus) parum ſolicita quid rerum gereretur, dormitans feneſtræ limini incumbabat, & quieti ſe ſomnoque dedit. Lætus itaque bene gerendæ rei occaſione oblata Giraldus, exutis,

quibus

quibus ſe accinxerat, ramis arborum, perticis conſcendit, puellamque ſomno appreſſam, continuo arreptam præcipitavit, ut ne clamorem quidem edere, patremque excitare mortua potuerit. Turrim itaque ingreſſus & Maurum, qui altum ſtertebat, enſe obtruncat, ſpecula que potitus eſt. Cumque intempeſta nox eſſet, ut nullo adhuc ſigno ſociis dato, ad ſuos per tempus accedere poſſet, Mauri cæſo capite, & filiæ, utrumque manibus geſtans accurrit, animoque addito, & felici omine victoriæ oſtenſo, rei bene gerendæ opportunitatem prædicabat. Una itaque omnes ad turrim advolant, cum aurora nondum illuſceret, ignem quam primum in ſumma ſpecula excitant, dato oppidi vigilibus ſigno, eum agrum, in quo nunc B. Virginis ædes ſacra (vulgo ab incolis, do Spinheiro, vocatur) frequentatur, Chriſtianorum incurſionibus infeſtari. Juſſit itaque ſuorum aliquot circumcirca facto agmine curcitare, ſtrepitumque, qui audiretur, edere. Vigiles continuo oppidanos ad arma convocare: & cognito exiguas ibi Chriſtianorum turmas volitare; excurrendi eos, debellandique cupiditas

ditas inceſſit. Egreſſi itaque præpropere, nullo ordine, ac patentibus urbis portis, nec ita longe progreſſis oppidanis, Giraldus urbem invaſit, & obſcuræ noctis obtentu, tumultu, ut fit, exorto, vigiles cuſtodesque portarum hoſtes eſſe ne ſuſpicabantur quidem, donec res ipſa declaravit, vi & ferro graſſantibus noſtris, cæſis primum vigilibus, cuſtodibusque portarum, quibus rurſum ſuorum præſidio munitis, reliqui vicatim diſcurrere & obvios quouſque obtruncare, paucos licet, quod & maior pars ſepulta ſomno jaceret, alii urbe egreſſi eſſent: in oſtiis, quæ peſſulo munirentur, obicem objicere, nec vel edibus egredi inquilini ipſi poſſent. Sic urbem diſcurrendo obire. In aliorum januis per annulos quibus trahuntur fores, vectes exiguas, quas eo conſilio plures attulerant, trajicere ne domibus egreſſi patresfamilias, exorto clamore advolare, armisque ſumptis gregem facere poſſent. Ea fuit rei geſtæ feſtinatio, tamque prudens conſilium, ut cum jam ad arma clamatum eſt, urbs a noſtris occupata teneretur. Urbe egreſſi cives, audito armorum ſigno, turmam perſequi ceſſant: retro que unde venerant, redeunt: ſed

ſed in urbis portis male a noſtris accepti ſunt: neque cognita, ingredi nihilominus conati, repulſi tandem ſunt, ſuorum facta jactura. Turma anim Chriſtianorum a tergo eos adoriri, ut utrimque domi foresque hoſtilibus armis premerentur. Cumque tenebroſum adhuc eſſet, ſole nondum exorto, & ut fit in tumultu, rebusque ſubitis, omnia re ipſa maiora viderentur, abjectis armis, terga vertentes, fugam fecerunt. Noſtri inſequi pavidos fugientesque detrectant; urbis cuſtodiæ potius intenti. Rebus jam ex animi ſententia geſtis, atque compoſitis, Giraldus gaudio exiliens urbem militibus diripiendam dedit, a cæde modo temperarent. Pronum id ſuis, quod vix Mauri, qui arma contra ferrent, reperirentur, ejectis urbe aliis, aliis contrucidatis, non paucis domi ſuæ clauſis, & quis eos exitus maneret incertis, efferre domo pedem non auſis. Direpta jam urbe, vitam, veſtesque, nec quidquam victis aliud Giraldus indulſit. Diffugerant itaque plurimi, plerique ſe Chriſtianorum poteſtati clementiæ que dediderunt: & ad Emmanuelis Regis uſque tempora, cum regno omni Luſitaniæ ejecti Mauri ſunt, perdura-

ra-

rarunt. Miſſo mox ad Regem Alfonſum legato, de capta Ebora lætum ipſi nuncium attulit: rogare, urbem in ſuam poteſtatem recipiat: ſibi, facinorumque ſociis ignoſcat. Laudare ·itaque Rex, libenterque accipere lætum nuncium, legatosque benigne amplexus, gratiam ſe habere oſtendit. Ad urbem vero quod attinet, non eſſe, cujus eam præſidio potius committeret, quam qui eam virtute eſſet conſecutus. Sic Ebora in Chriſtianorum poteſtatem venit, hic primus vindex & aſſertor Giraldus: cujus gratia hodieque in Clypei inſignibus urbs præfert equitem cataphractum, equo vectum, ſtrictum enſem geſtantem: duo item capita, viri unum, alterum puellæ. Sunt vero, qui hiſtoriæ ignari, Divum Jacobum eſſe fingant, Mauros trucidantem, alii Eborum, neſcio quem, & Eborinum comminiscuntur, alii alias aniles fabulas venditant: ſed ut narravi, res omnis geſta eſſe creditur.

EBORA

EBORA RURSUM EPISCOPORUM SEDES CONSTITUTA, ET QUIS PRIMUS EBORENSIUM EPISCOPUS.

Urbe a Chriſtianis recepta ſtudioſe operam dedit, qua erat pietate Alfonſus Rex, priſtina Epiſcoporum ſedes, ut antea, fieret Ebora. In anniverſariorum templi hujus libris, primum, ab urbe Chriſtiano juri reddita, Epiſcopum fuiſſe comperi Paium: cujus corpus conditum eſt ad Divi Joannis Baptiſtæ altare, quod nunc corporis Chriſti Euchariſtiæ ſacrum eſt. Decreta Eccleſiaſticorum beneficiorum tulit: & annuis Epiſcopatus reditibus in tres portiones diviſis, duas uſui ſuo, tertiam canonicorum corpori attribuit. Templum item hoc erexit, jactis fundamentis XXII. Maii, Æra Cæſaris M. CC. XXIIII., qui erat ab ortu ſalvatoris noſtri carne inducti milleſimus centeſimus & octageſimus ſextus, captæ vero urbis, ſeu potius receptæ, annus viceſimus. Primum itaque lapidem poſuit ſub baſi altaris S. Mancii, quod hodieque ante ſacellum viſitur. Interea dum ædes ſacra extruitur, ſacris

cris operabatur in ædicula vicina ei uſui conſecrata: quæ poſt urbis Curia fuit, ubi forenſes actiones agerentur: & haud ſcio quo jure profano uſui ei, qui a ſecretis eſt Reipubl. relicta eſt, cum multa ibi ſepulcra ſint eorum, qui bona fortunæ ex teſtamento Eccleſiæ legarunt. Alter Epiſcopus Severus fuit, qui primus ibi canonicorum Decanus fuerat: cujus mentio in quadam fori urbis hujus conſuetudine adhuc exſtat. Hinc continua ſerie Epiſcopi creati ad annum uſque Domini M.D.XLI. quo Joannes tertius ejus nominis, Luſitaniæ Rex a Paulo 3. Pont. Max. impetravit, nova ut Metropolis fieret, manetque hodie. Primus ejus Archiepiſcopus eſt, ſitque precor quam diutiſſime, Henricus Cardin. infans Portugalliæ.

DE PRIMA ORDINIS MILITARIS, QUÆ HODIE AVIS APPELLATUR, APUD EBORAM ORIGINE.

CHriſtianis jam Eborenſi, ut dixi, urbe potitis, quod ſitu, naturaque aptus locus videretur Mauris debellandis, placuit Regi caput hic, magiſtrumque equeſtris militiæ,

quæ

quæ in Caſtellæ regno Calatravenſium, in noſtro vero Aviſenſium nuncupatur, conſtituere, eo conſilio, ut inde crebris excurſionibus fidei noſtræ hoſtes acerrimos, pro viribus paulatim expellerent. Confirmavit militarem hunc ordinem Aviſenſium, Eboræ agentium, miſſo diplomate Innocentius tertius, qui Cæleſtino ſucceſſit, Pontificatus anno quarto, Chriſti vero nati M.CC.IV. regnante Sanctio, qui Alfonſo Henriquez parente mortuo, regnum hæres proxime excepit. Sedes horum militum, qui Gallica voce, *Freres*, hoc eſt, fratres dicti, ubi hodie locus ille Freiria appellatur, & in ipſa urbis arce, quæ muro, & turribus ab urbe ſecluſa erat: ut etiam num hodie apparet in ſitu ædium Didaci Caſtri, urbis noſtræ Tribuni militum. Juxta ædes item Comitis Portalegrii ſacellum tenebant, Divo Michaeli Archangelo ſacrum, ubi ſtatis horis res divina peragebatur. Atque hæc quidem Ordinis hujus militaris apud Eboram origo, duravit que ad tempora uſque Alfonſi tertii. Tres vero Eboræ Magiſtri Equitum fuiſſe memorantur. Primus Ferdinandus Roizius Montellus, ſummæ vir auctoritatis:

cui

cui Alfonſus Henriquez Rex Maſaram oppidulum, Mauris ademptum donavit. Alter frater Gandiſalonis Viegas. Tertius Alfonſus Anenſius, quo Magiſtro equitum Aviſium milites commigrarunt, quo proprius a Mauris abeſſent, aut ut citius debellare eos poſſent, vel alia quavis, quæ regi placeret, cauſa.

EPILOGUS.

HActenus de Fboræ antiquitatibus hæc dicta ſufficiant: nec me fugit, eſſe & alia ſcitu non indigna, ſed quod ea in annalibus Regum, Privilegiis, & Fori conſuetudinibus urbis noſtræ legantur, prudens prætermiſi. Parui itaque, & morem vobis geſſi, viri ampliſſimi: quare finem faciam, adjecta tantum coronidis vice inſcriptione, quæ in templi columna legitur, in S. Crucis ſacello: quod ad rem faciat, urbis nimirum ſplendorem, civiumque frequentiam oſtendens. Alfonſus enim Luſitaniæ Rex quartus, Soladenſe prælium commiſſurus, centum equites, & mille pedites Ebora eduxit ad pugnam. Titulus autem latine ſic habet.

Æra

Æra M. CCC. LXXVIII. *Rex Maurorum Aben-Amarinus, tranſmarinarumque regionum, viribus ſuis fretus & opibus ciſmarina aggredi armis cœpit, cum Forra regis Tuneti filia, ut Chriſtianos debellaret, funditusque deleret: Tariſam, (quæ Tarteſſus veterum putatur fuiſſe,) obſidione cinxit militarium copiis innumeris.*

Rex itaque Caſtellæ Alfonſus, ratus, quod res eſt, ancipitem eſſe bellorum aleam, legatione ad Alfonſum 4. Luſitaniæ Regem ſocerum ſuum miſſa, auxiliares copias poſtulavit. Qui nihil cunctatus, præſens ipſe, omnibus ſubſidiis ſuppetias tulit. Terminos itaque regni ſtatim attigit, ſuoſque pene ſubſequi juſſit. Ebora centum equitum turmam, cohortem vero mille peditum evocavit, Gundiſalvo Stephano Carvoero ſigna ferente. Commiſſum prælium cum Mauris Granatæ regem Luſitaniæ Rex adortus eſt, Caſtellæ Rex Aben-Amarinum, Deique Optimi Maximi benignitate, Maurorum vix cladis nuncius effugit; ſed ad internecionem cæſæ ſunt, noſtrorum opera, innumerabiles hoſtium copiæ, Reges Aben-Amarinus, &

Grana-

Granatenſis fuga ſalutem quæſierunt. In tentoriis Regis Aben-Amarini magna auri vis & argenti in prædam Caſtellæ regi ceſſit. Interfecta & Forra, multæque adeo matronæ ex opulentioribus, Maurorum & pediſſequæ. Filius item Aben-Amarinus captus, conſobrinus, & nepos. Deus itaque pro tot, tantisque in Chriſtianos collatis beneficiis, ſit benedictus in ſecula Amen.

SCHOLIA
JACOBI MŒNETII VASCONCELLI
IN QUATUOR LIBROS RESENDII.

IN vita Andreæ Reſendii, in Ode ad Coclenium, *Phoſphorus igneus*, hoc eſt, Lucifer Stella. Martialis libro octavo, epigrammate vigeſimo primo ad Luciferum.

Phoſphore redde diem, quid gaudia noſtra moraris?
Cæſare venturo, Phoſphore redde diem.

LIBER PRIMUS,

Pagina prima, linea 4. *Aſſerit Plinius.* Libro videlicet tertio, capite primo, his verbis. ,, In univerſam Hiſpaniam Marcus Varro perveniſſe Iberos, & Perſas, & Phœnicas, & Pœnos tradit. Luſum enim Liberi patris, aut Lyſam cum eo bacchantes, nomen dediſſe Luſitaniæ, & Pana præfectum ejus univerſæ. ,,

Pag. 2. lin. 1. *Alii Luſum, non hominem, ſed ludum potius, ſeu Luſionem interpretantur.* Marcianus Capella libro ſexto, qui de Geometria inſcribitur in ea fuit ſententia, ubi ita tradit agens de Luſitania. *Cui nomen fabula a Luſu Liberi patris, vel cum eo bacchantium ſociavit.* Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluvium a Luſitaniæ vocabulo cognominari, hiſce verbis. „ Hæc quoque cognominis ſui „ fluvio permeatur, licet eam Tagus quo- „ que arenis illuſtret auratis.

Eadem pag. lin. 8. *Nec deſunt, qui pro Lyſa, Lyſſam reponant.* Fuit in ea ſententia Sigiſmundus Gelenius in obſervationibus in Plinium libro tertio, capite primo.

Ead. pag. lin. 22. *Suppoſititius Beroſi auctor intellexit.* Joannes Annius in libro de Regibus Hiſpaniæ, capite vigeſimo.

Pag. 3. lin. 11. *Ut in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero.* In ſexta actione, quæ incipit, *Venio nunc ad iſtius, quemadmodum ipſe appellat ſtudium*, non longe a fine orationis: ejus autem verba ſunt hæc. „ Ariſtæus, qui, ut Græci ferunt, Liberi filius inventor olei fuit.

Ea-

Eadem pag. lin. 16. *Unde ipſe etiam Bacchus Lyſius cognominatus eſt*. Pauſanias in Bœoticis circa medium libri noni, dum Thebanæ urbis antiqua monimenta enarrat, ita ſcribit. ,, Theatro proxima eſt Liberi patris ,, ædes cognomento Lyſii. Cognominis cau- ,, ſa, quod cum olim captivos complures ex ,, Thebanis vinctos Thraces abducerent, ,, eos cum ad Haliartiorum fines ventum eſ- ,, ſet, vinculis ſolutos dimiſit, moxque illis ,, Thracas ſomno oppreſſos occidendos præ- ,, buit. ,, Hæc ille. Aliqui vero credunt a diſſolvendis, & enervandis animis, quod ex vini copia accidere ſolet: vel quod curis liberos eos reddat ita Bachum fuiſſe appellatum.

Pag. 5. lin. 1. *Stephanus autem in libro de urbibus*. In dictione *Belitani*. Nec mirum eſt in hoc erraſſe Stephanum, utpote Græcum ſcriptorem, & qui Hiſpaniæ ſitum, ac urbes, minime ipſe peragraſſet, quod alios quoque Græcos decipit, teſte Polybio.

Extat etiam ſimilis error apud eundem Stephanum in dictione *Luſitania* dum eam aſſerit partem eſſe Bæticæ, cum ulterior Hiſpania in duas provincias diviſa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Luſitaniam, quod o-

 biter

biter admonere volui, ne ejus auctoritas quemquam decipiat. Hoc Reſendius etiam animadvertit.

Pag. 6. lin. 7. *Strabo enim.* Vide Strabonem libro tertio pag. 103.

Pag. 9. lin. 10. *Ptolemæus.* Libro ſecundo ubi agit de Luſitaniæ ſitu.

Pag. 10. lin. 23. *Ante annos quadraginta &c.* Hæc de Artabro promontorio tam diffuſe tradita mihi ſemper ſupervacanea ſunt viſa: quia meo jadicio, neque Pintianus, neque ipſe Reſendius exacte ſenſum Plinii hoc in loco ſunt aſſequuti. Unde accidit, ut ejus verbis vim inferre ſint conati. Plinius enim, cum prius de Celtico, ſeu Nerio promontorio libro 4. capite 20. verba feciſſet, & a Minio, ac Limia fluviis ad Durium perveniſſet: tum demum de Luſitania agere cœpit in ipſo vigeſimo capite, cujus initium eſt: *A Durio Luſitania incipit.* Nec aliquid eorum, quæ mox ſequuntur, ad Nerium promontorium pertinere poteſt. Miror autem tam inſignes viros non advertiſſe Celticum promontorium nunquam apud Geographos Artabrum appellari, ſed ſemper Nerium, aut Celticum, quanvis omnes conſentiant jux-

juxta illud Artabros populos, ſeu Artotrebas vel Arotebras habitare. In eo etiam decepti ſunt quod crediderint Nerium frontem eſſe Hiſpaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigeſimo aſſerat, frontem Hiſpaniæ tribus effici promontoriis, videlicet Oliſiponenſi, Sacro, & Junonio, ita ut Sacrum e media prope fronte erumpat. Certum eſt etiam Oliſiponenſe, ſeu Artabrum, cœlum, terras, & maria diſterminare, ut tradit Plinius. Nam quemadmodum Junonium, ſeu Calpe auſtrale, & occidentale latus Hiſpaniæ dividit, ita magnum, ſeu Oliſiponenſe, vel Artabrum frontis occidentalis eſt terminus, & ab eo ſeptentrionale latus incipit, quanvis ad occaſum etiam aliquantulum vergere videatur uſque ad circuitum Nerei promontorii, a quo penitus ad ſeptentrionem terra convertitur, ut Pomponius Mela tradit libro 3. cap. 1. Quod ut facilius intelligatur, expendantur verba ejuſdem Pomponii libro ſecundo, capite ſexto, quæ ſic habent. „ Luſitania Oceano tantummodo objecta eſt, „ ſed latere ad ſeptentriones, fronte ad occaſum, ex quibus aperte conſtat ea littora, quæ a promontorio Oliſiponenſi, uſ-

„ que

,, que ad Minium amnem extenduntur, latus ſeptentrionale Luſitaniæ efficere. Quæ vero a Celtico, ſeu Nerio ad Gallicum Oceanum tendunt, latus ſeptentrionale Hiſpaniæ totius, non autem Luſitaniæ conſtituunt. ,,

Pag. 13. lin. 5. *Oppidum, & flumen Æminium &c.* Æminium Ptolemæo oppidum eſt in Luſitania, Plinio oppidum, & flumen libro 4. cap. 21. & 22. Fit etiam illius mentio ab Antonino in Itinerario, cum illud iter deſcribit, quod ab Oliſipone Bracaram ducebat. Fuit autem Æminium eo loci ubi hodie eſt oppidum dictum vulgo Agatha, ſeu Agueda, quod ſtumine ejuſdem nominis alluitur, & recepta hac ſententia, in qua etiam fuerunt Vaſæus, & Barrerius, emendari debet codex Antonini hoc ordine: *Conimbrica Æminium quadraginta millia paſſuum, Talabricam decem millia paſſuum.* Eſt autem Conimbrica oppidum antiquum, quod dirutum cernimus, & vulgo Condexa vetus dicitur. Talabrica vero fuit prope oppidum maritimum, quod hodie Aveiro dicitur, & ſic bene quadrat paſſuum numerus a me reſtitutus. Nam a Condexa Agatham ſunt decem circi-

circirer leucæ, & ab Agatha Talabricam duæ cum dimidia. Erat autem in codice Antonini numerus tranſpoſitus, & præpoſtere mutatus. Hinc apparet rejiciendam eſſe illorum opinionem, qui exiſtimarunt idem eſſe oppidum Æminium, & illud quod hodie Conimbrigam, ſeu Colibriam appellamus, & eundem fluvium Mundam, & Æminium. Nam ut cætera argumenta brevitatis cauſa omittam, id aperte Plinianis verbis repugnat, qui in allegato cap. 22. libri quarti cum prius Æminium flumen, & oppidum nominaſſet, ſtatim hæc verba adjecit. ,, A Durio Tagus ducentis millibus paſſuum, interveniente Munda.,, Præterea habeo apud me codicem vetuſtiſſimum, cujus ſæpe mentionem faciunt Vaſæus, & Reſendius, qui inſcribitur Chronica Gothorum. Ubi inter cætera, quæ geſta fuiſſe narrantur ab Alphonſo quarto Ordonii filio, cognomento magno, hæc ad verbum ſcripta ſunt.

,, Multos quin etiam inimicorum termi-
,, nos acquiſivit Rex iſte: cepit namque
,, caſtrum, quod dicitur Nazan. Antenſam
,, vero pace acquiſivit. Conimbriam ab ini-
,, micis poſſeſſam hereditavit, & ex Gallæ-

,, cis

,, cis poſtea populavit. Multa quoque alia ,, caſtra ſibi ſubjecit. Ejus tempore Eccleſia ,, crevit, regnumque ampliavit. Urbes quo- ,, que iſtæ a Chriſtianis populantur : ſcilicet ,, Bracharenſis , Portugallenſis, Æminienſis, ,, atque Lamecenſis. ,, Hactenus ille. Ex cujus verbis aperte colligitur Æminium, & Conimbriam diverſas fuiſſe civitates , & ex conſequenti Mundam , & Æminium diverſa flumina.

Pag. 29. lin. 1. *De Vettonibus &c.* Florianus Campenſis libro 2. cap. 10. ait Vettones a Beronibus corrupto vocabulo denominatos fuiſſe, & eorum regionem , quæ Luſitaniæ pars erat , fuiſſe figura triangulari , ſeu triquetra , ita ut latus ſeptentrionale inciperet ab eo loco, quo Piſorga fluvius Durio miſcetur , uſque ad XX. M. Paſſuum , ſeu quinque leucas infra oppidum vulgo dictum Fermoſel , quod ad ripas ipſius Durii ſitum eſt, intra terminos antiquæ Luſitaniæ, ubi viginti ſex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum vero latus a dicto oppido Fermoſel per Rodericopolin , & Caparam uſque ad Anam fluvium, quo Luſitania a Bætica dividitur , extendit. Latus vero o-

rien-

rientale deſcribit a flumine Ana, uſque ad Durium, ubi Piſorgam excipit, ducta linea per eum tractum, in quo eſt oppidum dictum hodie Villa Nova de la Serena, ita ut includeret hæc regio intra fines ſuos Salmanticam, Bletiſam, Fermoſel, Beiar, Rodericopolin, ſeu Merobrigam. Licet aliqui putent Merobrigam, ſeu Mirobricam eſſe oppidum vulgo dictum Guadramiro: Civitatenſem autem, ſeu Rodericopolin eſſe Auguſtobricam. Vide Vaſæum tomo primo, capite decimo.

Pag. 59. lin. 1. *Cetratos pugnare pedites &c.* Cetram nonnulli crediderunt eſſe illud ſcuti genus, quod vulgo Adargua dicitur, inter quos fuere noſter Reſendius, & Ambroſius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum opinioni aperte refragatur locus Silii Italici libro tertio, ubi ita canit.

Fibrarum & pennæ, divinarumque ſagacem
Flammarum miſit dives Callæcia pubem,
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra,
Ad numerum reſonas gaudentem plaudere Cetras.

Cum enim Cetras reſonas, hoc eſt, tinnitum,

tum, & ſonitum edentes vocet, manifeſte innuit eſſe illa parva ſcuta, quæ Bluqueria dicuntur ex ligno fabrefacta, atque ære contecta, quæ clariſſimum ſonitum inter ſe colliſa edunt, ad quem (veluti Siſtris olim Corybantes) Hiſpani milites tripudiare ſolebant, quod coriaceis illis, & maioribus ſcutis, ſeu parmis nequaquam convenire poteſt. Adſtipulatur huic ſententiæ imago ipſius Hiſpaniæ, ſeu effigies, quam idem Ambroſius Moralis apponi curavit in principio operis ſui, quæ altera manu Jacula, & Cetram, hoc eſt Bluquerium, altera vero ſpicas gerit.

LIBER TERTIUS.

Pag. 215. lin. 1. *Item ab Oliſipone, &c.* Videtur Antoninus propter Emeritenſis Coloniæ dignitatem, quæ ejus tempore in Hiſpania fere principatum obtinebat, complura itinera ad eam ducentia ex diverſis locis deſcribere voluiſſe, inter quæ tria ab Oliſipone commemorat, duo per extrema latera, & ita longiora, tertium vero quaſi medium, & compendioſum. Sunt autem hoc loco exemplaria mire depravata.

PRI-

PRIMUM ITER ITA EMENDARI DEBET.

Ab Oliſipone Emeritam M. P. 212. vel 208. Sic

Equa bona	M. P. 12.	Couna.
Cetobrica	M. P. 12.	Setuval.
Ciciliana	M. P. 12.	Agualva.
Malceca	M. P. 8.	Marateca.
Salacia	M. P. 20.	Alcacer.
Ebora	M. P. 40.	Evora.
Ad Anam fl.	M. P. 60.	Gudiana por Badajos
Evandriana	M. P. 12.	Talavervela.
Emerita	M. P. 36.	Merida.

Sunt M. P. 212. Forſ. 208. Leucæ autem 33.

SECUNDUM ITER ITA LEGI ET EMENDARI DEBET.

Ab Oliſipone Emeritam M. P. 212. fors. 210. Leucæ vero quinquaginta tres, in hunc modum.

Hierabrica M. P. 30. Povos.

Sca-

Scalabi	M. P. 22.	Santarem.
Tubucci	M. P. 32.	Abrantes.
Fraxinum	M. P. 32.	Alpalhaõ.
Medobriga	M. P. 30.	Aramenha.
Ad ſeptem Aras M. P. 14.forſ. 16.		Açumar ou Alegrete.
Plagiaria	M. P. 20.	
Emerita	M. P. 30	

TERTIUM ITER SIC EMENDANDUM EST.

Ab Oliſipone Emeritam M. P. 186. vel 196. In hunc modum.

Aritio prætorio	M. P. 28.	Benavente.
Matuſaro	M. P. 50.	Ponte de Sor.
Elteri	M. P. 20.	Alterdochaõ.
Ad ſeptem aras forſ. 38.	M. P. 28.	Açumar ou Alegrete.
Budua	M. P. 12.	Noſſa S. de Betove.
Plagiaria	M. P. 8.	
Emerita	M. P. 30.	

M. P. 186. vel 196. Leucæ vero 46. & dimidia vel. 49.

Et ita compendioſum hoc iter brevius erat ſpa-

ſpatio ſedecim P. M. quæ leucas quatuor conſtituunt.

Suſpicor etiam Antoninum deſcribere voluiſſe aliud iter a Salacia Oſſonobam, cujus manſiones omnino deſunt, niſi pro Salacia Balſam reponamus, ut numerus ſedecim M. P. recte quadret, licet mihi non fiat veriſimile, tam exiguum locorum intervallum pro itinere eſſe computandum.

URBIUM CIVITATUM ET OPIDORUM NOMINA LATINA, ET VULGARIA.

Forum Limicoum	Ponte de Lima.
Bretolæum	Viana de caminha.
Næbis	Neiva.
Bracara Auguſta	Bragua. Colonia.
Aquæ Flaviæ	Chaves.
Concia ſeu Contium	Miranda de Douro.
Calem	O Porto.
Lama & Lameca	Lamego.
Lancobriga	A Feira.
Talabrica	Aveiro.
Æminium	Agueda ubi etiam flumen.
Conimbrica	Condeixa a Velha.

Ebu-

Eburobritium	Evora de Alcòbaça.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis ſeu Julium præſidium	Santarem.
Ierabica	Povos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Olyſipo felicitas Julia	Lisboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhaõ.
Igædita	Idanha Velha, a Guarda.
Amæa	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad ſeptem Aras	Açumar ou Alegrete.
Elteri	Alter do chão.
Matuſarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benavente.
Equa bona	Couna.
Cetobrica	Setuval.
Ceciliana	Agualva ou Agoa de Moura.
Malceca	Marateca.
Salacia urbis Imperatoria	Alcacer do ſal.
Ebora liberalitas Julia	Evora.
Calantica	Arraiollos.
Cællium	Ceice junto de Thomar.

Sci-

Seilia	Seire.
Saurium	Soure.
Nova Civitas Aaruccitana	Moura.
Helvii	Elvas.
Serpa unde populi Serpenſes	Serpa.
Pax Julia	Beja.
Myrtilis Julia	Mertola.
Merobrica	Santiago de Cacem.
Lacobriga	Lagos.
Portus Annibalis	Villa nova de Portimaõ ou Alvor.
Oſſonoba	Eſtoi prope Pharum.
Balſa	Tavilla.

POPULORUM NOMINA, SEU PROVINCIARUM, IN QUAS LUSITANIA DIVIDITUR.

Turdetani populi, qui hodie Algarbienſes inter Anam fluvium, & Oceanum uſque ad Pacem Juliam extenduntur, ita ut etiam Orichii campum occupent. *Algarves, & Campo de Ourique.* Luſitani dicuntur proprie & peculari nomine, illi, qui Turdetanorum la-

latus Septentrionale contingunt, & a Celticis ſeu Helviis uſque ad Cetobricenſes, & Oliſiponenſes, per Eborenſes, & finitimos populos extenduntur. Vulgo *Entre Tejo, & Guadiana.* Peſures ſeu Pæſuri, ultra Tagum per Herminios montes uſque ad Cudam fluvium incolunt. *Comarca de Covilham & ſerra da Eſtrella.* Tranſcudani populi qui ultra fluvium Cudam, hodie Coam inhabitant. *Riba de Coa* vulgo. Barbarii ſtatim poſt Luſitanos a Cetobrica uſque ad mare collocandi ſunt, ubi etiam Barbarium promontorium. Turduli populi a Durio uſque ad Mundam pertinent non procul a mari, qui tractus hodie *Beira* dicitur. Bracari Populi ſunt, qui a Minio uſque ad Durium incolunt. Et ideo Interamnenſes appellantur. *Antredoraminho.* Aquiflavienſes Populi ſunt, qui ultra Bracaros ad Orientem ſolem & verſus Septentrionem extenduntur uſque ad Brigantium & Mirandenſem civitatem juxta Durium ſitam, & *ultramontani* vulgo dicuntur, ibique maxima eſt Luſitaniæ latitudo, *Tralos montes.*

FLU-

FLUVIORUM NOMINA.

Anas fluvius	Godiana.
Avus	Fluvius Ave.
Minius	Minhò.
Tagus	Tejo.
Callipus	Sadam.
Durius	Douro.
Limia ſeu Lethe	Lima.
Vacua	Vougua.
Munda	Mondego.
Tamaca	Tamaga.
Cuda	Coa.
Ozecarus	Zezere.
Subus	Sor.
Ancus	Eluvius de Soure.
Seilia	Seire. Eſt etiam oppidum.
Æminium	Fluvius d'Agueda. Eſt & oppidum.
Næbis	Neiva Fluvius. Eſt & oppidum.
Celandus	Fluvius de Greſóes.
Cadavus	Fluvius Cavado inter Fam & Spoſende.

	ſende.
Malceca	Marateca Ribus, & oppidum.
Ciciliana	Agualva, ou agoa de Moura.
Naban	Fluvius qui Tomarium interfluit.

LIBER QUARTUS.

Pag. 243. lin. 11. *Dicitur Ardiburi poſuiſſe Lacobrica ſeptem &c.*

In chronico, quod Wandalia inſcribitur, cujus auctor fuit Albertus Krantz libro primo capite vigeſimo, fit mentio Ardaburi ducis rei militaris peritiſſimi, tempore Valentiniani imperatoris. Conſtat autem ex ratione temporis eundem fuiſſe illum, & hunc, quem Baptiſta Mantuanus Ardiburem nominat.

Pag. 276. linea 1. *C. Minucius &c.*

Hæc inſcriptio mihi omnium, quæ hactenus in Luſitania repertæ ſunt, digniſſima ſemper eſt viſa, quæ in hominum notitiam devenire, & a Luſitanis perpetua memoria conſervari deberet. Continet enim pium quodam,

dam, & illuſtre facinus cujuſdam militis Luſitani, cui (quantum ex confractis literis conjicere licet) Ebutio nomen fuit, a quo Caius Minicius tribunus militum qui a ſuis pro mortuo derelictus fuerat, ſervatus, & omnibus humanitatis officiis excultus fuit. Quod exemplum in hoſte tam rarum, tamque admirabile eſt, ut gens Luſitana non minus Ebutii pietate, quam Viriati victoriis gloriari merito poſſit.

Unde Minicius ipſe, ut virum fortem decuit, & Romano nomine dignum, tam inſignem Luſitani viri virtutem, cum ſumma pietate conjunctam, memorabili etiam grati animi exemplo, quantum in ipſo fuit, celebrare, & ad perpetum hominum memoriam conſervare ſtuduit.

Colligitur etiam ex hac inſcriptione, id quod apud eruditiſſimos viros hactenus incertum erat, quo loco videlicet commiſſa fuit ea pugna, in qua Viriatus Claudium Unimanum cum univerſo exercitu fere uſque ad internitionem profligavit. Quis enim jam dubitet in Orichienſi campo non procul ab eo loco ubi cippus hic viſitur prælium fuiſſe commiſſum.

Pag. 283. lin. 6. *Callipolin.*

Simili nomine vocatam urbem in Calabria tradit Pomponius Mela libro ſecundo capite quarto. Plinius etiam libro capite duodecimo, ubi Cycladas inſulas euumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionyſiada a vinearum fertilitate, alii Siciliam minorem appellabant. Quod ſi ob amœnitatem, & ſitus pulchritudinem, tam ſpecioſum nomen oppida, & urbes ſortiri queunt, merito noſter Reſendius Vizoſam Amœnam, ſeu Callipolin nominavit.

Pag. 288. lin. 1. *Nominis Endovellici cauſam, & originem &c.*

Sunt qui putent Endovellicum dici a dictione Græca *Balos*, ſeu *Valos*, id eſt *via* & *Endon*, hoc eſt *intus*, & eſſe eum quem Ethnici viis præeſſe crederent, quemadmodum Terminus agris præeſſe credebatur. Sed inſcriptiones aliud innuere videntur, dum eum præſentiſſimi numinis vocant, quod viarum cuſtodi parum convenit. Quare potius a vellendo dictum fuiſſe puto, quod cæca illa ætas iacula, ſagittas, oſſa, & ſimilia corporibus affixa, & hærentia eum avellere atque extrahere

here falſo exiſtimaret. Et tunc particula *endo*, pro valde, accip debet, ut antiqui accipere ſolebant, teſte Feſto. Nam ut cum Reſendio ſuſpicemur, ab oppido Endovellia, quod tunc extare potuit, dictum fuiſſe, adduci nullo pacto poſſum, cum apud Geographos, & cæteros authores nulla eius fiat mentio.

LAUS DEO OPT. MAX.

INDEX

INDEX

Quo exhibetur ordo, & ſingularia argumenta omnium, quæ in hoc volumine continentur.

PRINC.

CArmina Jacobi Menœtii in Laudem Reſendii pag. I.

Carmina Joannis Secundi Hagienſis in laudem Reſendii. III.

Epigrammata Emmanuelis Cabedii Vaſconcelli in laudem Reſendii & Jacobi Menœtii. V.

Vita Reſendii. VII.

Epiſtola Arnoldi Mylii ad Simonem Rodericium, ut Antiquitatum editionem faveat & accipiat, XXII.

Epiſtola Jacobi Menœtii ad Piiſſimum Henricum Regem, quæ inſtar indicis eſt quatuor librorum, quos ſcriptos reliquit Reſendius. XXV.

Epiſtola Jacobi Menœtii ad Invictiſſimum

ſſimum Regem Philippum II., qua Antiquitatum opus Illius Mageſtati dicat. XXXVI.
Epiſtola Reſendii ad Alphonſum Cardinalem Emmanuelis Regis filium, quæ ad Antiquitatum notitiam pertinet. XXXIX.
Epiſtola, Reſendii ad Bartholomæum Friam, in qua de Antiquitatum hiſtoria agit. XLIII.

LIB. I.

De Luſitaniæ nomine. pag. 1.
De Luſitaniæ terminis 6
De Turdetanis. 24
De Celticis. 25
De Turdulis. 26
De Vettonibus & Vectonibus. 29
De Barbariis. 42
De Pæſuris aut Pæſuribus. 46
De Turdulis veteribus. 47
Qualis gens Luſitani. 48
De Bracaris. 59
De Montibus Luſitaniæ. 61
De Monte Tagro ſive Juncto. 65
De Monte Herminio. 68

De Monte Tapiæo. 79
De Monte Corduba. 80
De Monte Alcoba. 81
De Montibus, Marano, Jureſſo, Suaio & Muro. 81

LIB. II.

DE Fluminibus Luſitaniæ. 83
De Piſce Aſturione. 85
De Callipode. 102
De Tago. 103
De Tagi nomine. 107
De Munda. 110
De Vacca. 112
De Durio. 113
De Fluminibus Bracarorum. 118
De Minio. 121
De Fluminibus aliis. 122
De Luſitatiæ fertilitate, 124

LIB. III.

QUinam rerum in Luſitania potiti olim ſint. 127
De Gothis. 206
De Viis militaribus. 212

LIB. IV.

DE Urbibus & oppidis Luſitaniæ. 230
De Maura. 231
Luſitaniæ Algarbium. 236
De Myrtili. 237
De Balſa. 238
De Oſſonoba. 238
De Lacobriga. 243
De Portu Annibalis. 244
De Merobriga. 246
De S. Jacobo de Cacem. 248
De Cetobriga. 253
De Neocetobriga. 256
De Pace Julia ſive Auguſta. 257
De Orichienſi agro. 265
De Arcu extructo a Sebaſtiano rege in victoriæ loco. 273
De Colla. 275
De Sini. 277
De Helvis. 279
De Villa Vizoſa. 283
De Jovis fano. 289

LIB. SING. DE ANTIQ. EBORÆ.

PRefatio. 295
De vera Eboræ appellatione. 298

De prima Eboræ origine. 300
De Sertorianis temporibus. 303
De Coloniarum & Muncipiorum jure. 305
Eboram Latii juris Municipium fuiſſe. 309
A quo primum Eboræ hoc jus conceſſum. 310
De Flamine & Flaminica Eboræ. 314
Clarorum aliquot civium Eborenſium monumenta. 317
De ætate, qua Chriſtianam fidem Ebora ſuſcepit. 320
Eborenſem Epiſcopatum perantiquum eſſe. 324
Raſis, hiſtorici Arabis, de Eborenſi Epiſcopatu teſtimonium. 327
De Eboræ a Mauris captæ ſtatu. 331
Qua tempeſtate Ulyſipo, Ebora, & Pax Auguſta a Mauris captæ. 335
Ebora qua ratione in Chriſtianorum poteſtatem redacta, reſtitutaque ſit. 239
Ebora rurſus Epiſcoporum ſedes conſtituta, & quis primum Eborenſium Epiſcopus. 347
De prima Ordinis militaris, quæ hodie Aviz adpellatur, apud Eboram origine. 348
Epilogus. 350
Scholia Jacobi Mœnetii in quatuor antiquitatum Luſitanarum libros. 353

INDEX
RERUM NOTABILIUM.

Acipenſer unus omnium piſcium ſquamis ad os verſis contra aquam nando meat. pag. 87.
Æminium ubi, & an fuit oppidum, & flumen. pag. 358.
Algarbium Luſitaniæ pag. 236.
Algarbii nomen a Mauris regno inditum. pag. 237.
Algarbienſes dicebantur olim Turdetani. pag. 367,
Alani Emeritam, maioremque Luſitaniæ partem cum Oliſipone tenuerunt. p. 210.
Alcoba mons. pag. 81.
Alphonſus Hiſpaniæ Rex, qui Toletum expugnavit, tres habuit filias ex diverſis uxoribus, Elviriam, Theraſiam, & Orracam. pag. 265.
Alphonſi Henrici bella. pag. 267.
In aere Chriſtum cruci ſuffixum ſuſcipit. pag. 269.
Ejuſ-

Ejuſdem extra mentem poſiti oratio. ibid.
Rex nominatur. pag. 270.
Iſmarium cum quatuor regibus vicit. ibid.
Triduo in caſtris purmanſit. pag. 271.
Inſignia primus regno, & ſucceſſoribus dedit. pag. ibid.
Ante inſignia ab eo intenta unico utebatur ſcuto. 272.
Inſignium Luſitaniæ ratio. pag. ibid.
Ambroſius Morales laudatur. pag. 289.
Antonini in Itinerario locus explicatur. pag. 69. & 70.
Alter reſtituitur. pag. 358.
Annibalis portus qui fuerit, & quo tempore eo venerit Annibal, pag. 245.
Annibal ſucceſſit Aſdrubali, & Luſitaniam ſuo junxit imperio. pag. 135.
Anas fluvius, pag. 84.
Aſturionem fert. pag. 85.
Aloſas, & Lampretas pag. 84.
Antiquitatis gratia, & mageſtas. pag. 296.
Apringius Epiſcopus Pacenſis ſcripſit eruditiſſime in Apocalypſim. pag. 258.
Artabrum promontorium quod, & ibi reprehenditur Reſendius. 13. & 356.
Artabrum, ſeu Oliſiponenſe promontorium, &

& ſacrum, & Junonium Hiſpaniæ frontem conſtituunt. pag. 357.
Arucci vetus. pag. 232.
De Aſturione piſce variæ ſententiæ, & appellationes. pag. 85.
Non idem qui Silurus. pag. 86.
Neque idem qui Acipenſer. pag. 87.
Nullas habet ſquamas, pag. 90.
Suillus, vel vulgo Solho. pag. 94. & 101,
An idem qui Antacæus, Hycca, ſive Hyſca. pag. 99.
In Congi Regno ſunt fiſci regii. pag. 100.
Aſdrubal dux egregius Carthaginenſium. p. 134.
Aveiro erat olim Talabrica. pag. 358.
Avo fluvius. pag. 119.

B.

Bacchus etiam Lyſius dictus a Græco λύω. pag. 3.
Ejus ſacerdotes Lyſii. ibid.
Bæturia, pars Bæticæ, a Marianis montibus ad Anam pertingens. pag. 147.
Bætica a Vandalis occupata. pag. 209.
Bamba Rex Eccleſiis cathedralibus fines præſcri-

præſcripſit. pag. 255. & 327.
Balſa hodie Tavilla. pag. 238.
Baptiſtæ Mantuani locus declaratur. p. 370.
Barbarius mons Rabida. pag. 42.
Barbarii qui, & ubi fuerint apud Luſitanos. pag. 42.
Barbarii montis rupes Jaſpideæ, & multicolores. pag. 43.
Et admodum lucidæ ſi poliantur. Ibid.
Batazæ Cacem reguli expultricis, Græciæ Imperatoris neptis, Conimbricæ ſepultæ, genealogia. pag. 248. & ſeq.
Solemne eſt in oppido Sancti Jacobi de Cacem poſt ſacrificium ſacerdotem adhortari populum, ut precentur Deum pro Bataza Laſcara Imperatoris Græciæ Neptis. pag. 252.
Bellitani a Luſitanis originem trahunt. p. 5.
Beroſus fictus. pag. 128.
Bracari Gravii dicti. pag. 59.
Bracaros Plinius quadrifariam partitur. ibid.
Græcorum ſoboles. pag. 60.
Eorum mores. ibid.
A Græcis trahunt originem. ibid.
Bracara provincia montibus Marano, Jureſſo, &

& Muro ſecatur. pag. 81.
Bracarorum flumina plura. p. 118. & 119.
Bracari Callæciæ victi. pag. 177.
Briga vetere Hiſpanorum lingua urbem ſignificat. pag. 253.
Brutus unde Callaicus dictus. pag. 178.
De Luſitanis, & Callæcis triumphavit. ibid.

C.

C. Calpurnius de Luſitanis triumphat. pag. 149.
Callipolis nomen pluribus urbibus datum, & quid ſignificet apud Græcos. pag. 372.
Callipodis fluvii Salacienſis piſces. pag. 103.
Callæciam Suevi tempore Gothorum tenuerunt, pag. 210.
Callæciam venit Teucer Telamonis filius. pag. 60.
Catinenſi in agro fontes miraculo clari. p. 111.
Carthaginis novæ quis auctor. pag. 132. & 133.
Carthago in Africa quo cœperit tempore. ibid.
Celtici ubi, & qui hodie in Luſitania. p. 25.
Cel-

Celticum Promontorium fuit Nerium, non vero Artabrum. pag. 356.
Cetra quod ſcuti genus. pag. 361.
Celandus fluvius. pag. 119.
Cetobriga ubi fuerit, & unde ſic dicta. p. 253.
Cetarii, qui Cete magnos piſces ſaliunt, condiunt, & vendunt. pag. 254.
Cetariæ, & cetaria dicuntur lacus, in quibus piſces condiuntur. ibid.
Cicus mons Algarbii regnum ſecat. p. 61.
Cippi in Pace Julia. pag. 259. & ſeq.
In foro. pag. 262.
In cochlea ſummi templi. pag. 263.
In agro pag. 264.
Cippi in Sini oppido. pag. 278.
Cippi juxta Mauram quatuor. pag. 233. & ſeq.
Cippus inter Pharum, & Tavillam in turri muri. pag. 241.
Cippus Phari ad portam maris. pag. 242.
Cippus Merobrigæ. pag. 247.
Alter. ibid.
Cippus Phari in muro. pag. 240.
Alter ibidem in muro. pag. 241.
Cippus juxta Ficalium. pag. 232.
Cippus in ædibus Magiſtri equitum. p. 41.
Cippus

Cippus in ædibus Reſendii. pag. 35. 311. 317. 325. & 326.
Cippus in ædibus Sertorii, pag. 304.
Cippus in ruinis ædium juxta Montem Sarazium, pag. 316.
Cippus in Collipone. pag. 315.
Cippus in ædibus Tribuni Militum, Equeſtrium. pag. 315.
Cippus Sagunti in cœnobio Sanctæ Trinitatis. pag. 36.
Cippus in Pago Oliva ex ruinis Caperenſibus. ibid.
Cippus in eod. Pago. pag. 37.
Cippus in promontorio Lunæ. pag. 63.
Cippus alter. ibid.
Cippus, ſed qui legi non poteſt. pag. 64.
Cippus Oliſipone. pag. 141.
Cippus in agro Sintrienſi ibid.
Cippus in territorio Eborenſi. p. 171. & 172.
Cippus prope Viſæum urbem pag. 173.
Cippus in oppido Attilia in Italia. p. 204.
Cippus juxta Salaciam. pag. 216.
Cippus in loco Turegia. pag. 217. & 218.
Cippus juxta oppidum Aureolam. p. 223.
Cippus juxta Oliventiam pag. 231.
Cippus in oppido Colla pag. 277.

Cippi in Helvis urbe plures. pag. 280. & ſeq.

Cippus juxta Terranum oppidum in fano olim Jovis, nunc Juſti, & Paſtoris. p. 290.

Alter elegantiſſimus pag. 291.

Et alius. pag. 292.

Cippus Cubæ. ibid.

Cippi duo ſuper Callipodem fluvium, quem Sadanum vocant, qui Fortunæ obſequentis delubrum ibi fuiſſe oſtendunt. p. 293. & 294.

Cippi in Callipoli urbe, ſeu Villa Viżoſa. pag. 283. & ſeq.

Cives Eborenſes, qui clari extiterunt. pag. 317. & 323.

Coccus plurimus apud Barbarios in Luſitania. pag. 43.

Corduba mons. pag. 80.

Concieirus mons Herminii pars. pag. 72.

Coloniarum, & Municipiorum jura. p. 305.

Columna Aquis Flaviis. pag. 60.

Columnas quadratas tres ex promontorio Lunæ erutas, in quarum una vaticinium Sybillæ contineri fama eſt. pag. 64.

Columna inter Salaciam, atque Eboram. p. 216.

Co-

Columnæ duæ in prædio Tabularios dicto juxta Eboram. pag. 217.
Columnæ duæ in agro Stermotienſi. p. 219.
Columnæ quatuor in itinere a Scallabi ſupra Almerinum oppidum. p. 226. & ſeq.
Columnæ aliæ tres poſt mil. paſſus. p. 227.
Columnæ quatuor juxta diverſorium Meſtas. pag. 228.
Colla oppidum in Orichienſi agro. pag. 275.
Menſa. ibidem.
Comitum origo. pag. 202.
Congi regnum Æthiopiæ cum ſuis Regibus ab Idolorum culſu converſum per Reges Luſitanos. pag. 99.
Conimbrica erat quod hodie Condexa vetus. pag. 358.
Non erat Æminium, ut aliqui voluerunt. pag. 359.
A Gallæcis fuit populata. pag. 359.
Cuda fluvius Coa. pag. 122.
Cuneus ager, caput Sanctæ Mariæ. pag. 237.

D.

Diodori Siculi locus emendatur. pag. 48.
Dionis locum ex Græco vertit Reſendius. pag. 73.

Explicat, pag. 76.
Ducum origo. pag. 202.
Duces magnum ad victoriam afferre momentum ex Floro colligit Reſendius. pag. 56.
Durius fluvius aquarum mole Tagum ſuperat, compreſſior tamen alveo. pag. 113.
Ejus proverbium. ibid.
Grandiores fert Aloſas, Lampetras, & Troctas, Minio excepto. ibid.
E rupe magno fragore præcipitatur. p. 114.
Idem aurifer. pag. 115.

E.

Ebora in medio Luſitaniæ ſita. pag. 186.
Ebora antiquitus dicebatur Elbora. p. 298.
Nominis origo. ibid.
Tempore Viriati jam florebat. pag. 301.
A Sertorio muris cincta. pag. 304.
Fuit Municipium juris Latii. pag. 309.
Liberalitas Julia a Julio Cæſ. dicta. p. 311.
Primus ejus Epiſcopus Quintianus, p. 324.
Gothorum temporibus etiam habebat Epiſcopum. pag. 325.
Eboreníes Epiſcopi. pag. 326.
Epiſcopatus limites a Bamba conſtituti. pag. 327.
Epiſ-

Epiſcopatus antiquitas. pag. 329.
Ebora a Mauris capta. pag. 332. & 335.
Ejus recuperatio. pag. 337.
Primus poſt recuperationem Epiſcopus. p. 347.
Eborenſes a Mancio fidem acceperunt. p. 320.
Eborenſes Martyres. pag. 323.
Ebora altera cognomento Cerealis. p. 299.
Flamen, & flaminica Eboræ. pag. 314.
Ebutius Luſitanus miles pius in hoſtem. p. 370.
Emerita Vettonum colonia. pag. 40.
Endovellici inſcriptiones ex templo antiquo, quod extat juxta oppidum Therennam, Theodoſius Brigantii Dux aſportari curavit, & inſeri in frontiſpicio Cœnobii Heremitarum D. Auguſtini. pag. 285.
Quinam fuerit Endovellicus ex conjectura. pag. 288.
Alia conjectura ejuſdem nominis a Menœtio. pag. 372.
Encratidis Virginis, & Martyris pater Dynaſta Luſitanus. pag. 206.
Epitaphium a Reſendio matri poſitum in vita Reſendii. pag. XIX.

Equa

Equæ vento concipiunt in monte Tagro, ſive Juncto. pag. 65.
Hoc vero modo incompertum. ibid.
Equi in monte Juncto perniciſſimi, apti ad perferendos labores, & mediocres corporatura ſunt. pag. 67.
De Equarum conceptu hiſtoria Reſendio narrata circa id, quod aiunt, eas ibi vento concipere. pag. 67.
Eutropii locus emendatur. pag. 154.

F.

Fanum Jovis fuit olim juxta Terranum oppidum, quod poſtea Divis Juſto, & Paſtori ſacrum fuit, & ibi inſcriptio. p. 289.
Fertilitatis Luſitaniæ teſtimonium. p. 124.
Floriani Campenſis rejicitur opinio circa appellationem gentis Barbariæ. pag. 42.
Iterum reprehenditur. pag. 256.
Fluminibus multis irrigatur Luſitania. p. 83.
Fluvii Luſitaniæ grumulis auri abundant. ibid.
Fluvius Anas cuniculis ſe totum condit. pag. 84.
Potu ejus grandeſcunt pecudes. ibid.

Piſces

Piſces ejus proceri. ibid.
Aſturionem fert. pag. 85.
Fluviorum Luſitaniæ plurima, quia in mare non intrant incognita ſunt Geographis. pag. 122.
Eorum nomina in Scholiis. pag. 369.
Fodinæ plumbi apud Meidubrigenſes etiam auri. pag. 69.
Fontes in agro Catinenſi miraculo clari alter omnia reſpuens, alter omnia abſorbens, & rei experimentum. pag. 111.

G.

Galba, qui Luſitanos perfide cecidit Servius ne, an Sergius dicatur. pag. 156. & 157.
Giraldus cognomento *impavidus* Eboram recuperavit. pag. 339.
Gothi, qui gentium fuerint. pag. 206.
Unde nomen, & in quas gentes diſtributi. ibid. & 207.
Diviſi in Oſtrogothos, Veſogothos, Vanlos, Alanos, & alios. ibid.
Quamvis varii varias Hiſpaniæ partes tenuerint, univerſi tamen Gothorum nomen amplexati. pag. 212.

Græ-

Græcæ originis multa in Hiſpania ſunt veſtigia. pag. 61.

H.

Herminius mons. pag. 68.
Herminia civitas diruta. pag. 69.
Ejus plurima veſtigia, ibid.
Herminii montis incolæ a Cæſare poſt Præturam expugnati. pag. 74.
Henricus primus Luſitaniæ Comes, Regis Ungariæ filius. pag. 266. & 267.
Theraſiam duxit uxorem. ibid.
Dos illi aſſignata Portugale a Durio ad Conimbricam uſque, Bracarique a Minio uſque ad Durium. ibid.
Helvæ civitas a quibus ſic appellata. p. 280.
Eadem nobiliſſimos habet cives. ibid.
Epiſcopalem dignitatem adepta. ibid.
Cippos habet plures. ibid.
Hiſpania multa Græcæ originis habet veſtigia, tum in vocabulis, tum in litteris, tum etiam in articulis. pag. 61.
Hiſpania Romanorum tempore in ſex provincias diviſa erat: Bætica, Luſitania, & Callecia conſulares, reliquæ præſidiales. pag. 201.

In ſex etiam Epiſcopatus diviſa. p. 328.
Duravit ſub ditione Gothorum uſque ad Roderici interitum per annos tercentos, & octoginta. pag. 212.
Ejus imago quo pacto pingatur. pag. 360. & 361.
Hirtuleius Sertorianus dux. pag. 185.

I.

Inſula parva, in qua oppidum dirutum cernitur juxta Alborem. pag. 244.
Inſignia Luſitaniæ qui primus invenerit. p. 271.
Eorum ratio. pag. 272.
Jovis Fanum. pag. 289.
Iſmarii exercitus. pag. 267.
Pugnat cum Alphonſo Henrico. ibid.
Victus ab Alphonſo. pag. 270.
Iter unum Antonini ab Oliſipone Emeritam emendatur. pag. 363.
Alterum emendatur. pag. 364.
Tertium emendatur. ibid.
Junctus mons. pag. 65.
Idem Tagrus. ibid.
Jureſſus mons. pag. 81.
JJ duo pro *E*. ag. 234.

L.

L.

Lacobrica urbs. pag. 243.
Lagos effecta civitas a Sebaſtiano Rege Luſitaniæ. ibid.
Lapide ab urbe primo &c. qua forma loquendi veteres olim utebantur, quo pacto intelligendum. pag. 213.
Legatus prætorius, & conſularis in Hiſpaniam mittebatur ad jus dicendum. p. 200.
Livii locus emendatur ex conjectura Reſendii, pag. 144.
Limia fluvius Bracarorum. pag. 119.
Et quare oblivionis dictus. ibid.
Londobris inſula Berlengas. pag. 77.
Lunæ mons. pag. 62.
Luſitaniam, & Callæciam Imperio Romano ſubdidit Julius Cæſar. pag. 188.
Luſitania pronior in Pompei, quam Cæſaris partes. pag. 189. & 193.
Luſitanis prætorius legatus jus dicebat. pag. 200.
Luſitania Provincia Conſularis. ibid.
Luſitania in duas diviſa provincias. p. 201.
Luſitaniæ nomen dedit Luſus, ac Lyſa, cum Libero Patre Bacchantes. pag. 1. & ſeq.

Etiam

Etiam a Lyſa Lyſitania dicta eſt. ibid.
Non a Lyſſa, id eſt, Bacchantium rabie. pag. 2.
Luſitaniæ nomen paſſim apud auctores Græcos, & Latinos invenitur. pag. 4.
Itemque Lyſitaniæ, ibid.
Idem nomen in marmoribus invenitur. ibid.
Luſitania plures continet populos. pag. 4. & 5.
Luſitaniæ termini. pag. 6.
Luſitaniam quæ olim Gentes obtinuerint. pag. 127.
Plures Reges. pag. 128.
Luſitania in quas provincias, & populos dividatur. pag. 367. & 368.
Luſitaniæ conventus juridici. pag. 329.
Luſitani dicebantur, qui a Turdetanorum latere ſeptentrionali, & a Celticis, ſeu Helviis uſque ad Cetobricenſes, & Oliſiponenſes populos extendebantur. p. 368.
Luſitani unde dicti Belitani. pag. 5.
Quales, quive eorum mores. pag. 48.
Omnium Iberorum fortiſſimi. ibid.
Annis plurimis Romanorum armis oppugnati. ibid.

Vale-

Valerii de illis dictum. pag. 49.
Multa Luſitanorum prælia refert Livius. ibid.
Illis uſus & Annibal in Hiſpania, & Italia. pag. 53.
Lucium Æmilium cum univerſo exercitu cædunt. ibid.
Galbam prætorem vincunt. pag. 54 & 155.
Incauti profligantur. ibid.
Novem millia perfide trucidantur. ibid.
Pro illis interfectis accuſavit M. Cato Serg. Galbam. pag. 54. & 156.
Tercenti cum mille Romanis pugnant, & vincunt. pag. 55.
Numerus eorum, qui utrinque ceciderunt. ibid.
Ingens unius Luſitani facinus & audacia. ibid.
Graviter vexant Romanos. pag. 55. & 56,
Cæſus exercitus Romanus ab eiſdem. ibid.
Solis Gentium Luſitanis duces contigerunt. ibid.
Luſitanorum mores. pag. 57.
Plura olim jacula ferebant. pag. 58.
Id nunc Bracarorum, & Callaicorum pleríque ſervant. ibid.

Quidam haſtilibus utuntur ibid.
Aquæ potores etiam nunc. ibid.
Eorum pueri nobiles, & Reges vino abſtinent. ibid.
Luſitani Græcam originem præſeferunt. ibid.
Gymnica certamina exercent. ibid.
Levi armatura uſi. ibid.
Graviorem a Germanis, Romanis, & Gallis acceperunt. ibid.
Pedites cetrati pugnant. pag. 59.
Pro Annibale pugnant. pag. 136.
Lucium Æmilium Paulum cum univerſo exercitu cædunt. pag. 142. & 143.
Luſonum gens quæ. pag. 5.
Luſos oppidum. ibid.
Ludovicus Athaidius Toparcha Tractus Ytouguiæ, laude digniſſimus. pag. 77.
Propugnaculi ejuſdem inſcriptio. pag. 78.
Luſitania Imperio Carthaginenſium addicta tempore Annibalis. pag. 135.
Ab Auguſto uſque ad Gothos in Romanorum dominatu acquievit. pag. 202.
Luſitaniæ præfectus Otho Cæſar a Nerone, ut uxore ejus potiretur. ibid.
In tres Juridicos conventus diviſa Emeritenſem,

tenſem, Pacenſem, & Scalabitanum. pag. 205.

Urbium alias colonias, alias municipia, vel civium Romanorum, vel antiqui Latii, vel ſtipendiarias factas. pag. 206.

In Luſitania Reguli, ſive Dynaſtæ. p. 206.

Gothorum tempore ab Alanis occupata. pag. 209.

Qua mare Atlanticum ſpectat tria habet promontoria. pag. 236.

Luſitani Didii copias delent. pag. 194.

Eorum cohortes ſub Vitellio in Italia militarunt. pag. 203.

Separati ab Hiſpanis ab antiquis. pag. 205.

In Romanorum mores abiere, & civilitatem, linguamque latinam accepere. ibid.

Plerisque Cæſaribus ſtatuas erexerunt. ib.

Chriſtianam fidem a tempore Apoſtolorum retinent. pag. 288.

Eamque toti Orienti, & Antipodis tradiderunt. ibid.

M.

Maranus mons. pag. 81.

Mario qui piſcis, an idem qui Aſturio. p. 98.

Martinus Ficaretus multa impendit in cata-
racta

racta Durii amovenda , ſed rem ob invidiam non perfecit. pag. 113.
Marchio unde dictus , & qui. pag. 202.
Maura urbs unde ſic dicta. pag. 232.
Novum fuiſſe Arucci. pag. 231.
D. Mancius primus Eborenſibus fidem Chriſtianam annunciavit. pag. 288.
Merobriga ubi. pag. 246.
Meidobrigenſes quare Plumbarios Plinius appellaverit. pag. 69.
Menſa in Turegia loco juxta Eboram. pag. 217.
Minius fluvius. pag. 121.
Militarium Aviſienſium origo. pag. 349.
Ejus confirmatio ab Innocentio III. ibid.
Mores Luſitanorum annotavit Strabo. p. 57.
Multi cum religione mutati , multi perſeverant. ibid.
Montes Luſitaniæ. pag. 61.
Mons Cicus , Barbarius , Junctus , Herminius , Lunæ , & alii. ibid.
Mons Lunæ a nobis Sintriæ dicitur. p. 62.
Efficit promontorium magnum , ſive Oliſiponenſe. ibid.
Mons Herminius in quo Alacriportus , & alia oppida. pag. 68.
Mons

Mons Stellæ idem qui Herminius. p. 70.
Montes Luſitaniæ fere omnes partes videntur, ſeu rami Montis Vindui. p. 82.
Munda fluvius quo loco. pag. 110.
Et ipſe aurifer. ibid.
Lampetris, Aloſis, & Troctis abundat. ib.
Modicis imbribus excreſcit ad inſaniam. pag. 111
Agros fœcundat. ibid.
Olim Muliadas. ibid.
Myrtilis ubi & ipſa multis antiquarum rerum monumentis abundat, quibus & Gothi, & Mauri abuſi ſunt. pag. 237.
A Pace Julia quibus abſit paſſibus. p. 238.
Municipium veteris Latii. ibid.
Juliæ cognomen habet. ibid.

N.

Naban fluvius. pag. 123.
Næbis fluvius. pag. 119.
Nero luxurioſe piſcatur. pag. 44.
Neocetobrica, & ibi inſcriptio in parthenone. pag. 255.
Ubi nunc ſit, & quo tempore cœperit. ib.
Ibi mare piſcoſiſſimum. pag. 256.

Sali-

Salinarum multitudo. ibid.
Hodie Cetubala. ibid.
Nilum ex marinis piſcibus præter Aloſam, Mugilem, & Delphinum, nullos fert, idque propter Crocodilos. pag. 87.
Nomina in *Arius* finita fere ſemper hominum denotant officia, pag. 45.

O.

Oliſipo omnium Hiſpaniæ urbium celeberrima. pag. 337.
Ejus recuperatio a Mauris, pag. 336.
Oroſii locus emendatur, pag, 153.
Orichienſis ager. pag. 265.
In eo Regni Luſitaniæ cœpit origo, ibid.
Oſſonoba urbs diruta pæne, cujus extant veſtigia juxta Pharum. pag. 238.
Ea fuit Sedes Epiſcopalis. pag. 239.
Oſſonobenſis Epiſcopus in Conciliis legitur. ibid.
Oſſonoba hodie Stoi. pag. 240.

P.

Paſſuum millia erectæ columnæ diſtingueguebant. pag. 213.
Pax Julia ſive Auguſta Beja. pag. 258.
Fuit Colonia. pag. 257.
Luſitaniæ ſecundus conventus. pag. 258.
Pontificatus dignitas inde Badioſam tranſlata. ibid.
Viri, qui in ea floruerunt. ibid.
Multa in ea Romanorum monumenta. ib.
Ejus recuperatio a Mauris. pag. 337.
Pæſuri, aut Pæſures quæ gens. pag. 46.
Erant qui hodie habitant Covilham, & Serra da Eſtrella pag. 368.
Petrus Ratenſis Apoſtoli Jacobi diſcipulas Bracarenſes Chriſtianis ſacris initiavit, pag. 288,
Phoſphorus idem qui Lucifer. pag. 353.
Plinii locus libro 4. cap. 20. emendatur. pag. 17.
Locus alius emendatur. pag. 47. & 59.
Portus Annibalis. pag. 244.
Pompeii Junioris virtus. pag. 195. & 197.
Portugalliæ Regno qui fines hodie. pag. 23

Pom-

Pompeius Junior ſe Neptuni filium jactat. pag. 197.
Mileti interfectus. ibid.
Provinciarum omnium Romano Imperio ſubditarum, aliæ proconſulares, prætoriæ aliæ, aliæ denique præſidiales. pag. 200.
Promontorium Lunæ olim templum habuit Soli, & Lunæ dicatum. pag. 62.
Promontorium magnum, ſive Oliſiponenſe, mons eſt Lunæ. ibid.
Promontorium ſacrum, & unde ſic appellatum. pag. 242.
Prudentii locus explicatur. pag. 42.
Publii Scævii facinus. pag. 75.
Purpura Melibæa ex conchis eſt. pag. 45.
Purpureæ veſtes in quo Blatteis, & Coccineis diſtinguantur. pag. 43.
Pugionum uſus Hiſpanis, & præcipue Luſitanis antiquiſſimus. pag. 57.

Q.

Quintus Fab. Maximus laudatus calliditatis nomine a Cicerone. pag. 57.
Quintus Sertorius. pag. 182.
Laudes ejus. ibid.

Qui de eo ſcripſerunt. ibid.
Luſitanorum Dux. ibid.
Romanos duces ſubegit. ibid.
Multa Romanorum millia ab eo occiſa. ibid, & pag. 183.
Ejus de Pompeio dictum. pag. 184.
A Metello præmia ſtatuta ei, qui Sertorium necaſſet. pag. 185.
Domus ejus Eboræ adhuc extat. pag. 186. & 303.
A Perpenna inter epulas obtruncatus. pag. 187.
Eo mortuo, urbes omnes Hiſpaniæ Romanis ſe dedidere. ibid.
Primus Eboram muro cinxit. pag. 304.
Aquæductum conſtruxit. ibid.

R.

Reſendii conjectura circa columnas Promonmontorii Lunæ. pag. 64.
Reſendius Valentinum Moranum notat. ib.
Ex quibus in notitiam urbis Herminiæ venerit. pag. 69.
Reſendii Epigrama in Ludovici Athaidii laudem. pag. 78.

Reſen-

Reſendius quæ de antiquis Hiſpaniæ Regibus ſucceſſive traduntur mendacium putat. pag. 130.
Romani ſcriptores ſua ſæpe extollunt, extranea deprimunt. pag. 49. & 50.
Circa id expenditur Livii locus. pag. 51.
Romanorum perfidia maximi tumultus cauſa in univerſa Hiſpania. pag. 159.
Romani duces adverſus Luſitanos pugnantes, pag. 134. & ſeq. & toto fere eo libro.
Romanorum in Viriatino bello occiſorum monumenta. pag. 171.
Tam in Italia, quam in provinciis vias publicas, faciles, & expeditas efficere conabantur. pag. 212.
Rodericus Toletanus Archiepiſcopus in hiſtoria ſua parum Luſitanis æquus. p. 265.

S.

Sanctus Jacobus de Cacem oppidum. p. 248.
Unde oppido nomen datum. ibid.
A quo expugnatum. ibid.
Sacris oppidum. pag. 242.
Sena oppidum ſub Stellæ Monte. pag. 71.

Sebaſ-

Sebaſtianus Rex in Orichienſi agro victoriæ Alphonſi loca perluſtrat. pag. 273.
Templum ædificari jubet, & arcum cum inſcriptione. pag. 274.
Serpa urbs antiquum nomen retinet. p. 235.
Sertorius primus Eboram muro cinxit. pag. 304.
Aquæductum conſtruxit. ibid.
Domum Eboræ habuit. pag. 303.
Silurus piſcis maleficus. pag. 86.
Silvis urbs Algarbiorum. pag. 239.
Simulacrum parvum Vulcani inventum Merobrigæ. pag. 246. & 247.
Simulacrum in templo Cetobrigæ, quod indicat olim Jovis Ammonis fuiſſe. p. 254.
Sinis oppidum maritimum. pag. 277.
Sidonii Appolinaris locus reſtitutus. pag. 44.
Stellæ nomen unde monti datum. pag. 73.
Stellæ mons idem qui Herminius. p. 70.
Statio navigiorum commoda in oppido Alvor. pag. 245.
Strabonis locus explicatur ubi vocat Luſitanos inſidiatores. pag. 57.
Stephani de urbibus error. pag. 355.
Statuas octo Myrtili effoſſas ſine capitibus. pag. 238.

Subur

Subur fluvius. pag. 122,
Sybillæ vaticinium. pag. 64.

T.

Tagus fluvius qui & quantus, & quo loco mari miſcetur. pag. 103. & 104.
Multæ in eo inſulæ. ibid.
Ex utroque amnis latere campos efficit fertiliſſimos. pag. 105.
Varia amnis nomina. pag. 107.
Piſcium feraciſſimus. pag. 105.
Auri quoque. pag. 106.
Tagi nomen unde. pag. 108,
Tagrus mons, ſive Junctus. pag. 65.
Tapieus mons. pag. 79.
Tamaca fluvius. pag. 122.
Termini Luſitaniæ qui. pag. 6.
Juxta Strabonem. ibid.
Juxta Ptolemeum. pag. 9.
Juxta Pomponium. ibid.
Juxta Plinium. pag. 10.
Termini Luſitaniæ noſtro ævo. pag. 21.
Inter Pacenſes, & Eborenſes. pag. 223.
Teſtamentum Galli Favonii Jocundi. p. 174.

Ter-

Terges fluvius maurorum ſanguine inundans fluxit ſanguineus. pag. 271.
Theraſia mater Alphonſi primi Luſitaniæ Regis ex juſta uxore Alphonſo patri Regi Caſteliæ nata eſt. pag. 265.
Semper Regina appellata. pag. 267.
Tranſtagani lanceas ſolent geſtare. pag. 58.
Triton ab Oliſiponenſibus in ſpecu canens viſus, & de eo legati Romam Miſſi. pag. 205.
Triumphi de Luſitanis a Romanis acti. pag. 178. & ſeq.
A Bruto. pag. 178.
A Cæpione. pag. 179.
A Dolabella. pag. 180.
A Craſſo. pag. 181.
A Metello, & Pompeio. pag. 188.
Turdetani ubi fuerint. pag. 24.
Turduli qui, & ubi. pag. 26.
Et an iiſdem qui Turdetani fuerint. p. 27.
Dicebantur a Munda uſque ad Durium. pag. 368.
Turduli veteres, a quibus alii trahunt originem, ubi & qui. pag. 47.
Turia fluvius Valentiæ. pag. 115.
Tydem urbem condidit Diomedes. pag. 60.

Vacca

V.

Vacca fluvius piſcium ferax. pag. 112.
Vaccæi populi unde dicti. ibid.
Valerii locus emendatur. pag. 190.
Vaticinium Sybillæ. pag. 64.
Vandalia dicta Bætica, pag. 209.
Valentia urbs a Luſitanis militibus, qui ſub Viriato militaverant, condita, & nominata. pag. 176. & 177.
Vettones, & Vectones qui & ubi fuerint. pag. 29. & 38.
Vettones iidem qui Vectones. pag. 41.
Vettonica herba. pag. 38.
Vermiculata veſtis unde dicta. pag. 43.
Blattea coccinea, vel purpurea. ibid.
In quo diſtinguantur. ibid.
Veſtium infectores Barbaricarii appellati. pag. 45.
Ventorum nomina, quibus hodie nautæ Luſitani utuntur, a Carolo Magno impoſita. pag. 208.
Vettones a Beronibus corrupto vocabulo nominati. pag. 360.
Ultramontani erant, qui a Bracara uſque Brigan-

gantium, & Mirandenſem Civitatem extendebantur. pag. 368.
Viriatus Luſitanus ſi fortuna ceſſiſſet, Hiſpaniæ Romulus eſſet, vel Sertotius. p. 56.
Annos decem varia victoria Romanos fatigavit. ibid. & 160.
Cn. Servilium obtruncat. pag. 138.
Interficitur ab Æmilio Paulo ſecundum Silium. ibid.
Sed alter Viriatus a primo. pag. 139.
Viriati duo Luſitani. ibid. & 140.
Viriati nomen unde. ibid.
Viriatus dictus Annibal a Lucilio. ibid.
Viriatini belli cauſa extitit Sergius Galba. pag. 159.
Viriatus quo tempore fuerit. ibid. & 160.
Ejus laudes. pag. 162. & ſeq.
Mors. pag. 162. & 164. & 166. & 168.
Ejus interfectores indigni præmio judicati. ibid.
Ejuſdem ſtratagema. pag. 165.
Dux maximus. ibid. & 168.
Lælio ceſſit. pag. 166.
Latronem fuiſſe quomodo intelligat Reſendius. pag. 167.

Modeſ-

Modeſtia ejus, & frugalitas. pag. 168.
In cæde ejus duplex perfidia. pag. 169.
Imperatores a Viriato victi. ibid. & ſeq.
Quo loco cum Unimano pugnaverit. pag. 371.
Villa Vizoſa oppidum Ducum Brigantii ſedes. pag. 283.
Dici poteſt Græce Callipolis. ibid.
Ibi Proſerpinæ fuit templum, de quo extat monumentum. ibid.
Vias publicas Romani lapidibus ſternebant propter lutum. pag. 213.
Unde ſtratæ regiæ a Luſitanis dictæ. ibid.
Aliquando via hæc agger publicus dictus, & quare. ibid.
Viæ ſeptem publicæ, adhuc ex tempore Romanorum ſignatæ extant in Luſitania, & Bracaris. pag. 215. 222. 224. & 225.
Urbes pleræque Luſitaniæ etiam Romanis temporibus priſca nomina amiſerunt. p. 230.
Non de omnibus Luſitanis urbibus ſcripſit Reſendius, & quare. pag. 257.
Urbium nomina. pag. 365.

Zana-

Z.

Zanaga Congi Regni fluvius , eoſdem fert piſces quos Nilus , idemque a Nilo defluit. peg. 101.
Idem rapidiſſimus. pag. 99. & 100.
Zezarus olim Ozecarus flumen. pag. 123.

FINIS.

L. ANDR. RESENDII
EBORENSIS
OPERA HISTORICA

2 vol. 600 r

L. ANDR. RESENDII

EBORENSIS

DE ANTIQUITATIBUS LUSITANIÆ,

CÆTERAQUE HISTORICA,

QUÆ EXTANT,

OPERA.

CONIMBRICENSIS ACADEMIÆ

JUSSU EDITA

TOMUS II.

CONIMBRICÆ:

Ex Typographia Academico-Regia.

ANNO M.DCC.XC.

Cum facultate Regiæ Curiæ Commiſſionis Generalis pro Examine, & Cenſura Librorum.

Taxatum hujus voluminis pretium eſt . . . 500 *R.*

Coimbra, 19 d'Abril de 1866

Jose Monteiro da Silva

L. ANDR. RESENDII LUSITANI

EPISTOLA HISTORICA

DE ÆRA HISPANORUM.

L. ANDR. RESENDIUS JOANNI VASÆO VIRO DOCTISSIMO

S.

CIRCITER Cal. Maias, Vaſæ, literas tuas adcepi, datas Nonis Februarii Salmanticæ. Adcepi autem Conimbricæ, quo me Regia auctoritas, ita enim blandiri mihi malo, quam vim adpellare

lare, tranſtulerat, hoc eſt, ab honeſto, & quieto otio, in negotium turbulentiſſimum, a muſeo in piſtrinum, ubi ſine ulla intermiſſione defatigationum eſt molendum. Nec ſatis ſcio quid conquerar, neque quid non conquerar, niſi quod hoc, quicquid eſt, irato meo genio mihi contigiſſe certo ego ſcio. Non igitur vacavit, immo ne nunc quidem vacat poſtulationi tuæ adcuratius paulo reſpondere, ut amico amicum par erat, tamen nonnulla ex parte ſatisfaciam tibi, cui equidem ſemper ex omni, pro tua in me benevolentia, ſtudui ſatisfacere; ſcito me de Æra nihilo plus cogniti, nihilo plus comperti habere nunc, quam habuerim tunc, cum de ea re præſens mecum egiſti. Neque ego de initio ejus loquor. Nam ſatis manifeſte adparet, incepiſſe eo tempore, quo ex partitione Triumvirali utraque Heſperia Octavio ceſſit poſt an. IV., quam eſt interfectus C. Cæſar. Loquor autem de origine tantum vocabuli, unde videlicet Æra nominetur, quæve nominis ejus cauſa fuerit. Nam quod alii ab *Ære* dando, id eſt, a *cenſu*, qui Auguſti indictione ſolvebatur, Æram nominatam arbitrantur, non admodum probo. Multo etiam

tiam minus, quod alii ab *hero*, id eſt, *domino*, *heram* dici volunt, quaſi *dominationem*. Commentum autem Geneſii Sepulvedæ, quo ex compendio ſcriptionis A.ER.A. Cæſ., id eſt, *annus erat Auguſti Cæſaris*, feciſſe imperitos Æram Cæſaris, nobis nititur perſuadere, fateor, non ſine admiratione, propter hominis eruditionem, legi: libenter enim ab illo quærerem, cum literarum illarum compendium exiſtimet ſcribis tantum fuiſſe cognitum, quaſi eſſet ſimile illi Hebræorum elementorum arcano, quod apud ipſos *Cabala* nominatur, aut Hieroglyphicis notis, quibus vetus Ægiptiorum obducta, implicataque erat ſapientia, quarum miniſteria, quum ſolis eſſent cognita ſacerdotibus, a patribus adcepta, quaſi per manus poſteris proderentur, an magis compendiariam iſtam formulam etiam in vulgus emanaſſe arbitretur. Huic parti ſi, ut doctum facere æquum eſt, adſentiatur: reſpondeat, quonam tempore Hiſpanos autumet in tantam animi, ut ita loquar, ſupinitatem deveniſſe, ſtantibus nec adhuc in Hiſpania Romanis rebus, ac vigente Imperio, an poſtea quam conlabi ad Gothorum irruptionem cœpere? florentibus re-

bus id fieri nunquam potuit, cum Latina lingua multum non Romani modo, qui in Hiſpania erant, ſed etiam ipſi Hiſpani uterentur. Ad hæc, cum Hiſpania primum in Provincias duas, hoc eſt, Citeriorem, & Ulteriorem, deinde in tres, Tarraconenſem, Bæticam, & Luſitaniam eſſet diviſa, tum deinceps propter magnitudinem diviſa trifariam Tarraconenſi, Gallecia facta ſit quarta, Cartaginenſis vero quinta, ut ſcribit ad Valentinianum Sextus Rufus, nec ibi finis, ſed diviſa quoque Luſitania, ſexta numero cœperit eſſe Vettonia, atque hæ omnes Provinciæ, ſive Conſulibus, ſive Procoſſ., ſive Prætoribus, ſive Proprætoribus, ſive Præſidibus, ſive Legatis regerentur: præterea ſcribis, legiſtis, tabulariis, tabellionibus, hominibus vel Romanis, vel certe Romanæ linguæ peritis plenæ eſſent etiam uſque ad tempora Maiorani Cæſaris, qui regnare cœpit circiter annum Servatoris noſtri CCCCLXXII., conſentaneum profecto non eſt, ignoraſſe eos vim harum literarum A.ER.A; ſi autem poſtquam in Hiſpanias Gothi invaſerunt id accidiſſe dicat, rurſus quærerem, ſubito ne id, an paulatim potius? ſubito, ac

repen-

repente extinctam fuiſſe notitiam illorum verborum, quibus tam frequenter in tabulis uterentur, perſuaderi ego non poſſum, niſi me doceat Geneſius lethargo fuiſſe tum ſimul correptos Hiſpanos omneis. Paulatim evenit, inquiet: en rurſus eodem luto, in eadem hæremus ſalebra, ut nimis ſane videatur eſſe mirum, vix centum annorum intervallo, in tantum rem obſoleviſſe, ut etiam ad Leandrum illum, ac adeo Iſidorum, multæ tum eruditionis, tum diligentiæ hominem, vulgatiſſimus quatuor illarum intellectus minime perveniret: ut Concilia vetuſtiſſima, nempe Bracarenſe primum Æra DCX., & Hiſpalenſe prius Æra DCXXVIII. celebrata prætermittamus; ut prætermittamus etiam & veteres in ſaxis inſcriptiones æra DX., & DXX., & DL. factas, hoc eſt, ſub Anaſtaſio, & maiore Juſtiniano. Sed quid? quod ſub Arcadio, & Honorio circa annum nati Servatoris CCCC. integris etiam dum, aut certe minima ex parte adcitis in Hiſpania rebus, Divus Fauſtus Regienſis in Gallia Epiſcopus, ſcriptor ſatis luculentus *Æra* utitur vocabulo? Quujus verba priore de Spiritu Sancto libro ita ha-

habent. *Sacer autem numinis diximus* , *quia trecenti in æra* , *ſive ſupputatione* , *ſignum Crucis* : *decem & octo vero* , *Jeſu adorandum nomen oſtendunt*. Quibus ego verbis partim , partim etiam ipſa ratione adducor , ut credam , neque ab *Ære* dando vocatum *Æram* , ut putavit Iſidorus , neque ab *hero heram*, ut ſomniant nonnulli , ſed ſimpliciter a nota numeri , quod Æra ſit nota , vel ſupputatio , ut Fauſtus interpretatur. Ad quam rationem Alphonſus Hiſpaniarum Rex ſuam remporum ſupputationem Æram adpellarit. Siquis autem roget, ſatis ne id latine ? reſpondebo Nonii Marcelli verbis, *Æra*, inquit , *numeri nota*. Lucullus lib. 29. *Hæc eſt ratio perverſa, Æra ſumma* , *& ſubducta improbe*. Igitur ab initio , ratio hæc numerandi tempora, ab uſque Auguſto cæpta, *Æra* nominata eſt. Neque movere quemquam debet , ejus vocabuli uſum apud probatos auctores minime inveniri.

Multa renaſcentur , quæ jam cecidere , cadentque
Quæ nunc ſunt in honore vocabula ſi volet uſus,
Quem penes arbitrium eſt, & vis, & norma loquendi.

Ait Horat. Meus

Meus, Vaſæe, huc inclinat animus, ſi cui aliud id placuerit, ſuo fruatur judicio.

L. ANDR. RESENDII
PRO COLONIA PACENSI.

AD JOANNEM VASÆUM VIRUM DOCTISSIMUM.

CASU, ac fortuito adcidit, Vaſæe, ut quum eſſem in mea bibliotheca, audirem in vicinia quemdam de Salmantica loquentem. Quare aperta feneſtra, ubi compellavi hominem, reſpondit publicum ſe ſcholaſticorum iſthic eſſe tabellarium. Intromiſſum percunctatus ſum ecquid litterarum a Vaſæo ad me? Ad me quidem ille nihil, multum ad multos. Meretur forte hoc diuturnum ſilentium meum, ſingularis certe amor, & benevolentia erga te, non meretur. Sed eſto, quamquam multi mihi ad excuſationem ceſſationis erant regreſſus, par pari relatum ſit. Nam querulam, & expoſtulatricem amicitiam, homo minime moroſus, neque un-

q.iam

quam geſſi, neque eos judicio meo comprobavi, qui dum perſuaſione quadam falſa contemni ſe putant, moleſtas faciunt amicitias. Tria ſunt in præſentia, de quibus potiſſime ſcribendum ad te duxi. Primum facio pergravate. Non quod nolim factum, volo enim, & cupio, ſi quiſquam alius, ſed quod in literis ad te de tuis laudibus, & meo more orationi moderari cogor, & verecundiæ tuæ habere rationem. Eoque factum eſt, ut de editis chronicorum libris deligentiſſime a te ſcriptis, amicorum tuorum mea unius ſeriſſima fuerit gratulatio. Sit illa quantumlibet ſera, certe qui ſecum reputarit quem locum, quem numerum, in iis libris ego obtineam, quam ſæpe honorificentiſſime adpeller, ſive id grato, & benevolenti erga me feceris animo, ſeu candore tibi ab natura inſito, nam exacto judicio tuo, aut merito meo, dicere, ſuperbum exiſtimo, ſed quoquo id modo ſit, qui ſecum hæc reputarit, intelliget de libris his omnibus, qui in hoc præſtando officio moram, & cunctationem meam præverterunt, me tacitum, quum prius tum libentius eſſe gratulatum. Sed ego videor illorum oblivisci, quæ paulo ante dixeram.

Qua-

Quare ad reliqua duo, quæ tibi, ut ſpero, aliquanto gratiora ſunt futura. Alterum eſt de epiſtola mea tumultuaria opera ad te ſcripta, quam tu me neque conſulto, neque probante, inter tua edendam curaſti. Eam poſteaquam ad te miſi, quum per otium retractaſſem, & Martino Aſpilcuetæ Navarro, doctorum Academiæ Conimbricenſis facile, & abſque controverſia principi, oſtendiſſem, atque ille qua monendo, qua auctoritatem ſuam interponendo, urgeret ut ederem, quod in rem ſtudioſorum eſſe exiſtimaret, durum, & inexpugnabilem me præſtiti. Sero nunc non geſti tali viro moris me pœnitet. Nam ſi publicanda erat, quanto retractatiorem, multisque locis refectam in publicum exire præſtitiſſet? Tamen quando neque præteritum mutari, neque quod factum ſit fieri infectum poteſt, det illa prior celeritatis ſuæ pœnas, poſterior hæc, quam modo mitto, in ejus ſubcedat locum, ſine ulla jam ex temporali gratia, cum aliqua etiam elaboratæ diligentiæ nota. Alterum, quæ tertia mihi ſcribendi cauſa fuit, ex tuis libris adcepi. Nam ubi de Pacenſi urbe agis, quam ego eam eſſe, quæ nunc in Luſitania Bexa nun-

cupa-

cupatur, & pridem ſcriptis editis, & ſermone ſemper adfirmaverim, quujus tamen flaminium poſt inlatam a Pœnis ei urbi cladem, Badioſam translatum ſit, manente priore Pacenſis Pontificatus titulo, narras tu iſta quidem, ſed Joannis Geneſii Sepulvedæ, quem honoris cauſa nominatum velim, opinionem adducis etiam, qua ille meum da Pacenſi Colonia teſtimonium, apud te videtur feciſſe dubium, ac controverſum. Eam modo rem, in ſtudioſorum rerum antiquarum, & Pacenſis Coloniæ gratiam, diſceptandam ſuſcepi. Ponam ergo ipſamet tua verba, ex Geneſii, ut ais, admonitione. (*Alii Epiſcopum Pacenſem ab ipſo ſtatim initio dictum adfirmant, a Pace Auguſta, Urbe, & Colonia Romanorum Anæ fluvio adpoſita. Nam Pax Auguſta Maurorum corruptione, in Baxaugus, deinde in Badaxos degeneravit. Quæ Urbs, quanquam ex parte Bæticæ adpoſita eſt Anæ fluvio, tamen quia Luſitaniæ juriſdictioni contributa erat a Romanis, idcirco ab eis inter Luſitanas cenſebatur. Quæ ratio eadem eſt Metallinenſis Coloniæ. Horum me admonuit Joannes Geneſius Sepulveda.*) Omnium primum, Vaſæe, illud nobis conſtituendum eſt Coloniam

niam Pacenſem urbem eſſe Luſitaniæ. Id perſpicuum nobis faciet : vel Juriſconſultus Paulus *ff. de Cenſibus. L. In Lyſitania Pacenſes , & Emeritenſes juris Italici ſunt*: vel Plinius lib. 4, cap. altero , & vigeſimo , ſicut vulgo circumfertur. *Julii* autem cognominis meminit Ptolemæus in Luſitaniæ deſcriptione. Κατέχουσι δὲ τὰ μὲν περὶ τὸ ἱερὸν ἀκρωτήριον, τουρδητανόι, εν οἷς, αἱ ἐν τῇ λουσιτανίᾳ πόλεις μεσόγειοι, παξ ιουλΐα, ἰουλΐα, μυρτιλΐς, τὰ δέν δετέρω τούτων, Κελτικός. Turdetanos , qui circum ſacrum Promontorium habitant noſtra ætas Punica voce Algarbios adpellat. Celtici ii ſunt , qui interius ulteriorem Anæ fluminis ripam incolunt , ad urbem uſque Helvas , quæ ipſo etiam nomine Gallicam præ ſe fert originem , ex Helvis Celtarum Narbonenſis Provinciæ populis. Celticos autem a Celtis derivari , ut a Gallis Gallicos , & ſimilia , notius & vulgatius eſt , quam ut admonendum videatur. Sita ergo eſt Pax Julia in mediis Turdetanorum , Celticorumque confiniis Juliæ Myrtili , quam *Mertulam* vulgo dicimus , vicina. Eſſe autem ea , quæ modo Bexa dicatur , probari poteſt, tum a longitudine, latitudineque a Ptolemæo deſcripta,

cripta, tum quod ab ea Turdetanus ager incipit, tum etiam a Myrtilis vicinitate, quæ præterquam quod a Ptolemæo oſtenſa eſt, ex Antonini præterea itinerario deprehenditur. Sic enim ille. *Ab Eſuri per compendium Pacem Juliam M. P. plus minus LXXVI. Sic Myrtilin, M. P. XL. Pacem Juliam, M. P. XXXVI.* Qui numerus optime convenit cnm noſtra novem leucarum computatione, qua leucæ uni quatuor millia paſſuum adſignamus. *Eſuris* vero, ut id quoque non omittamus, oppidum eſt in Bætica ad Marianos pertinens montes, nequaquam ævo noſtro ignobile, quod deformato paulatim nomine dici cœpit *Exeriz*, deinde *Xerix*, Badioſæ urbi attributum, a qua vix quindecim paſſuum millibus abeſt, ut hoc ipſo, Badioſa Pax eſſe Julia non poſſit. Confirmatur etiam quod adſerimus compluribus in ea urbe monumentis Romancrum ipſum Pacis Juliæ nomen oſtentantibus, ut in fragmento hoc, quod eſt in muro, beſſalibus inſcalpto literis.

RIAE. PONT.
FLAM. PACIS IVLIAE.

Et

Et in hoc, quod eſt in gradibus ſummi templi.

PAX. IVL.
Q. PETRON.

Ibi quoque cippus integer eſt, Aurelio Commodo dicatus, in quo non ſolum Pacis Juliæ nomen eſt, verum etiam Coloniæ. Is ita habet:

L. AELIO. AVRELIO
COMMODO
IMP. CAES. AELI. HADRIANI
ANTONINI AVG. PII. P. P. FILIO
COL. PAX. IVLIA.
D. D.
Q. PETRONIO MATERNO
C. IVLIO IVLIANO II. VIR.

Facit ad eam quoque rem annalium libellus ille, quem tibi aliquoties oſtendi, ſine dubio ante annos tercentum ſcriptus, in quo hæc ad verbum leguntur. *Aera M.CC. pridie Calend. Decembris in nocte Sancti Andreæ, civitas Paca, id eſt, Begia, ab hominibus Regis Portugalis Domini Alfonſi, videlicet Fernando Gonſalvi, & quibuſdam aliis plebæis mili-*

militibus, *noctu invaditur*, *& viriliter capitur*, *& a Chriſtianis poſſidetur.* Juvat non mediocriter noſtram hanc rationem Raſes Maurus, qui Marrochiorum tyrano Imperatori vocato, tunc oppreſſa Punicis armis Hiſpania, Cordubæ regnanti, de rebus, & urbibus Hiſpaniæ librum compoſuit. Cujus libri a me in ſcholiis in Vincentium noſtrum mentio eſt facta. Is Raſes quum de Bexa loquitur, *terminus*, inquit, *Bexenſis altera parte Emeritenſi termino jungitur*, *altera Scallabitano.* Terminus quem barbarus iſte Raſes dicit, non agri, territoriive intelligendus eſt, ſed juriſdictionis. Nam cum in treis juridicos conventus diviſa eſſet Luſitania, *Emeritenſem*, *Pacenſem*, & *Scallabitanum*, colligitur Bexæ conventum fuiſſe Pacenſem, & Bexam Pacenſem urbem. Et quoniam Geneſius argumentum etiam ſumit ex depravatione nominis *Pacis Auguſtæ* in *Baxaugus*, & *Badaxos*, imitabor & ego illum, reddamque rationem corrupti nominis. Neque deterrebor, ſi ea res parum inluſtrem faciat orationem, modo ei de qua agitur non parum adferat lucis. Ingenito oris vitio Mauri nonnullas noſtras literas nequaquam recte pronunci-

nunciant, ſed eas vel in mutuo inter ſe cognatas, ut Hiſpani quoque ſolent, vel in ſibi familiareis commutant. Eſt illis litera *Xim*, quam pingui admodum, & vaſto ſono ita proferunt, ut ſtridorem ferventis ſartaginis, præcipue ubi inter frigendum ſalſum quidpiam injicias, referre videantur. Ea litera noſtrum *S*. fere reddunt. Heinc fluvius *Singylis* abiit in *Xinil*, *Sucro* in *Xucar*, *Sætabis* in *Xatibam*, *Menteſa*, ſive *Mentiſſa*, ut eſt apud Livium in *Mentixam*, & *Montixam*. Illa quoque litera noſtrum *C*. ſequentibus *e*, vel *i*, ſolent efferre, ut pro *ce*, *ci*, *xe*, *xi*, pronuntient, ſicut etiam ex hac contagione vidi noſtrorum nonnullos, qui lenem illam doctiorum Italorum prolationem perperam æmulati, pro *Cicerone Xixeronem* dicerent, & pro *feci*, *fexi*. Redeamus ad Pœnos. Literam *P*. plerumque transferunt in cognatam illi *B*. Et ne diutius in his moremur de induſtria, quum hæc ſcriberem, Pœnum adoleſcentem juſſi Luſitanam hanc orationem pronuntiare. *Sennor*, *perdone-me voſſa mercee*. Hanc ille ita reddidit. *Xenior*, *berdoneme voxa merxee*. Et pro *Pater noſter*, dicebat *Bader noxter*. Tandem quo caſurum ſit

tan-

tantum ineptiarum, adverte. Pacenſem urbem ſolebant antiqui, nunc addito cognomine *Pacem Juliam* dicere, nunc remoto *Pacem* tantum, ſicut *Bracaram Auguſtam*, vel tantum *Bracaram*, *Emeritam Auguſtam*, vel tantum *Emeritam*. Mauri itaque pro *Pace*, mutatis literis, *Baxe* dixerunt, inde vocalibus tranſpoſitis *Bexa*. Jam dudum arbitror, ex inſidiis auſcultas, ut meum intercipias ſermonem, deſtruasque hoc totum, quod molitus ſum, & dicas controverſiam de *Pace Julia* non eſſe, quam Geneſius Luſitaniæ urbem eſſe non neget, ſed de Colonia Auguſta Pacenſi Anæ fluvio adpoſita, quæ licet ex Bæticæ parte ſita ſit, adſcripta tamen eſſet Luſitaniæ, quemadmodum & colonia Metallinenſis. De Pace Auguſta ſtatim. Fingamus tamen interim eſſe *Badiozam*. Sed quum, Strabone excepto, qui Luſitaniæ Auſtrale latus amne Tago determinat, reliqui omnes, qui Geographica ſcripſere, utramque provinciam Ana fluvio diſcerni tradiderint, neque Urbem ex Ciſananis aliquam in Tranſananam provinciam, aut contra in illam ex his contributam meminerit, unde id probat Geneſius? A Metallinenſi colonia

lonia, quæ in eadem Anæ ripa ſita eſt, quæ ad Bæticam ſpectat, & tamen inter quinque Luſitaniæ colonias numeratur? Non ne? Conjectura igitur adauguratur, non autem valida quapiam ratione coarguit. Sed hanc ego conjecturam non tam leviſſimam, quam vaniſſimam eſſe jam oſtendero. Adii ante aliquot annos celeberrimum illud, religioſiſſimumque tota Hiſpania Virginis De iMatris ad *Aquas Lupias* delubrum. Unde votis, quæ ſuſceperam rite perſolutis, quum redirem, veſtigandæ antiquitatis cauſa Metallinenſe oppidum deveni. Sumptisque indidem qui commonſtrarent, quum cernerem ſitum eſſe oppidum ex parte Bæticæ, magnopere admirabar, hæſitabamque eſſet ne ea Metallinenſis olim colonia. Inde conſcenſa arce, ſubjectum agrum circunſpiciens, adverti longo limite depreſſum locum in ſpeciem ſicci alvei, ad auſtrale ipſius oppidi latus. Super qua re rogati commonſtratores, reſponderunt, ubi paulum excreviſſet amnis, redundantia illac etiam meare. E veſtigio ſubiit animum illud Horatii noſtri

Curſum mutavit iniquum frugibus amnis,
Doctus iter melius.

 Idque

Idque cum apud me pro non ambiguo jam eſſet, non audebam tamen adſeverare, donec e re nata ſententiam eam corroboravi. Ex eodem enim latere a medio arcis colle ad imam planiciem, brachium duplici muro, ac opere fornicato, ductum olim, nunc ruderibus pæne obrutum inveni, per quod ii, qui in arce eſſent tecti, & inviſi aquarentur. Manifeſtum indicium illa parte fluxione perenni antiquitus iviſſe fluvium, oppidumque ipſum revera in provincia fuiſſe Luſitania, quod nunc mutatione fluenti, Bæticæ parva quædam eſt adceſſio. Videsne jam non tantum labaſſe, verum corruiſſe etiam Geneſii rationem ſubruto firmamento, quod tanquam validiſſimum ad approbationem ille adſumpſerat, *Badiozam* attributam Luſitaniæ, quemadmodum & Metallinenſem coloniam? Pacem jam Auguſtam adgrediamur, & apud quem auctorem, quave in terra ſita fuerit, conſideremus. *Pacis Auguſtæ* nomen apud unum Strabonem, & quidem corrupte legitur, quujus verba, ut vulgo in latinam linguam converſa circumferuntur, adponam. Ita enim de Tarteſſo. ,, Verum regionis fe-
,, licitate, manſuetudine, ſimul & urbanita
,, te

,, te , adcedit proxime ad Turdetanos , &
,, Gallos propter vicinitatem, cognationem-
,, que , ut teſtis eſt Polybius. Cæterum illis
,, minor. Ut plurimum enim vicatim habi-
,, tant , & vivunt. Nam Turdetani , præſer-
,, tim , qui circa Bætim loca tenent in Ro-
,, manos penitus ritus transformati ſunt, nec
,, propriæ memoriam linguæ ſervant am-
,, plius , plurimique latini facti , ſecum ad-
,, colas adcepere Romanos. Itaque parum
,, abeſt, quin univerſi Romani ſint. Et nunc
,, habitatæ urbes , & in Gallia Pezauguſta ,
,, & alia in Turdulis Auguſta Emerita , &
,, in Celtiberis Cæſarea Auguſta, & aliæ Co-
,, loniæ quædam , permutatos dictarum ci-
,, vitatum ritus demonſtrant. ,, Heic juve-
mus potius, quam reprehendamus interpre-
tes , qui tanquam aliud agentes, ita Celticos,
qui Anam accolunt , Gallos , & eorum Re-
gionem Galliam adpellant, quaſi non de Hiſ-
pania , ſed de Gallia ipſa Strabo ea ſcribens
loqueretur. Et quod maioris videtur eſſe ne-
gligentiæ Strabo ita ſcripſit: *κάι τὸ ἥμερὸν, κάι τό πολιτικὸν συνηκολέθησε τοῖς τερδετανοῖς , και τοις κελτικοῖς* , id eſt , *& manſuetudine , ac civilitate correſpondent Turdetanis , & Cel-*

ticis. Item οἵτε νῦν συνῳκισμέναι πόλεις, ἥτε ἐν τοῖς κελτικοῖς πεζαυγοῦστα, ſive ut legendum magis arbitror, παξαυγοῦστα, id eſt: *Et nunc coactæ, ſive coadunatæ ex pluribus civitates* (id enim ſignificat græca dictio συνῳκισμέναι) *in Celticis quidem Pax Auguſta.* Nec excuſari poterit interpres, quod ſupra legatur ita ὁ δε ἄνας πρὸς νότον επιστρέφει τὴν μεσοποταμϊαν ἀφορϊζον, ἣν κελτόι νέμονται το πλέον. Id eſt. *Atqui Anas, ſeſe in Auſtrum convertit, interamnam regionem illam diſterminans, quam Galli maiori ex parte poſſident.* Nam ſine dubio legendum eſſe κελτικοὶ, id eſt, *Celtici*, non κελτοὶ id eſt *Galli*, adparet ex iis, quæ de Artabris circa Nerium incolentibus, paulo poſt ſcribit: περιοικοῦσι δε αὐτὴν κελτικοὶ, συγγεννεις τών υνή τῷ ἄνα. Id eſt, *Circumhabitant eam Celtici conſanguinei*, aut ſi ad verbum vertendum eſt, *congeres eorum, qui ad Anam ſunt.* Quum audis Celticos ad Nerium eorum eſſe conſanguineos, qui ad Anam ſunt, nonne clarum eſt, & hos, & illos Celticos vocari, non Gallos, aut Celtas, tametſi & Celtici Gallica gens ſit, & a Celtis profecta? Scio Gallos omneis, id quod etiam Strabo libro quarto ſcriptum reliquit,

liquit, ſive propter Celtarum claritatem, ſive propter Maſſilienſem uſum cœpiſſe a Græcis vocari *Celtas*, vel potius *Celtos*, qua forma multum uſus eſt Polybius, & nonnunquam Strabo, quanquam Celtæ tertia tantum ſit Galliæ pars, Cæſari, & reliquis latinis ſcriptoribus, & ipſimet Straboni. Sed tamen conferendis ambobus, quæ citavi locis, potuiſſet interpres admoneri. Quod non carpendi, ſed rei oſtentandæ cauſa dictum ſit. Vera igitur, ac germana verborum Strabonis interpretatio erat: *In Celticis quidem Pax Auguſta.* Aiebat ergo Strabo Tarteſſios manſuetudine, & civili vivendi ratione adcedere proxime ad Turdetanos, hoc eſt, ad veros Bæticos, & ad Celticos Anæ adcolas, quos ſupra ex Ptolemæo Luſitaniæ eſſe populos eſt oſtenſum, ad illos propter vicinitatem, ad hos propter cognationem, quin & propter vicinitatem. Neque enim multum inter ſe diſtant, ſed inter Celticos, & Tarteſſios ſoli Turdetani Bætici interjecti, mediique ſunt. Et quidem vitæ humanioris cauſam iis populis fuiſſe Romanorum conſuetudinem, a quibus, & linguam, & mores, & civilem vivendi in urbibus rationem, ac mo-

modum adcepiſſent. Ob eam quoque cauſam ſpreta priſtina vicorum habitatione, urbeis jam frequenteis coli, in Celticis quidem Pacem Auguſtam, in Turdulis vero Emeritam Auguſtam, & in Celtiberis Auguſtam Cæſaream. Hos autem, quos diximus, Celticos etiam Straboni eſſe, liquet ex ipſius verbis, quæ antea retulimus. Nam ubi continentem ad ſacrum Promontorium inter Anam, Tagumque deſcribit: ὁ δ' ἄνας, πρὸς νότον ἐπιςρέφει, τὴν μεσοπαμίαν ἀφορίζων, ἣν κελτοὶ νέμονται τὸ πλέον, καὶ τῶν λȣσιτανῶν τινες ἐκ της πέρεας τȣ τάγȣ μετοικισθέντες ὑπὸ Ρωμάιων, id eſt, *Atqui Anas ſeſe in Auſtrum convertit, Interamnam Regionem illam diſterminans, quam Celtæ* (vel ut ego legendum puto *Celtici*) *maiori ex parte poſſident, & Luſitanorum nonnulli ex ulteriori Tagi Regione in coloniam traducti a Romanis.* Audis heic Luſitanos deductos in coloniam a Romanis ad Celtas, ſive potius ad Celticos, illeic audiſti in iiſdem Celticis eſſe Pacem Auguſtam. Obſcurum ne etiam eſt coloniam hanc Pacem Auguſtam eſſe? Quod ſi colonia Pax Auguſta in Celticis eſt, Celtici vero Luſitaniæ populi, utique & Pax Auguſta Luſitaniæ

niæ civitas. Ad hæc, Straboni *Pax Auguſta* Luſitánorum colonia, in Celticis eſt; Ptolemæo *Pax Julia* Turdetanorum Luſitanorum urbs in confinio Celticorum Luſitanorum ponitur; ex vetere inſcriptione *Pax Julia* colonia eſſe oſtenditur; Plinio autem quinque tantum coloniæ in Luſitania numerantur, Emeritenſis, Metallinenſis, Pacenſis, Norbenſis, Scalabitana. Nonne id conficitur eandem eſſe Pacem Auguſtam, & Pacem Juliam? Vel oſtendat Geneſius duas in Celticis colonias, alteram Pacem Auguſtam, Pacem Juliam alteram. Neque vero quemquam moveat, quod Ptolemæus, & Plinius etiam in ea Bæticæ parte, quæ a Bæte ad Anam eſt, & proprie Bæturia appellatur, ponunt Celticos ad Hiſpalenſem conventum pertinenteís, quemadmodum & Turdulos, qui jura Cordubam peterent. Nam aiente Plinio Celticos hos adveniſſe in Bæticam a *Celticis* ex Luſitania (ſic enim legendum, non a *Celtiberis*) perſpicuum eſt Celticos Luſitanos & vetuſtiores, & famæ fuiſſe maioris, parenteisque, non modo Celticorum Bæticorum, quorum nulla eſt apud Strabonem mentio, neque alibi, neque quum de Bæturia

turia parte Bæticæ , ab ipſo Bæte ad Anam tendente dixit : τοιαύτι δ' καὶ ἡ βαιτουρία , ξηρὰ ἔχουσα πεδία τὰ παρήκοντα τῷ ἄνᾳ , verum etiam eorum Celticorum , qui Nerium promontorium ad Artabros tenuere. Strabo vero quum Turdetaniam Bæti fluvio mediam dividi , Ana terminari ad ſeptentrionem , & obcaſum , deinde ab Ana ad ſacrum promontorium Celticos , & Luſitanorum pleroſque habitare tradiderit ; Pacem autem Auguſtam in Celticis conlocet : dubium non eſt , intellexiſſe eum Celticos Luſitanos , non Bæticos , quorum ipſe non meminit. Præterea cum Strabonis Pax Auguſta adeo illuſtris fuerit , ut una cum Emerita Auguſta , & Auguſta Cæſarea in argumentum Hiſpaniæ illo tempore manſuetudinis , & vitæ politioris propter Romanorum conſuetudinem , ab ea inducatur , ſi hæc Pax Julia noſtra non eſt , colonia , & juridicus conventus , in Celticis poſita , ut Strabo ait , inter Celticos, & Turdetanos Luſitanos , ut Ptolemæus , quam dicemus eſſe alteram ? In Celticis Bæticis unam quampiam, dicet Geneſius. Ut hoc ratione aliqua niti videatur, duo illi oſtendenda neceſſario erunt. Alterum Badiozam, quam ipſe

ipſe Pacem Auguſtam eſſe vult, in Celticis Bæticis eſſe ſitam. At hoc non evincet, quum potius in Turdulis Bæticis eſſe multo ſit probabilius. Nam Celtici Bætici, qui Bæturiæ partem Luſitaniæ prætenſam ab Anæ oſtio quinque tantum civitatibus Ptolemæo, aliquanto pluribus Plinio adcolebant, non tam late patebant, quam Celtici Luſitani. Turduli vero Bætici Luſitaniam, Tarraconenſemque attingentes, erat gens ampliſſima, multarumque civitatum, quarum erat Corduba Metropolis, quam in Turdulis eſſe Ptolemæus teſtatur, ut merito Plinius hoſce Turdulos jura Cordubam petere dixerit. Eoque factum mihi videtur, ut Emerita ab his Turdulis ſolo amne Ana intercedente diviſa, in iiſdem Turdulis eſſe Straboni dicta ſit. Atqui Badioza quam non amplius quam triginta paſſuum millibus diſtet ab Emerita, quur magis Celticis, quam Turdulis, Hiſpalenſi conventui potius, quam Cordubenſi adſcribatur, huic propinquior, ab illo remotior? Diſcriminet arbitrio ſuo harum duarum gentium terminos Geneſius, & Badiozam, quam Pacem Auguſtam eſſe contendit, referat ad Celticos, petam jam alterum illud e duobus,

quæ

quæ oſtendenda ab illo eſſe dicebam, nempe, ut auctorem proferat, qui liquido Pacem Auguſtam in Celticis Bæturiæ conlocet, quorum uti ſuperius eſt oſtenſum Strabo non meminit. Nam Ptolemæo Celticorum Bæticorum urbes hæ tantum nominantur : *βαιτικῶν κελτικῶν, αρȣ̃κι, ἀρȣ̃νδα, κȣ́ργηα, ακενιπτῶ, ὀύαμα.* Plinius quoque Celticorum Bæticorum recenſens oppida, quos ex Celticis Luſitanis adveniſſe manifeſtum ait, ſacris, lingua, oppidorumque vocabulis, quæ tamen cognominibus in Bætica diſtinguerentur, nullam omnino Pacis Auguſtæ mentionem fecit. Oblitus uterque eſt, inquiet. Egregium vero Geographum utrumque, perverſeque diligentem, qui quum in ignobilibus oppidis recenſendis operam prope dicam luſerint, nobiliſſimam coloniam prætermiſére. Atqui non ita eſt : ſed nobilis illa Strabonis Pax Auguſta in Celticis poſita, Pax Julia Ptolemæi, ac Plinii eſt in Celticis quidem juxta Strabonem poſita, inter Celticos vero, ac Turdetanos Luſitanos juxta Ptolemæum, quoniam tractum hunc ab Ana ad promontorium ſacrum, quem totum a Celticis poſſideri, & Luſitanorum plerisque

que ab ulteriori Tagi regione eo traductis Strabo dixit, hic alter minutius expoſuit, Celticis Strabonis bifariam in Celticos, ac Turdetanos diviſis. Quod ſi interroges, ſi una eademque eſt, quur ergo ab Strabone cognominatur Auguſta, quæ ab aliis Julia? interrogabo ego ſimiliter, Gaditana urbs, quur & Auguſta, & Julia Gaditana adpellaretur, confirmante id Plinio in fine libri quarti. Cognominis enim vel hujus, vel illius rationem, cauſamve niſi divinando, in tanta rerum antiquarum obſcuritate, nos reddere non valemus. Sed ſi divinationi locus ullus eſt, cauſa quur Pax Julia vocaretur adſignari poteſt, quod Julio res in Luſitania gerente, hæc Luſitaniæ regio inter Anam ac Tagum, quam Interamnam ideo Strabo vocat, domita, ac pacata auſpiciis illius fuerit. In quujus ſignum quum ex Tranſtaganis Luſitanis eo traductis urbem conſtituerit (nam a Julio ſe conditos Pacenſes ipſi fatentur, & vetus fama obtinuit, cui Raſes etiam Maurus atteſtatur) boum capita ex marmore pleriſque locis interſperſit, quæ adhuc extant, Pacemque a ſe Juliam adpellavit. Non tamen protinus novæ urbi colo-

coloniæ Romanæ jus, aut Juridici conventus dignitatem tribuit, quum nondum rerum omnino potiretur. Ad quam forte ſub Auguſto provecta, Julii cognomen in Auguſti mutavit, quod tamen diu non retinuerit, quum prius in gratiam conditoris invaluiſſet. Verum hæc divinantes. Nobis ſatis eſt, ſi maneat incolume illud, quod conlatis inter ſe ſcriptoribus confeceramus, eandem eſſe Pacem Juliam, & Pacem Auguſtam, Luſitaniæ urbem, & juridici conventus coloniam.

Reliqua eſt parva quædam, perlevisque objectio, qui factum ergo ſit, ut Badiocenſis Epiſcopus multos jam annos Pacenſis ſibi titulum induerit. Sed in hac propellenda longe admodum minus laborandum nobis eſt, cognita etiam vulgo, poſt funeſtam illam Hiſpanis rebus inlatam a Pœnis cladem, ſacerdotiorum mutatione. Nam urbes prius claræ, ut quæque vel maiorem plagam adceperunt, vel ægrius revaluerunt, ita priſtinum ſuum decus aut recuperarunt ſerius, aut penitus amiſerunt. In nonnullarum locum alibi ſuffectæ aliæ. Ubi nunc Emeritæ Auguſtæ Luſitaniæ totius metropolitana

quon-

quondam ἐπισκοπή? Quam multos annos Bracara Auguſta Callæciæ metropolis, quum ſemel peſſum iſſet, obtrita jacuit? Grannata innobile quondam oppidum Illiberitanæ Diœceſeos, quum de interitu ſuæ metropolis, per Maurorum tempora, ad immenſas creviſſet opes, & molem hanc hodiernam, tandem a Fernando rege, non uno tantum nomine Maximo, feliciter victa, & Chriſtianis initiata ſacris, in adcretionem, & ſi mihi per Ciceronianos liceat ita loqui, auctarium nobilitatis, Pontificiam dignitatem adcepit, & quidem inluſtriorem quam olim habuiſſet Illiberis. Menteſa, in parum frequentis pagi redacta eſt formam, & pontificatus honorem habet Geena, ſive, ut ipſi malunt, Gyena. Neque fortunatior fuit Oſſonoba, ſpoliata ſacerdotio, quod etiam Siluenſibus novæ mutationis rumore indies conglaciat. Sed harum trium, translatis alio dignitatibus, etiam tituli interierunt. Sunt etiam, quæ translato pontificali jure, apud novum poſſeſſorem ſolum nominis ſui titulum retinuerint, quaſi quum ſolebant venditores non nequam, in iis, quæ mancipio darent, rutis cæſis recipiendis ſibi cavere,

aut

aut quemadmodum fecit Mænius, qui invenditis ædibus ſaltem columnam unde ſpectaret, excepit. Ad iſtum modum, translata Compoſtellam Epiſcopali ſede, quæ Iriæ Flaviæ ante fuerat, nihilo tamen ſecius Epiſcopus Irienſis eatenus adpellatus eſt, quoad metropoli conſtituta, etiam is titulus obſolevit, ſicut a nobis explicatum eſt, quum de translatione corporis apoſtoli Jacobi ageremus. Sic etiam Igæditanorum Eccleſia translata in urbem Gardiam, veterem adhuc adpellationem retinet. Longum eſt omnia ad hoc exemplum perſequi. Hoc igitur pacto, Pax Julia, quæ Pontificem olim habuit, ut, tum ex ſubſcriptionibus aliquot Hiſpanorum Conciliorum videre eſt, tum maxime ex Concilio duodecim provinciæ Luſitaniæ Epiſcoporum Emeritæ congregato, ſub Receſvintho rege, æra DCCIIII, quod in vetuſto codice apud me habeo, quum & ipſa in Hiſpaniæ everſione corruiſſet, amiſſum ejus decus poſſidet quidem Badioza, ſed Pacenſis tamen conſervatus titulus, tum adverſæ Pacis Juliæ fortunæ nos admonet, tum explicat veteris, & prope exoletæ memoriæ recordationem.

Hæc

Hæc habui, Vaſeæ, quæ pro Colonia Pacenſi ad te ſcriberem, quæ etiam Geneſio probatum iri non diffido. Nam ut prima laus ſit, ea dicere, quæ veritate undique fulciantur, certe proxima primæ eſt, ſine pertinacia rationem ad veritatem ipſam revocare. Magni quoque eſt animi, & hominis ingenue docti, quum aberraris, revicto ab aliis errore tuo, non iracunde contra niti, ſed æquo aut potius lubenti animo, convulſam veritate opinionem remittere. Quod ad me attinet, ſi Geneſius ipſe aliquid melius veriusque, quod pro Badioza adferat, etiam habuerit, idque nobis, ut erudito homine dignum eſt, non invideat, tantum abeſt, ut meas has rationes verioribus confutari vel doleam, vel indigner, ut etiam ea re magnam initurum illum apud me gratiam jam nunc pollicear. Etſi enim diligentis nomen & amo, & quodammodo videor meo mihi jure ſine adrogantia vindicare, tamen non tantum mihi ſumo, ut aliis multa non concedam. Verum hæc hactenus. Erant præter hæc, quæ communicata tecum vellem, ſed ea, quod nondum ſatis maturuerunt, commodius alias. Mitto ad te oratiunculam,

qua

qua noſtræ urbis nomine, adventui Joannæ Caroli Auguſti filiæ, Principi noſtro deſponſæ, publice ſum gratulatus. Mitto autem Luſitane ſcriptam, ut ad Semiluſitanum. Sin tu jam omnino Hiſpanus factus es, ſcito etiam Hiſpanis adeo placuiſſe, ut ſupra viginti exempla primores eorum a me extorſerint. Vale.

Poſtquam hæc ad te ſcripſi, quum in tuis libris iterum urbium, quæ ſive olim habuerunt, ſive nunc Epiſcopos habent, catalogum legerem, hæſi ad Tabetanum Epiſcopatum, quem te ex tertio Tolletano Concilio adcepiſſe arbitror, in quo ſubſcripſit, *Muttoſe Toletanæ Eccleſiæ Epiſcopus.*. Et ſuſpicaris eum Epiſcopum Africanum fuiſſe, ex eo quod apud Cyprianum in Carthaginenſi Concilio legitur, *Martyr Secundianus a Tabeis, dixit.* Sed nihil opus eſt, ea cauſa trans fretum peregrinari. Nullus enim Tabetanus, ſeu ex Africa, ſeu aliunde gentium, Epiſcopus in Toletano illo Concilio fuit: ſed lectio perverſe poſita fefellit. Legendum quippe, *Mutto Sætabitanæ Eccleſiæ Epiſcopus.* Nam Sætabis etiam Epiſcopum olim habuit, ut patet ex ſubſcriptionibus Tole-

Toletanorum Conciliorum, quinti, octavi, & undecimi. Et tu Sætabi ſedem Epiſcopalem fuiſſe, etiam adnotaſti. Hujus te rei viſum eſt admonere, ſi forte eum locum recudere non graveris. Etiam vale. Eboræ, quarto Nonas Februarii MDLIII.

L. ANDR. RESENDII

PRO SANCTIS CHRISTI MARTYRIBUS VINCENTIO OLISIPONENSI PATRONO, VINCENTIO, SABINA, ET CHRISTHETIDE, EBORENSIBUS CIVIBUS, ET AD QUÆDAM ALIA RESPONSIO.

AD BARTHOLOMÆUM KEBEDIUM, SANCTÆ TOLETANÆ ECCLESIÆ SACERDOTEM, VIRUM DOCTISSIMUM.

Quam non parum ſtudiis meis debeam, ſi antea, neque ſemel, expertus non eſſem, ex tuis modo ad me litteris, Kebedi eruditiſſime, ſatis ſuperque potui animadvertere.

Satis enim amplum ex iis fructum me cepiſſe confiteor, non modo ex ipſa rerum notitia propter quam ſectatus illa ſum, qualis qualis mihi ea contigerit, verum etiam ex doctorum graviumque virorum, quam mihi domi ac foris conciliarunt, amicitia. Fuerint ſane aliis ſtudia ſua ad rem amplificandam lucroſiora, mihi unum hoc emolumentum ad hoc ætatis fuit ſemper, eritque propoſitum. Quujus percupidum eſſe me, nequaquam pœnitet: ſed doleo quaſique ſubiraſcor, has ad me litteras ex ante diem Calendarum Junii anni ſuperioris Toleti datas, uſque ad eidus haſce Januarias iter paucorum dierum vix tandem confeciſſe, aut mihi redditas non eſſe, præſertim quum eo tempore ego minime latuerim, ut illis aliquot annis, quibus tu meum congreſſum fruſtra, ut ais, expetiſti. Perpetuum ſiquidem eum annum Oliſipone egi, palam mediaque in luce. Nempe eo vocatus a meo Principe, ad Provincialis Concilii decreta ſcribenda, & quotidie itabam ad ſummum templum, ad Epiſcopos. Quod niſi tam diu illæ obdormiviſſent, jam haberes ad ea quæ a me quæſiviſti reſponſionem. Et, ſi ſatis tibi eſſet factum, adquieſceres; ſin

non

non eſſet, commodius ipſe aliquid excogitares, ac commentareris. Reſarciam tamen jacturam hanc, ſi jactura vocari mereatur, prolixiſſima reſponſione, ut mea verboſitate ad faſtidium uſque ſatur, incipias minus noſtra eſurire. Sequarque in reſpondendo propoſitum a te quæſitorum ordinem. Beati Confeſſoris *Gundiſalvi* officium a me compoſitum mire extollis. Gaudeo ſane, & ita vere adfectum eſſe te, non ſolum gaudeo, ſed exulto. Modulationem tamen cantus valde improbas. Quidni improbes? qum tam depravater typis excuſa ſit, ut ego eam nec adnoſcam, nec ſaltem cantarem me poſſe ullo modo ſperem, qui eam compoſueram: ſpero tamen te, ipſam Typographi culpam a me præſtandam, pro tua æquitate non exiſtimaturum. Ego, vir doctiſſime, autographum meæ manus in comitiis Sacerdotum prædicatorii inſtituti *Scallabi* habitis, quum obtuliſſem, ſcriptura comprobata, cantus examen commiſſum eſt fratri Iſidoro, homini veſtrati, muſicæ compoſitionis bene perito, & quatuor aliis, qui choragium in ſuis agerent cœnobiis. Qui quum ſemel atque iterum inoffenſe cantaſſent, retullerunt Patribus, non modo ſe modulatio-

nem probare, ſed illa etiam mirifice fuiſſe delectatos. Quumque uno conſenſu dictum eſſet, placere recipi, in comitium vocato, publice actæ gratiæ, & ab omnibus omnia mihi felicia exoptata. Addo amplius: quotquot inde Oliſiponem redierunt una cum Provinciali Præfecto, in navi officium ipſum cantillando, navigationis tædium jucunda cantus voluptate ſe ſe propuliſſe, gloriati apud me ſunt. Data poſt id imprimendi provincia Monacho viro hercle docto & probo, ſed impreſſoriæ artis inexperto, neque ſcio quam canendi perito. Qui tum Typographo inſigniter ejus rei ignaro, ad hunc modum rem geſſit, ut niſi denuo ad autographi ipſius fidem modulatio recudatur, poſſe cantari mihi ſane videatur impoſſibile. Neque hoc dico, quaſi culpam univerſam a me ablegem, & in Typographum rejectam velim. Neque tu, ſi alioqui, præter depravationem, abſona compoſitio eſt, culpam a me transferas. Siquid peccatum eſt, & minime ex arte factum, id ad me pertinere peccatum profiteor. Nam tametſi non omnino rudis ejus artis fuerim, eatenus tamen in ea laboraveram, quatenus opus erat homine choro, & altari deſtinato.

Cæ-

Cæterum litterarum ſtudiis amplius delectatus, ſcriptoris nón indiligentis nomen aliquod, & ſermonis nitorem, quoquo modo potui, confectatus ſum. Quam feliciter, viderint lectores. Muſici exquiſitioris decus non ambivi. Tantum quum officia nonnulla hujus noſtræ Eborenſis Eccleſiæ a mea officina prodierint, ex eadem, cantum adjeci duobus, alteri Reginæ Sanctæ Elizabet, alteri huic Divi Gundiſalvi, nimirum offenſus cantu ab aliis in aliquot mea alia officia compoſito, per diverſa Syſtemata evagante, nullaque ἄρσεων καὶ θέσεων ratione modo depreſſo. Atqui ego dederam, ut putavi, operam, ne μελοποιία ſenſui ac literæ non conveniret. Et ſi ad Gregorianæ compoſitionis me normam adigis, ſi quidem hic exordiorum & antiphonarum cantus, quem omnes Eccleſiæ ſequuntur, Gregorii eſt, poſſum oſtendere me nihil ſine exemplo feciſſe. Vitavi tamen longiorum pneumatum perplexitatem, & ſuper breveis ſyllabas adcentu deſtitutas moroſam multarum notarum inculcationem. Sed vereor ne tu me jam ineptum arbitrere, qui hæc apud te, virum, ut nihil amplius addam, inter Eccleſiæ Toletanæ ſymmyſtas celebrem.

Qua-

Quare ad illa quæ tibi placere magis ſignificaſti, jam pergam.

Viſcella fluvius, Luſitane *Vizella* dictus, in Avum maioris famæ fluvium, paulo infra Nervæ Trajani Cæſaris memoriam, in in ipſa *Avi* ripa perdurantem ingreditur. Intra quorum fluviorum confluenteis, *Vimaranenſis* eſt civitas, Sancti Pontificis Damaſi quondam patria, ſi per veſtros liceret. Tametſi nondum decennium eſt, quum prodiit Onuphrii Veronenſis viri diligentiſſimi, de Pontificibus Romanis liber, omnibus Urbis templis, archivis, bibliothecis perquiſitis, adcuratiſſime compoſitus. Is penitus Luſitanum, ac *Igæditanum* eum facit. *Sanctus*, inquit, *Damaſus*, *Antonii filius Egitanenſis*, *Luſitanus Hiſpanus*. Sed ego Eborenſis Eccleſiæ vetuſtum codicem ſum ſecuutus, quum ejus vitam breviario inſerui. A Vimaranenſi ergo civitate interſtitio ſedecim millium paſſuum, hoc eſt leucarum ad noſtram rationem quatuor, oppidum eſt *Athanagilde* Viſcellæ impoſitum, *Athaagilde* Luſitane vocatum, e regione oppidi *Sancti Veriſſimi*, in altera fluvii ripa locati. Non procul ab Athanagildi, ſecundo flumine, Vimaranium verſus,

ſus, oppidum & templum *Sancti Pelagii* eſt, quujus Gondiſalvus rector fuiſſe perhibetur, antequam Hieriſolymam petiit. Fuerit ne Athanagilde id nomen a Gothorum rege ſortitum, an aliam ob cauſam, adſeverare modo non poſſum. Extant veſtigia quædam non contemnendæ antiquitatis, & ædes ſemidirutæ, *Palatia* vulgo adpellatæ, ſtructura plane Gothica, non Romana.

Tamacæ fluvii nomen, quod Luſitanum petis, *Tamaga* eſt. Oritur is amnis non procul a Monte Regio Gallæciæ oppido, inde *Aquas* adluens *Flavias*, de quibus alibi, *Amaranthum* deſcendit, mediamque ſecat, ut duplex oppidum efficiat, duplici foro, duplicique judicio, ponte nobili lapideo a Gundiſalvo extructo utrinque juncto. Idque eſt, quod in hymno dicitur. *Nec capit duplex Amaranthus amplas ſæpe catervas.* Quod quam vere dictum ſit, liquere hinc poteſt, quod paucis ante diebus quam hæc ad te ſcriberem, certior factus ſum, ipſius dicato die, quarto eidus Januarii, ſupra quatordecim millia ſexus utriusque Amaranthum ad ſancti viri ſepulcrum conveniſſe.

Quod interrogas de Sanctæ Reginæ *Elizabeth* officio, & an ante meum hoc aliud extaret, quod tamen apud ſolas Claraleis Conimbricenſis Parthenonis virgines, ubi ea Diva ſepulta eſt, feſto ejus die ad quartum Nonas Julii celebraretur, qua ve id auctoritate, ſic adcipe. Felicis memoriæ Emmanuel Rex, ab Leone decimo Rom. Pontifice impetrarat, ut in Parthenone ſepulturæ ejus & in ipſa urbe & Diœceſi Conimbricenſi, Sancta hæc Regina, uti Diva coleretur, pingeretur, & invocaretur, ejusque annua memoria inibi celebraretur. Canebaturque tunc officium illud quo me offenſum in præfactione ſum teſtatus. Eaque fuit cauſa, ut novum ipſe facerem. Creſcente indies propter miraculorum frequentiam fidelium adſectu, & propagata per totam Luſitaniam ſanctitatis ejus fama, piiſſimus Joannes hoc nomine tertius, erga quem gratitudinem animi tui & probo, & magni equidem facio, non ſatis pietati ſuæ eſſe putavit, tam anguſtiis terminis eum cultum circumſcribi. A Paulo igitur quarto ſummis precibus contendit, ut ſicut ea Diva toti olim regno præfuerat, ſic a toto mundo *Beatam* coli, celebrarique permit-

mit-

mitteret: & adnuente Pontifice, factum eſt, ut Divæ memoria anniverſaria ubique jam celebrior habeatur.

Moves deinde controverſiam, neque ſane exiguam inter Luſitanos noſtros, ac Gallos provinciæ Aquitaniæ de reliquiis corporis *Divi Vincentii* Levitæ & Martyris, inquientibus Luſitanis Oliſipone in ſummo templo haberi, ubi religioſiſſime colitur, ut ipſe teſtis oculatus eſt: Gallis contra, ad *Caſtrenſe* oppidum Aquitaniæ delatas quondam a Monacho, qui Valentiam deveniens Mauri cujusdam indicio inventas furatus ſit. Cum quibus etiam Valentinos facere adſeveras, & irridere ſolitus qui ſecus ſentiant. Quemadmodum & *Petrus Antoninus Beuter* jocatur in noſtros, quaſi Vincentii corpus dicant natatu deveniſſe ad promontorium ſacrum, quod ab illo, poſtea Sancti Vincentii nomen ſortitum ſit. Facetum hominem. Sed ſi facetos & ipſi nos faciamus, non deeſt ingenium ad facetias adverſus ſanniorem Beuterum comminiſcendas. Verum potius citra vel jocos vel iracundiam, ſedato quietoque animo, diſpiciamus utri veriore ac probabiliore ſe tueantur hiſtoria. Venit quidam Monachus Valentiam,

qua-

quadam motus revelatione, regnante apud Gallos Carolo Calvo; qui nimirum regnum auſpicatus eſt, circa annum Servatoris octingenteſimum quadrageſimum primum. Is Monachus myſterio quodam, induſtriaque Saraceni quujuspiam, ſanctum corpus invenit, & furatus eſt. Jam ergo Valentia in poteſtate erat Saracenorum, & ſancti Martyris corpus deſertum ac ſine cuſtodia. Pergamus. Quumque clam illud abſtuliſſet, deveniens Cæſarauguſtam præda illa nobili ſpoliatus eſt. A quibus? A Saracenis, an a Chriſtianis? A Chriſtianis arbitror. Namque cuſtoditus ibi eſt. Unde poſt annos pleroſque quibuſdam ambagibus deportatum tandem eſt in Gallias ad Caſtrenſe oppidum, ſub Pontifice, ut Platina dicit, Joanne Anglico, quem ipſe octavum facit, hoc eſt, anno Chriſtianæ ſalutis octingenteſſimo quinquageſſimo quarto, aut quinto; ut Beuter autem adfirmat, anno a Chriſti natali octingenteſimo ſexageſimo tertio. Quo tempore, non Joannes, ſed Nicolaus, erat Pontifex. Utroquumque modo ſit, non paucos annos Cæſarauguſtæ retentum corpus fuiſſe adſtruunt, indeque poſtea deportatum. Quod ſi Chriſtiani auferri ſibi ſciverunt, imma-

mane quam male meriti ſuerit, parumque pii, qui divum indigenam, ſuumque civem, & qui, ut ſacer ait Prudentius, *peregre necandus, Martyr his terris tenui notarat ſanguinis rore ſpecimen futuri morte propinqua*, oblatum ſibi tam opportune, quaſique jure poſtliminii redditum, ſic abire permiſerint. Niſi ſe etiam furto alterius Monachi circumventos eſſe querantur. Eos tamen antequam Luſitanos audierimus, nequaquam arguamus. Non proferemus monachilia furta, ſed regni publicos annaleis, & Alfonſi Henrici, primi Luſitanorum Regis hiſtoriam, non modo hanc, quæ Luſitania lingua circumfertur a Duarte Galvano viro nobili, & eruditionis variæ, non tam compoſitam, quam in epitomen redactam, ſed antiquam, ab ipſius Regis temporibus Latine, ut illa ferebant tempora, ſcriptam, quæ a Sanctæ Crucis Conimbricenſis, ubi idem Rex ſepultus eſt, canonicis reverenter adſervatur. In his ergo legimus Alfonſum Henricum in Orichienſi agro memorabili prœlio Iſmarium, aliosque quatuor Seracenorum reges fudiſſe, & exutos caſtris, multis millibus interemptis fugaſſe. Cui Conimbricam reverſo obcurriſſe Sanctum Theo-

to-

tonium gratulabundum. Qui quum inter captivos vidiſſet aliquos multos, qui ſe Chriſtianos dicerent, *Muzarabas* vocatos, hoc eſt, ut interpretantur, *miſtos Arabas*, petiiſſe a Rege ut libertate donarentur. Quos ad ſe vocatos, quum interrogaſſet Rex, quinam, aut unde gentium eſſent, reſpondiſſe, origine quidem ſe Valentinos, incolas vero promontorii fuiſſe illius, quod in Algarbii finibus mari prominet. Eorum maiores Valentia ſimul cum corpore ſacratiſſimi Martyris *Vincentii* aufugiſſe, metu adventantis Abderamenis, illoque in promontorio conſediſſe, domosque ibi pauperes inædificaſſe, juxta ſacellum, ubi ſancti Martyris corpus cuſtodirent. Illicque eos manſiſſe donec Maurus quidam potens venationis cauſa eo deveniens, eorum parenteis obcidiſſet, ſe pueros captivos fuiſſe abductos. Signum rei certæ eſt illud ſe poſſe dicere, ſi domunculæ permanerent, aut corvi ſaltem, qui ſacellum illum familiariter frequentarent, a tempore quo martyr beatiſſimus illuc adplicuiſſet, unde factum eſſet ut Mauri promontorium illud *Corvorum montem* adpellarent, id etiamdum priſtino more facerent. Regem his auditis, incenſum cupiditate,

tate, iniiſſe conſilium, probaſſeque fieri aliquot dierum inducias; eoque cum iviſſet fruſtra, loci facie ſitu jam deformata, infecta re tunc quidem revertiſſe. Verum debellatis poſtea paulatim Saracenis, captaque Oliſipone exarſiſſe diſiderio inveniendi Martyris, eaque gratia conſtruxiſſe Canonicorum Cœnobium, Divoque *Vincentio* nuncupaſſe. Anno tandem a capta Oliſipone vigeſimo ſexto, Allibo Jacobo Hiſpalenſi Regi inducias in quinquenium poſtulanti, ſola hujus rei gratia conceſſiſſe, ac miſiſſe ad promontorium Saracenis jam vacuum viros armatos in navi, unaque ex Muzarabibus illis ſeniores, qui locorum melius recordarentur. Ibi ſupliciter adorato numine: domuncularum ac ſacelli, corvorum indicio, tandem reperiſſe veſtigia, multisque foſſionibus aperta terra, & ruderibus expurgatis, inveniſſe ligneum Sacri corporis conditorium, ſubtus dirutam ſacellii aram. Quumque inter colligendum ſemiputre conditorium, ex iis, qui aderant, unus clam parvum os abſcondiſſet, lymphatum ac cæcum corruiſſe, donec quod in ſinu abſconderat, deprompſiſſet. Inde corpus impoſitum navi quum eſſet, corvos duos, alterum in prora, alterum in

puppi

puppi conſediſſe tamquam familiareis Divi alumnos, neque inde revolaſſe, verum comitatos in navi Sanctas patroni reliquias. Tandem adplicuiſſe Oliſiponi, juxta fanum Divarum *Juſtæ*, & *Rufinæ*, quo loci porta urbis etiam nunc eſt, *Sancti Vincentii* adpellata. Eo enim uſque mare tunc erat, quod paulatim poſtea propulſum, ampliandæ urbi locum reliquit. Tunc noctis ſilentio, vitandi tumultus cauſa deportatum corpus ad fanum Juſtæ. Orto tamen die cum increbuiſſet fama, concurriſſe armatam multitudinem, diverſis ſtudiis, parumque abfuiſſe, quin ventum eſſet ad arma. Adcurriſſe tunc Gonſalvum Viegam militiæ regiæ præfectum, & ſeditionem compoſuiſſe, exſpectandamque Regis eo tempore abſentis voluntatem perſuaſiſſe. Robertum denique ſummi templi Decanum, ſuo & Capituli nomine, ſecreto conveniſſe Munionem Divæ Juſtæ Rectorem, impetraſſeque ut corpus ad ſummum templum defferi permitteret. Regem quod factum eſſet, non improbaſſe, licet in animo haberet in Canonicorum Cœnobio Sancto Martyri a ſe nuncupato illud conlocare. Neque quieviſſe illum, ſed miſiſſe denuo ad pro-

mon-

montorium, qui numquid adhuc ſupereſſet ſolertius ſcrutarentur. Inventam adhuc Calvariæ partem, & conditorii fragmenta aliquot, Regem ob geſtæ rei memoriam Oliſiponi urbi inſignia dediſſe, navem juſta malum divi Martyris imaginem geſtantem, ac duos corvos, alterum in prora, alterum in pupi conſidenteis. Et in loco ubi Sanctum corpus diu latuerat, curaſſe templum nobile ædificari, & nomen promontorio immutaſſe, atque ut *Sancti Vincentii* poſt id vocaretur effeciſſe. Hæc ſumma eſt Hiſtoriæ Luſitanorum, quam te arbitror, quum apud nos eſſes, didiciſſe, inſignia paſſim vidiſſe, picturam geſtæ rei vetuſtiſſimam, veſtibus, calceis, capillitio, præ ſe ætatem illam priſtinam ferentibus, adhuc recordari. Confer nunc utrorumque rationes, & num credendum magis putes Monachi furto, an regni annalibus, Caſtrenſe in oppido, an Oliſipōnenſi urbi, totique Luſitaniæ regno, & indito ex eo tempore promontorio nomini. Quod ſi parum adhuc egimus, ſuppetias petamus a noſtræ religionis hoſtibus, & veritas undequumque eruatur.

Raſes Maurus, Dalharab Marrochiorum

Mira-

Miramolini, ac Cordubæ Regis hiſtoricus, Hiſpaniæ vetuſtates ſcribere eſt adortus, ut regum Saracenorum, qui in Hiſpania regnarunt, annaleis, qui etiam nunc extant, concinnaret. Libri titulus eſt. *Incipit liber Raſæ hiſtorici Dalbarab Marrochiorum Miramolini, Cordubæque Regis, quem ipſius juſſu compoſuit.* Verſus eſt in linguam Luſitaniam ex Arabica, per me magiſtrum Machometicum Saracenum nobilem architectum. Et ſcribebat mecum Ægidius Petri, Clericus Domini Petri Joannidæ Portellenſis, patris Domini Joannis Avolini. Is igitur Raſes, de montibus, fluminibus, & urbibus Hiſpaniæ, de priſcis Hiſpanorum Regibus ante Romanos, de Romanis ac Gothis, nonnulla commode, permulta inepte, quo pacto ethnici ſcriptores, atque poetæ, de rebus Sacræ Divinæ Scripturæ, quaſi per ſomnium, loquuti ſunt, omnia fabulis involventes. Ut tamen ad Saracenorum regum compertiora ſibi tempora devenit, non contemnendus ſcriptor judicandus eſt. Ergo de Abderamene hujus nominis quarto Saracenorum regum unde vigeſimo, hæc ad verbum.

„ Æra Arabum centeſima trigeſima octa-

„ va

„ va, Abderame Moabiæ filius in Hiſpani-
„ am venit. Et debellato, interfectoque Jo-
„ ſeph, regnum Hiſpaniæ invaſit. Dixit Ab-
„ demelich filius Abib, ſe interrogaſſe nu-
„ tritium Abderamenis, & de illo veritatem
„ exquiſiſſe, quo patre, quo ve ortus eſſet
„ genere. Nutritium reſpondiſſe. Patrem
„ Abderamenis fuiſſe Moabiam virum ruſ-
„ ticum agricolam. Ad quem quum caſu Mi-
„ ramolinus divertiſſet, hoſpitio hilariter ad-
„ ceptum, motumque hoſpitis humanitate,
„ eum ſecum duxiſſe. Moabiam tam induſ-
„ trie ac ſapienter ſe geſſiſſe, ut brevi inter
„ Miramolini familiareis & amicos primus
„ fuerit. „ Deinde interjectis nonnullis, quæ
ad rem non faciunt, ſequitur. „ Hic Abde-
„ ramen urbeis omneis & oppida quæ Sara-
„ ceni habebant in Hiſpania, in ſuam po-
„ teſtatem redegit. Bellum quoque intulit
„ Chriſtianis. Ac Hiſpali profectus, expu-
„ gnavit Bexam, Eboram, Sanctirenam,
„ Oliſiponem, totumque Algarbium. Ad-
„ flixitque mirum in modum Hiſpaniæ
„ Chriſtianos. Nec fuit civitas, aut oppi-
„ dum munitum, quod ſe tueri adverſus
„ potentiam ejus poſſet. Sed habitatores de-

D „ ſer-

„ ſertis civitatibus confugiebant ad Aſturiæ
„ monteis. Hic omneis Hiſpaniæ eccleſias,
„ quas adhuc integras invenit, deſtruxit.
„ Erant autem multæ & egregie fabrica-
„ tæ, tam a Græcorum, quam a Romano-
„ rum temporibus. Hic omnia corpora illo-
„ rum in quos Chriſtiani credunt, quoſque
„ venerantur, ſanctosque adpellant, rapta
„ de Ecleſiis comburi faciebat. Quo viſo,
„ Chriſtiani, ut quique poterant, cum ta-
„ libus his rebus fugiebant ad monteis,
„ & tuta atque in adceſſa loca. Itaque ple-
„ raque omnia, quæ in Hiſpania erant, ſe-
„ cundum Chriſtianorum fidem religioſe
„ culta, ad Aſturiæ montana ſunt deporta-
„ ta. Quum autem adpropinquaſſet Valen-
„ tiæ, Chriſtiani qui ibi habitabant, habe-
„ bant ibi corpus quujuſdam hominis mor-
„ tui, cui nomen erat Vincentius. Et ipſi
„ adorabant illum, quaſi Deum. Et qui
„ corpus in poteſtate habebant, perſuade-
„ bant vulgo, quod ille homo cæcos facie-
„ bat videre, mutos loqui, & claudos recte
„ ambulare. Ac ſic dementabant ſtultam
„ gentem. Cum autem cognoverunt de Ab-
„ deramenis adventu, timuerunt ne hæc fal-
„ lacia

,, lacia detegeretur, & fugerunt, corpus illi-
,, us hominis ſecum portantes. Et dixit
,, Allibohaces eques ille bonus Fæcenſis,
,, ſe quum die quodam cum ſuo comitatu
,, venationis cauſa veniſſet ad oram maris in
,, Algarbio, in fine montis, qui mare illud
,, ingreditur, inveniſſe ibi corpus illius ho-
,, minis, cum his qui cum illo fugerant a
,, Valentia, qui ibi domunculas fecerant,
,, in quibus habitabant. Et homines quidem
,, obcidiſſe, pueros autem duxiſſe captivos,
,, corpus vero hominis illius ibi reliquiſſe.
Hæc Raſes.

Vides ne, vir eruditiſſime, quanta veritate nitantur Luſitani, & quam non fictam, aut heſternam ſui patroni hiſtoriam proponant? Omitto Saraceni blaſphemias, quas propter detectam veritatem æquiori animo tolerabimus. Sed quod ait, Chriſtianos maxime ſub Abderamene adflictos, deſtructa templa auguſtiſſima, multa ſanctorum corpora ſcelerato igne combuſta, multa a piis in montana tutioraque loca deportata, quod in laudem impuri Abderamenis impurus ſcriptor commemorat, non potuit quiquam ad cognoſcendas tempeſtatis illius miſerias ad-

 ferre

ferre adcommodatius, , nihil verius narrare. Alioqui, diſquirendum nobis, quonam modo tot ſanctorum Hiſpanorum reliquiæ perierint, quove a ſuis ſedibus demigrarint. Ut de cæteris perquam multis ſileam, noſtræ Eboræ Apoſtolus ac martyr Mancius Chriſti diſcipulus, quo pacto ad Novum Pagum juxta Methynnam ad Rivum Siccum devenerit. Quo *Eulalia & Julia* Emeritenſes ad Etinos in Gallia? *Leandro* illo celebri Hiſpalenſi Epiſcopo quid factum ſit? Imo etiam veſta *Leucadia*, qua ratione Tagi flumen Rheno commutarit? Suum hoc, ſuoque nomine vocatum, totaque Hiſpania celeberrimum templum deſeruerit, ut *Coloniæ Agrippinæ* peregrinaretur, tantumque hoſpes habeatur? Veſter etiam *Ildefonſus* ille, Sanctæ Dei matris amaſius, ac perpetuæ virginitatis ejus propugnator, quur ſede in qua coeleſti dono muneratus eſt derelicta, quum ad Aſturas Oventeſeis portaretur, maluerit Zamoram incolere? Unus Raſes Maurus breviter rationem reddidit. *Abderamen*, inquit, *corpora ſanctorum, quæ Chriſtiani venerabantur, comburebat. Quo alii metu permoti, cum talibus his rebus fugiebant ad Aſturiam*,

riam, & tutiora loca. Perge Raſe, quid Vincentio Valentiæ culto adcidit? *Fugerunt,* inquit, *cum eo ad montem qui in fine Algarbii mare illud ingreditur. Et dixit Allibohaces.* Quid dixit? Jam ſuperius explicavi. At Caſtrenſes dicunt veniſſe Monachum Valentia. Neſcio. Sed ſi venit ſub Carolo Calvo jam olim ablatus inde erat Vincentius. Et ſi Saraceni ſe commiſit induſtriæ Monachus, certe Monacho Punica fide inluſit Saracenus, cui pro Vincentii corpore, utinam non alicujus Saraceni corpus colendum dederit, quo plane Saracenum ageret. Verum miraculis res comprobata eſt. Et hoc neſcio. Si tamen miracula ulla ibi contigerunt, Dei hoc clementiæ adſcribendum, hominum fidem reſpicientis. Nec ſimilia deſunt exempla.

Animi cauſa, narrabo tibi Eborenſium meorum fabellam non inlepidam. Octavo ab urbe lapide, Salacienſi via, lapidibus enim viarum trium Emeritenſis, Pacenſis, ac Salacienſis, millia paſſuum diſtinguuntur, fanum eſt Virgini Chriſti matri ſacrum, inter diruta a Romanis uſque temporibus ædificia. Locum Turegiam vocant. Manent adhuc aquæ ductus veſtigia, & aquarum diver-

ſa

ſa conceptacula. Unum cæteris capacius, *Agonem*, ſeu martyrum *Caveam* adpellant. Aiunt illic obciſos ſine certo nomine martyres non paucos, una cum epiſcopo. Duas epiſcopo fuiſſe ſorores virgines, alteram *Columbam*, quæ ibi juxta interfecta ſit, ubi etiam nunc ſacellum extat illius nomine: alteram metu fugiſſe, inſequutumque epiſcopum, puellam de perſidia increpaſſe; illam reſpondiiſſe, non mortis ſe metu, ſed ne barbaris ludibrio haberetur aufugiſſe. Orare tamen fatrem, ut virginali imbecillitati id condonaret, ipſeque ſororem ſua manu martyrem faceret, quando fugæ nulla ſpes eſſet reliqua. Epiſcopum ſororicidium averſatum, verum ſatellitibus venientibus innuiſſe, qui puellæ caput amputarint. Ubi corruit, promanaſſe fontem aquæ dulciſſimæ, qui nunc vulgo *Fons Sanctus* nominatur, lippientibus ſalutaris. Puellam tamen in fugæ pœnam, manſiſſe innominatam. Hoc peracto epiſcopum rediiſſe ad Agonem, & martyrium conſummaſſe. Sepulcrum ejus lapideum, ſi tamen ejus eſt, viſitur in ipſo Dei matris fano, vacuum atque apertum. Supra quod menſa extat lapidea inſcripta, columellis ſuffulta

ſuffulta quatuor, ita ut pateat ſepulcrum a dextro in ſiniſtrum cornu ingredi, & tranſire volentibus. Menſa tamen minor eſt, quam ut monumenti operculum exiſtimari debeat. Arbitrorque inventam inter ruinas, in aræ uſum adcommodatam. Solebant illac meare, quibus lumbi dolerent, martyris episcopi auxilio implorato, & abſque dubio juvabantur. Super aram etiam eamdem, celebrabantur myſteria in martyris epiſcopi honorem. Extat & pictura, & *Viarii* nomen Epiſcopo adſcriptum. Unde id mox aperiam. Hæc vetus fama. Quæ ſi hiſtoria eſt, ea nimirum obſolevit, omnia confundente & obliterante barbaria. Mihi, qum Divorum hiſtorias ad Eborenſis Eccleſiæ Breviarium concinnarem, contigit illuc ire, indagandæ antiquitatis cauſa. Fani ejus parœcus reverendus admodum ſacerdos, ac loquutuleius non invenuſte ad vocem geſtum adcommodans, ut qui Romæ pluſculos fuiſſet annos, quum me perhumane excepiſſet, & cognita itineris cauſa, martyrum ſive hiſtoriam hanc, ſive fabulam denarraſſet, oro te, inquam, vir egregie, extat ne ſcriptura quæpiam quæ id atteſtetur? Eccam, inquit ille, & quidem lu-

luculentam. Duxitque me ad aram. Et ablatis mappis, quibus tegebatur, inſcriptionem oſtendit iſtiusmodi.

D. M. S.
Q. IVL. MAXIMO. C. V. QVAESTORI. PROV. SICILIAE. TRIB. PLEB. LEG. PROV. NARBONENS. GALLIAE. PRAEF. DESIG. ANN. XLVIII. CALPVRNIA. SABINA. MARITO. OPTIMO.
Q. IVL. CLARO. C. V. IIII. VIRO VIARVM. CVRANDARVM. ANN. XXI. Q. IVL. NEPOTIANO. C. I. IIII. VIRO. VIARVM. CVRANDARVM. ANN. XX. CALP. SABINA. FILIIS.

Protenſo itaque digito ad verba illa: *Viarum curandarum*, ecce ait nomen proprium *Viarii*. Illud autem curandarum, perinde eſt, quaſi diceret *curam curarum*. Cura vero curarum Epiſcopus eſt. Cætera, inquit, nomina, opinor, aliorum Martyrum eſſe peculiaria. Continui erumpentem riſum, atque ut vere dicam, ſtomachum pudore motum

tum cohibui, ne hoſpiti viderer parum civilis. Rem tamen ad Alphonſum S. R. E. Cardinalem Principem meum, tunc Eborenſem Pontificem, detuli, & interpretis beliſſimi narrationem, ac unde Viarii nomen effictum eſſet, expoſui. Is imperavit obcludi ſepulchrum, ne pervium eſſet. Mihi vero, qui auctor fuerim, non ſemel vulgus non tam adfectos lumbos, quam lumbifragium eſt imprecatum. Quod ſi Divi, aut Divæ quujuſpiam ſepulchrum illud eſt, mihi utrumlibet propitium eſſe velim, qui non fecerim, ut ſanctitati detraherem, ſed ut fabulam a ſacro dimoverem, & ut ne homines ethnici viarum curatores pro Martyribus colerentur. Juvabantur tamen, uti prius dixi, *Viario* ſupplicantes.

Dionyſii, Epiſcopi & Martyris ſui corpus Pariſienſes oſtendunt. Oſtendunt id etiam Monachi Benedictini, cœnobii Sancti Hemerami, extra muros Rætobonnæ, ad Danubium, in Germania, & quo pacto Imperator Rudolphus, ſi ſatis memini, integrum corpus ad eos tranſtulerit, vetuſtiſſima pictura, & ſcriptis non male ad rem facientibus comprobant. Alteros tamen mentiri neceſſe eſt.

Utro-

Utrobique autem miracula & olim, & nunc facta prædicantur. Quid, quod etiam Jacobi Apoſtoli noſtri caput Toloſæ oſtenditur, jactantibus Gallis a Carolo Magno eo ex Callæcia deportatum, votumque ſuſceptæ peregrinationis, Compoſtellæ nequaquam ſolvi, niſi Toloſæ finiatur. Poteram hujuscemodi rebus longos implere commentarios. Cæteroqui, non ignoramus quam Gallica natio ad ſimilia comminiscenda proba ſit artifex. Luſitanis ſubrudi, ut perhibemur, genti, neque tanta ineſt ſolertia, neque tam venalis reliquiarum ſanctarum cultus populo exhibetur. Adfatim tamen ſuppetunt rationes, quibus Caſtrenſium iſtam, ſive confictam non ita pridem, ſive temere ab illis creditam monachilis furti hiſtoriam expugnemus, atque refellamus.

Atqui Valentini Caſtrenſidus ſubscribunt. Si monachus induſtria & indicio Mauri clam corpus abſtulit, Valentinis inſciis, quantum momenti habere debet iſtiusmodi ſubscriptio? An non ſimilis illi erit teſtimonio, quod a militibus Judæi coemerunt, *Venerunt nocte diſcipuli ejus, & furarati ſunt eum, nobis dormientibus*? Expectemus

mus quid reſpondeant Valentini. Reſcivimus hoc poſtea. Quam mox poſtea? Nuper utique. Nam qui hoc adfirmet, ante octoginta, aut ſummum, centum annos, nemo eſt. Luſitanorum vero adſertio, resque geſta, ſuperat quadringentos.

Raſes autem quum librum ſuum ſcripſerit Dalharab Miramolino, qui regnare cœpit anno Arabum CCCLXVI., hoc eſt anno Chriſti DCCCCXC., nimirum æquat annos quingentos ſeptuaginta. Valentini autem diſſipatam a Caſtrenſibus famam ſequuti ſunt, noſtris nondum ſcripturientibus, ſed contentis ſuum ſibi domi habere. Optimam vero Çaſtrenſes Valentinis commenti ſui fautoribus gratiam retulerunt, dum publice in templis canunt.

Hoc theſauro ſpoliantur
Valentini, dum fœdantur
Idolorum ſcelere.

Quod quam verum ſit, ipſis expendendum relinquo. Miſeros æque fuiſſe, ac Hiſpanos reliquos arbitrabar, Idolatriæ deditos non putabam.

Cæterum, turbat te Platinæ auctoritas. Ne turbet. Nam cum ejus hæc verba ſint,

Sunt

Sunt qui dicant hujus temporibus beati Vincentii corpus e Valentia Citerioris Hiſpaniæ civitate, a quodam monacho in pagum Albienſem Ulterioris Galliæ deportatum. Quid heic ineſt, quo magnopere commoveare? *Sunt qui dicant.* Qui ſunt iſti qui dicunt? Caſtrenſes, opinor. Atqui ſunt qui non dicant, quique veriora dicant. Platina igitur nihil adſerit, tantum eſſe ait qui dicant. Præſertim cum in Joanne IV. contrarius ipſe ſibi videatur. Ubi etiam prudenteis expendiſſe velim, qui quadret, Anaſtaſii in Perſide paſſi corpus, quod Veneti ex Conſtantinopoli translatum poſſident, cum Vincentii corpore conjungere: non addito unde, aut quonam modo factum id fuerit, ut jam neque heic, neque illic pondus ullum habeat Platinæ adnotatio. Tu vero, non pluris facies Divum Bonaventuram in beati Antonii Oliſiponenſis hiſtoria, quam omnia Romana præferunt breviaria, ita adſerentem? *In Hiſpania, civitate Ulixbona, quæ ad obcidentalem regni Portugaliæ plagam, in extremis terræ finibus ſita eſt, quædam prægrandis Eccleſia in honore glorioſæ Virginis Dei matris fabricata conſiſtit, in qua pretioſum beati Vincentii*

centii martyris corpus honorifice requieſcit. Si ſcriptorum tempora componas, hic multo antiquior eſt. Si perſonas, quanto hic illo gravior nihil attinet dicere.

Arbitrabar jam me Labyrinthum hunc egreſſum, quum relegens epiſtolam tuam, denuo hæſi ad id, quod te in Chronico Prædicatorum reperiſſe commemoras, Mariæ Magdalenæ, & beati martyris Vincentii reliquias eſſe Maſſiliæ. At ego me juvenem commoratum fuiſſe aio Maſſiliæ, ultra biennium, & ibi apud Aquas Sextias hypodiaconatus, & diaconatus ordinem ſuſcepiſſe, neque unquam audiviſſe Vincentii martyris ibi eſſe reliquias, aut Magdalenæ; ſi reliquias corpora intelligas. In Maſſilienſi, apud oppidum Sanctum Maximinum vocatum, Magdalenæ corpus ſcio adſervari, religione celeberrima: non parva Maſſiliæ Lazarum Epiſcopum, & Martyrem. Præterea Victorem militem indigenamque martyrem; quujus feſtum ſolemni cæremonia ibi agatur. Vincentium vero neminem, niſi natus poſtmodo ibi ſit. Quod etiam Bracarenſem Eccleſiam Vincentii translationem ad quartum Nonas Maii celebrare dicis, patronumque

ſuum

ſuum eum adpellare, facilius ab hoc, quam a ſuppoſititiis illis Vincentiis me extricavero. Bracarenſi Archiepiſcopo data particula ſancti corporis a Rege eſt. Ea quo tempore in Bracarenſi Eccleſia eſt conlocata, ſolemnem translationis diem fecit. Quæ res etiam hiſtoriæ noſtræ ſuffragatur, quum duæ tales Eccleſiæ una conveniant, atque ipſum quod eſt, manifeſtum faciant. Puto me ſatis respondiſſe pro Luſitanis de Oliſiponenſi Vincentio.

Adgrediar nunc Eborenſium meorum decus Vincentium, Sabinam, & Chriſthetida. Quorum ex veſtris quidam, contra hiſtoriæ fidem, patriam, non tam ratione, quam libidine, conantur intervertere, & a nobis alienare. Quorum temeritas, joco potius, quam ſtyli acumine explodenda eſſet, niſi tu eruendæ veritatis cauſa, ſicuti præ te fers, multo illis nervoſius, argumenta quædam in nos congeſſiſſes, quibus occurrere neceſſe mihi ſit. Age, Braulio Sanctus Cæſarauguſtæ Pontifex, ut ais, horum trium martyrum hiſtoriam poſteritati mandavit, & Braulionis nomen liber Toletanæ Eccleſiæ, Smaragdinus adpellatus, oſtentat. De auctore certi nihil habebam, nec Eccleſiæ noſtræ Eborenſis lectiona-

ctionarius, ſane ante annos trecentos viginti ſcriptus, nomen auctoris præfert. Credo tamen iſto libro Smaragdino, oppido non invitus. Opuſcula enim & vitam Æmiliani monachi ſcripſiſſe illum teſtatur Sanctus Ildephonſus in libro de inluſtribus viris, quam ego in hoc Eborenſis Eccleſiæ lectionario reperi tamen inperfectam, videlicet, uſque ad principium capitis, quod incipit, *Sed referam quod etiam latrones pertimeſcant.* Ex qua tamen, & ex epiſtolis ejus ad Sanctum Iſidorum, quæ in libris Etymologiarum extant, & in additamento quodam ad librum Iſidori etiam de viris inluſtribus, non paulo caſtigatiore ac limatiore fuiſſe ſtylo deprehenditur. Utcunque tamen ſit, quantumquumque longo, parumque neceſſario uſus fuerit exordio, ſeculo illi indulgeamus, & quid ſcripſerit, non quo ſtylo ſcripſerit, expendamus. ,,Datianum, ,, ait, poſteaquam Hiſpaniam ingreſſus, Feli- ,, cem, Cucufatem, Eulaliam Barcinone, & ,, alios graviſſimis tormentis interfeciſſet, & ,, Cæſarauguſtam ſanguine polluiſſet, Com- ,, pluti Juſtum, & Paſtorem ferali immanitate ,, ſuſtuliſſet, & Toleti Leucadiã virginem cuſ- ,, todiri feciſſet, Elboram profectum, conſcendiſſe

„ diſſe in aulam, officiumque præmonuiſſe,
„ ut indagine præmiſſa Chriſtianos quoſcum-
„ que inveniſſent, tribunali ſuo præſentarent.
„ Statimque repertum adoleſcentem nomine
„ Vincentium, ſatelites Præſidi ſtitiſſe. Quem
„ diutius interrogatum, quum a Chriſti con-
„ feſſione amovere non poſſet, juſſiſſe duci,
„ ut Jovi ſacrificaret, lapidemque ante aram
„ ſiimulacri emollitum ut cretam figularem,
„ pedis veſtigium expreſſiſſe, qui uſque ad eam
„ diem perſeveraret. Ex quo prodigio, cum
„ ortus eſſet tumultus domum fuiſſe redu-
„ ctum, datis in triduum induciis, cuſtodia
„ remiſſiore, neque prohibitum conveniri.
„ Eo triduo, Vincentium multarum lucrum
„ feciſſe animarum. Tandem germanarum
„ fletibus devictum, cum illis noctu fugam
„ adripuiſſe, & alacri profectu, cornipedum
„ evectatione (utar enim ejuſdem auctoris
„ verbis, poſtea mihi ad reſpondendum ne-
„ ceſſariis) Abulam contendiſſe. Fuga cogni-
„ ta, quujuſdam ſacrilegi indicio, immiſſos
„ qui fugienteis perſequerentur. Qui eos A-
„ bulæ comprehenſos tormentis adfectos va-
„ riis, inliſo tandem fuſtibus ſuper lapides
„ cerebro martyres effecerint. „ Et quæ ſe-
quuntur reliqua. Con-

Controverſum modo ſcriptores quidam veſtri faciunt apud te, quænam urbs ſit, quæ hic Elbora dicatur. Reſpondeat tibi Romana Curia, ecquem Epiſcopum hactenus, modo Archiepiſcopum norit Elborenſem; ecquod Breviarium, ecquem ritualem ſacrificiorum librum ad ſanctæ Elborenſis Eccleſiæ uſum admiſerit. Ecquam Sanctus Antoninus Florentinus Pontifex, ecquam veſter Rodericus Toletanus intelligant, ipſorum ſcripta iis qui in media luce caligabunt, palam teſtificentur. Neque enim ignota eſt Eccleſia, quujus reditus tam opimi ſunt, ut annua ſola Pontificum quinquaginta ducatorum millium, noſtratis monetæ ſint, fabricæ annuus reditus octo millium, ſacerdotium qui canonicatus vocantur, unumquodque mille ducentorum ducatorum, interdum mille ac tercentorum ſummam exequet. Ut præter Toletanam veſtram, haud ſciam, an alia in Hiſpaniis ditior habeatur. Quod non multum ſane ad rem facit de qua agimus, ita non parum tamen ad notitiam. Quum itaque Datianus Elboræ conſcenderit in aulam, ut libellus ait, quam putemus Elboram, niſi quæ Elbora & eſt, & vocatur? ubi incunabula ſanctorum Martyrum fuere, ubi fanum eſt, quæ domus illorum fuit, ubi adſer-

vatur lapis ille, qui pedis veſtigium expreſſit, ubi etiam dum manet Cogominiorum familia quæ ad illos pertinere memoratur, ab illa vetuſtate etiam inter Arabes aliquatenus religioni habita.

At ex veſtris, obſcuri quidam & ignobiles, ut Divorum originis poſſeſſione nos evertant, Talaveriam Diœceſos veſtræ oppidum Elboram fuiſſe olim vocatam fabulantur. Adſertionis ſuæ tamen teſtem aut auctorem ex probatis, & vetuſtis aliquem neque laudant, neque proferre unquam poterunt. Neque oſtendent Talaveriam Epiſcopum habuiſſe peculiarem, quum toties in conciliis pleriſque Toletanis, & in Iliberitano, atque in vetuſtiſſimo Emeritenſi quod apud me eſt, Elborenſis Epiſcopus & interfuerit, & ſubſcripſerit. Neque ſaltem inſcriptionem antiquam aliquam producent, ex qua colligi idem poſſit, quum talibus iis noſtra hæc referta ſit. Etſi ſatis Talaveriæ recordor, nam juvenis eam vidi, nulla ibi ſunt antiquitatis indicia, ſed omnia Maurorum tempora præ ſe ferunt, quum noſtræ urbis interior murorum ambitus, porticus excellentibus columnis Corinthiis, Aquæductus olim a Sertorio ex-

extructus, a Divo Joanne III. noſtra ætate reſtitutus, Inſcriptionesque variæ, & ſtatuæ noſtram proclament antiquitatem. Raſes ille a me ſuperius citatus, quum de termino Toletano loquitur Talaveriam ait conditam ſuper flumen Tagum, in diviſione limitum inter Mauros,& Chriſtianos. Et muros laudat ab altitudine & turrium frequentia, additque Miramolinum poſtea Mahometi filium ſub æra Saracenorum CCCXXV. ibi caſtrum juſſiſſe ædificari. Neque hoc dico, ut Talaveriam minoris, quam æquum eſt faciam. Scio inſigne eſſe oppidum, nobilibus familiis decoratum. Admodum eſſe vetuſtum non ſcio, niſi hoc oſtendat vetuſtatis indagator aliquis, & quo nomine adpellandum ſit, non ut ariolus, ſed ut verus diſceptator, ex tenebris oblivionis eruat. Nam Elboram fuiſſe, nemo unquam evincerit. Talabrigam Nebriſſenſi Antonio adſerenti nequaquam credas, quum Talabriga ex Plinio, & Antonino Pio ad flumen Vaccam, non procul ab Avarienſi oppido ſitum ſit, ut ex Reſendii ſcriniis candide communicatis, non candide uſurpatis, Gaſpar Barrerius noſter ſatis oſtendit. Sed prodierunt, ait, modo in Ptolemæum ſcholia quædam,

cum locorum aliquot nominibus vel mutatis, vel declaratis, ubi legitur, Libora, Elbora olim, Talabriga hodie, vulgo Talaveria. Quid iſtis ſcholiaſtis credas, qui ex imperitorum relationibus, ſine ullo ſitus examine, in typographorum gratiam, quo vendibiliorem librum faciant, ita ludunt? Etiam eadem ſcholia Juliam Myrtilin Vahenam interpretantur, & Lancobrigam Conimbricam, & Scallabin, Julium Præſidium Plinio cognominatam, Trogillium ſomniant, & pleraque alia delirationi ſimilia, atque ubi Ptolemæus Olioſipon ſcripſit, addiderunt, vulgo Lisbona, Salacia Plinio, Vlyſſeia Straboni; Vadiani hallucinatione decepto ſcholiaſta. De qua re in Vincentii mei ſcholiis ſatis diſſerui. Prætereo Geſneros, & Calepinos, aut in Calepinum additiones, Lucam Tydenſem, & nebulonem Marinæum, uniusmodi notæ homines. Quid enim attinet iſtos inculcare, qui nullo veritatis fundamento nituntur? Imitabimur ne bellum illum ſcriptorem, qui pro geſtis Sanctæ Marinæ virginis, & Martyris apud Aquicaldenſeis ad Limiam paſſæ, S. Margaritæ a primo principio ad extremum uſque finem geſta nobis obtruſit, ſe Theotimum faciens,

&

& Antiochiam ad quam Olibrius venerit, Tyden Callæciæ civitatem ſomnians? Nihil audacius imperitia. Inſtituti Divi Franciſci monachus, homo veſtras, qui ſe cognominabat Valentiolam, linguaciſſimus concionum actor, firmis lateribus, neque parum multitudini jucundus, cordatis ob nimiam adrogantiam & vanitatem non perinde gratus, quum aliquando Conimbricæ de ſuggeſto concionaretur „ Totus (inquit) cives gaudio perfun-„ dor, quum urbem hanc antiquiſſimam, & „ campos hos intueor, ubi civium veſtro-„ rum auxilio Pompei filios Cæſar memora-„ bili prælio ſuperavit. Hæc enim eſt Mun-„ da illa famigerata, de qua Lucanus cecinit.

Ultima funeſta concurrant prælia Munda.

Nec defuerunt, quibus hac vaniloquentia perſuaderet, Conimbricam fuiſſe Mundam, præcipue non abludente fluvii nomine, quod etiam pridem Rodericus Toletanus in ambiguo reliquerat. Valentiola dixit, & in ſacra concione dixit. Satis hoc eſt. *Venit Elboram Datianus.* Quis hoc dixit? Braulio vetuſtus, & gravis auctor. Ita enim vocabatur, quæ nunc Talaveria. Quis hoc dixit? Non Braulio, ſed Valentiola quiſpiam, & temerarius

iſte

iſte neſcio quis. Satis id eſſe putemus? Nobis certe non eſt, qui Elboram incolimus.

Teneo te, inquis, Reſendi, qui Eborenſi hiſtoria, Elboræ nomen repudiaſti, Eboræ adſeruiſti. Ita certe. Ergo martyres tutemet alienos a veſtra urbe facis, qui Elborenſes fuerint, veſtra autem urbs Ebora. Si efficax argumentatio iſthæc tua eſt, erit & iſta ſimiliter. Divus Antonius Patavinus, ex Ulyxbona Luſitaniæ urbe fuiſſe paſſim ſcribitur. Ego urbem, quam vulgo Lisbonam dicimus, Oliſiponem dicendam, non Ulyxbonam, contendo. Ego igitur Divum Antonium alienum ab Oliſiponenſi urbe facio? & me auctore, quærenda in Luſitania Ulyxbona eſt, quæ Oliſipo non ſit? Nonne vides heic, vir doctiſſime, non agi de loco, de quo ſatis conſtat, ſed de vero, & antiquo nomine ſeculi eruditioris? Alioqui, Sanctus Iſidorus, Hiſpalenſis non eſſet, quem in libris manuſcriptis ubique Spalenſem legimus, eumque ad Spalenſeis citerioris Hiſpaniæ populos relegabimus. Rudior ætas in nomine hoc principium mutilavit, Oliſiponem vero in Ulyxbonam invertit, propter conditorem, jam inde ex Sancti Iſidori temporibus, & retro,

ut patet ex primo capite libri decimi quinti etymologiarum. Noſtræ urbi, literæ unius adceſſio, ex Ebora Elboram fecit, etiam ex mille & amplius annis, ut ex Conciliis a me ſupra memoratis liquebit, tametſi nuperrime typographis quibuſdam alterum illud ac vetuſtius nomen magis adriſerit. Nomen igitur quo politiores utantur redivivum facio, non diverſas urbeis conſtituto. Fecerunt idem Legionenſes, ut ipſe etiam fateris, ubi reliquiæ horum martyrum modo eſſe dicuntur, id negante Abulenſi populo, addito inſuper; *quæ civitas eſt Regni Luſitaniæ.* Joannes quoque Maldonatus Burgenſis, *Apud Eboram civitatem*, inquit, *Vincentius adoleſcens comprehenſus eſt.* Sive itaque Elboram dicas recentiori vocabulo, ſive Eboram priſco, ac proprio, quo uſi ſunt Pomponius Mela, Plinius, & Antoninus Pius, & habent inſcalpta a Romanis uſque ſaxa, una eademque civitas noſtra eſt, favente etiam nobis Muzarabum Eccleſiaſtico ritu, qui in veſtra urbe ex illa vetuſtate ſupereſt. Quujus tu ſi magni auctoritatem pendis, facis quidem recte, & mecum ſentis, atque ego viciſſim tecum. Elbora igitur, Ebora noſtra eſt, quam Ec-

clefiæ

cleſiæ jam ante Conſtantini Magni tempora, Elboram vocare maluerunt, ut pervulgatum nomen hoc alicubi quærere, hominis nequaquam ſani merito eſſe videatur.

Pergis deinde argumentari, ab itinere Datiani. Et interrogas, quinam itineris ordo ſit, a Toleto proficiſcentem prius Elboram hanc noſtram deveniſſe, quam Emeritam, quum rectum eſſet iter a Toleto Talaveriam, oppidum jam tunc nobile, inde Emeritam? Tunc quænam loquutionis ratio, profectusque Elbora, Emeritenſem adgreditur civitatem? quum potius dicendum eſſet, regreſſusque Elbora. Videri igitur non mala niti ratione iſtos, qui Talaveriam Elboram dicunt. Sic enim, rectum itineris ſervari ordinem, neque vim inferri loquutioni, ſed ſponte fluere ,, profectusque Elbora, Emeritenſem adgreditur civitatem. ,, Si aliud non haberem expeditius, reſponderem, itinerum me Datiani neque menſorem, metatoremque ejus fuiſſe, neque cogendum rationem reddere, quur prius Eboram, quam Emeritam veniſſet, præcipue quum non ſolius Luſitaniæ, ſed Hiſpaniæ univerſæ præſes fuerit. Equidem neſcius non ſum, Hiſpaniam

paniam diviſam primum in provincias duas, Citeriorem, & Ulteriorem. Per bellum poſtea Macedonicum, in unam tantum redactam. Rurſus Q. Ælio, M. Junio Conſulibus cenſuiſſe patres, ut duæ fierent, quod refert Livius quintæ decadis libro quinto. Treis inde factas, Tarraconenſem, Luſitaniam, ac Bæticam. Tarraconenſi poſt id in treis diviſa, propter magnitudinem, creviſſe provinciarum numerum, & factam quartam Callæciam, quintam Carthaginienſem. De Luſitania quoque diviſa, paulo inferius. Omitto Baleareis inſulas, & adnumeratam Hiſpaniæ Tingitaniam. Ex his quinque provinciis, Bæticam, Luſitaniam, ac Callæciam conſulareis fuiſſe, Tarraconenſem, & Carthaginienſem, præſidibus gubernari ante omnino corruptam reipublicæ adminiſtrationem, & novum Comitum inventum, quorum alicubi in Juſtiniani Codice fit mentio. Sed cum Præſidis nomen generale ſit, ut Martianus Juriſconſultus adfirmat, *ff. de Officio Præſidis*, complectaturque, & Proconſules, & Cæſaris Legatos, & omneis, qui quoquo modo provincias regerent, nec unam tantum, ſed multas, ut eodem titulo teſtatur

Ulpia-

Ulpianus, hiſce verbis: *Qui univerſas provincias regunt, jus gladii habent, & in metallum dandi eis poteſtas permiſſa eſt*, nos quum Datianum Hiſpaniarum Præſidem ubique legimus, vel Auguſtorum legatum intelligamus, quemadmodum Papinianus interpretatur, vel Præſidem vicaria ac plena gladii, & in mettallum dandi poteſtate. Talis certe fuit carnifex ille. Hiſpaniarum Præſidem eum vocat Martyrologii auctor, ſive ſit Hieronymus ad Chromatium, ſive presbyter Bedas, ut alii habent libri. Sufficiat locus unus, *XI. Cal. Februarii. In Hiſpaniis, civitate Valentia, ſub Datiano impiiſſimo Hiſpaniarum Præſide &c.* Hiſpaniæ igitur univerſæ Præſes, poterat a Toleto hac illac evagari per conventus, antequam Emeritam deveniret, pro re nata, vel arbitrio. Verum diverticula non quæramus, donemusque tibi non tamen neceſſario, recta venturum fuiſſe illum Toleto Emeritam, ac Talaveria traſiturum oppido nobili, quod tu tantum abeſt ut oſtendas, ut neque ſi jam erat, probare poſſis. Dixi ſuperius recentius ædificium videri. Fuerit tamen, & fuerit quantum velis nobile, Elbora certe non fuit. Neque Antoninus itinera

nera duo ab Emerita Cæſaream Auguſtam quum propoſuiſſet, alterum alia, alterum Toleto, nullius ſive Eboræ, ſive Elboræ, inter Emeritam ac Toletum meminit; non prætermiſſurus utique, ſi ulla extaret, præſertim quujus eſſet habenda ratio, propter nobilitatem. Recta ergo Emeritam veniſſe concedo, & inde Elboram, Elboram tamen noſtram hanc intelligo. Quur igitur prius Elboram veniſſe legitur, quam Emeritam? Braulio itinerarium Datiani ſcribendum non ſuſcepit, ſed Sanctorum martyria & agones. Atque ut quique præceſſerant, ita narravit prius. Aliorum ſummatim, nominatis tantummodo locis, horum trium explicatius. Integer enim contextus eſt. Et ſi dicas diſſipatam poſtea fuiſſe hiſtoriam in ſingulos quoſque, potero abs te quærere, quur longiſſimum illud exordium, *In diebus*, dum poſt corporeum Salvatoris adventum, *illis*, in ſolis his repetatur, non utique neceſſarium, ac non item in Felice, non in Cucufate, quamquam hic ſub Rufino legitur effectus martyr, non in Barcinonenſi Eulalia, de qua nihil me hactenus potuiſſe invenire doleo nec mediocriter, non in Cæſarauguſtanis Martyribus

Vin-

Vincentio, Eucratide, & duodeviginti ejus ſociis, in quibus Braulio Cæſarauguſtæ Pontifex plus debuiſſet immorari, non in Complutenſibus Juſto, atque Paſtore; Leucadiam quoque obiter commemoravit, ſic inquiens: *Vinclis recludens Toleto Leucadiam virginem Elboram properans &c.* Quamquam in Leucadiæ confeſſione (ſic enim Codex noſter habet titulum) idem exordium totidem verbis reperitur, addito dialogiſmo inter ipſam, & Datianum. De quo quid ſentiam poſtea. Tranſiliit vero Emeritam Braulio, quoniam carnificinam tum ibi non exercuit lupus ille. In Eulaliam ſæviit, inquies. Ego pace tua id inficior. Siquidem Eulaliam Datianus martyrem non fecit, ſed Calpurnianus provinciæ Luſitaniæ præſes, qui a Maximiano Imperatore, & perſequutore fuerat directus, ad Chriſtianorum perſequutionem, ut geſta ipſa teſtantur. Probabileque eſt, fuiſſe hoc poſt Datianum, Diocletiano Orientale imperium gubernante, Obcidentale Maximiano. At Datianus a Diocletiano, & Maximiano pariter miſſus legitur. Laurentius Padilla Calpurnianum Datiani legatum facit. Quod quidem neque adſero, neque refello. Proconſu-

les

les habere ſolitos ſecum legatos, ſcribunt Juriſconſulti, *ff. de Offic. Proconſulis.* Quod etiam oſtendit Marianus Scotus in Notitia Provinciarum. Sed quum Legati juriſdictio arctis admodum limitibus contineretur, ut neque animadvertendi, neque coercendi, vel atrociter verberandi jus haberet, ſed ad Proconſulem eum oporteret, ſiquid gravius orietur, referre, non mihi Calpurnianus tantum Legatus videtur potuiſſe muneris ſui metas tranſilire, niſi extraordinariam a Proconſule mandatam fingamus poteſtatem. Quod poſſe fieri negat Ulpianus. Geſta diſerte aiunt Calpurnianum Præſidem fuiſſe Luſitaniæ a Maximiano miſſum, non autem a Datiano legatum. Quod etiamſi maxime fuiſſet, illud mihi abunde eſt, Eulaliæ martyrium ad Datiani præſentiam non pertinere: eaque propter, etſi Emeritam antequam Eboram veniſſet, adventus ad Emeritam non meminiſſe Braulionem. Reditus vero meminit, quia tunc Chriſtianos ibi adflixit.

Neque eſt quur offendaris loquutione, *Profectusque Elbora*, quum *regreſſusque* fuiſſet rectius. In ſcriptore non tam eruditæ dictionis, nimia exactio illa eſt. Et neſcio an Brau-

Braulionis ſit coronis hæc, *Hiſtoriæ Vincentii, ac ſororum*, eoque magis, quod in ea Datianus Eulaliam martyrio conſecraſſe dicitur, neque plane, ſed vix ſeptem verbis, quod eſt contra geſtorum fidem. In noſtro hoc Eborenſis Eccleſiæ libro, ſi non Smaragdino, ſaltem membranaceo, valdeque antiquo, ea certe coronis non eſt: ſed concluſa martyrum hiſtoria per baſilicæ conſtructionem, additur. „ In qua, ſiqui puro corde, fideli de-„ votione, & fide prompta oraverint, ſtatim „ petita ultro adveniunt, & omnis infirmitas „ amovetur, per eum, qui ſanctos ſuos coro-„ navit, per bonam confeſſionem. Cui eſt „ honor & gloria, virtus & imperium, & „ poteſtas in ſecula ſeculorum. Amen. „

Appendicem vero illam in Leucadiæ confeſſione, quæ poſteaquam in ergaſtulum illam detruſam dicit, ſtatim verba hæc ſubdit. „ Properans itaque Elboram, officium præ-„ monet, ut indagine percurrente, Chriſ-„ tianos quoſcuumque inveniſſent, ejus tribu-„ nali præſentarent. Statimque repertum a-„ doleſcentem quendam nomine Vincenti-„ um, quujus meritum nomini comitaba-„ tur ſuo, comprehenſum ejus conſpectibus ſiſtunt.

,, ſiſtunt. Quem cum Sabina, & Criſtheta ,, ejus ſororibus in Abulenſem urbem perſe- ,, quens, digna Chriſto munera conſecravit. ,, Profectusque ab Elbora, Emeritenſem in- ,, greditur civitatem, & illico tribunal ſibi ,, præparari præcepit, multosque Sanctorum ,, crudeliter fuſos, tranſmiſit ad Dominum, ,, inter quos Sanctam Eulaliam multis ver- ,, beribus adflictam, igne adplicato, Domi- ,, no conſecravit. Quumque in Toletanam ,, urbem ad beatam Leucadiam percurriſ- ,, ſet fama genibus in oratione poſitis, in ,, eodem quo retruſa tenebatur confeſſionis ,, loco, completà oratione, ſuum Domino ,, commendavit ſpiritum, qui martyres, & ,, confeſſores ſuos coronavit in pace. Ipſi ,, honor & gloria, virtus & imperium, in ſe- ,, cula ſeculorum. Amen. ,, Arbitrarer ego non a Braulione, ſed ab aliquo alio, qui de eadem fidelia duos voluit dealbare parietes, fuiſſe additam, ut Leucadiæ confeſſio concluderetur. Aut ſi ad Braulionem referri placeat, vel hoc de Eulalia interjectum ab alio eſt, vel Eulaliæ martyrium Braulio ignoravit. Quam notam ſancto, & docto viro inuſtam medius fidius nollem. Sed redeamus ad propo-

propoſitum, a quo pauxillum declinavimus.

Elboræ itaque, ſive eo recto venerit itinere, ſive flexo, prius fuit, quam in Chriſtianos Emeritæ gladium exſereret. Sed inſtas. Quid opus erat Eboram, tametſi municipium, deſcendere? quum non venerit, ut Præfectus municipii quujuſquam eſſet, verum ut Emeritæ, quæ Luſitaniæ erat Metropolis, & juridicus conventus, reſideret. Hoc unde colligas non video. Datianus, ut antea dixi, Hiſpaniæ univerſæ Præſes fuit. In Hiſpania autem multi Juridici erant Conventus, quos regionatim circumire ex officio teneretur. Quamquam ſi unius provinciæ Luſitaniæ Præſes fuiſſet, non ideo Emeritæ reſidere, tamquam regem in regia, eum oporteret. Juridici etiam conventus erant & Scallabis, & Pax Julia, quæ eodem jure utebantur, quo Emerita. *In Lyſitania*, inquit Juriſconſultus Paulus, *Pacenſes, & Emeritenſes Juris Italici ſunt.* Quum tres itaque diſtincti Conventus eſſent, quur Præſidi provinciæ Luſitaniæ ſedem adſignes Emeritam? nedum Præſidi Hiſpaniæ utriuſque? Quamquam autem Ebora neque colonia eſſet, neque conventus, ſed tantum municipium Latii veteris,

ris, nobilitate tamen, & ædificiis, quorum alia etiamdum extant integra, alia ſemidiruta, Pacem Juliam vicinam, coloniæ, & conventus dignitate inclitam, ſuperabat. Emeritam, ſi theatrum, naumachiam, pontem, & trophæi arcum excipias, pene æquabat. De quibus alio egi loco. Et cum aliquando de agri finibus cum Pacenſi colonia contenderit, ut ſtatim oſtendam, videri mirum non debet, ſi litis componendæ cauſa, eo venerit Datianus. Teſtatur hoc meta lapidea, via Pacenſi, in colle juxta vetus, ſemidirutumque oppidum Aureolam, quod ad Archidiaconum tertiæ ſedis Eccleſiæ Eborenſis pertinet, quæ ex ea parte qua Pacem Juliam ſpectat, credo coloniæ, & conventus habita dignitatis ratione, hujuſmodi inſcriptionem habet.

Verſus Pacem Iuliam.

DD. NN. AETERN. IMPP.
C. AVR. VALERIO. IOVIO.
DIOCLETIANO. ET. M. AVR.
VALERIO. ERCVLEO.
MAXIMIANO. PIIS. FEL.
SEMPER AVGG. TERMINVS

F IN-

INTER. PACENS. ET. EBORENS.
CVRANTE. P. DATIANO. V.P.
PRAESIDE. HH. N. M. Q.
EORVM. DEVOTISSIMO

HEINC PACENSES.

Ex altera vero parte Eboram verſus, hæ tantum cernuntur in media meta literæ

HEINC EBORENSES.

Præterea quod de fuga argumentaris, tanquam vero ſit ſimilius a Talaveria Abulam propinquam urbem fugiſſe, donarem forte, ſi duas admitterem Elboras. Sed cum una tantum ſit, exiguam, ac potius nullam vim habet argumentatio. Quaſi vero neceſſario ſequatur, ideo Talaveriam Elboram eſſe, quia illi quam Eboræ vicinior ſit Abula. Ut impeditiorem profectionem eam fingas, non evinces, ut Elbora heinc Talaveriam demigret. Quod autem ad impedimenta fugæ attinet, non erant tam delicatæ Vincentii ſorores illæ, quam modo noſtræ ſunt mulierculæ, quæ priuſquam amoliri ceptent, integer

ger tranſit annus. Et alioqui, ſugere norunt etiam delicatæ, inquiſitoreſque fallere. At carro vectas inquis. Id enim ex illis verbis intelligi vis, *Cornipedum evectatione*. Quonam pacto? Cornipedes equi ſunt, ut eos vocat Maro, dictio Poetis quam Oratoribus aptior. Equo vehi ac vectari, bene latine dicitur, vel dorſo nudo ſine ſtragulo, vel ephippio. Ubi heic carrus lateat, nondum video. Non ægre tamen id concederem. Nam noſtra etiam ætate, carrucis contectis uſque ex Celtiberis, Vardulis, & Carpetanis, ad urbem hanc mercatores nonnulli veniunt, citato mularum carrucariarum curſu multum itineris quotidie facientes. Quod ſi illo tempore ita fiebat, ſane & fugere celerius, & commodius latere potuerunt, negata curioſis introſpiciendi facultate. Ad hæc, etiamſi inſequuta die cognitum de fuga eſſet, incerto quo, quave abiiſſet, retardanda erat inſequutio, donec indicium fieret. Quod ſatis illis erat ad longius evadendum.

Neque moveor, quod Talaveriæ quoque dicatum illis templum eſt. Adde, ſi placet, noſtro quod hactenus fuit nobilius. Nam modo, incentore me, elegans admodum, ac

capacius noſtra urbs extruit. Neque item, ſi domeſtici eorum lares effingantur, oſtendaturque in lapide pedis veſtigium, ſicuti apud nos. Ei enim, qui Talaveriam in Elboram transformare potuit, quantum erat domus unius facere metamorphoſim, & veſtigium adſimulare? Quujus mendacio recepto ſemel, facile fuit templum civibus creditis, in oppido nobili, atque opulento ædificare. Quod autem veſtigium & heic, & iſtheic dicis plantæ pedis formam non ſatis exprimere, iſthuc quidem ita apud nos eſt. Sed pro hoc noſtro reſpondebo. Ante quadraginta abheinc annos, adprime expreſſum viſebatur. Fœminarum poſtea pia ſed inconſulta religio, ramenta quædam atque pulviſculum inde, quæ ægrotantium collo ſuſpenderent, eradentium, formam abſtulit.

Porro tua illa ſolicitudo, Talaveriam Elboræ, vel Talabrigæ nomine excluſam, aut ἀνώνυμον omnino manſuram, aut neceſſe eſſe Liboræ ei nomen adaptare, neque enim probas Aquis nomen fuiſſe, quod illi veſter Archiepiſcopus tribuit, quodque ubinam invenerit, te dicis ignorare: illud item, quod poſtea leviter, quaſique aliud agens,

inje-

injecta corrupti nominis ſuſpicione , diffiſus , ut adparet , Elboræ nomen Talaveriam poſſe trahi , cardinem quæſtionis verti dicis in nomine vel Eboræ , vel Liboræ in Elboram depravato, non parum mihi diſplicet. Eſt enim hoc hominis inferre injuriam meditantis , & litem nobis alteram ex altera conſtituentis. Jam ne non placet parentheſis , quam hiſtoriæ veſtri interſperſerunt , *Elboram vocatam hodie , quæ modo Talaveria ſit* ? Jam ne vel ab Ebora, vel a Libora , calumniæ male textæ , penitusque jejunæ , ſuppetias petendas etiam ipſe decreſti ? Etiam ne Talaveria Ebora vocata olim eſt. Gratiam Braulioni habeo, quod Elboram dixit, & ſi minus erudite, minus tamen parti noſtræ fauturus , ſi Eboram dixiſſet. Fuit vetus Carpetaniæ veſtræ oppidum Ebura , per quintam vocalem , & ſecunda intenta ſyllaba , ad quod , ut decimo quartæ decadis libro Livius auctor eſt , Q. Fulvius Flaccus Prætor , memorabi prælio , ad viginti tria Celtiberorum millia , die una cecidit. Quujus oppidi inter Carpetanas urbeis etiam meminit Ptolemæus. Fuit quoque Ebora caſtellum , in Gaditano litore , inter Bætis æſtuaria , Pomponio & Plinio , licet Her-

Hermolaus barbarus Coram legat, non Eboram. Sed ego Melæ terræ ejus indigenæ adcedo. Strabo lib. tertio Eburam eam vocat: ἐντεῦθεν δὲ ὁ τῦ βαίτιος ἀνάπλους ἐςι, καὶ πόλις εβοῦρα, καὶ τό της φωσφόρυ ἱερόν. Utrumque tamen oppidum hoc vetuſtate intercidit. Eſt & noſtra Ebora, quæ vetuſtati non ceſſit; imo longe auctior eſt, in Elboram Eccleſiaſtico uſu mútato jam pridem nomine. Quas turbas igitur conciviſſet nomen tribus communicatum, ſi uni tantum peculiare in has nos deduxit difficultates, invadentibus in alienam gloriam iis, qui ne veſtigium quidem vel tenue, nominis hujus poſſunt proferre? Vertant ſe refractarii in alias, atque alias formas, omnem moveant lapidem, Elboram veniſſe Datianum, librorum omnium conſenſu, ſcripſit Braulio. Elbora præter noſtram, nuſquam comparet. Agite, aliud commentamini. Tu modo rimam aperis, ad Liboram ſaltem confugiendi. O' inopem ſemper conſilii, & imbecillam apertæ veritatis inficiationem. Cui quaſi nomine cariturae metuebas, in ſex jam nomina concreviſſe videtur, Talabrigam, Eboram, Elboram, Liboram, Aquas, Talaveriam. Septimum adſ

das

das licebit, Deobrigam, quod non indocti quidam ſunt opinati. Ex iisque omnibus, nullum illi proprium oſtenditur, niſi id quod habet. Nam non eſſe Talabrigam, perſuaſus ipſe jam es. Eboram excludit parentheſis a veſtratibus interjecta, Talaveriam Elboram fuiſſe vocatam. De Elbora confido me eviciſſe. Aquas ipſe non adgnoſcis. Deobrigam, forte novitium reputabis inventum. Liboram videris anteponere, ut depravationi viciniorem. Memineris tamen quonam pacto ſis ratiocinatus. Si Talaveria, inquiebas, in Tarraconenſi provincia ſita eſſet, ſicut & Toletum, non autem in Luſitania, amota eſſet omnis dubitatio. Vis itaque iu Luſitania ſitam eam eſſe. Si in tua ratione perſiſtas, jam Talaveria Libora non eſt. Libora enim, non Luſitaniæ, ſed Carpetaniæ civitas eſt, id atteſtante Ptolemæo. At Carpetania, quujus caput Toletanos facit Plinius, pars utique Tarraconenſis eſt. Igitur & Libora ad Tarraconenſem pertinet. Talaveria ergo, ſi Libora, non ad Luſitaniam, ſed ad Tarraconenſem provinciam eſt referenda. Quod & ipſe poſtea confiteris. De hoc viderint antiquitatis curioſi, & ex tot nominibus ſeligant, quo

Tala-

Talaveriam vocari velint. Si oppidum vetus eſt, ſaxa inerunt non muta. Elboræ falſum nomen excipio. Quod ſi unquam habuiſſet, nequaquam id tacitum præteriiſſet Rodericus Ximenius Toletanus Pontifex, hujuſcemodi rerum non diſſimulanter adfectator, & ambitioſus, neque Aquas vocatum ſcriberet. At nomen hoc ubinam repererit, tu te ais neſcire. Ego ſcio. Nempe ibidem, ubi Conſules Telemonem, & Brutum Toleti conditores, centum & octo annis antequam C. Cæſar rempublicam invaſit. Equidem Toletum non paulo antiquius exiſtimabam. Nimirum quia Philippi Macedonum regis, & Annibalis antecedit ſecula. Legeram ſiquidem in quinto quartæ decadis Livianæ libro, apud Toletum cum Vaccæis, & Vettonibus, ac Celtiberis dimicaſſe M. Fulvium, poſteaque urbem ipſam tunc quidem parvam, ſed loco munitam, ab eodem M. Fulvio fuſis Vettonibus, qui ſubſidio venerant, expugnatam. De hoc tamen fortaſſe alias. Nunc ad rem.

Quod ais te neque Toletanum, neque Talaverienſem, neque Abulenſem eſſe, ſed ex veteri Caſtella oriundum, videlicet, ut intelligamus ſimpliciore te ingenio, & moribus

eſſe

eſſe longe candidioribus , (taleis enim veteres Caſtellanos & fama prædicat , & nos experti non raro ſumus) facetum plane eſt, ſed nihil opus erat. Inter bonos & literatos viros iſtiuſmodi vulgareis adfectus reperiri æquum non eſt. Aut certe ſi aliquatenus inſint , ratione cohibendi ita ſunt , ut veritas omnino præponderet , principemque locum ſemper obtineat. Ex eo tamen quod tantopere gloriofius, & importunius ſe efferentis vulgatum gentis morem a te ſegregas , (a quo ego crimine ſemper nobilitatem exciperem) videris mihi de induſtria radicem attigiſſe, unde pullulavit atque in promiſcuum vulgus inrepſit parentheſis illa , *Talaveriam vocatam olim Elboram.* Quapropter ignoſce veterem noſtratium querimoniam repræſentanti.

Amplum , lateque diffuſum veſtræ gentis eſt imperium , urbesque quaqua Hiſpania eſt, celeberrimæ atque florentes , paſſimque memoriæ veteris res cognitu digniſſimæ , ut nulli terrarum invidere juſte poſſitis. Hoc quamquam ita eſt , veſtrates quidam , neſcio quo livore , ſeu potius , quo malevolo genio inſtincti , multum angulum hunc noſtrum , ac Portugaliolam , ut contemptim adpellant ,

non

non modo laceſſunt, verum faſtidire etiam ſe oſtendunt, nec perſuaderi queunt, aut æquo animo patiuntur, quidquam apud nos eſſe vel mirificum, vel excellens. *A Nazareth*, inquiebat ille, *poteſt aliquid boni eſſe?* Veſtri iſti ſimiliter. *A Portugália poteſt aliquid boni eſſe?* ut tametſi clamemus, veni, & vide, agamus paulo plus nihilo. Auctorum teſtimonia laudem nobis aliquam tribuentia, aut diſtorte interpretantur, aut malitioſe invertunt. Geſtas præclare res aut ſupprimunt, aut fide referunt nequaquam bona. Sicubi vel inclinatiore fortuna uſi ſumus, vel minus honori noſtro conſuluimus, ibi Thraſymachos, ac plane λογοδαιδάλους, poſt terga relinquant. Longiſſimum eſſet iſthæc omnia perſequi. Sed ut breviter, atque ex multis pauca dicam, heinc Damaſo noſtro patriam commenti ſunt Madritium, ſive ea Mantua Carpetanorum eſt. Quin & Viriatum finxerunt Zamorenſem.

Bambæ Regis humilitatem generis, atque originem, non ob aliud inter fabulas rejecerunt, quam ut Luſitanum fuiſſe ne faterentur. Eſto ſane, inſit fabuloſi aliquid in illa hiſtoria, ut plerumque ſolet in ſimilibus, at-

que

que ut adcidit in Ciddi bellatoris ſtrenuiſſimi hiſtoria, quujus fortiſſime geſtis rebus intermixta ſunt quædam male ſarta deliramenta. Sed non ideo negandus erat nativitatis locus ei, quem alicubi natum eſſe neceſſe ſit, niſi alio probabiliter adſignato. Atqui in tot ſeculis poſtea exactis, nec aliam illi patriam, nec nataleis alios comminiſci potuerunt, præterquam equitem ignotum neſcio quem, ex Gothorum ſanguine fuiſſe. Vetus tamen fabula abolita nondum eſt, & in Igæditanorum agro prædium, & arbor ficus, & fons quadrato conſtructus lapide, etiam dum Regis Bambæ adpellantur. Quæ poſſeſſio ejus fuiſſe perhibetur.

Victoriæ de Saracenis ad flumen Salſum, cum maxima pars, imo pene omnis ad Luſitanos pertinuerit, fuſo Granatæ Rege, captis, & interfectis regulis tribus Allibohacæ filiis, antequam ſuas copias Caſtellæ Rex loco promoveret, hoc tamen ſuperficie tenus leviſſime attingunt hiſtorici veſtri.

Quantum attulerit momenti ad Tunetenſem expugnationem Luſitana claſſis, & Princeps Ludovicus, palam fatebatur Carolus Cæſar. Qui eam expeditionem literis, & memoriæ

riæ mandarunt, diſſimulanter iſta prætereunt, tanquam noſtri vel non interfuerint, vel tantum egerint ſpectatores. Certe illa claſſe, illoque bellico adparatu, ac ſub tali Principe noſtra in Africa provincia Mauritania Tingitania fines latius promoviſſet. Saltem Laracium & Tituanum, duo improba Mauroſiorum piratarum receptacula ablata eſſent, ac in poteſtatem redacta.

Audivi aliquando Salmanticæ Alphonſum Caſtricum, monachum, anniverſariis Divi Antonii Oliſiponenſis ſolemnibus, e ſuggeſto concionantem. Erat autem multitudini gratus, & quem ego poſt Laodicienſis Epiſcopi tubam illam ſonoram mihi imitandum propoſueram. Quumque opus eſſet patriæ meminiſſe. Oliſiponenſis, inquit, fuit. Et caput ſubinde quaſſans, non ſine ſtomacho, tandem ait, noſter Antonius Portugalenſis extitit, quaſi protentum aliquod denuntiaret.

Areius Luſitanus quadraginta, & eo plus, annos Salmanticæ tum Latinas literas, tum Græcas magna cum laude profeſſus eſt. De quo illud exſtitit Antonii Nebricenſis elogium, in præfatione introductionum Græcanicarum, ut in autographo ejus Salmanticenſis

ſis bibliothecæ non ſemel vidi , & in Cantabrica editione incorrupte adhuc perſeverat , hiſce verbis : ,, Ego vero quum in meis in-
,, troductionibus multos locos ex Græco in-
,, choatos reliquiſſem , communicata re prius
,, cum Areio Luſitano , a quo uno , ſiquid
,, uſquam Græcarum literarum apud nos eſt,
,, emanavit , auſus ſum facere , quod ille ha-
,, rum rerum peritior facere debuiſſet. ,, Hoc ad iſtum modum depravarunt. ,, Ego vero
,, cum in meis introductionibus multos lo-
,, cos ex Græco inchoatos reliquiſſem, com-
,, municata re prius cum iis, a quibus ſiquid
,, uſquam Græcarum literarum apud nos eſt,
,, emanavit, auſus ſum facere , quod alius
,, harum rerum peritior facere debuiſſet ,, Areii expuncto nomine , hominis de Hiſpania tota quam optime meriti. Niſi ſi Antonius tam levis fuit , ut eum conſilii ſui prioris , & relatæ viro ſemper amiciſſimo gratiæ poſtea pœnituerit. Nec abhorret hoc ab ingenio illius. Ex Fernandi Catholici Regis , & Elizabet excelſæ Reginæ hiſtoria , quam & latine , & hiſpanice ſcripſit , ubi nos tangit , quam effuſo mentiendi ſtudio feratur, nemo non intelliget. Atqui ad id quod effi-

cere

cere cupiebat, non minimum intererat vere-cundius, ac tutius reginæ adulari.

Mihi quoque nonnihil adcidit incommodi. Scripſeram ad Vaſæum Belgam epiſtolam de Æræ nomine atque origine. Eam ille oſtendit D. Didaco a Caſis Rubris. (Hic Didacus a Leiva Covaſruvias eſt, J. C. egregius, Salmanticæ doctor, ſcripſit in jure varia, quæ doctis mire placent ob ſingulare judicium.) Quali vero? ſi genus ſpectes, nobili; ſi literas juriſconſultiſſimo; ſi famam, ſcriptis jam noto; ſi auctoritatem, paulo poſt Rodericopolitano Epiſcopo, & nunc Oxonenſi. Viſam non modo laudavit, ſed correxit opinionem ſuam priſtinam, ac vulgarem, mihique id debere ingenue faſſus eſt. En prodiit tertia ejus editio aliis jam verbis, quaſi non ego prius rem eam diſquuſſerim, ſed ab illo prius diſquuſſiæ adhæſerim adſtipulator. Tam nihili apud vos ſumus, ſed vos eſtote beati, eſtote felices, muneribus a Deo conceſſis gaudete, lateque dominamini. Sinite nos pauxillo noſtro etiam frui. Hiſpani omnes ſumus, magnis invicem propinquitatibus, adfinitatibusque cognati, ac familiarum mutua, utrimque permixtione conſanguinei.

Verum

Verum de his, nimio pluſquam conſtitueram, ſed fere neceſſario, ut oſtenderem ab hoc ſeminario ſubcreviſſe nominis Talaveriæ in Elboram inverſionem, non ferentibus iſtis, trium martyrum noſtram urbem fuiſſe matrem, noſtram gentem altricem.

Cæterum Legionenſis Breviarii lectionem, in qua non Elbora ſed Ebora legitur, & ſubjungitur, *Quæ civitas eſt regni Luſitaniæ*, eatenus probas, quatenus facit ad explicandam Martyrum patriam. Improprietatem vero loquutionis non probas, quum non dicamus, inquis, regnum Luſitaniæ, ſed provinciam, ſicut neque provinciam Portugaliæ, ſed regnum. Hoc jam extra controverſiam noſtram eſt. Poteramque a reſpondendo ſuperſedere, niſi & ipſi Luſitaniæ regnum, & Regem Luſitaniæ ſimiliter diceremus. Improprie dices, quum titulus regni Portugaliæ & Algarbiorum ſit. Imo tam proprie, quam vos Hiſpaniæ Regem veſtrum adpellatis, quum titulus ſit, Caſtellæ, Legionis, Aragoniæ, atque Navarræ. Omitto brevitatis cauſa cæteros, Toleti, Murtiæ, Granatæ, & ſiqui ſunt alii. Omnia iſta enim uno Hiſpaniæ, aut Hiſpaniarum nomine continentur.

tur. Et nos brevitati ſtudentes, ne Portugaliæ, Luſitaniæ, & Algarbiorum dicamus, Luſitaniæ tantum dicimus, videlicet a maiori regni ipſius portione. A Durio enim uſque ad ſacrum Promontorium Luſitania protenditur. At Portugalia, vel ut magis proprie & vetuſte dicam, Portugale, a Durio tantum, uſque ad Minium.

Incunabula noſtri regni tibi homini antiquitatis ſtudioſo explicabo. Sunt qui Portugalliam, quaſi Galliæ portum confingant. Sed ii incerto errore feruntur, aut in adulationem Gallorum etymon extorquent. Nos vetuſtum nomen Portugale, vel, ſi blandius loqui placet, Portugaliam præponimus. Oppidum vetuſtiſſimum eſt ad oſtium Durii fluminis, Cale ab Antonino vocatum. Quod quia ſitum in monte eſt, difficilemque habebat uſui hominum ſervitutem, loco plano in ripa fluminis cœptum habitari, facto a piſcatoribus initio. Crevitque paulatim multitudine habitatorum locus, vocatusque eſt Calis portus, vel uno nomine, Portucale, & ex frequentia, in civitatis dignitatem devenit. Quujus Epiſcopus Portucalenſis in antiquis Conciliis nominatur. Nota vero eſt cognatio

tio litterarum *C*, & *G*. præcipue Hiſpanis noſtris. Ad ſolam igitur urbis hujus diœceſim, Portugalis nomen proprie pertinet. Diffuſum inde ad Bracaros Callæciæ partem. Crede hoc ſaltem veſtro Roderico Toletano, in cap. *de morte Ranimiri*. ,, Interea (inquit) Alcorexi Rex Agarenorum, eam partem Gal-,, læciæ, quæ nunc Portugalia dicitur, & ,, uſque ad Sanctum Jacobum, non veritus ,, Apoſtolum, devaſtavit. ,, Et paulo poſt, quum agit de morte Almanzoris. ,, Igitur ,, anno terdecimo, Almanzor reſumpto exer-,, citu ingreſſus eſt per eam partem Gallæ-,, ciæ, quæ dicitur Portucale. ,, Et in cap. *de monarchia Fernandi regis*. ,, Quumque ,, tranquilla ſecuritate gauderet, congregato ,, exercitu proceſſit, ut Portugaliam, & Luſi-,, taniam obcuparet. ,, Adducerem de hac re inſcriptiones plurimas, niſi prolixitatem vererer, & niſi alibi ea de re diſſeruiſſem. Hoc non omittam. Ubi Portugalis nomen cœpit ultra diœceſin ſuæ urbis exire, & ad alias proximas extendi civitates, Epiſcopos, qui prius Portucalenſes dicebantur, vitandæ amphibologiæ cauſa, vocatos exinde Portuenſeis tantum. En tibi Portagale vix quartam regni noſtri partem.

Non dicimus, inquis, Luſitaniæ regnum ſed provinciam. Et Hiſpania provincia fuit, & provinciæ, & tamen belle regnum adpellatur. At non totam Luſitaniam Rex noſter poſſidet. Neque totam Hiſpaniam veſter.

Expoſtulat hic locus, ut quod de diviſione Luſitaniæ ſupra ſum pollicitus, modo perſolvam. In treis conventus Luſitaniam diviſit Plinius, Emeritenſem, Pacenſem, & Scallabitanum. Duos nos habemus, & ultra Anam ex Bætica oppida aliqua neque ignobilia. Adhuc expreſſius. Luſitania, una fuit provincia, tribus diſtincta conventibus. Diviſa poſtea eſt propter magnitudinem. Et conventus duo, hoc eſt, Pacenſis, & Scallabitanus, nomen retinuerunt Luſitaniæ. Unus Emeritenſis, amiſſo Luſitaniæ nomine, Vettoniæ nomen, a gente, ſortitus eſt. Teſtatur hoc cippus Emeritæ, in domo Petri Meſſiæ.

D. M.
P. AELIO. VITALI. AVG. LIB.
TABVL. PROVINC. LVSITANIAE.
ET. VETTONIAE.
STEPHANVS. LIB. ET. HERES.
PATRONO. FECIT.

Heine

Heinc illud ſacri Prudentii in Eulalia.

Nunc locus Emerita eſt tumulo ,
Clara colonia Vettoniæ.

Heinc etiam Vettones jam ſeparati a Luſitanis reperiuntur , tametſi & ipſi prius inter Luſitanos cenſerentur. Domi meæ ingentem cippum marmoreum habeo , quujus meminit Reverendus Dominus Didacus a Leiva Covaſruvias Juriſconſult. nunc Oxomenſis Epiſcopus , in libris *Variarum Reſolutionum.* Is ita habet : niſi quod literarum invicem complicatarum compendii cauſa connexiones ob characterum inopiam , exprimere non potuimus.

L. VECONIO L. F. Q. VIR.
PAVLLO. AED. Q. II. VIR.
VI. FLAM. ROM. DIVORVM
ET AVGG. PRAEF. COH. I.
LVSIT. ET COH. I. VETTONVM.
LEG. III. ITAL. OB CAVSAS
VTILITATESQVE PVBLICAS.
APUD. ORDIN. AMPLISS.
FIDELITER. ET. CONSTANTER.
DEFENSAS. LEGATIONE.
QVA. GRATVITA. ROMAE. PRO.
R. P. SVA. FVNCT. EST.

LIB. IVL. EBORA. PVBLICE. IN. FORO.

Quum itaque duas veteris Luſitaniæ parteis poſſideamus, una excepta, quæ ex prius Luſitania facta Vettonia eſt, ſine injuria, qui in duabus his partibus regnat, Luſitaniæ Rex poteſt adpellari. Non igitur Legionenſis Breviarii conditores perperam Luſitaniæ regnum dixerunt. Neque nos erigimur, aut invaſa Luſitania inſurgimus, falſosve nobis titulos induimus, ut a te ambitus, tametſi joco, notari debeamus. Inſurgitis, ais, cum Luſitania. Sed nos heinc vobis illam cedimus. Lepide. Sed utrum nobis ceditis? Terram ne ipſam Luſitaniam, an nudam adpellationem? Si terram dixeris, duas certe ejus parteis vos nobis non ceſſiſtis, ſed eas noſtri maiores labore, & ſanguine infidelibus ademerunt. De tertia, quæ apud vos eſt, quam provinciam Vettoniam dixi, utinam decederetis. Sed vereor ne non velitis. Si vero adpellationem dicas, mirifice liberaleis vos. Eſt quur gratiam magnam vobis habeamus, qui tanta nos nuncupatione donatis. Verum iſta omittamus.

Mira-

Miraris in Calendario Breviarii Eborenſis a me facti, quarta decima Februarii die Valentinum Presbyterum Martyrem Barcinonenſem reperiri, & ignotum vobis eſſe ais Valentinum hunc Barcinonenſem. Mihi quoque ignotus æque eſt. Sed quibuſnam tu oculis hoc in meo Breviario legiſti? Hyalinisne, an tuis? Si Hyalinis, fefellerunt plane. Si tuis, feſtinabas. Dictio enim Barcinonenſis non additur Valentino presbytero, & martyri XVI. Cal. Martii, ſed Eulaliæ virgini, & martyri, pridie eidus Februarii. Cui Divæ lectiones ideo non adpoſui, quia quæ de illa circunferuntur, fere ex Emeritenſi Eulalia ſumpta ſunt. Ætas annorum tredecim, habitatio in ſuburbano prædio, presbyteri Donati eruditio, ſpontaneus adceſſus ad forum, libertas in reſpondendo, & denique Præſidis carnificina, fere ſunt eadem, ut hoc forte nonnullis impoſuerit, unam tantum fuiſſe Eulaliam exiſtimantibus. De Emeritenſi extant & acta, & ſacer ille Prudentius. De altera, viderint cives Barcinonenſes, & ſolertius inveſtigent.

Redeo ad Kalendarium Breviarii. Contuli, data opera, ſupra centum volumina,

heic

heic apud bibliopolam reperta, & totidem fere per ſacerdotum manus, mire conſentientibus exemplaribus. Fieri tamen potuit, ut atramenti viſcoſitate correpti laxius hærentes typi, evulſi fuerint, & ab ignavis operis loco non ſuo repoſiti, in pauca aliquot exemplaria. Credo te non ignorare typographorum, præſertim indoctorum oſcitantiam, cui neque tres Argi ſufficiant. Sed arbitror ſatis me de hoc capite apud te eſſe purgatum.

De Vaſæo quod ſcribis, fateor a me adjutum in plerisque, ut æquum fuit, hominem benevolentem, quem in Gallia Belgica, Niculao Clenardo viro doctiſſimo, ac pientiſſimo ſacerdoti, in Hiſpaniam me impulſore venturo, profectionis comitem addideram, quemque poſteaquam Salmantica Clenardum abduxi, etiam in Luſitaniam advocandum curaveram. Sunt itaque non pauca, & fere, quæ ad antiquitatem pertinent, vel a me data, vel certe communicata mecum. Reliquorum omnium conlector ipſe fuit, & omnino Chronicorum ſuorum auctor. De altero quem promiſit Tomo, nihil habeo quod reſpondeam, niſi apud me non eſſe. Tantum petierat a me, ut quoſnam Deos ante Chriſ-

Chriſti ſuſceptam gratiam peculiariter Hiſpani coluiſſent, ad ſe ſcribere ne gravarer, & quædam alia. Quæ dum commentarer, ingratus de morte ejus nuncius commentationem illam meam hactenus interrupit.

Librum τῶν γενέσεων, aut Proſapiarum, ſi mihi permittant Ciceroniani priſco uti vocabulo, nobilium Hiſpaniæ familiarum, quem Gaſpar Barrerius in ſua Chorographia promittit, antiquum eſſe ſcito, auctoremque ejus Petrum Comitem Barcellenſem, Regis noſtri Dionyſii nothum. Liber eſt, etſi ſtylo rudi, ut illud erat ſeculum, lectione tamen non indignus. Comptiorem eum facere poterat Barrerius, cui non deeſt ingenium, & ſermonis uſus, novum facere non poterit, niſi plagio ſe involvat adverſus auctorem, ſimile ei, quod in Chorographiæ plerisque locis adverſus me commiſit. Uſque adeo verum eſt, quod ait Martialis:

Qui velit ingenio cedere rarus erit.

Aliquam tamen illi gratiam debeo, quod mea ſic tractavit, ut aperte domini fidem implorare videantur. Sed hæc latius in expoſtulatione cum illo mea. A Barrerio vero

neſcio

neſcio quam circa familiarum notitiam verſato, quid expectare poſſis non video, præcipue poſt mutatum vitæ prioris inſtitutum. Quæ res ut illi bone & feliciter, atque ad animæ ſalutem vertat, Chriſtum omnipotentem quæſo. Tractat idem argumentum, ex aulica nobilitate D. Antonius Limicus, materiæ ſuſceptæ non paulo adcõmodatior. An ſummam impoſuerit manum, equidem modo non ſcio.

Sancium poſteriorem Luſitaniæ Regem, qui ob ſocordiam, non quidem regno privatus, ſed motus regimine exſtitit, quum ignominiam non ferret, Toletum ad Hiſpaniæ Regem conſanguineum auxilii petendi gratia ſe contuliſſe, ubi aliis atque aliis cauſificationibus, quum eſſet de ſpe dejectus mœrore ac tædio vitam finiſſe, ibique ſepultum ſcriptores noſtri omnes commemorant. Flectium autem Conimbricenſis arcis & urbis præfectum, quum nullis conditionibus adduci poſſet, ut urbem fratri ſubceſſori traderet, mortuumque nuncianti non crederet, poſtulaſſe ut, explendæ fidelitatis ſuæ cauſa, Toletum ſciſcitatum de morte ejus adire permitteretur. Interea ab urbis expugnatione abſti-

abſtinerent milites. Quum placuiſſet hominis poſtulatum, permiſſum adire Toletum. Ubi ſepulchro adaperto, Conimbricæ claveis mortuo Regi in manus poſuiſſe, talique uſum oratione. Quandiu Rex Sanci vivum te arbitrabar, extrema omnia ſum perpeſſus. Coriis famem, lotio ſitim toleravi. Civium animos conſilia de deditione agitantium, ad malorum patientiam erexi. Quidquid a me homine tibi ligio, atque in verba tua jurato, præſtandum erat, præſtiti bona fide. Mortuo tuæ tibi urbis claveis trado, ſacramento me ſolvo. Civibus deceſſiſſe te nunciabo, ne pertinaciter in ſuam perniciem ſubceſſori reſiſtant. Hæc Toleti facta ſcribunt Hiſtorici noſtri. Ex veſtris quoque, ea tempora qui attigerunt, idem confirmant. Satisque ſit, geſtorum Alphonſi Regis vocati Sapientis caput ſeptimum indicare. Arbitrabar me quum juvenis Toletum deveni, in altero cellæ ſummi templi latere, infra Magni Alphonſi mauſolæum, hujus noſtri vidiſſe conditorium, ſtatuamque ſuper porrectam, in ſchemate monachi ex Divi Franciſci, in quod propenſus fuerat, inſtituto. Verum corona regia ſeſepulti olim dignitatem atteſtante. Neſcio

an

an ſefellerint tunc oculi, an γερουτικῶς vacillet ipſa memoria, an potius ablatus inde, & alio translatus ſit. In tota certe Luſitania nuſquam ſepulchrum ejus extat, nec vel tenui ſaltem fama.

De cognomine Legionenſis urbis, quod poſt Vaſæum me interpellas, reſpondebo adhuc temidiuſcule. Non enim temere vetuſtiorum auctorum lectionem ſoleo invertere, niſi ipſa ratio convincat loci corruptionem. Ptolcmæi codex ita habet. απ' ἀνατολῶν δε τȣτων, πάρακειται ἡ ἀςȣρία, και πολεις ἐν αυτῆ, &c. λεγιων ζ. γερμανική. Id eſt *Legio Septima Germanica.* Quam lectionem ſequuntur interpretes, & noſter Nebricenſis. Multum tamen moveor Antonini auctoritate, ubi ſcribit iter a Mediolano Vapinquum, trans Alpeis Cottias, atque inde ad Callæciam, *ad Leugas VII. Geminam*, quod legendum me dixi arbitrari, *ad Legionem ſeptimam Geminam.* Nec parum incitamenti addit inſcriptio iſta inventa in pago legionenſis agri, quam adcepi lateritiam eſſe, quaſi deſuerint ibi lapides. Quuius exemplum neque Vaſæus, neque tu modo ad me miſiſti. Quod maluiſſem percenſendæ rei cauſa, quam ad notationem illi modo adjectam. In Claudio,

dio, Luperco, atque Victorico, in hanc partem jam ante inclinaveram, ſed tamen verebar Ptolemæum. Verum ſi inſcriptio iſta ad Antonini itinerarium adcedat, audebo forſitan manum Ptolemæo admovere, & illud λεγαν. ζ. γερμανική, emendare, ut ſit λεγιαν ζ. γεμινιανή.

Grati muneris loco mihi fuit commentariolus Translationis nuper factæ Sancti Eugenii primi Toletani Epiſcopi, & martyris, ſi modo Toletanus Epiſcopus ille fuit. Neque dubitationem meam de nihilo proveniſſe arbitreris. Veſter Ildephonſus in Cathologo virorum inluſtrium, & maxime eorum qui Toletanæ eccleſiæ præfuerunt, duos tantum Eugenios recenſet, alterum Helladii diſcipulum, & Iuſti conſortem, ſub Chintilla, Tulgane, & Chindaſvintho regibus, alterum, cui ſe Ildephonſus ſubceſſiſſe teſtatur, ſub eodem Chindaſvintho & Receſvintho, Eugenii prioris ſubceſſorem. Hunc Iulianus, qui libello illi additamentum fecit, ſecundum vocat Eugenium; de Ildephonſo ita ſcribens. *Præſul poſt ſecundum Eugenium.* Et de Iuliano altero: *Iulianus*, inquit, *Eugenii ſecundi diſcipulus.* Tam Ildephonſus igitur, quam Iulianus, ſanctiſſi-

ſi-

ſimum hunc martyrem Eugenium Toletanum Epiſcopum non agnoſcunt. Si in tanta noſtrarum rerum ignoratione locus conjecturæ ſit dandus, prædicaſſe evangelium Toletanis non abnuerim; credendum enim antiquitati, ſed quum non multum forte promoviſſet, in Gallias, vnde venerat, videtur veriſimile rediiſſe, parum alioqui officio Epiſcopi functum, ſi primis illis initiis bonum prædicationis ſucceſſum ſolo videndi magiſtri deſiderio reliquit.

Imo ſi veritas patefacienda eſt, Quid enim oportet falſis nos titulis gloriari? & Eugenius hic qui primus veſtræ vrbi Chriſtum adnunciaſſe perhibetur, Dionyſii Pariſiorum Epiſcopi ac martyris extitit diſcipulus, quum is Dionyſius non Areiopagita ille fuerit, quod nobis perſuadere nituntur Galli, ſed alter circa annum Servatoris noſtri ducenteſimum quinquageſimum tertium, Decio & Grato conſulibus Romæ ex presbytero cum aliis ſex epiſcopus ordinatus, atque in Gallias ad prædicandum miſſus, ut auctor eſt Sanctus Gregorius Turonenſis in primo hiſtoriarum ſuarum libro, Gallus ille quidem, atque in ſuam alioqui gentem propenſus, revocanda

ad

ad calculum, & ineunda iterum tuæ tibi ſupputationis ratio illa eſt, poſt quadringentos quinquaginta ſupra mille annos, ex quo paſſus ſit, eſſe translatum. Atque etiam ſi Epiſcopum fuiſſe donemus, neque ſeverius diſquiramus, an a ſolo Dionyſio ordinari potuerit epiſcopus, & ab eo in Hiſpaniam delegari, quod factum in ejus legitur hiſtoria, expendendum, an in illum conveniat id quod ais, *Toletanæ urbis, ac totius Carpetaniæ primum fuiſſe* antiſtitem, ſi primum, non ad tempus, ſed ad dignitatis prærogativam referas. Quod ſi ad tempus referendum dicas, explices, oportet quur tam Ildephonſus, quam Iulianus Toletanæ Eccleſiæ alumni duorum tantum Eugeniorum meminerint. Propter Vetuſtatemne & exoletam ſeculorum memoriam? An quia omiſſo Toleti grege receſſit? An magis quia vere Toletanus Epiſcopus non fuerit, licet ibi Chriſtianæ religionis fundamenta jeciſſet? Et quidem memoriam vſque eo obſoleviſſe, putandum non eſt, cum a Decio & Grato conſulibus ad Chriſtianorum perſequutionem quæ ſub Diocletiano facta eſt, poſtquam Toletanam cœpiſſe Eccleſiam mox aperiam, anni tantum interceſſerint quinquagin-

ginta, uno plus minus, quumque inde ad Conſtantinum, & Iliberitanum concilium, quo tempore Toletanam Eccleſiam Epiſcopum jam habuiſſe etiam oſtendam, pauci admodum anni præterierint. Non poterat igitur memoria tanti martyris, ſi Epiſcopus fuiſſet, ex Epiſcoporum ſerie interiiſſe.

Sin quum primum dixiſti, prærogativam ſedis intellexiſſe te inquias, hoc quonam pacto poſſis tueri, non video. Nondum enim illo tempore Toleti erat Eccleſia conſtituta, quum neque dum, eo veniente Datiano, eſſet, verum pauci atque latentes ſuſceptam non ita pridem ab Eugenio religionem formidoloſe ſervarent. Poſt martyrium vero ſanctæ Virginis Leucadiæ, videlicet a puellæ fortitudine animoſiores factos, Eccleſiam inſtituere cœpiſſe, teſtatur Raſes hiſce verbis. ,, Diocletiani tempore, Chriſtiani, qui To-,, leti in Hiſpania erant, Eccleſiam conſ-,, truere cœperunt, quæ poſt modum regum ,, dicta fuit. Chriſtiani vero ſanctam adpel-,, lant Leucadiam.

Nec puto, non dico jam Toleti, ſed etiam in tota Hispania, Episcopum poſſe juſtum, ordinariumque oſtendi, ante Conſtan-

ti-

tini Magni tempora. Siqui autem ad id tempus alicubi fuiſſe legantur, quum inter pauciſſimos profiteri religionem perſequutorum metu vix audenteis, præter ordinem, prædicationem, & ad martyrium expoſitam mentem, Epiſcoporum nihil habuerint, talibus quæ prærogativa conveniat, ipſe videris Imperio itaque Conſtantini epiſcoporum dignitas, & ſedium emerſit prærogativa. Is enim optatam Chriſtianis pacem reddit, & epiſcopos Archiepiſcopoſque fieri per Hiſpanias edixit, & metropoleis ordinavit, per juridicos Hiſpaniæ conventus, juxta Divi Clementis præſcriptum in *epiſtola ad Iacobum fratrem domini*, quod citatur a Gratiano 80. Diſtinctione. De qua re ita Raſes. *Conſtantinus diviſit Hiſpaniam ſex epiſcopis qui religionem Chriſtianam populos docerent.*

Primum fecit „ Narbonenſem Epiſco-„ pum, cui dedit alias civitates ſex, quibus „ in animarum cura, juſta Chriſtianorum fi-„ dem, præeſſet, videlicet Blitteras, ſive „ Beterrin, Toloſam, Magolonam, Ne-„ mauſum, & Agatham, Carcaſſonam.

Secundo dedit „ etiam bonas civitates, „ Bracaram, Dumiam Portugale, Auriam, „ Tu-

,, Tuden, Lucum, Iriam, Britaniam, Ove-
,, tum, & Aſturiam.

,, Tertio Tarraconem, Barcinonem, Cæ-
,, ſarauguſtam, Ilerdam, Auſonam, Derto-
,, ſam, Oſc m, Calagurrin, Orio'lam, & qua-
,, tuor alias, tam barbare in Scriptura depra-
,, vatas, ut quænam fuerint, ex barbaro hoc
,, auctore non intelligam, nec animus ſit hoc
,, aliunde ſupplere.

,, Quarto Carthaginem, Lorcam, Baſtam,
,, Toletum, Alharam, Oxomam, Sagun-
,, tiam, Valentiam, Valeriam, Caſtulonem,
,, Mentiſam, Oretum, Secobrigam ,, & quin-
que alias, quorum nonima non intellexi.

,, Quinto Emeritam, Pacem, Olyſiponem,
,, Oiſſonobam, Abtaniam, puto Igæditani-
,, am, Conimbricam, Lamecam, Eboram,
,, & Cauriam.

,, Sexto Hiſpalim, Italicam, Cordubam,
,, Xeritium, Sadunum, Neuolam, Mala-
,, cam, Iliberim, Aſtygin, & Agabram.

Sub Conſtantino itaque Toletana Eccle-
ſia non pridem inſtuta, Epiſcopum ſane ha-
bebat, ut patet ex Iliberitano concilio, in-
quo ſeptimo loco ſubſcripſit *Melanthius epiſ-
copus Toletanus*. Erat tamen ſub metropoli
Car-

Carthagine nova, in qua auctore Plinio conventus erat, quæque, ut ait libro etymologiarum decimo quinto Iſidorus, a Romanis colonia facta, nomen etiam provinciæ dedit. Nunc autem, inquit, a Gothis ſubverſa, atque in deſolationem redacta eſt. Rodericus Toletanus a Gunderico Vandalorum in Callæcia, & Suevorum rege everſam dirutamque ait, ibique antiquitus dignitatem civitatis fuiſſe, antequam a Vandalis eſſet everſa, confitetur. Gothorum tempore, dignitatem ad Toletanam Eccleſiam eſſe tranſlatam, & adhuc Carthaginienſem dici provinciam. Sit ſane a Vandalis everſa; verum etiam Vandali Gothi erant, ut teſtis eſt Procopius. Alioqui ſatis nobis erat Iſidorus, qui a Gothis everſam dicit. Mallem tamen, ut Rodericus explicatius diceret; ecquam civitatis dignitatem Toletum tranſlatam intelligat. Nam ſi epiſcopalem tantum ſedem intellexit, ex Iliberitano Concilio prius oſtendi, jam ante everſam Carthaginem Toletum epiſcopalem dignitatem habuiſſe. Quanto erat ſimplicius, metropolitanam dignitatem tranſlatam dicere?

Everſa ergo Carthagine, cum Gothi Toletum ob loci ſitum, & ſoli commoditates

comprobaſſent, & urbem feciſſent regiam, eo metropolitano dignitas eſt translata, verum manente provinciæ Carthaginienſis titulo. Adparet hoc ex primo Toletano Concilio, ab undeviginti Epiſcopis provinciarum Tarraconenſis, Carthaginienſis, Luſitaniæ, & Bæticæ celebrato, ſub Honorio & Arcadio Augg. circa tempora Anaſtaſii Papæ, præſidente Patrono Tarraconenſi metropolitano, ſubſcribente ſexto loco Aſturio Toletano, quem Sanctus Ildephonſus Audentio in Toletana urbe metropoli provinciæ Carthaginis ſubceſſiſſe dicit, & ob inventos divina revelatione in Complutenſi municipio Chriſti martyres, redire in ſedem ſuam noluiſſe, ſed in Sanctorum miniſterio, atque complexu diem obiiſſe. Eoque factum, ut Aſturius, qui apud Toletum nonus erat ſacerdos, apud Complutum primus haberetur.

Vides quam recens erat Epiſcoporum Toletanorum origo, ut Aſturius nonus numero perhibeatur? Nec ſane plures eſſe poterant centum fere annis, ab Eccleſiæ Toletanæ primordiis, hoc eſt, a fine imperii Diocletiani, usque ad Arcadium & Honorium Augg. & Stiliconem Cos. quō tempore fuit Aſturius.

Vi-

Vides etiam translatam jam Toletum metropolim, nondum Carpetaniæ, ſed Carthaginienſis titulum prætuliſſe? Proceſſu inde temporis, inrepſit paulatim Carpetaniæ adpellatio, ut in tertio Toletano Concilio, ſub Recaredo Principe, inquo ſecundo loco, hoc eſt, poſt Mauſonam Emeritenſem provinciæ Luſitaniæ metropolitanum, ſubſcripſit Euphemius, in Chriſti nomine, Eccleſiæ Catholicæ Toletanæ metropolitanus Epiſcopus, *pro Capitaneis*, quod emendandum eſt, *provinciæ Carpetaniæ*. In quinto rurſus, Eugenius prior, ſe Toletanæ Eccleſiæ Epiſcopum, provinciæ Carthaginienſis Metropolitanum vocat. Et ſic fere in cæteris. Nec aliter Ildephonſus & Iulianus utuntur, in illo *de viris inluſtribus* libello. Atque hæc non eo dicta a me ſunt; quo Toletanis de ſua quidquam antiquitate detractum velim, ſed quia inluſtria Divorum martyria, falſorum admixione contaminari non probem.

Ex paulo ante dictis intelliges Ildephonſi *de inluſtribus viris* libellum eſſe apud me, cum ſuperioribus ejuſdem argumenti ſcriptoribus, hoc eſt, Hieronimo, Gennadio, Iſidoro, Braulione, poſt quos Ildephonſus & Iulianus. Eſt

etiam in noſtra Eborenſi Eccleſia liber ipſius Ildephonſi, *de perpetua Sanctæ Dei matris virginitate*, non parum quidem antiquus, attamen non parum etiam mendoſe ſcriptus. Interque nonnullos bibliothecæ meæ vetuſtiores manu deſcriptos, Concilium extat Emeritenſe, a duodecim provinciæ Luſitaniæ Epiſcopis celebratum, anno decimo octavo Receſvinthi Regis, æra DCCIIII. ſimulque *Homilia beati Leandri Epiſcopi Hiſpalenſis*, habita in tertio Toletano Concilio, pro converſis ab Arriana impietate Gothis, quujus meminit Rodericus Toletanus in Reccaredo.

Iulianum Pomerium jam olim deſidero, eoque magis quod Sanctus veſter Pontifex Iulianus Eugenii ſecundi diſcipulus Quirici ſubceſſor, multum illi tribuit, in libris quos *de prognoſticis futuri ſeculi* ad Idalium Barcinonenſem conſcripſit. Eos mihi furto a Pariſienſi quodam hoſpite ante annos viginti ſublatos adcepi poſtmodum typis excuſos, non tamen ſatis mendis, quibus paſſim ſcatebant, purgatos. Vidi aliquando in Germania *carminum* ejus *libellum*, ſed apud hominem qui neque unius diei uſuram præſtare voluerit. Iſidorum Pacenſem citat alicubi Vaſæus

ſæus in Chronicis. Non dubito in Eccleſiæ veſtræ, quæ primo ex Saracenica inluvione & reſpiravit & priſtinum ſplendorem recepit, inſtructiſſima, ut ais, bibliotheca & merces has poſſe reperiri. Quibus ſi nos participes, opta viciſſim heinc aliquid, quo tibi nos gratificemur.

Concilium Toletanum ſtatim ut prodiit, delatum ad me eſt. Noſtrum Oliſiponenſe abſolvimus circiter Saturnalia, vel, ut potius chriſtiane loquar, inſtante Servatoris noſtri natali die, ſex Actionibus diſtinctum. Crevit in juſtum volumen, ut quod decreta contineat ſupra trecentum. Nondum exiit, turbato apud nos non nihil eccleſiaſtico ſtatu, ſive circa juriſdictionem, ſive neſcio quur, & ſi ſcio, non tam longe uterque diſtamus, quin eorum quæ heic geruntur, ad nos rumor celeriter pertingat.

Delaſſavi te arbitror, verboſiſſima epiſtola, aut ſi mavis, libello. Sed boni conſules prolixitatem hanc, ubi attenderis, ad literarum tuarum capita vix potuiſſe me pro materiæ dignitate reſpondere, niſi tot verba neceſſario funderem. Bene vale, & huic homini quem ſponte ad amicitiam provocaſti, indies amiciori, mutuam amicitiam ſerva. Eboræ, 4. Nonas Maii, M.D.LXVII. L.

L. ANDR. RESENDII
DE TRAJANI PONTIS INSCRIPTIONE ALIISQUE.

AMBROSIUS MORALES
CORDUBENSIS
ANDR. RESENDIO.
S. P. D.

AMo te, Reſendi doctiſſime, amo te, & unice profecto diligo: vel de tua nobilitate, quam mihi ego in bonis ſemper ſuſpiciendam, & colendam exiſtimavi: vel de tua iſta inſigni eruditione, & eximia Hiſpaniæ antiquitatis cognitione, qua noſtrates omnes præcellere, & longo intervallo videris anteire: ut carminum tuorum jucunditatem, mihi poetices amantiſſimo dulciſſimam, orationum gravitatem eloquentiæ profeſſori commendabilem interim taceam. Accedit inſignis tuus candor, & in juvandis aliorum ſtudiis benignitas, quæ nunquam gravaris libenter aliis impertiri, quicquid ingenio, & ſingulari judicio fueris aſſequ-

utus,

utus, aut indefeſſa diligentia aliquando eruiſti. Quis non hoc amare? Quis non plurimi facere debeat? Ego vero & amo, & admiror, & bonorum, & eruditorum omnium nomine, humanitatis hujus tuæ ergo, ingentes tibi gratias ago. Offenſus nimirum & peſſima & frequenti multorum apud nos tenacitate, qui ſiquid vel exiguum antiquitatis monumentum adepti ſunt, ita occultant, ita aliis denegant, ut perire ſibi omnem eruditionem putent, ſi cum quoquam id communicaverint. His de cauſis cum te jam pridem amem, & juvari abs te magnopere ſtudia mea poſſe intelligam, ſcribere ad te conſtitui: ut tu me viciſſim pro ingenua tua humanitate ames, mihi reſcribas, & me opem tuam enixe poſcentem libenter adjuves. Scripſi enim Hiſpaniæ totius hiſtoriam ad Roderici Regis tempora, quinque Floriani libros ſeptem aliis continuato opere perſequutus. Non quod mihi ejus hominis ſcripta perplacerent, vel quod tibi diſpliceant: ſed quod juſtis de cauſis mihi fuit, indidem ubi ille deſiit incipiendum. Vrbium origines, ſitus, nomina, & quæcunque ad illarum antiquitatem pertinebant, hiſtoriæ non admiſ-

cui

cui: ſed peculiari commentario ſeorſum adnexui: quia liberiora ſpatia ad hunc curſum plenius conficiendum mihi patere cuperem. Atque utinam utrumque id opus coram tecum relegere, & te admonente, atque adeo edocente corrigere mihi licuiſſet: tunc demum mihimet ipſe in meo opere ſatisfacerem, & doctis omnibus ſatisfacturum ſperarem. Nihil, ita me Deus bene amet, quantum ad ſtudia ſpectat, libentius unquam in vita feciſſem, quam ut hoc iter caperem: ut tecum aliquandiu verſarer, multo abs te doctior recederem, opusque noſtrum tali judice caſtigatum innocens jam & plane abſolutum recederem. Sed quoniam tum ingraveſcentis ætatis ſenium, tum etiam peculiaris valetudinis imbecillitas hoc ipſum vetat optare: quod unum datur, tua que benignitas tribuit ſperare, te de multis per literas percuntabor. Vides enim, mi homo, quantis & quam multis in rebus, ſuppetias mihi poſſis adferre. Ego vero hic jam mature, opem tuam, quo magno opere indigeo, implorare, & de multis interrogare te incipiam.

1. Qualiter putes intelligenda poſtrema illa

la verba, quæ pontis Alcantaræ delubro poſt epigramma leguntur. C. JULIUS. LACER: &c. Nam mihi niſi reconditum aliquid ſubſit, difficilia videntur intellectu. Quæ ego in hiſtoria dixi cum his literis accipies.

2. Quæ apud auctores leguntur de oppidorum nominibus, quæ in eodem ponte recenſentur, mihi ſunt percognita; neque tamen inde ſatis poſſum quippiam certi & perſpicui afferre. Tu qui vicinior has regiones incolis, non dubito quin aliqua planiora & indubitata magis perveſtigaveris. Ea mecum obſecro communicato.

3. Ecquid habes, quo rationem reddere poſſis, & aſſumpti & continuati in Regibus Gothorum prænominis Flavii. Ego enim in hac parte nihil habui, quod dicerem, præter unam conjecturam æmulationis Imperatorum. Nam cum ab Conſtantino, & retro etiam, Imperatores omnes Flavii prænonen continuarent: Gothi toties Imperat. Victores, æmulatione ſuccenſi, id ipſum etiam prænominis ſibi videntur deſumpſiſſe.

4. Ecquid inſigne & memorandum legeris alterutrum Reccaredum Regem in veſtra urbe Eborenſi feciſſe? Nam ſiquid ejuſcemodi

pro-

protuleris: omnem ego jam tuam illam cum Quebedio de Elboræ nomine concertationem diremero. Interim ſcias proximo Auguſto Quebedium Toleti obiiſſe, opusque ſuum *de Sanctis Hiſpaniæ*, vix dum inchoatum reliquiſſe.

5. De Acoſta Rege ſiquid certum alicubi reperiſti, id magno opere cupio intelligere. Quidam enim, uti ſcis, regnaſſe negant, quidam affirmant. Nummi, qui tanquam Regis hujus ſint, oſtentantur, ego adduci non poſſum, ut credam ejus eſſe Regis.

6. Siquos habes Gothorum Regum nummos non graveris, obſecro, deſcriptos ad me tranſmittere.

7. Scire cupio Concilium illud Emeritenſe, quo menſe, quo die, quibus cum Epiſcopis ſit celebratum.

Tum prætera ſiquid inſigne in eo ſit decretum.

Onero te multis quæſtionibus? Tuæ iſti ſingulari eruditioni ſuccenſeto, quæ ſola hæc noſſe, & poteſt docuiſſe: tuæ humanitati iraſcere, quæ aditum ad percunctandum patefecit. Tu vero viciſſim a me, ſiquid habeo quo tibi gratificari poſſim, re-

qui-

quirito. *Pauperis eſt numerare pecus* : ſed tamen quid a me poſſis optare, ſignificabo. Nummos antiquos cum oppidorum Hiſpanorum priſcis nominibus plus quadraginta diverſos congregavi. In his ſunt : Saguntos, Caſtulo, Valentia, Graccurris, Obulco, Sacili, Vlia, Carmo, Ebora Claritas Iulia, Corduba Colonia Patritia, Ercavica, Caſcantum, Hiſpalis, & quædam alia.

Gothorum Regum nummi hi ſunt apud me.

Divi Ermenegildi aureus, quo tempore cum patre bellum gerebat percuſſus. Bone Deus, quem theſaurum nomino.

Fratris ejus Reccaredi aurei quatuor, argenteus unus, diverſi omnes.

Liuvæ hujus filii aureus.

Svintilani aureus.

Receeſvinti aureus.

Ervigii aureus.

Witerici aureus.

Wambæ argenteus.

Wittizæ & Egicæ aureus.

Inſcriptionum antiquarum ex multis Hiſpaniæ regionibus magnam copiam comparavi

vi. Ex vetuſtiſſimo Ovetenſis Eccleſiæ codice Sancti Deſiderii martyris vitam tranſcripſi, ab Rege Siſebuto conſcriptam. Multa alia inde habui. Ejuſdem Regis Epiſtolas aliquot, & eorundem temporum alia nonnulla. Chindaſvindi Regis privilegium, quo patrimonium monaſterii ab Sancto Fructuoſo in Bergido ad Compluticam erecti adauget. Poſt Regem Pelagium antiquiſſimorum Regum noſtrorum privilegia quamplurima, leges item antiquas (*fueros* noſtri vocant) quarundam civitatum noſtratium undecunque corraſi. Sed hæc nihil ad te. Aliorum omnium, quæ te oblectare, aut quaqua ratione tua intereſſe poterunt, quidvis optato, quidvis petito, deſcriptum quamprimum remittam. Doctor Joannes de Sancto Clemente Badajocenſis Eccleſiæ canonicus Theologus, qui has ad te mittet, tuas ad me transferendas tuto recipiet. Eum ego hominem multis de cauſis, tum amo mirifice, tum etiam plurimi facio. Neque ideo ſolum quia mecum ſit aliqua propinquitate conjunctus: neque quia pene a parvulo eduxerim in literis, amaverim pro meo, & in eo me oblectem, ſed quod in eo ingenium, virtus, doctrina magna omnia

nia, ita decertent, ut non cuivis facile ſit, quid præcellat judicare.

Ego ſemper vitæ innocentiam & ſanctitatem præfero. Per eundem cum his literis librum noſtrum de Sanctis Iuſto & Paſtore accipies, quem eo conſilio miſi ut ſiquid in eo ſit, quod te legiſſe juvat, ea te pia, & erudita voluptate minime fraudarem. Potui fortaſſe errare, quia templum illud horum martyrum cum inſcriptione, ad Salaciæ ineſſe ſcripſi. Nam F. Alfonſus Chaconus Dominicanus, qui abs te mutuatam eam inſcriptionem ad me miſit, perperam titulum addiderat, ut ego quo in loco reperiretur, plane non poſſem intelligere. Interim ſcire pervelim, probes ne noſtram in perveſtigandis urbium antiquitatibus rationem, cujus exemplum in Complutenſibus antiquitatibus cernere poteris. Ibi tu mihi nominari non potuiſti. Vbicunque intervenis, hominis & tibi amiciſſimi, & eruditionis tuæ non vulgaris æſtimatoris officium non requires. Tu vale, me que ama, & amanter reſcribe.

Compluti XXX. Januarii. MDLXX.

Vincentium tuum fac ad me mittas; quem

quem ego cum legere magno opere jam diu cupierim, nunquam datum eſt invenire. Iterum vale.

L. ANDR. RESENDII
LVSITANI

AD EPISTOLAM D. AMBROSII MORALIS VIRI DOCTISSIMI INCLITÆ ACADEMIÆ COMPLUTENSIS RHETORIS, AC REGII HISTORIOGRAPHI RESPONSIO.

D. AMBROSIO MORALI, VIRO ERUDITISSIMO. L. ANDREAS RESENDIUS.

S.

AD eidus fere Martias, Joannes a Sancto Clemente neceſſarius tuus, libellum, & literas a te amantiſſimas, una cum ſuis, etiam amantiſſimis, ad me miſit. Quid ego utrique veſtrum aliud reſpondeam, quam meæ me felicitati, ob taleis viros amicitiam meam ſponteambienteis, gratulari nihil equidem intelligo. Certe amanteis, quanto intendi amor poterit, redamabo, daboque operam, nequod priores diligere cœpiſtis, in eo erraſſe videamini. Tibi vero, cui has peculiariter mo-

modo ſcribo, immortaleis ago gratias, de tua iſta humaniſſima comitate, comi, ut comior eſſe non queat, hamanitate. Nec utique ob id, quod mirificis me laudibus evehis, an obruis? Neque enim tam elato ſum ingenio, ut quæ ſcribis mihi quaſi meo jure adrogem, ſed quod tua iſthæc laudatio quum ab incredibili animi candore proficiſcatur, non poteſt jucunda mihi non eſſe. Pudefacit igitur multum me, multum tamen delectat. Lætus ſum, laudari me abs te pater, laudato viro, inquit apud Nævium Hector, & uſurpat, Catoni reſpondens, noſter Cicero. Sed de his dicam modice. Vereor enim ne mutuum reddere conatum eſſe me quiſpiam ſuſpicetur. Quod tamen potius deinceps ſpondeo, atque in me recipio. Nunc ad epiſtolæ tuæ præcipua capita. Eſt ſane quod ais mea ſatis proclivis in communicandis quæ vel ingenio, vel ſedulo navata opera, deprehendi, invenique facilitas. Quæ mihi nonnunquam obeſt, inſidiantibus meo labori plagiariis quibuſdam, qualis fuit in pleriſque amicus meus olim Barrerius, qui locos ſupra viginti candide impertitos, ſuæ immiſcuit Corographiæ, non habita commonſtratori gratia. Quorum

ta-

tamen non paucos ea dexteritate tractavit, ut mihi illud Martialis in eum liceat jure detorquere.

Quem recitas, meus eſt ô Fidentine libellus.
Sed male quum recitas, incipit eſſe tuus.

Ingenue magis Vaſæus, tametſi neque ſemper, neque alicubi, maxime expoſcente loco, non diſſimulanter. Ei certe, quæ de Romanis tribubus, ſive legendis libris, ſive inſcriptionum veterum monumentis compereram, additis auctorum priſcorum teſtimoniis communicavi. Compleveramque unius & quadraginta numerum, hoc eſt ſupra triginta quinque confeſſas, atque receptas, ſex alias. Non enim plureis eatenus diſerte inveneram, præter treis, literis quamque tribus. CAM. CLU. HOR. ſæpe in marmoribus adnotatas, quarum integra nomina neque apud idoneum ſcriptorem aliquem legeram, neque ſine veterum teſtimonio, ſola trium literarum conjectura Camillam, Cluentiam, Horatiam ve, pronunciare ipſe audebam. Nam CLU pro CRU. hoc eſt, Cluſtuminam pro Cruſtumina dici, nondum ſatis eram, neque adhuc ſum perſuaſus, quum civitas unde nomen habet, Cruſtumium vocetur,

 non

non Cluſtumium. Mihi autem non contigit marmor videre, ubi CLUS, vel CLUST, ſcriptum eſſet. Hærebam igitur in ſcriptura CLU. eſſet ne interpretandum Cluſtumina, ut bene docti quidam exiſtimant, an CLUENTIA, quæ extra numerum, ſicut CAM. & HOR. tribus eſſet. Omneisque has apud me in ſchediis collectas neque dum ſtylo ordinatas eo conſilio reprimebam, ut ſi lectione aſſidua certius tandem aliquid eſſem adſequutus ea in re ſtudioſis antiquitatis mea deligentia non deeſſet. Ecce autem in libris variarum reſolutionum Reverendi D. a Foſſis Rubris Rodericopolitani Pontificis, prodiit de Romanis tribubus opuſculum, inquo inter multa alia, quæ vir ille eruditiſſimus, & ex veteribus, & ex neotericis congeſſit, quæ ego peculiariter lucubraveram, una reperi a Vaſæo, ſicut poſtea reſcivi, prodita, tantum cippi. L. Voconii, L. F. QUIR. Paulli, qui domi meæ eſt, facta obiter mentione, videlicet ut indicio eſſet, illuc ſcrinia mea non meo conſenſu perveniſſe. Quod ægre minime equidem tuliſſem, imo ultro egiſſem gratias, ſi treis illas quas pro ignotis adhuc habeo etiam expediviſſet. De quibus ne-

neque verbum ullum fecit, neque exceſſit triginta quinque numerum, neque rem omnino ad amuſſim dolavit. Vicit ea in re, & nos, & illum, & cæteros qui noſtra ætate id attentarunt, Onuphrius Panvinius, quanquam neque in illo exactius aliquid non deſideres. Sed ad rem. Vaſæo homini quoad vixit benevolenti levem hanc pleni officii prætermiſſionem, libenter condonamus. De fraude cum Barrerio, neque ſane iracunde, expoſtulavimus. Neque propter illum ſimileisque, reſtrictiori animo in aliorum juvandis ſtudiis, ſi forte potero, equidem ſum factus. Minus autem poſſe, vehementer doleo. Non enim pudet inſcitiam meam fateri. Nam a perveſtigandis, eruendis que antiquitatibus, ad quam rem videbar ab natura propenſus, maiora me ſtudia, & neceſſariæ quædam compedes retraxerunt, atque ſemotum a doctorum hominum quotidiano congreſſu, quo & erudiebar, & delectabar ad rudem compulére invitum, & in hoc patriæ angulo quaſi in ingloria ſenectute delitefcentem, retinuerunt. Sed qualis iſta quumque eruditio noſtra eſt, ad quam velut ad gravioris itineris diverticulum, nonunquam animi cauſa defle-

 cti-

ctimus, non enim noſtri nos omnino pœnitet, certe doctis ac tui ſimilibus, ſemper erit obnoxia. Quare omiſſis ambagibus, quod in Epiſtola tua petis, ut te viciſſim amem, etiamſi non petiſſes, ipſe ultro provocatus eram facturus. Atque ut initio teſtatus ſum, maximo te opere profecto amo. Vt vero de ſtudiis tuis loquar, probo conſilium tuum, quod urbium origines, & vetuſta nomina hiſtoriæ rerum geſtarum non admiſcuiſti. Impediſſet enim hoc ipſum hiſtoriæ quaſi corpus, & narrationis curſum remoraretur, ac perplexiorem reddidiſſet. Separato vero commentario, antiquitatis ſtudioſis eo melius, quo liberius ſatisfiet. Sed per tuam te fidem oro, atque obteſtor, ut in reddendis originibus, ſi nondum opus emiſiſti, religioſiorem te præſtes, quam fuit in comminiſcendis Florianus, multæ alioqui lectionis homo.

Quæris a me quonam modo intelligenda putem poſtrema verba inſcriptionis ejus fani, quod ad pontem eſt Alcantaræ C. JULIUS LACER, & cæt., nec integram eorum verborum lineam miſiſti, quod equidem maluiſſem, quum verbum, quod ſtatim ſequitur ſemiabraſum ſit tribus tantum, ut adparet literis, inſcul-

culptum D : : ƆS. Ego ante multos jam annos quum ſcalas loco adhibuiſſem, horam integram, eo ve plus, etiam pluente cœlo, legendæ inſcriptioni impendi, præcipue propter octavum carmen, quod falſiſſime tranſlatum, nullo penitus ſenſu circumferebatur, etiamque dum circumfertur. Quod ex ductuum abraſarum literarum veſtigiis, me puto ad germanum verumque ſenſum reſtituiſſe, comprobantibus multis, quibus id poſtea communicavi.

Sed hæſi, hæreoque adhuc in tribus illis literis D : : ƆS; non hæſurus ſi duæ tantum eſſent D. S; Quæſtio vero tua non eſt niſi in verbis, quæ ſequuntur F. ET DEDICAVIT AMICO CURIO LACONE IGÆDITANO. Et ſciſcitaris an probem lectionem tuam, & expoſitionem, quam extra epiſtolam in commentariolo Hiſpanice confecto miſiſti, *fecit*, *&dedicavit*, *amico Curione Lacone Igæditano* ad hunc ſenſum *fecit*, *&* *dedicavit* dedicationis munus obeunte *amico Lacone Curione*, id eſt, Sacerdote Igæditano. Verbum autem *Curio* conciſione dictum exiſtimas pro *Curione*, id eſt Sacerdote. Ita, ut *Curio Igæditanus* hoc eſt Sacerdos Igæditanus, La-

Laceri amicus , delubrum dedicaverit , quum nefas , ut ais , eſſet , ſine ſacerdote hoc fieri. Et *Curionem* pro Sacerdote, apud bonos auctores reperiri , verbo, non re confirmas. Dicam libere bona tua venia. Mihi argutius, quam verius eſſe hoc videtur. Primo quia tametſi donarem *Curionem* pro ſacerdote reperiri, vim facis latinitatis contextui , AMICO CURIONE LACONE IGÆDITANO, pro eo quod eſſe debuiſſet juxta tuam ſententiam AMICO LACONE CURIONE IGÆDITANO. Imo neque ſic oſtendebat CURIONEM , hoc eſt Sacerdotem Igæditanum , dedicationem peregiſſe, & templum ſolemnibus verbis fuiſſe effatum. Si enim hoc eſſet, ita ſignificari debuiſſet , effante , vel dedicante, vel præeunte , *Amico Lacone , Curione Igæditano* , non autem diſtortiſſime , AMICO CURIONE , LACONE IGÆDITANO. Deinde ut velis corrigere quod dixiſti *Curione Municipii Igæditani*, & dicas *Amico Curione* , id eſt Sacerdote , Lacone Igæditano , ut Curio non intelligatur ſacerdos ejus municipii fuiſſe , ſed id municipium patria fuiſſe Laconis, reſtat tunc inquirendum , apud quem veterem authorem legeris id quod fidenter adſeris

ris, Curionem pro ſacerdote, aut potius flamine in provinciis, & extra urbem Romam. Romam enim a principio Romulus in treis diviſit tribus, & tribum quamque in decem curias. Tribuum trium præfectos, Tribunos adpellavit, curiarum triginta præfectos, vocavit Curiones. Et qui Curionum omnium princeps eſſet, is Curio Maximus eſt nuncupatus. Curiones autem hi, ſuæ quiſque curiæ curam habebant, & in calanda, hoc eſt vocanda ad curiam Calabram, vel alio, concione, & in ſacris faciendis, & in procurandis curialium commodis: a cura enim nomen erant ſortiti. Vnde illud Plautinum eſt.

Nam noſter noſtræ qui eſt magiſter curiæ
Dividere argenti dixit nummos in viros

Fuiſſeque id ſacerdotium Romæ honeſtum, vel ex uno Livio poteſt liquere. At extra Romam ubi nullæ curiæ fuere, quonam modo eſſent Curiones? Inquies fortaſſe, ab illa Romana conſuetudine, etiam alibi Curiones pro ſacerdotibus uſurpare. Hoc oſtendendum a te eſt. Ego ſacerdotes, flamines, ac flaminicas paſſim invenio, Curiones eo quo tu vis modo nuſquam. Quod ſi ego in ſtudii non ſatis profeci; abs te peto ut quod rectius

ipſe

ipſe noſti, amice impertias. Ad hæc, *Curio* pro *Curione* extrema brevitatis cauſa mutilata ſylaba non magis admitto quam admitterem. Sermo in ſexto caſu pro Sermone facilius admiſſurus, ſi tantum CUR. ſcriptum eſſet. Inſuper, LACON, ſine dubio cognomen eſt, non nomen. Sacerdotem autem per cognomen tantum, atque id obſcurum prætermiſſo priori nomine contra Romanorum conſuetudinem notari, ac deſcribi, in templo quod ipſemet dedicaſſet, minus certe convenit. Quare duabus illis dictionibus CURIO LACONE nomen, & cognomen modo Igæditani illius ſignificari, non dubito. Quo igitur interpretamur F. ET. DEDICAVIT, AMICO CURIO LACONE, IGÆDITANO? Nempe ſic. Si minus placet ſubaudiri præpoſitionem CUM; ut ſimul *Cum amico Curio Lacone Igæditano feciſſe, & dedicaſſe* intelligatur, certe AMICO adjectivum nomen erit, non ſubſtantivum.

AMICO, id eſt, favente, juvante, operam ve dante, Curio Lacone Igæditano. Quemadmodum apud Horatium DIVES AMICO HERCULE, ſive CURIUS LACON flamen fuerit, quod non multum curo, ſive faciendo pon-

pontis operi, atque erogandæ in operarios ſtipi præfectus p æcipue cum Igæditanus eſſet, quujus municipes pontis effectione primi recenſentur, ſive carminum illorum auctor: quod pronunciare non poſſum. Atqui, ſi CURIUS LACON præfectus operi faciundo fuit, favore ſane illius indigebat architectus, ut permitteretur juxta publicum opus fanum extruere, quod quidem non tam religione ductus, quam cupiditate ſui nominis poſteris commendandi faciebat. Et quoniam ea in re facilem habuerat forte CURIUM LACONEM IGÆDITANUM, id teſtificari voluit, ac quaſi gratiam reddere, facta nominis ejus, & patriæ mentione. Fuiſſe quoque Igæditano illi prænomen CURIUS, verum videtur ex multis marmoribus in ipſis Igæditani municipii ruinis ubi Curiorum familia frequens fuiſſe invenitur, ut oſtendemus, Deo bene juvante, in noſtra Luſitania quæ modo in incude verſatur. De nominibus municipiorum in eodem ponte recenſitis, quæ neoterici tradunt tibi nequaquam probari, nihil miror. Sunt enim magna ex parte mera ſomnia, & divinationes, prope dixerim, ebriæ. Sunto exempli cauſa

ſa hæc, Colloniam Scallabin, Præſidium Iulium cognominatam, modo eſſe Trogillium, Norbam Cæſaream, Alcantaram, Iuliam Myrtilin, Vaenam. Et ſimilia, quorum commemoratio non modo faſtidium, ſed indignationem etiam movet, quando iſtorum næniæ non in Hiſpania noſtra ſopiuntur, ſed pervadunt, & in Italiam, & in Gallias & uſque ad Germanos; atque illic homines ſane doctos, ſed nimium credulos, in errores puerileis inducunt. Ego non omnia illa quæ in ponte recenſentur municipia percognita habeo. Quæ vero pro compertis poſſum adſerere, propediem ut ſpero, proditura exſpectato. Nam ea epiſtolaribus cancellis concludi non poſſunt.

Exquiris ecquam rationem poſſim reddere adſumpti, & continuati apud Gothorum Reges in Hiſpania Flavii prænominis. Nullam certam, ut verum fatear. Sed ſi divinationi locus eſſe ullus poterit ego ita conjecto. Flavium prænomen quod a Veſpaſianis incepit, reliqui Cæſares, qui vel ſanguinis propinquitate ad illos pertinebant, vel eo ſe nomine gratioſos fore putabant, ſunt proſequuti. Quemadmodum & M. Aurelii An-

to-

tonini Pii magna ambitione nomen per multos decucurrit. Quin & Trajani nomen Decius quoque adamavit. En tibi poſt multos annos. Fl. Valerius Conſtantius. Fl. Valerius Conſtantinus. Fl. Valerius Severus. Fl. Valerius Criſpus. Fl. Valerius Conſtantinus junior. Fl. Julius Conſtantius. Fl. Julius Conſtans. Fl. Nepotianus. Fl. Claudius Julianus. Fl. Juvianus. Fl. Valentinianus. Fl. Valens. Fl. Gratianus. Fl. Valentinianus junior. Fl. Theodoſius. Fl. Arcadius. Fl. Maximus. Fl. Eugenius. Fl. Honorius. Fl. Theodoſius junior. Fl. Joannes. Fl. Placidus. Fl. Marcianus. Fl. Avitus. Fl. Leo. Fl. Maiorianus. Fl. Vibius Severus. Fl. Anthemius. Fl. Olibrius ; Fl. Leo junior. Fl. Glicerius. Fl. Zeno. Fl. Nepos. Fl. Baſiliſcus. Fl. Auguſtulus. Fl. Zeno Iſauricus. Fl. Anaſtaſius. Fl. Juſtinus. Fl. Juſtinianus. Fl. Juſtinus junior. Fl. Mauricius. Fl. Phocas. Fl. Heraclius. Vides ambitioſam Cæſarum & inter Cæſares tirannorum aliquot Flaviorum turbam? ut longam Imperatorum reliquorum orientalium ſeriem, usque ad Palæologos, ut Stiliconem, alios que militiæ magiſtros, ut Odevacrum tyrannum, ut

Nar-

Narſen eunuchum, ut Belizarium, ut Conſulum centurias ſilentio præteream. Vnde ad Gothos in Hiſpania regnanteis id prænomen defluxit? Nam eorum maiores Flavii adpellati non ſunt. Arbitraris tu æmulatione Imperatorum, quos non raro vicerant, eos ita voluiſſe nuncupari. Poteſt hoc eſſe. Quamquam ab hac ſententia iſta potiſſimum ratione diſcedo. Nam ſi æmultatione id feciſſent, illi maxime feciſſent, qui de Roma urbe triumpharunt, quaſi ſic Romanis inſultarent, ut Alaricus, ut Ataulphus vel etiam Gizericus Vandalorum Rex, qui ex Africa veniens Romam eſt deprædatus. Quibus Flavium adjectum fuiſſe prænomen, nuſquam, quod equidem meminerim, adhuc legi. Quare non peſſima conjectura exiſtimarem potius ex adfinitatibus, & jam conſanguinitate, vel ex benevolentia, & obſervantia erga Cæſares ipſos, conſervandæque amicitiæ cauſa adulatione quadam eſſe id factum. Nam quum Ataulphus Alarici propinquus Placidiam Theodoſii filiam in urbis direptione captam jugali ſibi vinculo ſociaſſet, ut tradunt Oroſius, & Iornandes, atque Alarico mortuo in Gothorum regnum ſuffe-

fectus eſſet, paulatim Placidiæ moribus lenitus ad pacem ſe, & Romanorum amicitiam convertit, Honorio que adfini gratificari ſtudebat. Poſt quem, Regerico, qui ſubceſſerat, ſuorum fraude interempto, Vallia quartus ab Alarico ſequutus eſt. Qui non modo pacem cum Honorio confecit; ſed ſororem illi etiam viduam, honorifice ſemper habitam, remiſit, & bella plurima, etiam contra gentileis ſuos, pro Romano geſſit Imperio. Teſtatur hoc Sidonius Apollinaris, in Anthemii Panægyri.

ſimul & reminiſcitur illud,
Quod Tartheſiacis avus hujus Vallia terris
Vandalicas turmas, & juncti Martis Alanos
Stravit, & obciduam texere cadavera Calpen.

Simili modo Theodericus Veſogothorum Rex, ut eum Sidonius Apollinaris, & Iornandes adpellant, ſive Theodoredus, ſi magis Roderico Toletano adſentiaris, pacem cum Valentiniano, quam prius fregerat, tandem confirmavit, & cum Aetio in campis Catalaunicis, pro Romanis adverſus Attilam potentem Hunnorum Regem fortiſſime pugna-

gnans obcubuit. Jam Amalaſvintha magni Theodorici Amali filia per obitum Eutharici mariti Hiſpaniæ Regis vidua relicta, ſuam viduitatem, & Athalarici filii pueritiam Fl. Juſtino Imperatori, quaſi in tutellam commendavit, eo quod pater Theodoricus Athalarici avus é vita migraſſet. De qua re latius poſtea. Athanagildus vero contra Agilam, ſive Agilanem, ut Gregorio Turonenſi placuit, auxilia ab Imp. Fl. Juſtiniano petiit. Herminigildus inſuper, ut ab Ariano patre ſe defenderet ad Tiberii Imperatoris parteis ſe tranſtulit. Quod Gregorius Turonenſis libro quinto, ſexto, & octavo memoriæ tradidit. Notum etiam eſt, Stiliconem Gothum, nempe Vandalum, genere fuiſſe, vel Oroſio atteſtante cap. 38. lib. ſeptimi. Is Flavii prænomen tum ſibi, tum Eucherio filio indidit, videlicet ut Cæſaribus, perquos ad immodicam illam potentiam erat evectus, gratificaretur, ac præcipue maiori Theodoſio, qui ei Serenam adoptivam filiam, ex Honorio fratre natam, in matrimonium dederat. Quam rem, quia ad Hiſpaniam noſtram pertinet, aliquanto perplexam latius explicemus. Theodoſius Hiſpanus ex provincia

Bæ-

Bætica , civitate Italica , dux egregius Valentiniani comes, qui & in Britannia res magnas geſſerat , & Africam a Firmi tyrannide Romano adſeruerat imperio , ut vigeſimo octauo , & unde trigeſimo lib. narrat Marcellinus , duos habuit filios Honorium , & Theodoſium. Hunc Valens inſanus ac ſuperſtitioſus Imperator fecit interfici , ut teſtantur Hieronymus , Oroſius , & Iornandes. Cauſa fuit vel invidia , quod adſerit Oroſius , vel quod Valens temeraria curioſitate quum de Imperii ſubceſſore magice eſſet ſcrutatus , ſive ipſe , ut Socrates in Hiſtoria Tripertita narrat, ſive Libanius Rethor , & Iamblichus Procli magiſter , ut ſcribit Zonaras , adcepiſſetque ſubceſſurum eum , quujus nomen per quatuor has literas inciperet Th. e. o. d. interimi fecit multos ex nobilibus , Theodoros , Theodotos , & Theodoſios , inter quos etiam Theodoſium hunc virum optime de Imperio meritum. Eo interfecto Theodoſius filius jam tum nominatiſſimus , nempe qui ſub Valentiniano Valentis fratre dux fuerat Mœſiæ, prima etiam tum lanugine juvenis , Princeps poſtea perſpectiſſimus, ut Ammiani Marcell. in calce lib. vigeſſimi no-

noni verbis utar, periculi evadendi cauſa, vel ut parium declinaret invidiam, quod Theodoreto placet, in Hiſpaniam rediit, ubi & ortus fuerat, & nutritus, ac cum fratre Honorio privatam quietamque vitam ducebat. Honorio tres erant filiæ Flaccilla, Thermantia, & Serena. Et quidem Flacillam, quam Theodoretus, & Zonaras Placillam vocant, Theodoſius patruus adhuc privatus uxorem duxit, ex qua Arcadium genuit atque Honorium, fratris jam mortui nomine illis impoſito. Horum adſtipulator eſt in laudibus Serenæ Claudianus.

geſtabat Honorius arcto
Te pater amplexu, quoties ad limina Princeps
Theudoſius, privatus adhuc, fraterna veniret,
Oſcula libabat, teque in ſua tecta ferebat.

Et quum Honorium juvenem Serenam adloquentem inducit.

O' patrui germen, cui nominis, hæres
Subceſſi, ſublime decus torrentis Iberi
Stirpe ſoror, pietate parens.

Tandem Theodoſius Theodoſii Comitis a Valente interempti filius non Honorii ut falſo exiſtimavit ſive Sex. Aurelius victor, ſive qui eum in epitomen redegit. Tandem in-

inquam Theodoſius a Gratiano vocatus, & apud Sirmium Pannoniæ civitatem Imperator adpellatus cum ſe Bizantium contuliſſet fratris Honorii filias Thermantiam, & Serenam uxoris Flaccillæ ſorores adduci fecit, atque adoptavit. Confirmat hoc Claudianus his verbis

Defuncto genitore tuo ſublimis adoptat
Te patruus.

& Statim

Addidit, & proprio germana vocabula nato
Quaque datur, fratris ſpeciem ſibi reddit adempti
Denique cum rerum ſummas delectus habenas
Suſciperet, non ante ſuis impendit amorem
Pignoribus, quam te pariter, fidamque ſororem,
Litus ad Eoum terris adciret Iberis.

Adductas igitur atque adoptatas patruus Theodoſius, Principibus viris dedit conjuges. Nam Serena ætate junior Stiliconi nupſit, ex qua nati ſunt Maria, & Eucherius. Maria Honorio Auguſto Flaccillæ materteræ, & patrui Theodoſii filio in conjugium eſt tradita. Hoc ita Claudianus.

Adſtitit & blande Mariam Cithereia ſalutat,
Salve ſidereæ proles auguſta Serenæ.

K Ad

Ad tantam igitur potentiam Auguſtorum beneficio, & ſuis eo tempore meritis, evectus Stilico Flavii prænomen adſumpſit. Atqui Theodoſius comes, a Valente interemptus, & Theodoſius ejus filius, poſtea imperator, & Honorius hujus frater, cum filiis Flaccilla, Thermantia, atque Serena, uti dixi, Hiſpani, & in Hiſpania orti educatique erant: ut oſtendit idem Claudianus in laudibus Serenæ, & in panægiri de quarto Honorii conſulatu. Non ergo erit abſonum ſuſpicari ex his manſiſſe gentem in Hiſpania, quujus conubiis permixti Gothi, Flavii prænomen non modo non adſpernerentur, ſed etiam ambirent, præſertim vigente adhuc in imperio Flaviorum, Theodoſii utriuſque atque Honorii progenie, quorum conſanguinitatem, adfinitatemve Hiſpaniæ Reges præ ſe ferrent. Sumo argumentum ex ſubſcriptionibus tertii Toletani Concilii, ubi inter proceres, qui ex Ariana hæreſi reſipuerant, ita legitur, Flavius, vir inluſtris ſubſcripſi: & ex Theodoſia Severiani provinciæ Carthaginienſis ducis filia. Quod nomen non Gothicum eſt, ſed in Romanum uſum ex Græcia translatum, atque adeo Theodoſianam præfert originem. Theodoſia vero

vero hæc Severiani filia, Leonogildi Regis uxor fuit, & mater Flavii Recaredi. Quin & Severianus ipſe Theodoſiæ pater, & Luca Tudenſi, & Roderico Toletano, magni Theodorici Amali filius fuiſſe adſeritur. Quæ res ut facilius intelligatur, Theodorici ſubceſſus, ex Jornande in Gethicis, ſalutatim ac ſummo tenus percurram. „ Theodomirus ex Amala „ ſtirpe Oſtrogothorum Rex, Valemiri, & „ Videmiri frater, quum in Pannonia regna- „ ret, pacis obſidem filium Theodericum ad- „ huc infantulum imperatori Leoni Conſtan- „ tinopolim miſit. Quem Imperator nutriri „ fecit, & pueri elegantia, bonaque indole „ delectatus, carum habuit, atque ad ſuos li- „ beraliter donatum remiſit. Unde adcepto „ paterno regno, a Zenone eſt vocatus, & „ inter Aulæ auguſtæ proceres adſcriptus. „ Deinde ab Imperatore in filium adoptatus, „ & Conſul ordinarius factus, equeſtri quo- „ que ſtatua honoratus. Demum Zenonis „ permiſſu & voluntate in Italiam venit, ut „ Romam, ipſamque Italiam a Turcilingo- „ rum, Rugorumque tyrannide liberaret, Ze- „ none illi Senatum, P. Q. R. commendante. „ Dominus itaque Italiæ factus, & veſti-

 „ tum,

,, tum , & inſignia ſumpſit , quaſi Romano-
,, rum, Gothorumque Rex. Miſſaque ad Clo-
,, dovæum , vel potius ad Clodovichum , un-
,, de nobis Ludovici prodierunt , Francorum
,, Regem legatione, Audefledam illius filiam
,, uxorem duxit , ex qua filiam Amalaſvin-
,, tham ſuſcepit. Genuerat vero Theodoricus
,, in Mœſia filias duas , quarum alteram re-
,, rum in Italia potitus , antequam ex Au-
,, defieda liberos ſuſcepiſſet , Sigiſmundo Bur-
,, gundiorum Regi ,, ut præter Jornandem
Gregorius Turonenſis confirmat , licet Guli-
elmus Paradinus non Sigiſmundo , ſed patri
ejus Gundebado adſerat , ,, alteram Alarico
,, Veſogothorum Regi in matrimonium de-
,, dit. Ex Alarico natus eſt Amalaricus. Cui
,, parentibus orbato , Theodericus avus Thio-
,, dem , noſtri Theudem adpellant , tutorem
,, in Hiſpaniæ regno adſignavit. Sed ſubla-
,, to in adoleſcentia Amalarico , Thiodes reg-
,, num invaſit. ,, Hæc ex Jornande. Addamus
ex S. Pontifice Iſidoro , Theodoricum hunc
in Hiſpania quoque regnaſſe annos quinde-
cim. Quod ita intelligo. Alarici generi com-
perto obitu , deſcendiſſe eum in Hiſpaniam ,
ut Amalarico nepoti infantulo regnum ſta-
bili-

biliret. Inde adulto jam puero, ſub tutela Thiodis regno tradito, Romam reverſum. Addit Lucas Tudenſis, illum in Hiſpania uxorem adcepiſſe, ex prima Hiſpanorum nobilitate, & forte ex Honorii ac Theodoſii familia, quorum ſumma erat nobilitas. Ex qua uxore Severianum genuerit, Theodoſiæ patrem, Hermenegildi, & Recaredi avum. In tanta rerum felicitate Theodoricus, ſemper imperatores, per quos creverat, eſt veneratus, & ſumma reverentia coluit. Quare ipſe quoque, utpote a Fl. Leone nutritus, a Fl. Zenone adoptatus, ordinarius Conſul, Romanorum denique, & Italiæ factus Rex, in Imperatorum gratiam, aliorum multorum more, Flavii prænomen non prætermiſit. Quod ejus nepos Amalaricus, & pronepos Hermenegildus, & Recaredus ſuo ſibi jure vindicare potuerunt. Ex hactenus dictis, habeo unde Fl. Amalaricus, Fl. Herminigildus, Fl. Recaredus dici potuerint, nimirum ille ab avo, hi a proavo mutuato prænomine, & probabili conjectura, quo ad Hermenegildum & Recaredum, per maternam lineam a Theodoſiis Honoriove, origine derivata. Redeo ad Theodoricum. „ Is cum noſſet in Hiſpa-

„ niæ

,, niæ parte regnare Eutharicum Vilerici fi-
,, lium, Beremundi nepotem, ex nobili Ama-
,, lorum ſtirpe deſcendentem, juvenem impi-
,, grum ac ſtrenuum, ad ſe vocato, filiam A-
,, malaſvintham in matrimonium conlocavit,
,, & conſulari dignitate honeſtatum, Flavium
,, Eutharicum Amalum nuncupavit. Ex eo
,, conjugio procreati ſunt Athalaricus, & Ma-
,, thaſvinta. Eutharico defuncto, Theodori-
,, cus Amalaſvintham filiam, Athalaricum
,, nepotem, & neptem Mathaſvintham ad ſe
,, recepit. Et ſenio confectus, quum non diu
,, ſe victurum intelligeret, ac prolem maſcu-
,, lam non haberet, Gothorum convocatis
,, primatibus, Athalaricum nepotem, vix de-
,, cimum ætatis annum tunc agentem, pro
,, ſe Regem conſtituit, Fl. Athalaricum A-
,, malum adpellatum, mandans, ut Senatum
,, P. Q. R. amaret, & orientalem Principem
,, ſtudioſe coleret. Quod Athalaricus, & A-
,, malaſvintha mater quandiu fecerunt, per
,, annos octo, & aliquanto plus, quiete reg-
,, narunt. Mathaſvintham Vitiges tyrannide
,, obcupata, vel nolentem, ſibi fecit conju-
,, gem. Sed a Beliſario debellatus, una cum
,, uxore ad Juſtianum perductus eſt, ubi fine

,, libe-

„ liberis fato conceſſit. Mathaſvinta autem „ vidua, Fl. Germano patricio Juſtiniani Au- „ guſti ex ſorore nepoti, Imperatoris juſſu „ denupſit, peperitque filium Fl. Germanum „ vocatum. „ Hæc ex Procopio, qui ſub Beliſario duce militavit. Et heinc quoque habeo, unde meam alam, atque ſtabiliam opinionem, adfinitatibus & cognatione, Auguſtorum, Gothorumque regias ſibi invicem fuiſſe obnoxias, Gothorumque in Hiſpania Reges, ad decus & honorem ſuum pertinere prænomen illud exiſtimaſſe. Abſque hoc, quod ita gratiores ſe facerent Hiſpanis gentibus, quæ in Romanos jam pridem mores abierant. Adcipe jam Fl. Recaredi, de ſolo enim eo brevitatis cauſa loquar, cum gente Flavia cognationem. Recaredus Theodoſiæ fuit filius, Severiani nepos, Fl. Theodorici Amali pronepos. Amalaſvintha, Fl. Theodorici Amali filia, Severiani ſoror, magni Recaredi amita fuit. Fl. Athalaricus & Mathaſvintha Fl. Theodorici Amali nepotes. Fl. Eutharici Amali & Amalaſvinthæ filii, Theodoſiæ Fl. Recaredi matris fuere amitini. Fl. Germanus junior, Fl. Germani & Mataſvinthæ filius, Fl. Juſtiniani ex ſorore nepos, &

Fl.

Fl. Recaredus, invicem ſobrini, ut Amalarici Fl. Theodorici Amali, ex naturali filia, quam Alarico Veſogothorum Regi nupſiſſe ſupra diximus, nepotis conſanguinitatem omittam.

Theoderici concubina in Mœſia	Theodericus Amalus, & Audefleda uxor		Theoderici uxor in Hiſpania
Uxor Sigiſmundi Burgund. Regis	Uxor Alarici Veſegoth. Regis	Amalaſvintha uxor Eutharici	Severianus
Amalaricus		Athalaricus & Mathaſvintha uxor Germani Juſtiniani nepotis	Theodoſia uxor Leonigildi
			Hermegildus, & Recaredus
		Germanus junior	

Verum hoc quod hactenus diſputavi, ſi parum procedit, age alia via, atque indagine, rem iſtam perveſtigemus. Longobardi Germanica gens, a Narſe Eunucho, ſed duce non inſtrenuo, propter Auguſtæ Sophiæ acerbum dictum, animo ex injuria exaſperato, in Italiam ſunt ex ſedibus ſuis evocati. Quam ita obcuparunt, ut ſupra CC. annos tenuerint. Horum, poſt annorum decem ſub va-

variis ducibus interregnum, in Italia Rex fuit Autharus, ſive Autharis, Clephonis filius, ut ſcribit lib. 3. Paulus Diaconus. Mathias Palmerius Daphonis filium dicit. Tanta eſt in barbaris hiſce nominibus varietas apud auctores. Sed ego Paulo ex eadem Longobardorum gente oriundo magis adcedo. Sit igitur interea Antharus, ſive Antharis, quujus velis filius. Hunc, inquit Paulus, etiam ob dignitatem, Flavium adpellaverunt. Quo prænomine omnes, qui poſtea fuerunt Longobardorum Reges, feliciter uſi ſunt. En tibi & Longobardos Flavii prænominis amatores, ſumpto ab Authare principio, per Fl. Mauricii Imperatoris tempora, ob dignitatem prænominis ipſius, quo Auguſti Duces, Comites, & Conſules utebantur. Quidni ergo, etiam ob dignitatem, Hiſpaniæ Recaredus Rex, qui tam propinqua ſanguinis communione gentem Flaviam contingebat, id prænomen adſumeret, quod in poſteros hæreditario jure tranſmitti poſſet? Sed vereor ne de Flavio prænomine longa commentatione tibi faſtidium attulerim. Quam tamen ideo protraxi diffuſius, quia Rodericus Toletanus Pontifex, rei alioqui per ſe non ſatis

aper-

apertæ , magnas ex negligentia tenebras obduxit. Nunc ad alia. Poſtulas a me , ecquid inſigne memorandum ve legerim , alterutrum Recaredum in noſtra urbe feciſſe. Nam ſiquid ejuſcemodi protulerim , omnem jam meam cum Kebedio , de Elboræ nomine concertationem diremptturum te polliceris. De neutro apud nos quidquam adhuc legi. Miraberis forte id. Verum ego nolo , ut concepta maiore quam pro re nobis opinione decipiaris. Ego , vir doctiſſime , perpaucos rerum Hiſpanicarum ſcriptores habeo, perqueparum iiſdem rebus operæ impendi , vitæ inſtituto ad alia me ſtudia neceſſario trahente. Quare ſi id quod a me petis , tu potius mihi potes ſuppeditare , per amicitiam te quæſo , ut ejus rei participem me facias , non quidem dirimendæ controverſiæ gratia , quam pro ſatis dirempta ego habeo , ſed ut eorum , quæ ad meæ urbis hiſtoriam pertinent , neſcius ne ſim. Siſebuti Regis tempore argentariam officinam cudendæ monetæ in hac urbe fuiſſe adparet. Quod colligo ex aliquot argenteis nummis , apud nos ab heinc decem annos repertis. In iis , altera ex parte ipſius Regis effigies eſt cum hac inſcriptione : D.

N.

N. SISEBVTVS REX. ex altera vero ſignum crucis ab extremo in extremum decuſſatim pertingentis, atque hæ in medio literæ: CIVITAS EBORA. per circumitum vero hæ: DEVS ADIVTOR MEVS. Turres quoque vaſtiſſimæ duæ Siſebuto adſcribuntur, a Recaredis geſtum apud nos nihil ſcimus.

Nec felicior ad reſpondendum ſum de Acoſta ſive rege, ſive tyranno, percontanti. Quem an in mundo natus ſit, haud quaquam adhuc ſcio.. De Emeritenſi Concilio reſpondebo expeditius. Titulus hic eſt, totidem, iiſdemque verbis.,, In nomine Patris, & Fi-
,, lii, & Spiritus Sancti. Synodum quod geſ-
,, tum eſt in provincia Luſitaniæ, apud ur-
,, bem Emeritenſem, quæ caput ejus dignoſ-
,, citur eſſe, duodecim Epiſcopis in unum
,, conlectis, die octavo eiduum Novembrium,
,, anno 18. ſereniſſimi, & piiſſimi Receſvin-
,, thi Regis, Æra DCCIIII. ,, Sunt vero Concilii capita viginti tria, quæ quia diffuſiora ſunt, quam ut inferi heic poſſint, prætermitto, integrum Concilium cum mea Luſitania, favente Numine, publicaturus.

Legi cum voluptate priſca oppidorum nomina, in antiquis nummis, ut adſeris, inſcri-

cripta, velſemque diſtinctius iſta intelligere, præcipue quid ſibi velit, Ebora, Claritas Julia. Nam ſi ad noſtram urbem referri id autumes, ea non Claritas Julia, ſed Liberalitas Julia cognominatur, Plinio referente, & vetuſtis marmoribus palam atteſtantibus. Attubi, Aſtigitani conventus oppidum, Claritatis Juliæ cognomen habuiſſe, ex Plinio didici. Nec aliud eodem cognomine uſquam in Hiſpania legi. Oro ergo te, ut denuo ipſum nummum, vel mea cauſa inſpicias, & exacta diligentia inſcriptionem recognoſcas. Adverte fatui palati mei faſtidium. Gothorum Regum numiſmata, non raro apud nos in veteribus ruinis reperiuntur. Quæ aliquando ad me adlata, propter barbaram literarum diſtortionem, non magni hactenus pendebam, quum tamen ab Romanis illis ſeculis, nummationem non mediocrem ſedulo compararim. Ejus me modo ſtultitiæ ſero pœnitet. Tuam in congregandis antiquis inſcriptionibus diligentiam, merito laudo. Nec opus eſſe arbitror, admonere te virum talem, ut non facile alienæ fidei credas, niſi tu te lapidem inſpexeris. Multa enim adferri ſolent commentitia. Multa quoque parum fideliter

ex-

exſcripta. Quod finxit, quiſquis fuit, Cyriacus Anconitanus, dum antiquarii famam, etiam ab ementitis, aucupabatur? Quam perperam pleraque, ut omittam ficta, non ſolum Petrus Apianus, & amicus meus Amantius in libro, cui Inſcriptiones ſacroſanctæ vetuſtatis nomen fecerunt, & ii qui Germanicas, & Auſtriacas ediderunt antiquitates, ſed qui Romanas etiam atque Italicas? Eruditum non vulgariter, & prope ad ſuperſtitionem uſque religioſum oportet eſſe, eum qui vetuſta monumenta deſcribit. Adfecit me ſtupore Complutenſium, pro receptis poſtliminio ſanctorum Martyrum Juſti & Paſtoris reliquiis, ſimul publica hilaritas, ſimul profuſa magnificentia. Ego nondum annos decem & treis exceſſeram, quum iſtheic, curante matre, nam patre orbatus pridem eram, Antonio Nebriſſenſi præceptori operam dedi. Sed coorto inter funebria juſta, quæ Cardinali academiæ patrono, per eos dies mortalitatem exuto ſolvebantur, neſcio quo inter municipes, & ſcholaſticos tumultu, abductus inde ſum. Ea tempeſtate, neque tam validum, neque tanta opulentia oppidum eſſe, videbatur. Verum crevit academia magiſtris

ſem

ſemper eruditiſſimis florens, eoque confluxere lectiſſimi adoleſcentes, ſummorum hominum liberi. Quo effectum eſt, ut nulli urbium Complutum jam cedat. Sed ego videor tam magnifici adparatus quaſi choragum, & inſtinctorem internoſcere. Quæ de inſcriptione templi eorum martyrum ab Alphonſo Chiaconio ex me mutuata dicis, nihil mirum eſt parum te explicate adcepſiſſe. Nam ille, ut eſt earum rerum avidus, biduo quod apud me fuit, dum ſchediazein feſtinat, me neque urgente, neque ad ſumendum quæ vellet horas præſcribente, multa arbitrio ſuo conferſit, congeſſitque potius, quam digeſſit. Rem ſi explanatius ſcire deſideras, ſic adcipe.

Exarrama fluvius a noſtræ urbis ſuburbanis, ac pene ex pomerio primo tenuiter ortus, deinde emendicatis fluentis auctus, & mixtus Calipodi validiori flumini, in ſinum Salacienſem jam navigiorum capax ingreditur. Juxta fluminis hujus ripam, antequam Calipodi miſceatur, paulo infra Terranum oppidum, fanum olim fuit Jovi ſacrum, ubi cippi aliquot ſcripti etiam dum perdurant. Id fanum invaleſcente Chriſtiana pietate dirutum, & poſtea refectum, in Sanctorum Mar-

ty-

tyrum templum eſt commutatum. Nec veteres cippos pii homines aboleverunt, ſed addiderunt titulum hujuſcemodi, quem cum ſuis ſolœciſmis adponam. Petoque abs te, ut literis ſupra titulum mutuo inter ſe complicatis, pauxillum operæ impendas. Ego enim extricare, atque enodare minime potui.

✠ HVNC DENIQVE EDIFICIVM
SANCTORVM NOMINE CEPTVM,
IVSTI ET PASTORIS MARTYRVM,
QVORVM CONSTAT ESSE
SACRATVM
CONSVMMATVM EST OC OPVS
ERA DCCXX.

Poſtremo ſcire expetis probem ne tuam in perveſtigandis urbium antiquitatibus rationem, capta ab iis, quæ de Compluto feciſti, conjectura. Si ad hoc exemplum urbeis cæteras proſequaris, probo & quidem valde. Hoc enim eſt antiquitatem ab interitu vindicare, atque efficere, denuo ut juveneſcat, non autem frigidiſſimis etymologiis, & male ſartis fabulis ariolari. Tu meam ſimiliter rationem, ex iis quæ pro Pacenſi Colonia diſ-

pu-

putavi, potes animadvertere. Sermocinandi tecum deſiderio in loquacitatis vitium credo vix ſentiens incurri. Sed ita res tulit, ut alias in ſcribendo brevitatis amator, evitare nequiverim prolixitatem. Vincentium meum, quem deſiderare te ais mitto, & epiſtolam, quam Philippo clariſſimo Regi, per hos dies, a ſacris Cineralibus, ſcripſi. Carmen quo Regi noſtro ætate quidem tunc puero, verum indole excellenti non puero, permiſſam regni gubernationem ſum gratulatus, una mitto. Quod ſuppreſſi hactenus, contentus ſoli Regi animum meum ſignificaſſe. Nunc partim importunis amicorum poſtulationibus, partim quia tibi, quantum ex te intelligo, poetices amatori, gratum fore exiſtimo, adendum curavi.

A Kebedio, quem e vita deceſſiſſe ægerrime tuli, poſtularam Juliani Pomerii, & Iſidori Pacenſis ſcripta, ſi in Toletanæ Eccleſiæ bibliotheca forte reperirentur. Hæc eadem, quæ apud te maiori eruditione hominem, deligentem hiſtoriarum ſcriptorem, veterumque librorum ſuppellectile inſtructiorem, reperiri non ambigo forſitan inverecunde, ſed tamen enixiſſime peto. Vale, &

quem

quem ingenii tui bonitate amare cœpiſti, ea-
dem viciſſitudine jam addictum , amare per-
ge. Eboræ , 14. Kalend. April. M.D.LXX.

L. ANDREÆ RESENDII.
VINCENTIUS LEVITA, ET MARTYR.

L. ANDREAS RESENDIUS,
Sperato Martiano Ferrariæ equestris ordinis nobili, et erudito viro.
S. D.

TANDEM redit ad te, mi Martiane, jure poſtliminii, Vincentius pridem ex meo tuus, diuque tibi debitus. Nam quum id poema, qualecumque eſt, in Gallia Belgica tuo dicaſſem nomini, non tamen edidi, quod e veſtigio uterque quaſi notoriam quamdam fabulam egerimus, Caroli Quinti Imperatoris auſpiciis, Pannonicam illam in Turcas expeditionem ſequuti. Me etenim literarium, quo delectabar otium, regia legatio fecit deſerere, tu nullo alio Cæſari obaratus auctoramento, quam chriſtiana, quæ in te eſt pietate, juventutis tuæ tirocinium, quod & laudavit Imperator, & honeſtavit in eo bello, religioni devoviſti. Quo factum eſt, ut

ut amandatis utrimque muſis, & otio ſublato, in publicum exire tunc quidem non potuerit, poſtea vero hactenus apud me edendi refrixerit cupiditas, præſertium in tam diuturna noſtra abſentia. At nunc, præſtita poſt annos pluſculos obcaſione, quum mihi menſeis aliquot res com typographo alioqui habenda ſit, atque iterum novum æs alienum apud te conflo, priori illo, veterique nomine me libero, poſterius recenſque contractum quonam diſſoluturus ſim pacto, bona fide debitor interea cogitabo. Vale. Olyſippone VI. Kal. Decembris. M. D. XLV.

L. ANDREÆ RESENDII
VINCENTIUS LEVITA, ET MARTYR.

LIBER PRIOR.

VINCENTI, referens ſacri victoris agonem,
Cæleſteis aditus, quæſitaque numina jure,
Divinoſque canam veræ pietatis honores,
Munera magna Dei, nulli conlata profano.
1 Namque vel Alciden, merito virtutis, olympo
Adſeruit falſo male religioſa vetuſtas:
2 Falſo aras, & ſacra, viro turpique, trucique,
3 Inſtituit, mentita Deum, votiſque vocavit,
4 Ingenio quicunque valent, qui viribus hoſtes
Edomuere ſuos, patriæ qui commoda quærunt,
5 Æternum, æternis durant ſua præmia factis.
Ire ſed in Cælum meritis, atque arce potiri
Ætherea, meritoque aras, & numen habere,
6 Ignea ſola facit virtus, moreſque pudici,
Inque Deum pietas, cui poſt, vel ſceptra, vel orbis
Quidquid habet, caramque nefas non ponere lucem.

Jure igitur ſacras meruit Vincentius aras ,
Jure vocandus erit. Feſtam ſuſpendite laurum
Ante fores, aris ſtacten, lacrimamque ſabæam
Urite ſacrifici , pura ſi veſte venitis , 7
Si caſti, caſtos enim amant bona numina. Divo 8
Annua lux rediit celebris, Phrygis amphora 9
poſtquam ,
Jam cælo obcultante Lyram, ſe pandere cœpit
Ad Phœbi radios, vates ego carmina, quæ me
Nec faciles docuere Deæ , nec falſus Apollo,
Sed bona Mens, Pietasque, canam. Multum 10
ille malorum
Paſſus ob immitis crudelia juſſa tyranni ,
Multa quoque exanimum , mutato ſæpe ſe-
pulchro
Per varios caſus , paſſum diſcrimina corpus ,
Donec ad arva Tagi , clarique veniret Olyſſis 11
Mœnia ; quæ quoniam laudis calor incidit ,
atque
Divinus memorare furor , tu Dive canenti
Adſpira , & cœptum gliſcente cupidine car-
men
Da plectro facili , atque pia reſonare Camena.
Imperium Diocles ulto pro Cæſare nactus , 12
Væſanum extulerat furiali percitus œſtro 13
Sic animum , ut ſe ſe Divorum ſanguinis 14
unum
Jacta-

Jactaret, ponique ſibi quoque poſceret aras,
Scilicet æterno indigeti: ſed neſcia Erinnys
Inſtigare ſemel, quæ cœpit corda, per omne
Exagitat, raptatque nefas, ut crimine ab uno
Quod mala mens, & ſpreta Deum reverentia ſuaſit,
Inruit eluvies cunctorum. Cæſaris ergo
Nequid inexpertum ſceleris funeſta libido
Linqueret, inſonti maculavit ſanguine faſtos
Romanos: nam cædis amans, nec clarior ulla
15 Re, notusve magis, decima quam ſtrage Diocles
Sanctorum, diri poſt ſecula fœda Neronis,
Qui potuit Romæ ſpectare incendia lætus
Numine fatali, terram complevit & undas
16 Funeribus ſacris. Tanti conlega furoris
Maximianus erat, pulchro ut ſic ordine mundum
Partiti, veterum pro cultu, ariſque Deorum,
17 Alter in Heſperio contenderet, alter Eoo
Sidere. Nulla pios vexavit atrocius omneis
Tempeſtas unquam, nulla tamen amplius aucti
18 Cæde triumphali, numeri crevere ſuperni.
Mittitur interea ad trepidos Datianus Iberos,
19 Sæva peracturus ſævus mandata miniſter,

Quo

Quo truculenta viro gaudentum ſanguine
longe
Mitior eſt feritas, moderatior ira ferarum.
Heſperiæ extremæ locus eſt, ubi marmore 20
vaſto
Se freta diffundunt fauces immiſſa per arctas, 21
Quæ, ſi fama vetus vera eſt, Tirynthius heros
Perpetuam Calpen dirimens, pervadere terras 22
Fecit. Ibi flexu inſinuat ſe pontus in oras
Terræ, qua quondam ſtetit ærumnoſa Sa- 23
guntos:
Sucronis dixere ſinum, fluviiſque receptis, 24
Quo magis intus abiit, anguſtior haut ita
multis
Millibus a pelago ſejuncta Valentia ſurgit, 25
Bruti opus Heſperiam Viriati cæde madentem
Ille petens, acies palanteis urbis honore
Donavit, poſitis que diu victricibus armis,
Exauctorato complevit milite. Ventum 26
Huc erat, & Bruti Datianus mœnia ſævo 27
Terrebat gladio, inſani dum juſſa Dioclis
Et malus exſequitur male jam conſulta Se-
natus,
Quum vinctus poſt terga manus, a flumine
Ibero,
Cæſareæ Auguſtæ Válerus præſulque, pa- 28
terque, Præ-

Præſulis, & Valeri, juſtiſſima cura, ligatus
Fune trahebatur juvenis Vincentius : olli
29 Veſtibat malas, nigricans lanugo decoras,
Floſque tener mentum tingebat honore virili.
Durus, & æterna teter caligine carcer
Præbuit hoſpitium feſſis, epulæque fuerunt
Deducto prælonga cibo jejunia, lectus
Nuda humus, & rore hiberno ſudantia ſaxa.
Heinc macieque fameque ratus domuiſſe rebelleis
Præſes, utrumque jubet ſiſti, nodiſque ſolutis
30 Nequitia blanda, & dictis pellacibus, infit.
Dicite canitie pater hac venerabilis, & tu
Diis juvenis dilecte piis, & digne juventa,
Et mente hac meliore, Deos quur temnitis? aut quæ,
Quænam agitat miſeros dementia? ſumite thura,
31 Atque auguſta pio ſuffite altaria fumo.
Prima ferant venti : ſive ignorata Deorum
Religio, mentis ve rudis male ſuaſerat error,
Seu mens prava fuit, facilis Jovis ira quieſcet
Si ſcelus admiſſum, facinuſque pietur ad aras.
32 Mite genus ſuperûm, cognataque numina terris
Exorare labor non eſt, humilique precatu
Fulmina depoſuit, ſumma conniſus ab arce
Juppi-

Juppiter, in meritos quæ jam vibrare parabat.
Sæpe retento etiam proles Latoia nervo 33
Auratam in pharetram ſua tela recondidit. Ergo
Deſerat iſte furor mentes, nova factio vobis 34
Exitium ne forte ferat. Quin nobile robur
Hoc juvenis generoſe tuum conlaudet uterque
Cæſar, ut & civis Romanus, & auctus equeſtri
Cenſu, inde ad vitæ ſummos ducaris honores.
Te vero, quem canities veneranda ſenectæ
Eximit his curis, decoraverit infula, ſummi
Quum Jovis, aut patrii flamen dicere Quirini.
Talia jactantem dudum Vincentius ægro
Corde ferebat, & ó Valeri ſantiſſime præſul, 35
Si permittis, ait, reſponſis ipſe Tribunum
Adgredior. Contra reddit cui talia præſul. 36
Fare age, namque tibi eloquio, linguaque diſerto
Dicere pro nobis pridem dederamus. Et ille 37
Spiritus, afflatu quujus rudia ora loquuntur
Supra hominem, & pandunt populis ventura, cathedras
Ante tribunicias deductis adſit, & orſa
Ille regat, firmetque animum, ne dira minanti

Mens

38 Mens quæſitori cedat pavefacta. Profatur
Sic deinde egregius juvenis , formamque decuſque ,
39 Illi Dia ſinus virtus inlapſa per imos
Auxerat , atque loqui fidenti pectore fecit.
Sacra Deosque colant alii vel mille , Tribune
Heu decepte, nimis nobis ſatis unus, olympum
Qui regit, & terras, pelagique attemperat iram,
40 Qui genitor quum ſit, ſimul & genitoris imago
Ingeniti proles genita , auguſteque verendus
41 Flatus utrinque amor , ante ævum , & ſtata tempora mundi
Sortiti tres numen idem , non dicere plureis
Fas Datiane Deos : ille eſt qui ſingula ſolo
42 Effinxit ſermone , obitus , & originis expers,
Qui quum orbis jaceret nova fundamenta recentis ,
43 Nulla ope, nulliusauxilio, fando omnia fecit.
Illo auctore globum Titan hunc circumit, ille
44 Ignibus obciduo lucere micantibus æthram
Tempore juſſit , & hunc variis ornatibus orbem
Depinxit , parteiſque dedit , quas dicimus anni
45 Horas , alterno ſibimet ſubcedere curſu :

Deni-

Denique quidquid habet convexi ſabrica mundi,
Illius eſt, templumque Dei nos dicere oportet. 46
Nobile deinde animal, rectum, ſublime, creatum
A ſe, divina præfecit imagine templo
Huic hominem, atque luti compactum ſemine vilis,
Adſpectatorem, divinorumque capacem
Fecit, ut ætherea deductus origine, rerum
Auctoremque, patremque ſuum laudaret: at ille
Miſcuit innumeris ſe ſordibus, altaque cæli 47
Numina nihil veritus, manibus ſibi numina finxit,
Marmora, ligna, cuprum, ſermone carentia. Dices
Forſitan hæc non eſſe Deos, ſed ſigna Deorum.
Fac ſit ita ut memoras: ſigna hæc ſunt: numina cælum 48
Finge tenere: voces ne hæc numina? turpia, fœda,
Plenaque adulteriis? Talis tibi Jupiter altus, 49
Talis, & alma Venus, vix & quod dicere poſſis

Ore

Ore verecundo, talis membroſior æquo,
50 Ut peiora tegam, fuit Helleſponticus: ergo
Utros vera rapit dementia? nos ne potentem
Qui colimus dominum ſtelati verticis, unum
51 Quem colit aula poli, tremit & Deoidos orcus,
Quem noſcit natura Deum, quem noſceret ipſe
Si foret exemptus denſa caligine mundus,
An vos qui colitis portenta, Deoſque pudendos?
Nec malus eſt error, qui nos agit: ingere plagas,
Sævi, dilania, macta quantumlibet atrox.
His etiam canis, vitam quod prodigat, acre
52 Robur ineſſe puta: ſatis eſt animoſa ſenectus
Oppetere, & Chriſti poterit præbere ſacerdos
Cervicem ultori gladio, nec fiet haruſpex,
53 Aut lemmurum flamen nigrorum; ſed mihi fruſtra
Blandiris Datiane, ſciat me Cæſar uterque
Eſſe virum, quem non recto depellere poſſint
Blanditiæ, terrorve necis, promiſſaque vana.
Sed quid ego hæc? dirum jam dudum corripe ferrum,

Corri-

Corripe, meque piis heroibus adde ſatelles. 54
Projeci vitam maiuſque inlabitur imum
In pectus numen. Deus eſt, jam ſumite poe-
nas,
Sumite, veſtrorum de comptemtore Deorum.
Talibus orantem commotior ira tyrani
Excipit. Ergo nocet mentem lenire ſuperbam,
Iritatque magis precibus rationis egentem 55
Qui mulcet: ſed jam meritis rethorcule vane
Digna tuis referam, pulſabere, verberaque 56
inter
Experiere, mori quid ſit: fuſtraque ſalutem
Garrule quando negem cupies: ite ocyus,
ite,
Ferte crucem, ferte omne genus quod tor-
queat: atque
Illud honore carens ſenium, & ſine mente
protervum
Cogite in exilium, extorris conſciſcat ubi ipſe 57
Fata, necemque ſibi, noſtro nec inutilis annis 58
Obcumbat gladio, hunc fidibus diſtendite ra- 59
ptum 60
Membratim. Divos ego te proſcindere verbis 61
Auguſtos hodie quid ſit male ſane docebo
Faxoque dediſcas linguæ convicia pravæ. 62
Nec mora, ſublimis rapitur, crepuereque
membra

In-

63 Intenſo luxata trocho, digitique trahuntur,
Incluſique prius micuerunt corpore nervi.
Sic quum Mulciberi Phœbeias vortice laurus
64 Ambeſt flāma vorax, crepitu depaſcitur arbos
Viſa queri, & viridi ſpoliata decore comarum
Turpiter attonſos oſtentat pervia ramos.
Ingemit, & claro Chriſtum vocat ore, quid illum,
Præſes ait, vocitas, qui nuſquam eſt? cede monenti,
Et miſerere tui, ſit ſat potuiſſe domari,
65 Dum latus integrum eſt, dum non dilancinat uncus
Hoc miſerum corpus, quod jam, niſi cedis, atroci
Supplicio, ut meritum eſt, male diſcerpetur in auras.
66 Ille ſub hæc, ne vero, ait, impuriſſime, ne me
Sic terre, neve inſulta, nos iſta, fatemur,
Excruciant, nec enim nobis ſunt ferrea membra,
Nec tu adeo leviter noſtris cruciatibus inſtas.
67 Sed tormenta, cruces, faſtidia longa cataſtæ,
68 Boſque Perillæus, pœnarum & quidquid ubique
Terrarum eſt, Chriſto debemus: ſi exigit ille
Vulnera inexpertus, quæ nec prior ipſe tuliſſet,
For-

Forſitan hæc fugienda forent: nunc omnia paſſo
Quæ meminiſſe poteſt animus, non parvula ſaltem
Gratia reddetur? Scelus á ſcelus: inquute tortor 69
Vim flagris, animoſque cie: tu denique quantum
Ingenio furiiſque vales, inſurge tyranne,
Si mutare fidem potis es: pró ſæva nocendi 70
Jure malo rabies: circunſtant agmine facto,
Ceu quum forte lupi, ſiccis ubi faucibus agnum
Invenere truces, miſerum manduntque trahuntque,
Quiſque ſibi, & rabido diſcerpunt corpora morſu.
Haud ſecus exacuunt iras, heroaque ſacrum
Exercent pœnis: uncis hic ſævit acutis,
Aſt hic pectinibus coſtas, & viſcera nudat, 71
Intima preſcrutans, candenti forcipe utrumque
Vellicat ille latus: ſi brachia dura fatiſcunt,
Stat ſuper increpitans, vireiſque reſumere Præſes
Non ſinit exhauſtas: quin urget pigra flagello
Pectora tortorum: cui ſic fortiſſimus heros
Subri-

Subridens, bene habet , nam metu ulciſceris,
inquit ,
Qui torquere cupis : quid agis non ſane ? quid
iſtos
Non merito vexas? ſubcedant robora, nondum
Victa labore jube , crebreſcant verbera ſæva,
Inconquuſſus ero , jam me duravit Jesus ,
Audivitque bonus , nec enim non protinus
audit ,
72 Vota nec eludit , veſter ceu Juppiter ille.
73 Namque Jovi Lapidi plenam quum thuris a-
cerram
Mente datis pavida ſtolidi , procumbitis ante
74 Marmore cælato preſſum pulvinar : at ille
75 Nec prece adoratus dat opem , nec ſentit ho-
nores,
Heu ridemur , ait , nunc plane ego torqueor
ipſe.
Ecquis erit veſtrum ó Juvenes , injuria tanta
Quem moveat? pulchro dignabor honore me-
rentem.
Sic ait , atque rogum rapidis incendere flam-
mis ,
76 Semuſtumque jubet duræ ſubſternere crati ,
Atque ſuper torrendum igni componere di-
vum.

Vix

Vix deductus erat, quum, demirante tyranno,
Sponte ſua cratem intrepidus] conſcendit[,],
ovanſque.
Illum dira ſalis prunis adſperſa crepido 77
Ingnitis graviter torret, liquidumque metal-
lum,
Lamnaque candentis ferri penitiſſima adurit
Viſcera, verſatur teſtis, cauteria fumant 78
Aruina madefacta, fluit cruor undique rivis, 79
Clariſona ille tamen, durato pectore, Chriſ-
tum
Voce ciet, totumque hæc ad ſpectacula cæ-
lum
Cum clamore vocat, Divoſque precatur adeſſe,
Carnificeſque ſuos, ſtupidumque pudore ty-
rannum,
Corporis, horreſco referens, invitat ad eſum,
Fruſtaque toſta ſui circum pallentibus offert.
I nunc, qui priſcos celebras heroas inani
Carmine, Caſtalios quantumvis ebibe fonteis.
Ite vetuſtatis per tot monumenta profanæ
Admiratores, Muti, jactate cothurno 80
Grandiloquo flammas, adque aurea ſidera verſu 81
Regulus inſigni, Muſaque potente, vocetur. 82
Nos tua Vicenti tenui licet ore canamus
Geſta Dei ſi quem pietaſque, fideſque movebit 83

Quæ maiora fero , quæ vere heroica narro ,
Semper honore tuo per ſecula longa manebunt.
Hæc ubi monſtra videt , nunquam ſperata , tyrannus ,
Summe Deûm , quænam hæc conſtantia Juppiter , inquit ,
Prodigioſa animi ? nihil eſt in corpore toto
Non lacerum , non omne uſtum , non omne cruentum ,
84 Lingua inlæſa malis manet , ac mens ferrea frangi ?
At frangere tamen. Cæco introcludite in antro
Atque arctate pedes nervo , ſubſternite clavos,
Teſtarum fragmenta ; mihi dabit improbus omneis
Numinibuſque hodie multo cum ſanguine pœnas ,
Inveniam quaſcumque. Fuit ſpelunca ſub ima
Anguſto tellure aditu , denſiſque tenebris ,
85 Nulli unquam ſoli penetrabilis, horrida, furva,
Quam lemures coluiſſe ferunt , & triſtis Averni
Numina Perſephonen , Ditem , Minoaque ſævum.
Heic heroa , pedes & vinctum brachia nervo ,
Concluſere ſacrum,atque immanis pondere ſaxi
Muni-

Munivere locum, æterna que in nocte relin- 86
quunt.
Nunc ſit ſancte Pater, qui ſidera lege coerces,
Fas memorare mihi, quæ noctem evicerit
illam
Lux immenſa poli. Vaſto recubabat in antro
Triſtia convolvens inter ſolatia corpus, 87
Quum ſubito ſplendore novo diverberat an-
trum
Lampas, & horrendæ ſpeluncæ in parte pe-
pendit.
Ut quum diffiſſis vibratus ab æthere fulgor 88
Nubibus, aut quercum, aut annoſam corripit
ornum,
Hæſit, & obſcuram circum vaga lumine
flamma
Diſpulit æthereo noctem, cælumque ſerenat:
Haud aliter clara fulgebat lampade carcer.
Cæleſtumque chori adſiſtunt, & vincula la-
xant,
Atque cubile roſis ſternunt bene olentibus.
Horum
De numero quidam niveis pulcherrimus alis, 89
Et facie quali Pœbus depingitur, addit.
Macte animo, & virtute tua, ſic itur ad aſtra.
Jam ſpectata fides ſatis eſt; en meta laborum,

En tibi finis adeſt , juvenis fortiſſime, noſtris
Digne choris. Utinam ſimileis tibi regia cæli
90 De terra adciperet multos , Divûmque miniſtri
Sæpius e ſummo delapſi vertice , taleis
91 Lætitia Chriſto ferremus. Secula ſurgent
Prava , odioſa bonis , & inani perdita luxu ,
Dedita avaritiæ : paucis reverentia Divûm ,
Paucis recta fides , æqui obſervantia , paucis.
Quiſque ſuo invigilans lucro , nec ſacra , nec aras ,
Augeri modo rem ſperet , reverebitur ; ipſe
Pro quo nunc pateris, vaſti ſator orbis, in illis
Temporibus vilebit, erunt quaſi numina genti
Cæcæ luxuries , funeſta pecunia , lucrum ,
92 Relligio ſimulata , doli , Venus , arma , rapinæ ,
93 Subdola blandities , & fraudibus oblita vita.
Sed tibi cæleſtis pro talibus aula patebit
Vincenti meritis ; quare venerare tonantem ,
94 Qui pro ſe miſeros numquam ſpe pavit inani.
Hæc ubi dicta , cavo exoritur concentus in antro ,
Certatimque ruunt voces , ſonitumque cavernæ
95 Audiit umbroſæ excubitor. Miratur opacas

Sic

Sic reſonare domos, adrectiſque auribus adſtat.
Sic ubi Theſpiades circum Parnaſſia teſqua 96
Deducunt choreas, vel floribus Hippocrenen 97
Velatæ cingunt, querula teſtudine pulcher
Cynthius it medius, carmenque inceptat Apollo,
Increpuitque lyram, reſpondet turba Dearum,
Turbaque Naiadum ſaltat, facileſque Napææ:
At Faunique, Inuuſque, & capripedes ſatyriſci 98
Immortale melos ſilvis mirantur ab ipſis:
Eminus haud aliter rimas egreſſa per arctas
Muſica cæleſtûm, radiuſque latentis in antro
Luminis, attonitos turbavit gurgitis atri
Cuſtodes: gelido ſolvuntur membra timore,
Et cita defertur ſtupefactam fama per urbem.
Undique concurſu propero, ſtudioque videndi
Plebs ruit, inque vicem ecquando Tarpeia quærunt,
Fecerit hæc rupes, quando qui præſidet Albæ 99
Juppiter Iliacæ? ut tandem rediere tenebræ,
Splendor, & æthereus ſpelunca exceſſit opaca,
Nil, Datianus ait, proſunt mala carmina ſagæ,
Nil Circæa, nihil rabioſa ſuſurra potentis 100
Colchidos, ut moveant quanvis medicamina maneis,
Te-

Te mihi præripiant. Hæc fatus , membra foveri
Mollibus uſta toris juſſit , taboque fluentem
101 Siccari, ut pigros ubi mox conſtrinxerit artus
Frigus , & adducta vulnus cute torpeat, atque
Jam concreta rigens ſolidaverit ulcera ſanguis,
Denuo tum renovet plagas, rumpatque flagella
Per graviora cutem. Qui tum concurſus ad ægrum
Semianimumque fuit ? juvenes coiere , ſeneſque ,
Et pueri , matreſque piæ , fuſique corona
Inrorant lacrymas , & tabe fluentibus ora
Vulneribus figunt avidi , lambuntque cruorem.
Hæc ductis leviter digitis per corpus obuſti ,
102 Suppurata , nihil ſtomacho horreſcente , focillat.
103 Hæc , Peluſiaca ſanie erumpentia putri
Ulcera deſiccat plagula , clauſoque recondit
Relligioſa ſinu , domui monumenta ſacratæ
104 Tutamenque ſuæ. Tenueis hic Zœlica lina
105 Diſſecat in philuras , medica bonus arte , ligatque
Donatum vita quem jam putat. Ecce piorum

Ille

Ille manus inter, quod vix ſenſere, beatam
Mole a corporea vita fugiente, miniſtris 106
Reddidit ætheriis animam. Cecidere comantes
In terram bolides, longoque per aera tractu 107
Concludunt, & crine, poli ſumma arce, cometes
Candidus argenteo ſtetit, humanaque coruſcus 108
Effigie, nimio fallebat lumine viſum.
Ac veluti formam quum quis Titanis in ipſo
Jam cæli medio, vel quum juga ſumma pruinis
Candida Rhiphæis, durataque ſidere brumæ
Adverſo intuitur Phœbo, viſumque fatigat
Luce reperquuſſa multum, fruſtraque moratus.
Chriſtus erat, qui tunc adſtantibus ordine cunctis
Cælitibus, regione poli cum luce ſerena
Sederat, ut cæli jam dignaretur honore 109
Contemptorem ignis, contemptoremque minarum,
Ob decus excelſi venerandaque jura Tonantis.
Obſtupuere viri: bona pars luſtralibus undis
Eluit antiquum errorem. Tum vana Deorum
Orgia priſcorum, rituſque, araſque profanas
Diſpuduit coluiſſe diu ſub imagine veri.

At

At non prætoris diris agitata quievit
Mens, rabiemque vomens atroci pectore, ſalſum
Se doluit, multumque Deos ultricibus iris
Parcere nunc queritur, nunc ſe lentumque, pigrumque
110 Supplicium ad ſatiem qui non deſumpſerit, odit.
111 Tum, quæ ſævitiæ ſuperabat ſola facultas
Et locus, exanimum rapit ad ludibria corpus,
Non ſecus atque leo ſequitur ſi forte virum, quem
Arentis Libiæ in campis fugit impiger ille,
Adſcenſaque feram deſpectat ab arbore tutus,
112 Inferne tamen illa fame, rabieque coacta
Infremit horrendum: tum ſi fugientis amictum
Repperit, heic iras rabioſaque pectora frangit,
Adrectiſque jubis morſu diſcerpit, & ungui,
113 Non aliud datur in ſpoliumque ferocit inane.
Talis erat prætor; nam primum exſangue cadaver
Præcipit exponi prædam alitibuſque, feriſque.
114 A ſcelus: en trahitur per terra nobile corpus,
Et converrit humum, canibuſque per avia tractu,
Exarat impæſtis iter. Ut ſenſere volucres
Nido-

Nidorem exuſti , vibrata ex æthere penna ,
Obcurrunt , & longa feræ jejunia paſſæ.
Sed nullæ volucrum , nullæ tetigere ferarum ,
Quin circumfuſæ , viſu mirabile , roſtris
Demiſſis abeunt , numenque jacentis adorant,
Extremaque Lupus feritate notatus , ab illo
Tempore quo fertur lacerorum membra Lycaon , 115
Sanguinolenta virûm menſis poſuiſſe , refugit
Tangere: nec gladius, nec terror adegerat illum
Quujusquam. Tu corve rapax, qui buſta frequentas ,
Quique cruces , fœdaque cadavera condis in alvo ,
Tu ſonitu alarum , & pinnarum verbere terres
Audacem lupum ſuadente fame concurrere tauris , 116
Ingluviemque tuam nunc primum vincere doctus ,
Crocitu valido alitibus , roſtroque minatus ,
Arces nequa ſacrum tentet violare cadaver, 117
En poſuere truces iras volucreſque , feræque.
Quid Datiane animo volvis ? parcis ne cruente
Morte obita cui parcit avis ? donas ne ſepulchro ? 118
Non. Freta tentabo, inſanis rapietur abundis,
Teque

Teque tridentipotens voco, ferque, referque volutum
Per ſcabra muricibus, præacutaque ſaxa, ubi demum
Ilia rumpantur: deformia corpora phocas
119 Viſceribus paſcat. Cerita mente ſatelles
Eumorphus cui nomen erat, fera juſſa capeſſit.
Palpo malus, quales qui regum nulla pudenter
Facta probant, quodcumque libet, laudare parati.
Et primum inſuitur taurino tergore corpus,
120 Ut quum polluto materna cæde parantur
Culleus, & ſerpens, & juncto ſimia gallo.
Addita deinde mola eſt, quam ſpartea vincula nectunt,
Et celeri lembo deducitur. Alta ſecabat
121 Æquora tantum Ebuſo, quantum Sucrone remota,
Quum projecit onus tumidas Eumorphus in undas.
Sed ſuper invehitur ſaxum, mirabile viſu,
Aequore, ſemotumque procul petit ocyus Euro
Litus; ut hiberno quum turbidus amnis ab imbre
Rupe cadit, ſpumam videas concreſcere canam,
Ac ferri amne cito, viſum fallentibus undis,

Sa-

Saxea ſic moles pellente reducitur æſtu,
Adplicuitque ſinu, propterque Zacynthia cor- 122
pus 123
Litora, ſublatum, quod tunc valuere piorum
Inſidiæ, crudo ſepelitur cæſpite: deinde 124
Urbe Valentina, rabie ceſſante nocendi.
Donec Sidoniis illud par vile virorum, 125
Heſperiam extremam patefecit, virginis alter
Rapatæ ira, aſt odiis alter ſtimulatus acerbis.
Quæ cum veſanus vidiſſet nauta, phaſelo
Inquutit aurai flatum, & cava ſuppara pan- 126
dens,
Nequiquam inſequitur pone, & labente carina
Adnixus verrit ſpumantia cærula tonſis. 127
Atque petit litus, quo funeis, vincla, mo-
lamque
Invenit attonitus, deſutaque tergora. Verum
Conſpiciens nuſquam per litus inane cadaver,
Venit ad inſani non gratus præſidis ora
Nuncius, atque aureis dictis onerauit amaris.

LIBER POSTERIOR.

JAMQUE dies aderat, currentibus ordine fatis,
1 Qua viſum ſuperis evertere regna Gothorum,
2 Regna auguſta diu, quæ tunc Rodericus habebat
Sceptrifer infelix, tanta qui clade puellæ
3 Stupratæ exſolvit pœnas. Inrupit ab Auſtro
Afrorum genus omne, Jubæ qua regna fuerunt,
Hiſpaniſque jugum impoſuit. Servibat amare
Libera gens olim: verum licet illa tyrannis
Acris erat, populique jugum crudele profani,
Non tamen uſque adeo grave, quin ſacrata liceret
Privata ſaltem ſub relligione tueri
Templa Dei miſeris, Diviſque potentibus aras
Ponere, luſtra fere donec Phœbeius axis
Triginta in ſe ſe rediens evolveret, atque
4 Barbarus Abderamen, quo non crudelius alter
Sæviit in Tyriis odioſum nomen Jeſu,
Hiſpanum invaſit maiore tyrannide regnum.
Ille auguſta Dei deſtruxit templa, nec uſquam
Sacra ſinebantur victi celebrare, nec ordo
Ponti-

Pontificum manſit. Divorum buſta ſine ullo
Delectu ſparſit : multæ periere piorum 5
Reliquiæ heroum : fudiſſet bellua cunctas ,
Ni profugi ereptas diverſa per arva ferentes
Montibus Aſturicis clauſiſſent. Pars ea regni 6
Hiſpani Boreæ , & plauſtro ſubjecta Bootæ ,
Propter inadceſſos aditus , intacta manebat ,
Unde & reſtitui cæpit. Sic tempore ſedes 7
Mutarunt illo Divi : & jam crebra tyranni 8
Vaſtantis Celtas permiſtum nomen Iberis
Fama Valentinas arces miſcere tumultu
Cæperat. Ex templo pauci cum præſule ducti
Sorte viri , adſumunt corpus venerabile ſacri
Herois , donoque obculti noctis opacæ ,
Conſcendere ratem. Volat illa per æquor , & inter
Herculeas Abylen fertur Calpenque collumnas. 9
A Libe deinde legunt pelagus , flectuntque carinam 10
Ad promontorium dextra , quod prominet alte
Mentitum effigiem roſtratæ navis , Achivi 11
Dixerunt Hieron. Si namque annoſa vetuſtas 12
Vera refert , odiis olim Junonis iniquæ
Amphitryoniades oris adpulſus Iberis ,
Hinc quum Geryonem, quem Gleba Erytheia feraci 13

In-

Inſula tergeminum claudebat, ad arma cieret ;
Relligione loci ductus , quum cerneret ipſos
14 Nocte Deos alto cæli de cardine labi
In terras , totoque ſacris vaga fulmina monte
Ignibus inſultare , Jovis contorta lacerto ,
Suppliciter colluit genitoris numen, & aram
Extruxit, nomenque loco ſacrum indidit. Illi
15 Indigenæ templum titulo poſuere ſuperbum
16 Herculis Argivi : quo quum impegere carinam
17 Numine Vectoris adpulſam ad litora nautæ ,
Hoſte vocare locos, nullique frequentia teſqua
Atque inculta vident. Igitur formidine dempta
Abſtruſere ſacrum fidæ telluris in umbra
Pignus , & erecta ſuper ara , & paupere fano
Ceſpite congeſto : ſibi deinde mapalia lenta
18 Texuerunt , humileſque caſas defronde ge-
niſtæ,
Indutique ſagis , duram parvoque paratu
Ducebant vitam , contenti paupere agello ,
19 Silveſtrique cibo & fluvio , citra urbis amænæ
Delicias : ut qui prædam rebantur opimam
Hoſtibus in mediis , victis mage poſſe nocere ,
Quam fore ab incurſu tutam prædonis avari.
20 Nam quum falcifero ſub rege, prioribus ævi
Temporibus , mortale genus ſine crimine ,
querna

Ex-

Eximeret vel glande famem, vel ſponte creatis
Frugibus, atque ſitim fluvio ſedaret , agebat
Otia tuta , nec ad lituos pallebat inaneis
Exſangue. At poſtquam ſcelerata pecunia regnat ,
Luxurieſque invenit opes , prædamque tyrannis ,
Nuſquam tuta quies, nuſquam ſecura : doloſi
Inſidiatores paſſim , ſeu vela per amplum
Nereades , glaucuſque domet tibi cærula ponti 21
Avia Neptunus , poſſis ne tutus abire ,
Heu malus infeſtat pelagus pirata : nec undis
Tutior eſt tellus : plenum mare , plena malorum 22
Terra : polum prædis altus diſpeſcuit æther ;
Ergo ubi paulatim ſacræ cuſtodibus aræ
Res adcrevit , erat quamvis non magna ſuppellex ,
Invidit fortuna tamen : nam regulus aram 23
Evertit Libys , & gladio hos perquuſſit , at illos
Servitio perſſit , donec fortiſſimus heros
Pannonio genitore ſatus , Luſi inclyta regna 24
Alphonſus ſtatuit, quo nec melioribus armis ,
Nec maiore animo regem , per ſtemmata priſca

Or-

Ordine originibus ductis, tulit orbis Iberus.
Is juvenum denis ſociatus milibus, oram
25 Inter Anam rutilumque Tagum vaſtabat, Jeſu
Adſertor, vindexque pius. Quæ cognita poſtquam
26 Fama eſt Iſmario, qui tunc ditione tenebat
Bætica regna, ſuæ dictam de nomine gentis
27 Vandaliam finxere Gothi, Luſique vetuſti
28 Perfuſum Oceano regnum, quo vindice dextra
Cœperat arceri, reges ſibi juxit amicos
Quatuor auxilio, ſexcenaque milia pubis
29 Delectæ, Alphonſumque petiit: ubi parvus in anguem
Contortus rigat arva Chalybs Mavorte cruento
Excepti cecidere duces, fuſæque cohortes
Iſmarii: quujus fuerant ubi caſtra cruore
Tincta nigro, prædam repetit dum miles, Iberæ
Inter captivos aliquot de gente reperti,
Quos fera barbaries vili adfligebat equorum
Servitio, veneranda duûm præfulſit in illis
Canities, canoſque decens reverentia vultus.
Hís ubi ad Alphonſum ductis, data copia fandi eſt,
Qui natu viſus maior ſic orſus. Iberæ
Gentis ait, Regnique tui clariſſime vindex,

Quo

Quo ductore Deus quarto nunc denique ſeclo
Reſpicit Heſperiam propius , nos ſanguine
cretos
Noſce Valentino , promontoriique colonos
Obcidui , quod non procul hinc excurrit in 31
æquor
Atlantis; Noſtri proavi patria urbe relicta ,
Quum fugerent odium diri Abderaminis ,
in hiſce
Dilituere locis. Martyr Vincentius ollis
Dux fuit, advectum ſecum abſtruſere latebris,
Biſſeniſque data eſt ſenibus cuſtodia , jure
Jurando obſtrictis; & relligione , ſepulcri
Nequando arcani in vulgum ſecreta venirent
Prodita,quod ſiquem abſtulerat Libitina,vir alter 32
Sufficiebatur : forte hoc ne infirmior ætas
Detegeret ſecreta patrum. Rebantur in ara
Concluſum juvenes , ſuſceptaque vota ſacratæ
Solvebant aræ , qua præſentiſſima ſemper
Numina erant ; ipſi pueri , ſcis inclyte Dive ,
Vidimus attoniti fieri miranda , referre
Quæ longum. Interea Pænus quum nomine ,
tum re
Barbarus Alboaces , noſtros ante ora parenteis 33
Noſtra trucidavit ; vincti ſpectavimus illud
Triſte nefas, utinamque mihi licuiſſet eodem

Care pater leto tecum ſubcumbere , et idem
Hanc animam hauſiſſet gladius ; ſed maluit hoſtis
Parcere mancipiis , nec nos ſua commoda ferro
Lædere, quin Tyriis miſeros divendidit auro.
Hunc & ad uſque diem , quo te rex maxime cerno ,
Libera compedibus nunquam mea crura fuere.
Dixit ; at Alphonſum jam dudum invaſerat ardor ,
Menteque volvebat quanam ratione, vel arte
Nanciſci Divum quiret tellure latentem.
Nam rem difficilem Pœnorum mœnia circum
Reddiderant , tutumque ſatis penetrare receſſus
34 Non erat obciduos , perque impacata vagari.
Interea veniam Tyrii , fœduſque paciſci
Ardebant , ſaltemque dies requieſcere paucos
Jure tributorum orabant , pacemque ſequeſtram.
Ollis terdenos pepigit , fruſtraque periclo ,
Inſidiiſque petit montem cognomine ſacrum ;
Nam loca jam denſis , multos neglecta per annos ,
Horruerant ſilvis , atque indiſcreta manebant.

Nec

Nec deſiderium prius hoc rex inclytus armis
Explevit, quam vi regnis excedere Luſi
Cogeret audaces Tyrios, & Oliſipo Chriſtum 35
Denuo jam coleret, cui tam memorabile nomen
Numina ſervabant, ut multo clarior iſto
Nunc fieret titulo, fuerat quam tempore magnum
Quo Laertiaden jactabat, condita ab illo 36
Errores inter varios, variaſque procellas
Et ſalis ærumnas. Etenim poſt Pergama victa,
Quum male concordes, nec convenientibus æque 37
Imperiis, uni nollent parere tyranno
Ductores Graium ſparſi qua quemque vocabant
Fata ſua, a patria procul erravere per æquor.
Oceano vero, præter Menelaon, Olyſſes 38
Turbine ventorum adpulſus, quo flexa receptat
Terra ſinu pelagus, Lunæ alta cacumina montis 39
Inter, & inſigneis Leneo, & Pallade colles 40
Barbarios, deflexit iter, portumque preendit.
Intima deinde ſinus, cunctoſque terræque receſſus 41
Explorans, captuſque loco, nam rura videbat 42
Morigera, & cæli faciem ſine nube ſerenam,

Hoſtiaque alta Tagi , inque vicem certamen aquarum ,
Amnis ubi fruſtra luctatur Tethyos undis.
Nam violenta ſali poſtquam ſe colligit ira ,
Moleque conſurgens tumidos exſuſcitat æſtus,
43 Flumen agit refluum, longeque per arva refundit.
Ad ſocios tandem redit , & ſubducere claſſem
Imperat, atque hyemem portu contemnere ſævam ,
Indigenaſque ſibi vario ſermone peritus
44 Devinxit; nam lingua fere communis, & illis,
Ut Dionyſæi ductis ab origine Luſi ,
Inventa eſt, urbiſque locum , ſi condere vellet,
Auxiliumque dabant faciles. Tum cura Minervæ
Dux Laerte ſatus, comitum exorante caterva,
Admonituque Deæ , condit ſibi mœnia parva
45 Colle ſuper , templumque tibi Tritonia virgo
46 Signaque naufragii ſuſpendit , apluſtria claſſis
Roſtraque , & inſigneis Troum geſtamina parmas.
Erroreſque ſuos illic , Aſiæque ruinas
Venturis poſito ſignavit carmine ſeclis ,
Palladi de Phrygibus victis Ithacenſis Olyſſes
Dedicat hæc , urbemque ſuo de nomine primum
47 Finxit Odyſſeiam , quæ nunc clariſſima toto

Cog-

Cognita in orbe , ducem fama ſuper aſtra pelaſgum
Tollit. Ea poterat ſecurus vivere Olyſſes
Inter Luſiadas , niſi amor revocaſſet amatæ 48
Conjugis , & patriæ , gnatique , & cura parentis ,
Cum quibus eſt homini paupertas dulcior ipſa,
Quam quot habet Libye latiſſima jugera , ſeu quot 49
Crœſus divitias olim , vel denique ſi cui
Copia rerum alii maior fuit exſul , & orbus ,
Dummodo cogatur patria non vivere terra.
Poſt duo luſtra igitur Graiam quam Martius heros 50
Urbem reſtituit , templiſque ornaverat , illum
Perſcrutari iterum tuto jubet æquore montem.
Quumque propinquaſſent , ac omne furente procella
Litus inadceſſum , promontoriique viderent
Circum quaque tegi mucronem adſpergine cana ,
Quæ natura loci eſt, qua parte impingere poſſent
Hærebant dubii , cecidit quum prona furentis
Vis pelagi , ſtravitque mare , & ſtagnantibus undis 51

Vecta

Vecta ratis placide, ſupremæ adpellitur oræ.
Ecce autem egreſſis, corvi nigrantibus alis
52 Obcurrere pares, viſique adplaudere ſaltim,
Hoſpitibus cicures, præeuntque per avia montis
Atque revertuntur ſæpe, admirantibus illis.
Tum ſenior, firmate, inquit, veſtra omina Divi.
Magnum aliquid, ſocii, mea mens præſagit ab hiſce
Auguriis, ne enim fieri ſine numine credo.
Ut ruit unda ſali ſubito, ut ſiluere tridentis
Murmura vidiſtis, nunc ad nos ecce ſubinde,
Illum uſque ad tumulum quum pervenere, reverti
53 Cernitis hos quibus aut rerum prudentia maior,
Aut datur ingenium divinitus, unde futura
Conjectare fuit mos, & ſi credimus ipſi
54 Nil temere oſcinibus, quin præpetis omina pennæ
55 Obſervare nefas nobis, & ovatio corvi
Vana ſuperſtitio eſt, ſanctum fortaſſe cadaver
Qui potuit ſervare prius, ne præda luporum
56 Neve canum fieret, neve alituum oſcenarum,
Tempore quo nemorum tractum eſt in devia, corvus

Idem etiam poſſit nunc demonſtrare ſepultum.
Sic ait, atque iteris ductores pone ſequuti, 57
Devenere locum tumuli. Super adſtitit ales,
Et modo ſcalpuriens glebam, modo gutture ovanti
Signa dat. Adcipiunt læti, duroque recludunt
Dente ligonis agrum, donec violare ſepulcri
Contigit incluſi tabulas. Clamore reſolvunt
Ilicet ora pio, & recinunt Pæana viciſſim, 58
Gaviſi haud aliter, quam foſſor pallidus auri,
Quum venæ penitus fugientis pondera maſſæ
Ignota adſequitur, tremulis complectitur ulnis,
Explerique nequit: ſic omnis in oſcula turba
Certatim ruit, efoſſumque aperire feretrum 59
Ut cœpere, notis adparet lamina plumbi
Inciſis. Tunc aucta fides, maioreque Divum
Relligione colunt, vero quem littera prodit
Nomine; at indicium maius, maioraque ſigna
Virtus dia dedit. Manibus temerare profanis
Relliquias ſacras auſus, parva oſſula quidam
Clam ſocius, auſu pius, & ſceleratus eodem 60
Subripuit, factique diu nec pœna moratur.
Namque repentina correptus imagine leti,
Omni oculorum uſu ſubito privatur, & amens

Colla

Colla quatit, titubantque pedes, paſſoque capillo
61 Baſſaridi Ogygiæ ſimilis provolvitur : humor
62 Defluit é toto, crebroque trementia pulſu
Membra fatiſcebant, ceu ſiquis hydrargyron acre
Ebibat, & tremulum gerat ægro in corde venenum.
Ter conatus erat pedibus conſurgere, terque
Defectus virtute cadit, facieque volutus
Præduram tutudit glebam, vomuitque cruorem
Naribus, atque genas concreto ſanguine turpat.
Adcurrunt ſocii ignari, prenſumque rogabant
63 Queiſnam intemperiis ageretur : at ille parumper
Reſpirans, gemituque trahens á pectore vocem
Parce pio ſceleri, Dive ó venerabilis, inquit,
Parce precor: pietas, pietas, mea crimina ſolum.
O ego qui potui tantum cognoſcere numen
Hac mercede doli : placet experientia veri.
Per te, perque Deum, tibi qui dedit eſſe potentem,
Da veniam miſero, fateor mea furta, cupivi
Parte tui locuples fieri, & te dive penates
Fortunare meos; pudet heu ſancta oſſa pigetque

Sacrilega attrectare manu , vos denique cives 64
Hos nudate ſinus, & quod mea viſcera torquet ,
In lucem furtum proferte , & ſumite noſtro
In capite exemplum. Sic fatur, & ecce reliquit
Vertigo cerebrum , caliganteſque tenebræ
Diffugere , tremor compoſta pace quievit ,
Atque vigor nervis rediit , ſolidataque membra
Suſtinuere virum. Tunc ima præobcupat illis
Corda timor , gelidoque artus torpore pigrantur , 65
Numinis & maior ſubiit reverentia mentes.
Stabat adhuc pelagi facies , leviſque ciebat
Aura viros, properi ſolvere é litore: quumque
Candida cœpiſſent committere lintea ventis ,
En procul eliſo pernicibus aere pinnis
Labuntur corvi , proraque hic conſtitit alta ,
Ille ratis puppim delegit, uterque fidelis ,
Qui poſt expoſitum alitibuſque feriſque cadaver ,
Martyris egregii non deſeruere ſepulcrum
Uſque ad Odyſſeias arces, multoſque per annos 66
Duravere ſui circum monumenta patroni.
Sive illi tantum vitæ , tantumve dierum 67
Emenſi fuerant , ſeu derivatus ab illis
Fœtus erat, promontorio qui viſus in iſto ,
Sæcu-

Sæcula tot, Pœnis cauſam dedit, unde vocarent
68 Corvorum montem. Noſtri de nomine facti
Vincenti dicunt, ubi templum immane Sabæo
Illi halat fumo, & flammis conlucet odoris.
Aſt ubi jam portum, & zephyris mulcentibus urbem
69 Dulichiam tenuere, rati ſub nocte ſilenti
Fallere concurſum vulgi, expectare tenebras
Viſum eſt. Ut tandem concluſit veſper olympum,
70 Noctis & umbra ruit, Divæ penetralia Juſtæ
Sacra petunt tacite, & poſitis cuſtodibus arci,
Mittitur Alphonſi qui magni juſſa reportet.
Hæc umbra latuere viros, urbemque ſepultam
Nocte intempeſta requie ſomnoque profundo.
71 Non ita ſed famam, quæ non dormitat in ævum
Plena oculis, habitans tecta omnia, compita, vicos,
Obſervatque foreis, rimiſque introſpicit, atque
72 E tenui verbo ſua per figmenta voluta,
Creſcit in hiſtoriam. Dubio muſſare ſuſurro
Primum inter notos cæpit, mox deinde volatu
Pennigero, & toto jam ſe conamine maiór,
Veniſſe ingeminat Divum, civeiſque tumultu
Miſ-

Miſcuit, & Juſtæ trepidos deduxit in ædem.
It clamor cælo, reſonant ſacra æra, tubæque. 73
Pars ad pontificum ardebat deducere ſedem,
Pars alio, ferrumque parant, atque arma minantur.
Compoſuit tandem ſtudia hæc contraria vulgi
Conſallus nimia vultus gravitate tribunus
Militiæ. Stetit, indicenſque ſilentia dextra,
Tela tenete viri, dixit; cui bella paratis?
Cui gladios? bellumne ferunt bona numina veſtræ
Urbi advecta? pii num divi ſanguine gaudent
Civili? ſcelus eſt divos fœdare cruore
Non pietas. Scythicæ hæc expoſtulet ara Dianæ, 74
Talia Teutates, atque hoc immanior Heſus 75
Numina cæde virûm calida exhalantia ſemper
Exquirant, Idæa ſuos Berechyntia Gallos 76
Incidi tulerit, quum carmina crine ſoluto
Feraleis aras circum exululare ſolerent.
Nos vero nebulis quo lux evolvit ab illis
E-cælo demiſſa, fero ſic more decebit 77
Inruere in noſmet? pietas tamen iſta coegit
Imprudens, dum tanto aliis præſtare videtur
Quisque ſibi, quanto propiore penatibus æde
Divum habitare ſuis cernat, pia vota putemus.

Id-

Idcirco ne tamen vim cuique inferre, ſuumque
78 Non ſperare ducem liceat ? ſpernat ve quis ipſum
Magnanimum Alphonſum ? quid relligioſe tumultus ,
Quid trepidas ? referre putas qua ſede locetur,
Dum modo in urbe tua ? non eſt, mihi credite, cives
Proximitate loci quur ſe quis jactet : abunde
79 Ille propinquus erit Divo, qui ſupplice corde
Sinceroque colet. Dirum ſeponite ferrum
Atque arcete manus a cædibus, arma nefaſtum
Ne reddant funeſta diem , quem cura minorum ,
Quem pia poſteritas celebri ſervabit honore
Solennem ſemper ; quin læto inſcribite faſtis
Nomine , ut & læti ſacra hæc renovare nepotes
80 Sint memores veſtri , poſtquam exoriente Capella
Ad geminæ Phœbus declinat pondera Libræ.
Eſt media urbe capax templum , auguſtiſſima ſedes
Divorum , in tota non eſt locus aptior urbe.
Dignum erit hanc ædem ſacro decorare ſepulcro.
Id rex ipſe velit, nos id cum rege velimus,

Dictis

Dictis manſueſcunt animi, ceciditque viritim
Ira repente ferox, atque arma minacia ponunt:
Ille ut erat criſtis, galeaque coruſcus aena
Evocat in pompam civeis. Mora nulla, capeſſunt
Juſſa omnes nudique pedes, & tempora lauru
Velati feſta, lætis clamoribus ibant,
Atque ſacerdotes ardenti murice tecti
Thura Sabæa adolent, Robertus in ordine primus,
Quem ſtola cingebat Solymum circumdata lumbo 81
In morem: ex humeris pendent holoſerica miris
Intertexta modis, mitraque ornata bicorni
Tempora præfulgent. Tum circum fercula, palmis 82
Inſigniti aderant ſalii, laudeſque canebant, 83
Inde ſenum juvenumque chorus, qui vocibus æthram
Totum implent lætis: atque hinc matreſque, nuruſque,
Innuptæque ſimul reddunt alterna puellæ.
Lux, gentiſque decus noſtræ, ſalve inclyte Dive
Qui totum exhilaras cælum. Tu mille labores,
Tu mirante polo, ſævi tormenta tyranni,

Et flammas paſſus, quæ plurima vix tulit alter,
Nemo plura, venis noſtram novus hoſpes in urbem.
84 Ingredere, & noſtris ſubcede penatibus, & nos
Dexter adi, & civis factus, tua mœnia ſerva.
Tu quoque fida venis ales cuſtodia Divi
Quam non cygnæus candor, quam nulla volucrum
85 Anteibit, nec te vincet Jovis armiger antro
Dictus ab Ætnæo manibus fabricata cyclopum
Tela miniſtraſſe irato, ſine labe columbæ
86 Non Veneri tantum dilectæ, aut Palladi cornix
87 Nyctimene ve fuit, nec tam Junonius ales,
88 Quantumvis caudæ circum gemmante theatro
Gratus erat Divæ, nec qui capitolia celſa
89 Servavit, niveus tantum ille Quiritibus anſer
Pro meritis delectus erat: nec corve fuiſti
90 Ipſe magis Phœbo, fuerat dum nulla Coronis
Cum juvene Hæmonio tibi viſa, & candidus eſſes,
Quam nobis nunc carus eris: te namque Senatus
Noſtræ urbis, pupimque ſacram quæ numina vexit
91 Signa ſibi faciet, geſtat modo Oliſipo facti
Mnemoſynon, pupem atque pareis inſignia corvos.

Sive

Sive quis externas ibit legatus ad urbeis,
Sive quid edicet, leges ve rogabit Olyſſis
Urbs, hæc ſigna fidem facient: ſeu bella parabit, 92
Præcedent noſtras acies, mediosque per hoſtes 93
Inrumpent cuneos, diſjectaque caſtra ſequentur.
Talia carminibus referunt, templumque ſubibant.
Scalptum marmor ibi parium fuit: undique totum
Artificesque manus, & ferrea cæla decenter 94
Levarant opere inſigni, ac velut arte Myronis. 95
Illic effigies Divi, nomenque notatum eſt,
Et rerum ſeries pulchris diſtincta figuris.
Subtus Jaſpideæ monumentum utrimque columnæ
Suſtentant geminæ: tali clauſere ſepulchro
Magni relliquias herois: cætera tempus
Auxit, & humanis invecta licentia rebus,
Inductuſque error concordi fœdere mundi,
Qui ſummam in ſuperos pietatem credidit, auro
Veſtiri ſtatuas, & mortalem addere luxum,
Quum potius placeat divis imitatio vitæ.

IN

IN L. ANDREÆ RESENDII *VINCENTIUM LEVITAM, ET MARTYREM*

EJUSDEM LOCORUM OBSCURIORUM ADNOTATIONES.

AD STUDIOSOS ADOLESCENTES.

QUUM nequaquam conſilii mei eſſet in Vincentium noſtrum aliquid commentari, ſtudioſi adoleſcentes, & eo vel ſolùm, vel potiſſimum animo edere conſtituiſſem, ut Martino Ferrariæ homini cum primis amico, ac de me bene merenti morem gererem, vobis faciliorem ejus poematis intellectum cupientibus, coactus ſum tumultuaria opera, dum carmina ipſa excuduntur, adnotationes has intra dies decem, & conceptas, & natas præcipitare. Veſtræ autem humanitatis erit, boni & æqui, quales quales eæ ſunt, rei ſive neceſſitate, ſive celeritate cönſulere.

VINCENTI &c.) Status cauſæ eſt, *vera virtute, & religione cœlum adiri.* Quos Deos finxit antiquitas, etiam ipſum Herculem, falſo in cælum relatos. Divinos enim hono-

res

tes, hoc eſt, ut homines divi fiant, Dei Opt. Max. munere heroibus vere piis, non autem ſceleratis tyrannis, ſolere contingere. Quum autem ſacratiſſimus Chriſti martyr Vincentius inter eos emineat, qui illuſtriori pietate ſe pro vera religione devoverunt, jure optimo & divum haberi, & a piis hominibus veneratione magna coli. Et adſumptionis hujus probatio, in demonſtrativo genere, priori libello abunde ſatis verſatur. Poſteriori, quonam modo Olyſipponem translatæ fuerint ejus reliquiæ, juxta annalium noſtrorum fidem, continetur.

1. Olympo adſeruit,) id eſt, in Deorum retulit numerum. Et dictum eſt ea formula, qua & illud Metam. primo.

Ede notam tanti generis, meque adſere cœlo.

2. Falsò) abſque ratione. Salluſt. *Falſo queritur de natura ſua genus humanum.*

3. Votisque vocavit) ut Virg.

. . . . *& votis jam nunc adſueſce vocari.*

4. Ingenio quicumque &c.) Treis tangit modos claritudinis, & immortalitatis apud homines promerendæ. Ab ſtudiis, & ingenii dotibus, a rebus bellicis, & a meritis in rempublicam.

5. Æternis factis.) Participium eſt, non nomen. Durant, inquit, ſua præmia illis, qui ob talia merita æterni ſunt facti, hoc eſt, hominum memoriæ commendati.

6. Ignea virtus.) Etſi ita poſſit hic dici virtus ignea, quemadmodum apud Lucanum, lib. 9.

Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita, patientes ætheris imi,
Fecit.

& Maroni . . *ardens evexit ad æthera virtus*, tamen proprie virtutem eam intelligit, quam Theologi Caritatem vocant, quæ ignea, ardens divini amoris igne rectiſſime adpellatur, & omnium aliarum forma eſt. Pietatem vero in Deum, hic dicit, quam Græci Ευσεβειαν, & λατρειαν, quæ ſoli Deo debetur.

7. Pura veſte.) Ex ritu pontificali dictum eſt. Tali enim utebantur Pontifices in ſacris faciendis. Æneid. 12.

. . . . Puraque in veſte ſacerdos.
Setigeræ fœtum ſuis, intonſamque bidentem
Attulit.

8. Caſti) Tam religioſi, quam a libidine alieni, ut Virgil.

Quique ſacerdotes caſti, dum vita maneret.

9 Phry-

9. Phrygis amphora, &c.) Senſus eſt; Dies Vincentio dicata, hodie voluto anno nobis rediit, quum ingreſſo in Aquarium Sole, Lyra obcidit, & ſignificatur dies 12. Kal. Februarii. Nam referente Columella lib. 12. cap. 2. decimo ſeptimo Kalend. Februarias Sol in Aquarium tranſit, & 12. Kal. Fidicula veſpere obcidit. Fidiculam autem, vel Fidem, Latini dicunt, quæ a Græcis Lyra nuncupatur, auctore Varrone cap. 5. lib. de re ruſtica ſecundi. Ovid. item Faſtorum primo, quatuor hoc carminibus declaravit.

Hæc ubi tranſieris capricorno Phœbe relicto,
Per juvenis curres ſigna regentis aquas.
Septimus hinc oriens, quum ſe demiſerit undis,
Fulgebit toto jam Lyra nulla polo.

Cæterum Aquarii ſignum ad Phrygem, hoc eſt, Ganymedem retulimus, Ovidium ſequuti, Faſtorum 2.

Jam puer Idæus media tenus eminet alvo,
Et liquidas miſto nectare fundit aquas.

Quum ſint, qui ad Deucalionem potius retulerint. Unde eſt illud Lucani.

Deucalionæos fudiſſet aquarius imbres.

Utraque tamen opinio recitatur apud Higinium, apud quem etiam de Lyra plus ſatis.

 10. Bo-

10. Bona mens) Mentem veteres ut Deam colebant. Plin. lib. 2. cap. 7.

11. Olyſſis mœnia. 1.) Olyſipponem. Narrabitur libro poſteriore.

12. Imperium Diocles.) Narratio eſt. Diocles autem idem eſt, qui & Diocletianus, de quo ita Sextus Aurelius Victor. „ Diocletia„ nus Dalmata Amilini ſenatoris libertinus, „ matre pariter atque oppido Dioclea, quo„ rum vocabulis, donec imperium ſumeret, „ Diocles adpellatus, ubi orbis Romani po„ tentiam cœpit, Graium nomen in Roma„ num convertit. „ Hactenus Victor. Quia vero *Dioclētiani* vocabulum non tam commode verſus legem ingredi poterat, uſi ſumus potius nomine Dioclis.

13. Ulto pro Cæſare.) Hæc hiſtoria ſic habet. „ Numerianus Cæſar, frugi & bona„ rum artium juvenis, in caſtris ab Arrio „ Apro ſocero ſuo imperii cupido, per frau„ dem interfectus eſt. Id quum ægre tuliſſet „ exercitus, Dioclem Imperatorem elegit, „ quum prius juraſſet, non ſuo dolo Nume„ rianum interfectum. Cui rei ut fidem face„ ret, Aprum concionantem adortus, gladio „ confodit. Quare & a militibus mox impe-

„ rator

„ rator ſalutatus eſt, & a Senatu poſtea con- „ firmatus. „ Hæc diffuſius apud Eutropium, & Pomponium Lætum.

14. Se Divorum ſanguinis unum jactaret.) Diocletianus *Jovii* ſibi prænomen indidit, quaſi Jovis eſſet hæres, ſicut & Maximianus imperii ſocius Herculium ſe adpellavit. Præterea, ſe ut Deum adorari juſſit, ſicut in Chronicis refert Euſebius.

15. Decima ſtrage.) Decimam enim poſt Neronem in Chriſtianos perſequutionem movit Diocletianus.

16. Tanti collega furoris Maximianus erat.) Hunc ſiquidem Diocletianus prius Cæſarem, deinde Auguſtum fecerat: Conſtantio, & Galerio creatis Cæſaribus. Nam poſteaquam imperium conſortes habere cœpit, ſenior Auguſti retento nomine, ad conſortium adlecto Cæſaris nomen tribuebat, qui tamen Auguſtali majeſtati ut ſuperiori deferret. Hinc legimus Conſtantinum treis filios ſuos Cæſares feciſſe. Erant igitur Cæſares, quaſi deſignati Auguſti, ac imperii ſubceſſores, ut noſtra ætate, electi Reges Romanorum. Euſebius lib. 8. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, cap. 5. de Diocletiano, & Maximiano loquens,

quens, *Auguſto*, inquit, *in eadem urbe ſimul cum Cæſare conſtituto*. Imperator tamen Valentinianus, ut ait lib. 27. Ammianus Marcellinus, morem inſtitutum antiquitus ſupergreſſus, non Cæſares, ſed Auguſtos germanum nuncupavit, & filium. Benevole ſatis. ,, Nec enim quiſquam ante hac (inquit Marcellinus) adſcivit ſibi pari poteſtate conlegam, præter principem Marcum, qui Verum adoptivum fratrem abſque diminutione aliqua, majeſtatis imperatoriæ ſocium fecit. ,,

17. Alter in Heſperio, &c.) Oroſius ſic ait lib. 7. cap. 25. ,, Interea Diocletianus in Oriente, Maximianus Herculius in Obcidente, vaſtari Eccleſias, adfligi, interficique Chriſtianos decimo poſt Neronem loco præceperunt. Quæ perſequutio omnibus fere anteactis diuturnior, atque immanior fuit. Nam per decem annos, &c. ,,

18. Cæde triumphali numeri crevere ſuperni.) Divorum numerum ſignificat, infinitis prope martyribus auctum. Si cui libet hæc latius videre, is octavum Euſebii librum Eccleſiaſticæ hiſtoriæ legat.

19. Sæva peracturus ſævus mandata miniſter.)

niſter.) Nota eſt in hiſtoriis Martyrum ſævitia Datiani.

20. Heſperiæ extremæ &c.) Mediterranei maris, periphraſis eſt. Heſperiam autem extremam, Hiſpaniam dicit, ut Horatius.

Qui nunc Heſperia victor ab ultima.

21 Fauces immiſſa per arctas.) Fretum Herculeum intelligit. Et videnda eſt Melæ deſcriptio, juxta quam hæc dicta ſunt.

22. Perpetuam dirimens Calpen.) Ex opinione eorum loquitur, qui Calpen montem ab Hercule diciſſum putavere, & utrimque poſitis columnis, altera in Hiſpaniæ parte, in monte ad quujus radices Calpe eſt oppidum, quod Gibaltare nunc vocatur, altera in Africæ monte, ad Septam urbem illam nominatiſſimam, Ceuta nunc dicitur, freti anguſtias ab illo fuiſſe deſignatas.

23. Ærumnoſa Saguntos.) De Sagunto multa paſſim. Eſt autem ea, quæ noſtra tempeſtate in ignobilem prope vicum redacta, ab indigenis *Monvedro*, hoc eſt, *Mons vetus* adpellatur.

24. Sucronis dixere ſinum.) De ſinu Sucronenſi, ita dicto a flumine, quem recipit, hæc Mela. *Prior Sucronenſis dicitur. Maior*

hic

hic magno ſatis ore pelagus adcipiens , & quæ magis penetrat anguſtior , Sætabin , Thuriam , & Sucronem , non magna excipit flumina.

25. Valentia ſurgit , Bruti opus.) Viriatus Luſitanus ille , Hiſpaniæ Romulus , ut inquit Florus , quum poſt varias contra Romanos victorias , per fraudem , & inſidias domeſticas , agente Servilio interemptus eſſet : milites ejus qua ſe tutari poterant , diſperſi vagabantur. Interea quum in Hiſpaniam veniſſet Brutus , & e republica judicaret pacatas Viriati copiis conditiones offerre , agrum & ſedes ad habitandum , poſitis armis , illis adſignavit. Condiderunt igitur oppidum , quod Valentiam , credo a fortitudine militari, adpellaverunt. Meminit hujus rei etiam Sabellicus , lib. 9. quintæ Eneados.

26. Exauctorato.) Id eſt ab armis dimiſſo. Auctorare enim eſt obligare. Unde auctorati milites, idem eſt ac ſacramento adſtricti. Exauctorati vero a ſacramento quo obligati,& adſtricti tenebantur abſoluti. Livius lib. 6. belli Manedonici. *Milites exauctoratos demiſit.* Et ita ſæpe apud eundem. Erat tamen duplex exauctoratio, ſicut & duplex miſſio. Altera , quum militibus opus non erat , quæ vocabatur

tur honeſta , quemadmodum legimus in multis inſcriptionibus. *Miſſus honeſta miſſione.* Altera , quæ ignominiæ cauſa fiebat , quum jubebantur milites contumelioſe arma deponere. Dicebantur tunc *Fieri Quirites.* Lampridius in Alexandro. „ Severitatis autem tantæ fuit , ut ſæpe legiones integras „ exauctoraverit , ex militibus Quirites adpellans, „ Poſt. „ Continete igitur vocem „ truculentam &c. Ne vos hodie uno ore , „ atque una voce , Quirites dimittam. „ Sequitur : „ Quum nihilominus poſt iſta frement , exclamavit : Quirites diſcedite , atque „ arma deponite. „ Huc referendum eſt illud „ Cæſaris apud Lucanum.

Tradite noſtra viris ignavi ſigna Quirites.

27. Bruti mœnia.) Valentiam ſuperius dictum.

28. Valerus.) Conciſione dictum, pro Valerius. Ut Virgil. Æneid. X.

Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit.

29. Nigricans lanugo.) Subnigra aliquantulum nigra , qualis in juvenibus pubeſcentibus eſſe ſolet. Plin. lib. 10. cap. 3. colore

lore nigricans. Et alias ſæpe.

30. Dictis pellacib.) Blandis, & ad decipiendum adpoſitis. Æneid. XI.

. . *Invidia poſtquam pellacis Olyſſi. &c.*

31. Suffite.) Hoc eſt, ſubfumigate. Georg. 4.

At ſuffire thymo, cerasque recidere inaneis.
Quis dubitet? Et altaria dixit *auguſta.* Religione, & augurio conſecrata, ſancta. Ovid. Faſtorum 1.

Sancta vocant auguſta patres, auguſta vocantur
Templa, ſacerdotum rite dicata manu.

Hinc etiam Dii, auguſti dicebantur, ſicut legimus in antiquis inſcriptionibus. MARTI. AVG. SACRVM. ISIDI. AVG. &c. Suetonius legendus.

32. Cognataque numina terris.) Deos ex hominibus factos finxit antiquitas. Quare erga homines Deorum benevolentiam ex cognatione arguit.

33. Proles Latoia.) Apollo Latonæ filius.

34. Nova factio.) Chriſtiana religio. Ex perſona enim Datiani ſervatur decorum. Nam factio, ſeditioſum vocabulum eſt. Et Chriſtianos ethnici ſeditioſos, factioſosque judicabant, imo etiam ſuperſtitioſos. Tanta cæcitate miſeri tenebantur.

35. O

35. O' Váleri.) Adcentu in prima ſyllaba ennunciandum eſt, contra vulgatos Grammaticorum canonas. Sicut & apud Horatium.

Nulli flebilior, quam tibi Virgili.

Item apud Martialem.

Quinte Caledonios Ovidi viſure Britannos.

Sed de hac re multa Gellius, & plura Arius Luſitanus magiſter olim noſter, in ſua Proſodia.

36. Adgredior.) Præſens eſt pro futuro, conſueta, & eleganti loquendi formula, quam in commentario latínæ conjugationis jam ante adnotavimus.

37. Dicere pro nobis.) Antiſtes Valerius beatum Vincentium a pueritia literarum ſtudiis adprime eruditum, diaconum ordinavit, & quod impeditioris ipſe eſſet linguæ, illi injunxit, ut ipſius in verbi miniſterio vicem ſuppleret.

38. Quæſitori.) Quæſitor eſt, qui quæſtionem habet in rei caput. Cicero in Vatinium. *Quæro ex te Vatini*, &c. *nunquid reus in tribunal ſui quæſitoris adſcenderit.* Hinc Maroni Æneid. 6.

Quæſitor Minos urnam movet.

39. Dia virtus.) Nunc divina, ut apud Hora-

Horatium . . . *ſententia dia* , & Lucretio lib. 5. *otia dia.* Aliquando Dius pro generoſo. De qua re multa a nobis alio loco diſputata.

40. Genitoris imago.) Filius in Divina Triade Patris imago dicitur , eo quod Pater Filium ſibi ſimilem abſque principio genuerit. Hinc Paulus capite 1. ad Hebr. epiſt. Chriſtum ſervatorem noſtrum , expreſſam imaginem ſubſtantiæ Patris, mire proprie adpellavit.

41. Flatus utrimque amor.) id eſt, Spiritus Sanctus, adſpiratus , & procedens utrimque, hoc eſt , & a Patre , & a Filio.

42. Solo effinxit ſermone.) Si ſermonem velimus adcipere pro ipſo Dei Filio , ſenſus eſt, per Filium , & cum Filio , Patrem omnia feciſſe , juxta illud : *Omnia per ipſum facta ſunt.* Nec eſt quur refugiat quis, Dei verbo , ſermonis vocabulum tribuere , ſatis uſitatum veteribus , quum etiam pientiſſimus ille Prudentius cecinerit.

Ades Pater ſupreme ,
Quem nemo vidit unquam ,
Patriſque ſermo Chriſte ,
Et Spiritus benigne.

Et Eccleſia publice in templis canat , *Dum medi-*

medium ſilentium tenerent omnia , &c. Omnipotens Sermo tuus Domine a regalibus ſedibus venit. Si vero ſimplicius , Sermonem adcipere velimus , ſenſus erit , Deum ex ſolo imperio creaſſe univerſa juxta illud Davidis : *Ipſe dixit , & facta ſunt , mandavit , & creata ſunt.*

43. Fando omnia fecit.) Hoc eſt , quod modo expoſuimus. *Dixit , & facta ſunt.*

44. Ignibus micantibus.) Id eſt , ſtellis.

45. Anni horas.) Quatuor anni parteis, horas vocaverunt veteres. Hinc Horat in arte . . . *O ego lævus.*

Qui purgor bilem , ſub verni temporis hora.

Et primo epiſtolarum , *Septembreis horas* , dixit lepidiſſime. Heic horarum ambiguitatem tollit patrius caſus. Nam ideo *anni horas* dictum eſt , ne de horis diei partibus quis intelligeret.

46. Templum.) A *tuendo* dictum antiqui tradidére. Templumque , ait Feſtus , locum eſſe , qui ab omni parte videri , & ex quo pars omnis poſſit adſpici. A qua origine , verbum etiam , contemplor , derivatum eſt. Unde cœlum , quod ipſum maxime tuemur, Jovis templum Ennius adpellavit.

Contre-

Contremuit templum magnum Jovis altitonantis.

Univerſa igitur mundi fabrica, quam omnipotens ille Architectus nobis conſpiciendam propoſuit, non injuria Dei ipſius templum vocatur, in quo veluti in pulcherrimo creaturarum omnium theatro, homo collocatus eſt, ut quum ea cuncta contemplaretur, ad ipſum admirabilem univerſi hujus opificem intelligendum, excitaretur, & denique intellectum, ſumma pietate coleret. *Reddamus nunc rationem*, inquit Firmianus cap. 5. libri ſeptimi Divinarum inſtitutionum, *quare hominem ipſum fecerit. Sicut ergo mundum non propter ſe Deus fecit, quia commodis ejus non indiget, ſed propter hominem, qui eo utitur, ita ipſum hominem propter ſe.* Quæ utilitas Deo in homine, inquit Epicurus, ut eum propter ſe faceret? Scilicet ut eſſet, qui opera ejus intelligeret, qui providentiam diſponendi, rationem faciendi, virtutem conſummandi, & ſenſu admirari, & voce proloqui poſſet, quorum omnium ſumma hæc eſt, ut Deum colat. Is enim colit, qui hæc intelligit, is artificem rerum omnium, is verum patrem ſuum debita veneratione proſequitur, qui virtutem majeſtatis ejus de ſuorum

rum operum inventione, inceptione, perfectione, metitur. Hæc Lactantius. Ex quibus, ſatis patet octo horum carminum ſenſus.

Porro ad imaginem Dei factum hominem, atque non ex nobiliori, quam ex luto, materia, cognitiſſimum eſt ex Geneſi.

47. Altaque cœli Numina nil veritus &c.) Hoc eſt quod conqueritur Paulus; cap. I. ad Rom. *Mutaverunt gloriam immortalis Dei in imaginem non ſolum mortalis hominis, verum etiam volatilium, & quadrupedum, & reptilium.* David etiam exclamavit. *Simulacra gentium, argentum, & aurum: opera manuum hominum, os habent, & non loquentur,* &c.

48. Signa hæc ſunt &c.) Præobcupatio eſt. Dicerent fortaſſe gentiles idolatræ. Hæc nos ſimulacra non colimus, nec Deos eſſe putamus. Tantum ſigna eſſe Deorum, qui in cælis ſunt, adfirmamus. Hæc illi ſi reſponderent, ſit ita ſane, inquit Vincentius. Sed quorum Deorum hæc ſigna ſunt, aut quoſnam Deos adpellatis? Hominesve flagitioſos, turpeis, &c. Inde ſequitur probatio. *Talis tibi Jupiter*, &c. Exſtat feſtiviſſimus Luciani dialogus, in quo Diogenes apud inferos Her-

Herculem adloquitur, ſeque mirari dicit; quod ille mortuus ſit, cui tanquam Deo ſoliti eſſent homines ſacrificare. Cui Hercules ita reſpondit. Ego, inquit, verus Hercules non ſum, ſed ſimulacrum ejus. Ipſe vero Hercules, in cælo eſt cum ſua Heb. Tunc Cynicus. Imo profecto, tu verus Hercules es, ſimulacrum autem tuum apud ſuperos. Et reliqua, quæ ſummo lepóre Atheus ille diſſeruit. Uſque adeo, etiam ethnici, ſiqui paulo ſapientiores erant, ſuos irridebant deos.

49. Talis tibi Jupiter altus.) Pleni ſunt omnes poetarum libri ſtuprorum, & adulteriorum Jovis. Hinc illud Catulli.

Sæpe etiam Juno maxima cælicolum,
Conjugis in culpa flagravit quotidiana:
Noſcens omnivoli maxima furta ſui.

50. Helleſponticus.) id eſt Priapus, a patria Helleſponto, de quo ita ſacer Prudentius.

Hic Deus e patrio prænobilis Helleſponto,
Venit aduſque Italos ſacris cum turpibus hortos.

51. Deoidos.) ideſt, Proſerpinæ. Nam Ceres inter reliqua cognomina, etiam δεὼ a Græcis dicitur. Hinc *Deois* patronymicum nomen, hoc eſt, Proſerpina Deûs filia. Ovid. Metam. 9. . . . *Varius Deoida ſerpens.*

52. Ani-

52. Animoſa ſenectus oppetere.) id eſt ad oppetendum. Oppetere autem pro mori, abſolute etiam Virgil. dixit Æneid. 1.

. . . . *Troiæ ſub mœnibus altis*
Contigit oppetere.

53. Lemurum flamen.) Lemures ſunt larvæ nocturnæ, malorum geniorum imagines. Quibus arcendis Lemuria, id eſt, ſacrum lemuribus feſtum, celebrabat antiquitas. Ovid. Faſtorum 5.

Ritus erit veteris nocturna Lemuria ſacri,
Inferias tacitis Manibus illa dabunt.

54. Piis heroibus.) id eſt Martyribus.

55. Iritatque.) Iritare eſt ad iram concitare. Quod videtur explicaſſe Ovid. Metam. 8.
Vulneris auctor adeſt, hoſtemque iritat ad iram.
Quare uno tantum *R.* ſcribendum eſſe ducimus. *Irito* non autem duplici *Irrito.*

56. Pulſabere.) idem eſt quod verberabere. Cicer. act. 7. in Verrem. ,, Sex lictores ,, circunſiſtunt valentiſſimi, & ad pulſandos, ,, verberandosque homines exercitatiſſimi. ,,

57. Exſilium.) Exſulo, dixerunt vetuſtiores Grammatici, quaſi ex ſolo eo. Quare teſtibus Scauro, Capro, ac Priſciano per *x* & *s* litteras ſcribendum eſt. Sic exſilium, id eſt, patrii ſoli privatio.

58. Extorris.) idem eſt quod exſul, ſed extorris ideo dicitur, quaſi illi torris interdictum ſit. Aqua ſiquidem, & igni interdicebatur. Livius lib. 5. ab urbe. ,, Exſul, atque ,, extorris ab ſolo patrio. ,, Pontificii juris profeſſores, excommunicatum a participantibus eum, qui extorris jubeatur eſſe, adpellat.

59. Conſciſcat fata necemque ſibi.) De verbo Conſciſco, dictum ſatis a Valla lib. 5.

60. Fidibus diſtendit.) id eſt fidiculis, de quibus Valla lib. 1.

61. Proſcindere verbis.) id eſt lacerare, contumeliis adficere. Suetonius in Auguſto cap. 13. ,, Hunc fœdiſſimo convicio coram ,, proſciderunt. ,,

62. Faxoque.) id eſt faciam. Virgil. Æneid. 9.

Haud ſibi cum Danais rem, faxo, & pube
Pelaſga
Eſſe putent.

63. Intenſo luxata trocho.) ſuo loco mota. Plin. lib. 28. cap. 2. ,, Cato prodidit luxa- ,, tis membris carmen auxiliari. ,, Trocho, id eſt, rota tortoria, a Græcis excogitata, quæ apud illos τροχός a verbo τρόχω, id eſt curro, adpellatur. Cicero 5. Tuſcul. ,, In rotam, id eſt,

„ eſt, genus quoddam tormenti apud Græcos,
„ beatam vitam non adſcendere. „

64. Ambeſt.) a verbo Edo, es, eſt, componitur Ambedo, ambes, ambeſt, interpoſita *B* inter verbum, & propoſitionem, *AM*, quæ *circum* ſignificat. Ambedere autem, vel ambeſſe, eſt circumedere. Plaut. Mercat. „ Suæ „ uxoris dotem ambediſſe. „ Et proprie de flamma dicitur, *ambeſt*, ut Æneid. 5.

. . . . flammisque ambeſa reponunt
Robora navigiis.

65. Dilancinat.) a Lancino deductum eſt. Eſt autem lancinare, idem quod lacerare. Plin. lib. 11. cap. 34. „ Eſt & volucre ca- „ nibus peculiare ſuum malum, aures ma- „ xime lancinans. „ Apud Catullum, bona paterna lancinata dicuntur, hoc eſt, diſſipata, dilacerata, ac dilapidata.

66. Ille ſub hæc.) id eſt ſtatim ac mox, poſt hæc. Cicero Planco. lib. 10. „ Sub eas „ literas, ſtatim recitatæ ſunt tuæ. „

67. Cataſtæ.) Cataſta machina erat lignea, qua ſervi, aut vincti cuſtodiebantur, aut exponebantur venales. Plin. lib. 35. cap. 18. „ Talem in cataſta videre Chryſogonum „ Syllæ. „ Tibull. lib. 2. eleg. 3.

 . . . *regnum*

. . . *regnum ipſe tenet, quem ſæpe coegit.*
Barbara gypſatos ferre catasta pedes.

Pro eodem nonnunquam ſumi *caveam* putamus, Ovidius in Ibin.

Incluſusque necem cavea patiaris, ut ille
Non profecturæ conditor historiæ.

68. Bosque Perillæus.) Perillus Athenienſis, ut placeret Phalaridi famoſæ crudelitatis tyranno, ex ære taurum fabricavit, in quem, quum incluſi eſſent homines, ſubdito igni, mugitum potius quam vocem emittere viderentur. Pro quo invento, id a nunquam alias minus crudeli tyranno reportavit, ut primus ipſe in ſuum illum taurum incluſus, & exuſtus, ingenii male conlocati pœnas daret. De qua re multa paſſim apud Auctores. Ovidius lib. 5. de Triſtib. eleg. 1.

Ipſe Perillæo Phalaris permiſit in ære,
Edere mugitus, & bovis ore queri.

69. A ſcelus.) De *A* interjectione leni ſpiritu enuncianda, adnotabimus in fine. Cæterum ,,En trahitur per terram nobile corpus,, pathos eſt, ad imitationem Lucani lib. 4.

. . . *Libycas en nobile corpus*
Paſcit aves, nullo contectus curio buſto.

70. Potis es) pro potes. Neque enim aliud eſt,

eſt poſſum, quam potis ſum. Adnotavit Donatus in Terentium. Et interjectionem *PRO* ſine adſpiratione, & adcentu circumflexo ſcribimus.

71. Pectinibus.) ſcilicet ferreis, quales ſunt, quibus lanam pecti videmus.

72. Vota nec eludit.) id eſt non fraudat, caſſave eſſe permittit. Nam eludere, inter alia ſignificat etiam expectationem fallere. Cicero pro Milone. „ Rempublicam in ſuis cogi- „ tatis, & furoribus eludere. „ Et act. 2. in Verrem. „ Judicii exſpectationem eludere „ dixit Tibulus quoque „ Seges eludit meſſem. „

73. Jovi Lapidi.) Inriſio eſt, quum Jovi dixerit, addidit per adpoſitionem, Lapidi. Eſt & inter adagia, *Jovem lapidem jurare,* de quo videre licet Eraſmi Chiliadas.

74. Marmore cælato preſſum pulvinar.) Pulvinar hoc loco ſignificat pulvinum, ſuper quem ſimulacra recumbentia conlocabantur, ut eminentiora viderentur, Cicero pro domo ſua. *Aram, & ædiculam, & pulvinar, ſub ſaxo ſacro dedicavit.*

75. Nec prece adoratus.) Adoratus id eſt pie & religioſe cultus, &, ut faveat, venerabunde poſtulatus.

76. Se-

76. Semuſtum.) ſemiuſtum, ita ut adhuc torres arderent, nondum in prunas redacti. Quo ſignificatur maior incendii vis ab inflammatis titionibus. Dicitur autem ſemuſtus per ſyneresin. Æneid. lib. 3.

Fama eſt, Enceladi ſemuſtum fulmine corpus.

77. Crepido.) id eſt ſalis in igne crepitantis impetus.

78. Cauteria.) Ea ſunt ferrea inſtrumenmenta, quibus morbi alioqui inſanabiles inuri ſolent.

79. Aruina.) Pingue illud inter cutem, & viſcus, aruina dicitur, Unde Æneid. 7.

. . , & ſpicula lucida tergent
Aruina pingui.

80. Muti.) pro Mutii, ſynæreſis eſt, aut potius ſynizeſis notiſſima nominum in *JUS*, aut *JUM* deſinentium, ut Terentio, *Id negoti.* Lucretio, *Nec ratio remedi.* Virgilio, *Urbem Patavi, Cura peculi.* Juvenali, *Antoni gladios*, & multa paſſim talia. Nec ſolis ea ſynæreſis poetis eſt familiaris, ſed illam etiam oratores adamarunt, quod in antiquis, & manuſcriptis codicibus frequentiſſimum eſt. Pridie quam hæc commentarer, deduxit me Franciſcus Hollandicus meus, juvenis admirabili

rabili ingenio, & Luſitanus Apelles, ad Oliſiponenſe ſuburbium, quod *Sanctos* vocant *veteres*, propterea quod ſepulti olim ibi fuere ſancti Chriſti Martyres fratres, Veriſſimus, Maxima, & Julia. Deduxit ergo me ad viridarium regium in maris plantatum crepidine, atque ibi antiquam hanc inſcriptionem oſtendit.

L. VALERIVS. GAL.
SEVERVS. AN. L.
H. S. E. S. T. T. L.
FILI. PATRI. P. C.
ET. Q. SERTORIVS
CALVVS. ATFINIS.

Ubi FILI unico I. in nominativo caſu numeri pluralis adnotavimus, ut nihil dicam de verbo *Atfinis* per T ſcriptum, quod ad præſens inſtitutum non pertinet, quod ipſum tamen nemo ſciolus reprehendat. Poſitum enim eſt T. pro D. litera ſibi cognata. Quod etiam Cariſius adnotavit, & innuit Quintilianus. Nos tamen per D *adfinis* ſcribimus, non per T. ſed hæc alio loco a nobis tractantur copioſius.

Cæ-

Cæterum Mutii Scævolæ, & Attilii Reguli vulgatior hiſtoria eſt, quam ut admoneri debeat.

81. & 82. Ad aurea ſidera vocetur.) ita Catullus.

Volo te ac tuos amores
Ad cœlum lepido vocare verſu.

Id eſt extollere, valde laudare.

83. Pietasque, Fidesque.) Fere idem nunc ſunt. Pietas enim pro ἐυσέβεια, & cultu veri Dei; Fides vero pro perſuaſione firmiſſima de divinis oraculis, & promiſſionibus adcipienda eſt. Sed in idem recidunt, quum magna ſit pietas, & veriſſimus cultus, Deum veracem credere, & ut talem ſumma pietate colere. Sed hæc hujus loci non ſunt.

84. Mens ferrea frangi.) id eſt non mollior ad frangendum, quam ferrum eſt. Et eſt Græca loquutio, qualis illa Horatii in Arte poetica. *Cereus in vitium flecti.*

85. Furva.) id eſt nigra. Ovid. Metam. 5.
Ex Acheronte ſuo furvis peperiſſe ſub antris.

86. Æternaque in nocte.) id eſt continua, ut Ovid. Metam. 1. *Ver erat æternum.* Ita nox, id eſt, obſcuritas ſpeluncæ, æterna vocatur. Præceſſit enim *Nulli unquam ſoli penetrabilis.*

87. Triſ-

87. Triſtia convolvens inter ſolatia corpus.) Triſtia ſolatia vocat, tormentorum illam ceſſationem, cum horrore loci, & carcerali ſqualore conjunctam.

88. Diffiſſis . . . nubibus.) Fulmina, & fulgura, ſive ſulgetra, fiſſis nubibus erumpunt. Plin. lib. 2. cap. 43. ,, Si in nube lu- ,, ctetur flatus, aut vapor, tonitrua edi: ſi ,, erumpat ardens, fulmina: ſi longiore tra- ,, ctu nitatur, fulgetra. His findi nubem, ,, illis perrumpi. ,,

89. Quidam niveis pulcherrimus alis.) Deſcribitur Angelus, qui beatum Vincentium adlocutus eſt.

90. Divumque miniſtri.) id eſt nuntii. Id enim Angelus ſignificat, unde & Paulus adminiſtratorios eos adpellavit ſpiritus.

91. Lætitia Chriſto ferremus.) Officium Angelorum eſt nos, noſtraque bona opera Deo offerre. Hinc eſt, quod Angelus Tobiæ dixit: ,, Quum orabas cum lacrymis, ego ,, obtuli orationem tuam domino. ,, Et Servator noſter Lucæ 6. ,, Adcidit autem ut mo- ,, reretur mendicus, & deportaretur ab An- ,, gelis in ſinum Abrahæ. ,,

92. Religio ſimulata.) Periphraſis eſt hypocriſeos.

93. Frau-

93. Fraudibus oblita vita.) a verbo Oblino, venit oblitus. Cicero Philip. 11. „ Atque eum „ nondum tanto parricidio oblitum, hoſtem „ ſua ſententia indicavit. „ Et Philip. 14. „ Antoniorum vitam libidine flagitioſa obli- „ tam „ dixit idem Cicero.

94. Nunquam ſpe pavit inani.) id eſt falſo oblectavit ac tenuit, ut Æneid. 10.

. . . . ſpes paſcis inaneis.

95. Excubitor.) Cuſtos pervigil. Colum. lib. 7. cap. 12. „ Quis excubitor inveniri poteſt „ vigilantior „ quum de canibus loqueretur.

96. Parnaſſia teſqua.) Agreſtia loca, quæ aliquujus dei ſint, teſqua dicuntur, Varrone auctore.

97. Hippocrenen.) id eſt fontem Bœotiæ muſis ſacrum, ſic dictum, quoniam ab equo Pegaſo factus ſit. Ovid. Faſtorum 5.

Dicite quæ fonteis Aganipidos Hippocrenes.
Grata Meduſæi ſigna tenetis equi.

Alii de Cadmo Græcarum literarum repertore, ad eum fontem talia meditari ſolito, fabulantur.

98. Inuusque.) id eſt Pan. Auctor Servius ſuper illud Æneid. 6.

Pomerios, caſtrumque Inui, Bolamque, coramque.

99 Qui

99. Qui præſidet Albæ Juppiter Iliacæ.) Duobus potiſſimum locis colebatur Jupiter a Romanis, in arce Capitolina, ſive Tarpeia, & apud Albam. A Capitolio dicebatur Capitolinus, a Tarpeia Tarpeius. Cicero pro domo ſua. ,, Te Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter ,, vim, Maximum nominavit. Ovid. Faſtor. 6.

Junctaque Tarpeio ſunt mea templa Jovi.

Qui Albæ colebatur, adpellationem Latialis habebat. Hinc Lucanus lib. 1.

Et reſidens celſa Latialis Juppiter Alba.

Quærebant igitur nunc, quando ſimilia his miracula feciſſet Juppiter, ſive ille Urbanus, ſive Latialis, qui præſes eſſet Albæ Iliacæ, id eſt, Troianæ, a Troianis conditæ.

100. Suſurra . . Colchidos.) id eſt carmina magica veneficæ aliquujus, qualis fuit Colchis illa Medea.

101. Ut pigros, &c.) inter tormenta, calido adhuc ſanguine, vulnera recentia minus dolent. Sed poſtquam ſanguis interius receptus exteriora relinquit, & incipiunt frigere membra, ac vulnera præ frigore conſtringuntur, cutemve adducunt, tum ſi aſperius tractentur, nimio dolore excruciant. Quare tyran-

rannus decreverat beatum Vincentium ſinere tantiſper requieſcere, dum frigente jam ſanguine, vulnera ſolidari inciperent, ut ſic maiore cum dolore iterum torqueretur.

102. Suppurata.) id eſt loca læſa, quorum ſanies jam in pus convertebatur. Suppurari autem ſolent vel abceſſus, hoc eſt apoſtemata, vel vulnera, quum primum cutem adducunt, ſi negligentius curentur. Verbum autem Focillat, a foveo factum eſt.

103. Peluſiaca Plagula.) Faſcia lini Peluſiaci, a Peluſio Ægypti ad Nilum oppido. Dicta eſt autem plagula, per diminutionem a plaga, priori ſyllaba correpta, quæ cæli, vel terræ ſpatium longius quam latius ad modum faſciæ ſignificat. Unde Statius ſilvarum lib. 1. circulum cæli lacteum plagam lacteam adpellavit. Quin & viam Domitianam, ſtratam marmore quadrato, plagam dixit marmoratam, quarto ſilvarum libro. Inde & Plinius lib. 13. cap. 12. de chartis loquens, plagulas papyri, dixit faſcias illas, quas luſitane folia papyri nominamus. *Premitur* inquit, *deinde prælis, & ſiccantur ſole plagulæ, atque inter ſe junguntur.* Et quoniam huc deflexìmus, adnotare libuit Plinium ſcapum

papy-

papyri dixiſſe, quod nos Luſitani manum papyri ſolemus vocare, dum vicenis plagulis ſcapum conſtare dixit, licet noſtras papyri manus vicenis quinis plagulis conficiatur. Vide Joſ. Scaligerum lib. 2. Auſonianarum lect. cap. 34.

104. Zoelica lina.) Plin. lib. 18. Cap. 1. ,, Ex eadem Hiſpania Zoelicum venit in Itali-,, am, plagis utiliſſimum.,, Civitas ea Gallæciæ, & Oceano propinqua.

105. Diſſecat in philuras.) ideſt, in faſciolas longas, & anguſtas. Plin. lib. 13. Cap. 11. de chartis. ,, Præparantur ex eo ,, chartæ, diviſo acu in prætenues, & quam la-,, tiſſimas philuras. ,,

106. Miniſtris æthereis.) Nempe angelis.

107. Bolides.) ideſt faces ardentes, Plin. lib. 2. Cap. 26. de facibus.,, Duo genera earum: ,, Lampades vocant plane faces, alterum boli-,, das, quale Mutinenſibus malis viſum eſt. ,, Diſtant quod faces veſtigia longa faciunt, priore ardente parte, bolis vero perpetua ardens longiorem trahit limitem. Græca dictio eſt ἀπὸ τοῦ βάλλειν id eſt, a mittendo, quaſi miſſile dicas. Unde & *miſſiles haſtæ*,

tæ, bolides Græcis dicuntur. Dicitur etiam *bolis*, plumbum nauticum, quod funiculo adpenſum nautæ demittunt, marinæ altitudinis explorandæ gratia. Hinc in actis Apoſtolicis legimus Cap. 27. *Demiſſa bolide.*

108. Argenteo.) In argenteo, duæ ultimæ vocales, EO, per ſynizeſin unam tantum efficiunt ſyllabam, ut apud Virgil. *Ferreique Eumonidum thalami.* Tribus enim modis duæ ſyllabæ in unum coeunt. Aut enim geminæ vocales, quæ diphongon nequaquam conſtituunt, in unam ſolam ſcriptam vocalem mutantur, & eſt Craſis, ut *menſum* pro *menſium*, *ſemuſtus* pro *ſemiuſtus*, *ſemermis* pro *ſemiermis.* Aut tales vocales in dipthongum abeunt & eſt Synæreſis, ut Virgil. *Pellacis Olyſſei, & furias Ajacis Oilei. Fixerit æripedem cervam* pro *aeripedem. Phæton* pro *Phaeton*, apud Quintilianum ex Varrone. Aut manent quidem eædem vocales, ſed una tantum ſyllaba pronunciantur, & vocatur ſynizeſis, ut *Dii*, *Alvearia*, *Eodem*, diſſyllabum & hoc noſtrum *Argenteo.* Vulgo tamen Grammatici tenue hoc diſcrimen, uno ſiynæreſis nomi-

mine compreendunt. Nos tamen curioſis adoleſcentibus voluimus ſatisfacere.

109. Sederat.) Sunt non ineruditi quidam, qui verbum *Sedeo, es*, putant ſolum manſionem in loco ſignificare, quujus contrarium ſit *Stare*. At ex his, quos ſubjungemus locis, liquido adparebit etiam motum ſignificare, ut ejus contrarium ſit, *Surgere*. Virgil. Æneid. 6.

Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri, cælo venere volantes.
Et viridi ſedere ſolo.

Ovid. lib. 1. de arte

Proximus ad dominam nullo prohibente ſedeto

Idem Metamar 1.

Sedit Atlantiades, & euntem multa loquendo
Detinuit ſermone diem.

110. Ad ſatiem.) id eſt ad ſatietatem. Saties vero per quintam declinationem, & Satias Satiatis per tertiam, priſca ſunt, & poetis quam oratoribus adcōmodatiora. Sillius lib. 4. „ Nec finis, ſaties ve, novi ſed ſanguinis ardor. „ Sic Gellius lib. 7. „ Quorum ſaties nunquam eſt. „ Terentius Eunucho. „ Ubi ſatias cepit fieri, commuto locum. „ Lucretius lib. 2. „ Feſſus ſatiare videndi „ & ſæpe alias. Saluſtius „ Frumentique ex inopia ſatias ſancta „ Livius

vius lib. 10. belli Punic. „ Si forte jam ſatias „ amoris in uxore, ex multa copia eum ce- „ pit. Sic Tacitus nonunquam.

111. Superabat.) id eſt, ſuper erat, reſtabat. Ciceroad Atticum. lib. 15. „ Siquid æri „ meo alieno ſuperabit. „ Ovid. dearte lib. 1. *Pars ſuperat cœpti, pars eſt exhauſta laboris.* Interdum ſuperare ponitur, pro abundarc, copiaque affluere. Cicero 5. de finibus. „ Deque eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratifi- „ cari volunt. „ Ovid. Met. 7.

Robora non deſunt, ſuperat mihi miles.

Item pro eo quod eſt, ſuperſtitem eſſe. Virgil Æneid. 3.

.... *Satis una ſuperque*
Vidimus excidia, & captæ ſuperavimus urbi.

Et lib. 3.

Quid puer Aſcanius, ſuperat ne, & veſcitur aura?

112. Inferne.) De inferiori parte. Ejus contrarium eſt ſuperne.

112. Ferocit.) Ferociam, ac ſævitiam exercet. Ovid.

Mox intractati more ferocit equi.

114. En trahitur per terram nobile corpus.) Pathos eſt, ut apud Lucanum lib. 4.

Li-

Libicas en nobile corpus.

Paſcit aves.

115. Lycaon.) Nota eſt ex Ovidio fabula Lycaonis in lupum verſi, quod Jovi adpoſuerit humanas carnes comedendas.

116. Audacem concurrere tauris.) Ut apud Horatium, Carminum lib. 1.

Audax omnia perpeti.

117. Arces nequa ſacrum tentet violare cadaver.) Ex hiſtoria dictum eſt. Nam quum Datianus Sancti Martyris corpus in agro canibus, & feris exponi feciſſet, adfuit corvus, qui ingenitæ voracitatis oblitus, non modo ipſe a Sancto cadavere abſtinuit, ſed etiam advenientem lupum, clamore, & alarum impetu effugavit.

118. Morte obita.) Imitatione Lucretii lib. 1. Item Ovid.

Morte obita, qualeis fama eſt volitare figuras.

119. Cerita mente.) Hoc eſt commota, non ſana, furiis agitata. Ceritos enim dicebant Cereris indignatione vexatos, quod in ejus ſacris furore corriperentur. Horat. lib. 2. Serm.,, Ceritus fuit an commotæ cri-,, mine mentis?,, Eumorphi vero ſatelitis hujus nomen, apud ſacratiſſimum, doctiſſimumque

poetam Prudentium, qui noſtri martyris agonem iambicis verſibus decantavit, invenimus.

120. Ut quum polluto materna cæde &c.) Senſus eſt. Ita inſutum eſt corpus Sancti Martyris Coriaceo culleo, ut inſui ſolent paricidæ, ut demergantur. De quorum pœna, ſic legimus, ff. *ad legem Pompeam de paricidis*, ex Iuriſconſulto Modeſtino. *Poena paricidii more maiorum hæc inſtituta eſt, ut paricida virgis ſanguineis verberatus, deinde in culleo inſuatur cum cane, & gallo galinaceo, & vipera, & ſimia. Deinde in mare profundum culleos jactetur, &c.* Unde Iuvenalis Sat. 8. de Nerone matricida dixit.

Quujus ſupplicio non debuit una parari
Simia, nec ſerpens unus, nec culleus unus.

121. Ebuſo.) Ebuſos inſula eſt e regione promontorii Ferrariæ, ſinus ſucronenſis, noſtra ætate vulgo Ibyza nominata, de qua Pomponius in fine lib. 2. & Strab. lib. 3. & reliqui. Ejus ſecundam ſyllabam Silius correptam poſuit, lib. 3. *Iamque Ebuſos Phœniſſa movet, movet Artabus arma.* Aliter tamen Dionyſius in Periegeſi Nὲσος δ᾽ ἐξειες γυμν΄σιαι αγχι δ᾽ ἐβοῦσος Nos tamen latinum poetam

tàm maluimus imitari.

122. Adplicuit ſinu.) Quarta nominum declinatio duas olim genitivi terminationes habuit. *US.* & *UIS.* ex quarum utraque, remotione. S. extremæ literæ, fiebat tertius caſus. Ab illo quidem in *UIS*, qui ad huc exſtat apud Terentium Heaut. Scena 3. *Ejus anuis cauſa, opinor, quæ erat mortua*, & apud Varronem lib. de re ruſtica 1. Cap. 2. *Ejus enim ſalivam, eſſe fructuis venenum*, fit Dativus in *US.* nempe hic qui nunc eſt in uſu frequentiſſimo. Ab illo autem in *US.* Dativus exibat in *U.* Iuxta quam formationem Virgil. Georg. 4. cecinit *Quid nec concubitu indulgent* & Æneid. 1. *Curruque volans dat lora ſecundo*, & *Parce metu* &c. Nec ea forma Ciceroni diſplicuit, quum dixit, *Quibus, ſubito impetu ac latrocinio paricidarum reſiſtat.* Obſervavi etiam, hunc patrium caſum, dequo modo dixi, per *UUS* terminari, quemadmodum in venerandis Bracaræ Auguſtæ monumentis, adhuc ad ſummum templum legitur. *Sacerdos Conventuus Bracar. Aug.* Sed eam geminationem firmandæ ſyllabæ cauſa factam puto. Solebant enim veteres nonunquam ea gra-

tia vocales geminare. Notum vero eſt *US*, in genitivo inflexionis quartæ produci. Videte ſi libet, quæ adnotavit Gellius Cap. decimo ſexto quarti libri. Sed ad rem. *Adplicuitque Sinu*, ideſt, ſinui nempe Sucronenſi.

123. Propterque Zacynthia . . . litora.) ideſt Saguntina. Saguntos enim, ut auctor eſt Strab. lib. 3. a Zacynthiis condita eſt.

124. Crudo cæſpite.) ideſt ſolido non orato. Colum. lib. 2. Cap. 2. *necubi crudum ſolum, & immotum relinquat.* Lucanus lib. 3.

. . . . *crudaque extruxit brachia terra.*

125. Donec ſidoniis, &c.) ſenſus eſt, Valentiæ ſepultum fuiſſe Divum Vincentium, uſque dum vile illud virorum par, nempe Olpius Epiſcopus, ſive Olpas, & Iulianus comes Hiſpaniam patefecit Sidoniis, hoc eſt, Afris. *Alter* id eſt, Iulianus, ſubcenſus furiis ob ſtuprum filiæ a rege oblatum. Ea enim fuit cauſa, ut ille de prodenda Mauris Hiſpania exſecrandum conſilium cæperit. *Alter*, hoc eſt, Olpius, concepto in regem odio ſtimulos furiis illius addidit.

126. Aurai.) Diæreſis eſt frequentiſſima Lucretio, nec infrequens Virgilio, unde apud

pud illum. *Aulai in medio. Furit intus aquai. Dives pictai veſtis.*

127 Verrit ſpumantia cærula tonſis.) ut Catullus Argonaut.

Cærula verrentes abiegnis æquora palmis.

Virgil. Æneid. 6.

. . . . remis vada livida verrunt.

Et idem ſunt, *tonſæ palmæ*, & *remi.* Æneid. 6.

. . . . in lento luctantur marmore tonſæ.

IN LIBRUM POSTERIOREM

ADNOTATIONES.

1. 2. Regna Gothorum.) Notiſſimum eſt Gothos in Hiſpaniis diu regnaſſe, uſque ad tempora hujus Rodorici, qui eorum imperio finem attulit, bello infeliciter geſto cum Saracenis, a Juliano comite proditore in Hiſpanias, per Herculei freti anguſtias intromiſſis.

3. Inrupit ab Auſtro Afrorum. &c.) Conluvies Saracenorum ſignificatur, ex omni Africa, tametſi præcipui exercitus Marrochiorum fuerint.

4

4 Abderamen.) Exſtat annalium regum Saracenorum, qui in Hiſpaniis, poſt cladem Gothicam regnaverunt, quem librum Raſes Saracenus hiſtoriographus Miramolini Marrochiorum, Cordubæ regis, Arabice ſcripſit, atque ex Arabica lingua in Luſitanam vertit Magiſter Machometus itidem Saracenus. Ex hujus itaque annalibus conſtat Abderamenem Moabiæ filium, circiter annum centeſimum trigeſimum, ab invaſa a Mauris Hiſpania, regnare in illa cœpiſſe. In quujus laudem, ita ille idem Raſes ait. ,, Hic adfiixit Chriſtianos, qui in Hiſpaniis erant, in ,, tantum, ut nulla fuerit civitas, nullum Caſ- ,, tellum in Hiſpania univerſa, quod ei po- ,, tuerit reſiſtere. Hic omnia corpora illorum, ,, quos Chriſtiani honorant, & vocant ſanctos, ,, in quos & credunt, adcipiebat & comburebat ,, & eorum Eccleſias, ſane pulcherrimas, ,, deſtruebat. Quæ quum viderent Chriſtiani, ,, cum his talibus rebus fugiebant ad montes ,, aſperos, & præcipue ad Aſturiam. Et plæra- ,, que quæ in Hiſpaniis in honore habebantur ,, a Chriſtianis, ſecundum eorum fidem, ipſi ,, fugientes ad Aſturiam ſecum portabant.,, Hactenus ille. Quujus teſtimonio, quæ

de

de Abderamenis tyrannide in his carminibus ſcribimus, confirmantur.

5. Multæ periere piorum reliquiæ herorum.) Declaratum eſt hoc in ſuperiori adnotatione, ubi ex teſtimonio Raſæ, diximus Abderamenem Sanctorum corpora combuſſiſſe.

6, Montibus Aſturicis.) Profligatis Gothorum copiis militum qualecunque robur ſuperfuit, ad Aſturum montes ſe recepit. Quo paulatim, quibus libertatis cura fuit, ex omni Hiſpania confluxere. De Aſturibus & eorum conventu, & urbe Aſturica, quæ nunc Aſtorga nominatur, Plin. lib. 3. Cap. 3.

7. Unde, & reſtitui cœpit.) Duce Pelagio, Faſillæ Cantabrorum ducis filio, quem Hiſpanorum reliquiæ regem creaverunt.

8. Sedes mutarunt divi.) Per illud tempus Sanctorum reliquias a fugientibus ad Aſturum montes deportatas, præter Raſen Saracenum, Hiſpanorum hiſtoriæ ſatis declarant. Quod ad Vincentium noſtrum attinet, ſic Raſes ,, Anno, inquit, Saracenorum centeſimo trigeſimo octavo, Abderamen ab Hiſpali

,, pali cum exercitu movit, ut expugnatum iret
,, Valentiam. Et appropinquavit Valentiæ.
,, Chriſtiani autem, qui ibi habitabant, habe-
,, bant ibi corpus quujuſdam hominis mortui,
,, cui nomen erat Vincentius. Et ipſi adora-
,, bant illum, tanquam Deum. Et qui ejus
,, corpus in poteſtate habebant, perſuadebant
,, vulgo, quod ille cæcos faciebat videre, mu-
,, tos loqui, & claudos recte ambulare. Et ſic
,, dementabant ſtultam gentem. Quum autem
,, cognoverunt de Abderamenis adventu, ti-
,, muerunt ne hæc fallacia detegeretur, & fu-
,, gerunt, corpus illius hominis ſecum por-
,, tantes. Et dixit Alliboaces ille bonus eques
,, Fæcenſis ſe, quum quadam die cum ſuis co-
,, mitibus, venationis cauſa, veniſſet ad oram
,, maris in Algarbio, in fine montis qui mare
,, illud ingreditur, inveniſſe ibi corpus illius
,, hominis cum iis, qui cum illo fugerant á
,, Valentia, qui ibi fecerant domunculas, qui-
,, bus habitabant. Homines autem obcidiſſe,
,, & pueros duxiſſe captivos, corpus vero ho-
,, minis illius ibi reliquiſſe. ,, Hæc ad verbum
tranſtulimus, ut annalium noſtrorum fidem, tametſi nihil opus erat, teſtimonio, quod impudentiſſimis calumniis mixtum religio-

nis

nis Chriſtianæ hoſtis de hac re perhibuit, juvaremus. Videant ergo Galli quid in oppido Caſtrenſi, pro reliquiis beati Vincentii, a monacho neſcio quo non bene confiĉta fabula, venerentur.

9. Abylen Calpenque,) Abyle, mons eſt Africæ, juxta quem Septa urbs. Calpe autem mons Hiſpaniæ, dequo priori loco. Hi duo Herculeæ metæ ſunt exiſtimati. Plin. in procemio lib. 3. *Proxima autem faucibus, utrimque impoſiti montes coercent clauſtra, Abyla Africæ, Europæ Calpe, laborum Herculis metæ.* Similia Pomponius Lib. 2. Cap. 6.

10. A Libe.) Libs ventus eſt, flans ab obcaſu brumali, qui alio nomine Africus dicitur. Græci λίβα vocant, Latini Africum auĉtore Plinio lib. 2. cap. 27. Utrumque nomen a patria, a Libya Liba, ab Africa Africus. Et fretum noſtri maris egredientibus, ſi ad promontorium ſacrum deflexerint, flat a tergo Africus.

11. Mentitum effigiem, &c.) Hoc ita Strab. lib. 3. de ſacro promontorio loquens. *Id autem promontorium in mare procumbens, Artemidorus navigio æquiparat, &c.*

Quod

Quod huic figuræ tres exiguas adſumat inſulas, e quibus unam navalis inſtar roſtri, &c.

12. Dixerunt Hieron.) id eſt Sacrum. Cauſa redditur, quur ſacrum ita vocetur promontorium, a fabula notiſſima Geryonis, qui inter Herculeos labores connumeratur. Ab Hercule autem id impoſitum fuiſſe nomen, in tanta rerum obſcuritate, & fabularum deliramentis, delirabit profecto, qui voluerit adfirmare. Nos in eam opinionem noſtris his carminibus propenſi videmur, partim quia ita libuit, partim quia græca nominis origo, nimirum a Græcis impoſita, conjecturam, aut, ſi ita vultis, fictionem adjuvat. Et ſane videtur ſabulæ congruere, eo loci veniſſe Herculem, quando cantatiſſima illa boum præda, ex Erytheia Geryonis inſula contra Luſitaniam ſita, facta eſſe perhibetur. Scio, referente Plin. Lib. 4. Cap. 22., Gadeis inſulam ab Ephoro, & Philiſtide Erytheiam vocatam, ſicut & a Pherecide, auctore Strabone. lib. 3., quamquam, ut obiter id adnotemus, libentius apud Plinium etiam Phereciden, quam Philiſtiden legerem. Sed quum idem Plinius addiderit: *ſunt qui aliam eſſe eam, & contra*

tra Luſitaniam arbitrentur , eodemque nomine quondam ibi adpellatam , horum opinionem ſumus ſequuti , præſertim quum Stephanus in libris τῶν πὲρι πολεων, & in periegeſi Dionyſius, Græcus uterque auctor, Gadeis inſulam aliam ab Erytheia fecerint , & quod maioris momenti eſt , Pomponius Mela Bæticus , ac regionis ejus indigena Lib. 3. Cap. 6. poſt Gadium hiſtoriam , ita de Erytheia loquatur.,, In Luſitania, Erytheia, quam Ge-,, ryone habitatam adcepimus. ,, Nec mirum videri debet, ſi noſtro tempore nuſquam ea ſit, quum in exemplis earum , quæ perierint , ſola recenſeri non poſſit. Verum , ut auctorem nominis non adfirmamus , ita religionem , ſuperſtitionemve eorum , qui nocturnis temporibus montem hunc a diis poſſideri arbitrabantur, ſicut ait Strabo, cauſam fuiſſe, ut ita vocaretur , non inepte ſuſpicamur. ἔτοι , μέν, ναιεσι βοοτρόφον ἀμά ἐρυθειαν.

13. Erytheia.) Pœnultima hujus nominis ſyllaba diphthongo inſcribenda eſt , atque ideo producenda Dionyſius periegeſi.

14. Nocte Deos , &c.) Videndus eſt Strabo lib. 3. ne in nugis longiores ſimus.

15. Indigenæ templum poſuere.) Strabo ex

Arte-

Artemidori teſtimonio, ſic ait. *Eo in tractu templum quoque Herculi dedicatum monſtrari. Qua in re mentitum Ephorum, nec aram illic Herculi, nec Deorum cuipiam.*

16. Herculis Argivi.) Hoc ideo, quia Græcus, ac Thebanus Hercules fuiſſe dicitur, is, qui Geryonem debellavit. At in Gadibus, templum fuit Herculis Ægiptii, a Tyriis conditum, ut ait Mela lib. 3. Cap. 9.

17. Numine Vectoris.) Vector etiam dicitur, is, qui in aliena vehitur navi. Cicer. 7. Philipp. *Et ſummi gubernatores in magnis tempeſtatibus a vectoribus admoneri ſolent.*

18. Texuerunt.) Vulgo jam innotuit pœnultimam tertiæ perſonæ præteriti exacti, in plurali numero, brevem interdum poni ut Virgil. *tulerunt*

19. Citra ... delicias.) id eſt ſine deliciis, quibus ante forte vixerant in amœniſſima urbe Valentia. Sic Plinius lib. 3. *Citra faſtidium nominentur.*

20. Falcifero ſub rege.) Sub Saturno.

21. Glaucus.) Epitheton Neptuni, propter marinas undas, quæ viridi colori admiſtum habent alborem. De coloribus vero glau-

co,

co, cæſio , & cæruleo , alio loco egimus diffuſius , contra Antonium Thyleſium.

22. Plenum mare, plena malorum Terra.) Gnome eſt , Græcis celebratiſſima

23. Regulus Libys.) Alliboaces, de quo dictum eſt , adnotatione octava.

24. Pannonio genitore ſatus.) Alphonſus. Is eſt beatus ille , & nunquam ſatis laudatus Alphonſus Henricus , Henrici comitis filius , primus Portugalliæ rex , qui univerſam fere Luſitaniam a ſævo Maurorum dominatu in libertatem adſeruit. Noſtri hiſtorici Pannoniæ regis filium fuiſſe dicunt , Hiſpani Lotharingum faciunt. Siquis ejus legerit geſta , is laudationem noſtram non ſolum intra modum ſtetiſſe , ſed etiam citra conſtitiſſe judicabit.

Luſi autem regna.) Luſitaniam intelligimus. Plinius lib. 3. cap. 1. ex Varrone. *Luſum enim Liberi Patris , ac Lyſam cum eo bacchantem nomen dediſſe Luſitaniæ.* Quorum verborum hic eſt ſenſus. Luſum Liberi Patris filium , non autem ſocium , ut quidam contra loquendi uſum interpretantur , una cum Lyſa, nimirum Liberi ſocio, nomen Luſitaniæ noſtræ dediſſe. Filium vero debere in-

intelligi, oſtendunt illa. *Deiphobe Glauci*, *Aiex Oilei*, & in ſacris, *Alexander Philippi*. Igitur tam a Luſo, quam á Lyſa, regio nomen adcepit. Et a Luſo quidem, Luſitania dicta eſt. A Lyſa vero Lyſitania. Utroque enim modo adpellatur, teſte Stephano. *Et ff. de cenſibus* L. *In Luſitania. Pacenſes, & Emeritenſes, juris Italici ſunt.* Eboræ marmoreus Lapis eſt elegantiſſima litera, in quo ſic legimus.

LABERIÆ. L. F. GALLÆ
FLAMINICÆ. MVNIC. EBORENSIS
FLAMINICÆ. PROVINCIÆ
LYSITANIÆ.

Et reliqua quæ ſequuntur. Hæc probabiliora exiſtimamus de nominis patriæ noſtræ origine, quam quæ nugatur Joannes Annius cum ſuo fictitio Beroſo. Vide quæ Libro 1. Antiquitatum Luſitaniæ adnotavimus.

25. Inter Anam rutilumque.) Tagus Luſitaniæ fluvius eſt nominatiſſimus, a quo nos auſi ſumus hæc nomina derivare. *Taganus*, ut ad Britonium Italum:

Quan-

Quantum & Cygnæus vada per Tyberina Taganos
Vinceret, ut vincit, cantus onocrotalos.

Item patronymicum femininum, *Tagis, idis*, ut de obitu Beatricis Allobrogum reginæ.

Nymphæ etiam Tagides, nymphæ Oceanitides omnes.

Et *Ciſtaganus*, *Tranſtaganusque*, de quibus mox. Tagus autem mediam ſecat Luſitaniam, Anas vero Luſitaniam á Bætica ſeparat. Regio inter utrumque amnem, optima Luſitaniæ pars, Allentagio vulgo dicitur. Nos Tranſtaganam fecimus, & populos Tranſtaganos, ſicut veteres dixerunt, Tranſpadanos, & Tranſrhenanos. Et contra Ciſtaganos adpellavimus Olyſipponenſes, Scallabitanos, & reliquos uſque ad Durium, qui Turduli olim veteres dicebantur. Ratio eſt, quod Portugalliæ regnum, in initio, intra Durium, & Minium, quaſi in ſuis incunabulis continebantur. Deinde uſque ad Mundam fluvium propagatum, urbem Conimbricam his diebus ab Divo Joanne hujus nominis tertio celebri bonarum omnium artium academia exornatam, caput regni habuit.

buit. De qua urbe, deque ejus vetuſtate, & nomine aliquando non vulgaria neque obvia nos dicturos pollicemur, ſi vita ſuppeditaverit. Ergo qui in eis erant locis merito Ciſtaganos; & Tranſtaganos, eos qui cis Tagum, & ultra Tagum incolerent, nominabant. Manſit vetuſta ea conſuetudo etiam mutata regni ſede, poſt expugnatam, & regno adjectam utramque hanc regionem.

26. Iſmario.) Videat hiſtoriam Divi Alphonſi Henrici, qui plenius rem velit cognoſcere.

27. Vandaliam.) Gothi non una gens. Diverſæ enim nationes fuerunt, etſi vulgo uno adpellari ſoleant Gothorum nomine. Nam Hiſpanias Gothi, Vandali, Alani, & Suevi invaſerunt. Ex quibus, Suevi Gallæciam, Alani maxima ex parte Luſitaniam, Vandali Bæticam, Gothi reliquum Hiſpaniarum tenuere. A' Vandalis ergo, Bætica Vandalia facta eſt, inde Vandalica, poſtremo corrupta voce Andalucia.

28. Perfuſum Oceano regnum.) *Luſitania.* inquit Mela, *Oceano tantummodo objecta eſt, ſed latere ad Septentrionem, fronte ad obcaſum.*

29. Ubi parvus in anguem contortus rigat arva Chalibs.) Topographia eſt agri Orichienſis, in quo memorabilem illam Alphonſi Henrici regis adverſus Iſmarium, & quatuor alios Saracenorum reges pugnam, victoriamque fuiſſe legimus. Porro Chalibs is fluvium eſt, qui ex agro Pacenſi corrivatus, ac primum emendicatis aquis ignoblis inde paulatim creſcens, Salacienſem intrat ſinum, jam ſpatioſus, ac navigiorum capax. Raphael Volateranus illum juxta Aradum, & Pacem Juliam fluere dicit. Sed quam Aradum ibi ſomniet, non intelligo. Hic, niſi fallimur, Ptolemæo Calipus adpellatur, quum in eo tractu alius nullus ſit, qui debuerit nominari.

30. Quarto ſeclo.) Saraceni circa annum Servatoris noſtri ſeptingentiſimum quinquageſimum, Hiſpanias invaſerunt. At Alphonſus hic noſter, paulo poſt annum milleſimum centeſimum, regiam in Luſitania poteſtatem eſt auſpicatus.

31. Non procul hinc.) Ab Oricho ad Sacrum promontorium vix bidui iter eſt.

32. Libitina.) Plutarchus in vita Numæ Pompilii auctor eſt, Libitinam adpellari,

deam inſpectricem eorum, quæ mortuis juſta præſtantur, quam alii Proſerpinam, alii Venerem crediderunt, ad illam, quæ ad ortum, obitumque pertinent, referentes. Idem Plutarchus in problematis. ,, Quid cauſæ eſt, quod ,, in æde Libitinæ, quæ ad ſepulturam perti- ,, nent vendere conſueverunt, Libitinam ni- ,, hil aliud niſi Venerem eſſe exiſtimantes? &c. Ponitur ergo Libitina aliquando pro ipſa morte. Horat epiſtolar. lib. 2.

Miraturque nihil, niſi quod Libitina ſacravit.

Juvenalis Sat. 12.

. . . . *Nam ſi Libitinam evaſerit æger.*

Aliquando pro feretro, ac funerali pompa. Horatius lib. 3. Carminum.

Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit Libitinam.

Aliquando pro conlegio eorum qui ex æde Libitinæ, funeribus neceſſaria, ſuas item operas, ſervorumve locabant, vendebantque. Livius lib. 10. belli Macedonici. *In urbe tanta fuit peſtilentia, ut tunc vix Libitina ſufficeret.* Suetonius in Nerone Cap. 39. *Peſtilentia unius autumni qua XXX funerum millia in rationem Libitinæ venerunt.* Horatius 2. Sermonum.

Autumnusque gravis Libitinæ quæſtus acerbæ.

Hi autem dicebantur Libitinarii , Ulpianus L. *Quicunque ff. de inſtitoria actione. Si Libitinarius , quem Græci κτεριςὴν vocant , ſervum pollinctorem habuerit.*

33. Barbarus Alboaces.) Hic eſt Alliboaces Fæcenſis , de quo diximus adnotatione octava.

34. Impacata.) Hoſtilia, nondum pacata ſubaudi loca. Virg. Georg 3.

Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.

35. Oliſipo.) In oratione quam pro roſtris pronunciavimus , antequam hinc Conimbricam migraret Academia , ſatis oſtendimus , urbis veſtræ nomen ſcribi debere non amplius quam ſeptem his literis. O. L. I. iota. S. ſimplici, Iota iterum , P. ſimplici , & O. Heic nihil addendum putavi , niſi ut ejus rei curioſi vetuſta marmora , quæ multa in urbe ſunt , ne graventur inſpicere.

36 Laertiaden jactabat condita ab illo.) Ab Olyſſe conditam Oliſiponem , auctor eſt Solinus , & Strabo , quanquam Strabonis teſtimonium Laurentius Vallenſis cavillatus eſt. Vide infra 45.

37. Male concordes.) De hac re ita Strab. lib. 3.,, Græcos autem barbaras nationes er-

„ rabundos peragraſſe, hanc cauſam habuit, „ quia parvas in portiones diſſipati fuerant, „ quum imperia per elationem atque contuma- „ ciam invicem minime coaleſcerent, & conſ- „ pirationem inter ſe nequaquam haberent.

38. Præpter Menelaon.) De Menelai erroribus. Strab. lib. 1. Ariſtonicum Grammaticum ſuæ ætatis ſcripſiſſe confirmat. Ex quo illum per Gades circunductum non ad Aethiopiam modo, verum & ad Indicam uſque regionem inducit.

39. Lunæ montis.) Lunæ mons eſt, is quem noſtra ætas Sintrienſem ab oppido adpellat, ad quujus promontorii radices, in litore templum olim fuit Solis & Lunæ, ſumma religione cultum. De quo in Antiquitatibus Luſitaniæ aliquando, Deo favente, dicemus.

40. Colles Barbarios.) Barbarium promontorium Straboni, & Ptolemæo id eſt, quod vulgo dicimus Caput Spicel, ultra oppidum Cecimbriam, Montem autem Barbarium. Rabidam vulgus adpellat, quujus omnes rupes ſunt jaſpideæ, terrenum cocco laudatiſſimo abundans. Populi vero promontorii hujus, ab urbe Neocetobriga, ſic enim recte Setubal vo-

vocabitis, quaſi novam Cetobrigam, ex veteri Cetobriga factam, inde per oppidum Palmellam, uſque ad ſinum Oliſiponenſem, Barbarii nominandi ſunt. Quæ vero de Cætu Tubalis, unde civitas Cætubal dicta ſit, præter alios vetuſtiores, Florianus tradit, qui modo fabuloſas antiquitates edidit, quum tamen multo ſuperioribus fuerit diligentior, &, quantum ad hoc attinet, eruditior, deliramenta putate. Dicimus autem colles hos Barbarios, inſigneis Lenæo, & Pallade, hoc eſt, vino, & oleo, propter uberrimam utriuſque rei copiam toto hoc tractu provenientem, præcipue ad oppidum Almadam, in extremis tractus Barbarii collibus ſitum, e regione Oliſiponis.

41. Intima deinde ſinus.) Hic eſt ſinus Oliſiponenſis, in quem exoneratur Tagus, alter a Salacienſi. Quod expreſſit Pomponius lib. 3. cap. 1. *Sinus*, inquit, *interſunt, & eſt in proximo Salacia, in altero Oliſipo, & Tagi oſtium, amnis aurum gemmasque generantis.* Inqua re, turpiter, & ante pedes lucente via, Joachimus Vadianus hallucinatus eſt, qui Plinium. lib. 4. cap. 22. dixit Oliſiponem Salaciam nominaſſe. Sed decepit illum for-

forte lectio punctis non ſuis locis interturbata. Legebatur enim ſic. *Oppida memorabilia a Tago in ora, Oliſipo, equarum e Favonio vento conceptu nobile, Salacia cognominata. Urbs imperatoria Merobriga.* Sed non videbat Vadianus, male quadrare *nobile*, cum, *cognominata*? Saltem admoneri poterat ab ipſo Mela quem interpretabatur. Vos ergo ita diſtinguite. *Oppida memorabilia a Tago, in ora, Oliſipo equarum e Favonio vento conceptu nobile*, ſcilicet *oppidum* Inde adfixa hypodiaſtole; *Salacia cognominata urbs imperatoria*, & ibi ponatur hypodiaſtole altera. Tum ſequitur, *Morobriga*, *Promontorium Sacrum* &c. Error autem Vadiani uſque eo ſerpſit, ut etiam qui Ptolemæum impreſſerint, ubi *Oliſipon* ille ſcripſit, addiderint, *vulgo Lisbona*, *Salacia Plinio*, *Ulyſſea Straboni.* Cæterum *Salacia* eſt, quæ a Saracenis nomine mutato, nunc *Alcaſſar Salis* vocatur, urbs noſtro tempore non admodum clara, niſi civem haberet *Petrum Nonium* Mathematicum cum primis nobilem. Quia vero Plinii locum unum emendavimus, qui ad noſtram patriam pertinebat, non ab re fuerit admonere, diſpungendum

eſſe

eſſe titulum ejuſdem capitis. Nec enim ibi incipit, ſed continuanda lectio eſt cum ſuperiori capite uſque ad hæc verba. *Ex adverſo Celtiberiæ.* Ibi enim caput incipit, & ibi ponendus eſt titulus *Inſulæ in Oceano.*

42. Rura videbat Morigera.) id eſt cultui apta. Strab. lib. 3. *Ager circum circa bonitate conſpicuus.* Nos experimur quinquageſimo a ſatione die, meſſem ibi fieri, nec propter conſuetudinem admiramur.

43. Longeque per arva refundit.) Strabo. „Hoc in loco, & maris infuſiones ingruunt, „quarum una ultra ſtadia CCCC. extenditur. &c. Poſt. Superioribus autem in campis, „quum æſtus fit, duæ inundationes diffunduntur, ut ad ſtad. C. & L. facies exſtet pelagi, „reddaturque planities tota navigabilis.

44. Nam lingua fere communis.) Probabilior redditur res, ex eo quod dicitur, linguam fere eamdem Luſitanis fuiſſe, utpote a Luſo adceptam. Et revera, durant adhuc in noſtra lingua, quæ pœne latina eſt, multa græcitatis veſtigia.

45. Colle ſuper.) Videlicet in colle orientali. Nam ibi tantum civitas erat, etiam Romanorum temporibus. De templo vero Palladis,

ladis, Strab. lib. 3. *Superiora regionis montanæ loca Olyſſeiam oſtentant, inqua eſt Minervæ templum.* Atque hic eſt Strabonis locus quem ſupra 36 diximus, Laurentium fuiſſe cavillatum, cui modo reſpondere non vacat.

46. Signaque naufragii.) Strabo ,, Aſcle-
,, piades, inquit, Myrlianus, qui in Turdeta-
,, nia literarii ludi magiſter extitit, deque re-
,, gionis illius gentibus exponendis librum
,, edidit. Is monumenta quædam de Olyſſis er-
,, rore in Minervæ templo eſſe commemorat,
,, parmas ſuſpenſas, apluſtria, roſtraque nava-
,, lia.

47. Clariſſima.) Oliſiponis urbs nobilitas, longiorem tractatum poſtulat.

48. Inter Luſiadas.) A' Luſo, unde Luſitania dicta eſt, Luſiadas adpellavimus Luſitanos, & a Lyſa Lyſiadas, ſicut ab Ænea Æneadas dixit Virgilius. Nec male ſubceſſit. Nam video id multis adlibuiſſe, præſertim autem *Georgio Cœlio*, Luſitaniæ noſtræ ornamento, ſive poeticam facultatem, ſive Ciceronianæ orationis æmulationem ſpectes.

49. Quot habet Libye latiſſima jugera.) Africa, qua colitur, fertilitati, nulla terra-

rum comparanda eſt. Hinc Horatius Carminum I.

Quidquid de Libycis vertitur arcis.

50. Graiam urbem.) Nempe Oliſiponem.

51. Stravitque mare.) id eſt planum, & immotum fecit. Virg. Æneid. . . .

Placidi ſtraverunt æquora venti.

52. Saltim.) id eſt per ſaltus, ſaltuatim. Vetuſtum adverbium eſt. Quumque eadem opera potuiſſemus verſum explere, ſi dixiſſemus, *adplaudere ſaltu*, quia tamen *ſaltim* ſignificantius eſt, exprimitur enim corvorum geſtus ille, & ſaltatio, maluimus illo uti, bona doctorum venia.

53. Rerum prudentia maior, Aut datur.) Adluſio eſt ad Virgilianum illud Georg. I.

Haud equidem credo, quia ſit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior.

54. Oſcinibus.) Quia de augurio loquebatur, augurali verbo uſus eſt. Vocant autem augures aveis oſcines, quæ ore auſpicium faciunt, quemadmodum alites, quæ volatio. Cicero de natura Deorum lib. 2. *Quamquem aveis quaſdam, & alites, & oſcines, ut noſtri augures adpellant.* &c. Et ad Cecinnam. *Non igitur ex alitis in volatu,*

ne-

neque ex cantu ſiniſtro oſcinis , ut in noſtra diſciplina eſt. Ubi videtis apertam etymi utriuſque vocabuli rationem. Nempe ab *alis*, *alites*, a *cantu oris*, *oſcines* dici. Horat. 3. Carm. *Oſcinem corvum prece ſuſcitabo . . . . Solis ab ortu.* Ad Alterum genus, *alituum* videlicet, pertinet, quod ſequitur , *Præpetis omnia pennæ.* Quid autem ſint aves præpetes , videre poteſtis apud Gellium lib. 6. cap. 6. Nam de ſignificatione iſta communi, pro veloci , nihil opus eſt adnotare.

55. Ovatio corvi.) Et hoc exeadem diſciplina eſt , & proprie corvorum. Virgilius. Georg. I. . . *& ovantes gutture corvi.*

56. Alituum oſcenarum.) Alites oſcenæ ſunt , auctore Servio , quæ canendo adverſa ſignificant. Feſtus etiam , quæ mali ominis eſſent , *Oſcena* veteribus dicta fuiſſe ait. Hinc Æneid. 12.

. . *Ne me terrete timentem.*
Oſcenæ volucres.

Heic pro immundis adcipimus , & ingluviei deditis , quales ſunt corvi , & quæ cadavera ſequuntur , ſicut Virgil. *Oſcenos* dixit *Canes* , Georg. I. Quod ad ſcribendi rationem attinet , *Oſci* populi fuere Italiæ ,

de

de quibus Æneid. 7. *Oſcorumque manus.* Hi notati ſunt á veteribus, de ſpurcarum libidinum frequentiori uſu. Unde verba impudentia & ſpurca, auctore Feſto, Verrius tradit *oſcena* adpellari. Ergo in prima Syllaba *h* Scribendum non eſt, neque diphthongus in pœnultima. Quinetiam ſi ab *ſcena* deriventur, ut Varroni placet, qui ſane etymologias coactiores facit, abſque diphthongo ſcribi oportet, quoniam in *ſcena*, quæ Græce σκενὴ dicitur, nulla eſt. Memini plura de hac re Baptiſtam Pium in Lucretium eſſe commentatum. Vos ſive ab *Oſcis*, ſive ab *ſcena* magis probetis, pœnultimam ſimplici *e* ſcribite. De prima vero Syllaba vel per *h* vel ſine *h* ſcribenda, veſtro arbitrio ſtatuite.

57. Iteris.) *Iter*, *iteris*, dicebant antiqui. Et *itiner*, *itineris* Lucretius. lib. 5.

Conquuſſos itere, & labefactos aere multo,

Idem lib. 6.

Obvia diſquutiat plagis, itinerque ſequatur..

Et apud Plautum ſæpe.

Maniius item lib. 1.

Fecit & ignotis itiner commercia terris.

Recentiores in tribus caſibus numeri ſingu-

gularis alterum nomen receperunt, nempe *iter*; ab altero, declinationem reliquam. Licet poetis utrumque raro imitari.

58. Pæana,) Laudem, hymnum. Etſi pæan proprie in laudem Apollinis ſit, qui Pæan dictus eſt, a medendo.

59. Effoſſum feretrum.) Modo extractum ex terra ubi prius latebat. Plaut. Pſeudolo.

Ex hoc ſepulcro vetere, viginti minas
Effodiam ego hodie.

Cicero Off. 2. *Argentum effoderetur penitus abditum.*

60. Clam ſocios.) Clam etiam adcuſativo eleganter præponimus. Plaut. Caſina. *Bona multa faciam, clam meam hanc uxorem.* Cicer. in Saluſt. *timens ne facinora ejus clam vos eſſent.*

61. Baſſaridi Ogygiæ ſimilis.) Bacchus inter cætera cognomina, etiam dicitur Baſſareus. Horat. 1. carm. . . . . *Non ego te candide Baſſareus, Invitum quatiam.* Inde *Baſſarides* dicuntur Bacchæ ipſius dei ſacerdotes. *Ogygiæ* vero, id eſt, Bacchi cultrices. Unde & Bacchus ipſe Ogygius, & Thebanus. Nam patria Thebanus fuit Bacchus. Sacer Prudentius contra Symmachum.

The-

Thebanus juvenis ſuperatis ſit Deus Indis.
Senſus autem eſt, ita provolutum illum, qui ſancti Martyris oſſa furatus erat, ut provolvi, & rotari ſolens Bacchæ multo vino onuſtæ, & inſanæ.

62. Hydrargyron.) *Argentum vivum* duplex eſt, alterum naturale, quod invenitur in argenti fodinis, de quo Plinius lib. 33. cap. 6. alterum factitium, quod vocatur *hydrargyron*, utique a colore argenti, & aqueo liquore. Utrumque rerum omnium venenum eſſe, præterquam quod id teſtatur Plinius, omnes experiuntur officinæ. Corpora & membra tractantium aſſidue, reddit tremula. Ob id igitur dicitur *tremulum venenum.*

63. Intemperiis.) Plaut. Amphitruone. *Dii veſtram fidem, quæ intemperiæ noſtram agunt familiam.*

64. Sacrilega attrectare.) Inreligioſe tangere. Æneid. 2.

Me bello e tanto digreſſum, & cæde recenti
Attrectare nefas.

Quid vero ſit ſacrilegium, & ſacrilegus, oſtendit Cicero 2. de legibus; *ſacrilego pœna eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit, ſed etiam ei qui ſacro commendatum.*

63. Pi-

65. Pigrantur.) Pigri fiunt , Mataphora eſt ab iis , qui pigritia diſſolvuntur. Verbum antiquum eſt , quo tamen etiam Cicero utitur , ad Attic. lib. 14. *Scribere ne pigrere* , Lucret. lib. 1. *Quod ſi pigraris , paulumve receſſeris a re.*

66. Multosque per annos duravere.) Ex hiſtoria translationis ſumptum eſt.

67. Tantum vitæ.) Longiſſimam eſſe corvorum vitam, quamquam fabuloſe, Heſiodus cecinit , quujus teſtimonium poteſtis videre in Chiliadibus Eraſmi.

68. Corvorum montem.) Sacrum promontorium , ex quo tempore eo reliquiæ Divi Vincentii deportatæ ſunt propter corvorum horum ibi frequentiam , a Saracenis ea loca tenentibus , *corvorum mons* , ſive *caput corvorum* appellari cœptum eſt , eaque adpellatio duravit , donec a Luſitanis ab invento corpore martyris , *Sancti Vincentii* vocabulum adcepit , *El Cabo de Sant Vicente.*

69. Urbem Dulichiam.) id eſt Olyſſeiam. Dulichium enim inſula Olyſſi paruit. Unde ipſe Dulichius , & rates Dulichiæ , id eſt , Olyſſeiæ. Virgil. Eclog. 6. *Dulichias vexaſſe rates.*

70. Divæ

70. Divæ penetralia Juſtæ.) Paræcia eſt antiquiſſima Oliſipone, ſacra Divæ Juſtæ Virgini, quæ una cum ſorore Rufina, Hiſpali, ſub præſide Diogeniano Chriſti Martyr effecta eſt, ſicut alio loco prolixius enarravimus.

71. Non ita ſed famam.) Nota ſunt, quæ Virgilius, quæque Ovidius Metam. 22. *de fama* ſcripſerunt, ad quorum imitationem hæc quoque dicta ſunt.

72. Sua per figmenta.) Ovidius ita

. . . . . menſuraque ficti.
Creſcit, & auditis aliquid novus adjicit auctor.

73. Sacra æra.) id eſt tintinabula templorum.

74. Scythicæ Dianæ.) Ea erat Taurica. Tauri enim populi Scythiæ, Dianæ hoſpites immolabant, ut præter cæteros Lactantius ſcribit lib. 1. cap. 21. Eſt & Euripidis Iphigenia in Tauris.

75. Teutates.) Sunt qui Mercurium Gallorum lingua Teutatem, Martem vero Heſum, vocatos ſcribant. Gallos autem Diis homines ſacrificare ſolitos, multi auctores prodidere. Certe Plinius ad ſua uſque tempora barbarum eum morem duraſſe confirmat.

mat. Lazarus Bayſius Gallus, Juriſconſultus, vir admodum doctus, hanc gentis ſuæ labem omnino ſe deleturum ſperavit, in libello *de re veſtiaria*, ſi Luſitanis noſtris exprobraret, quod ex inteſtinis hominum captivorum divinationes captare eſſent ſoliti, ut refert Strabo. Hoc Lazaro immanius videtur, quam Gallos homines damnatos, ut ipſe dicit, diis immolaſſe. Ego Luſitanorum factum non defendo, quum ſimili errore & nota laboraverint etiam Romani. Poteram tamen reſpondere, longe minus barbarum eſſe hominem captivum, in quujus vitam, necemque victori poteſtas eſſet, ad exta inſpicienda obcidere, quam cervicibus equorum capita hoſtium ſuſpenſa domum portare, eaque pro ſpectaculo poſtibus adfigere, ſtatuam idoli concavam, pecoribus, atque hominibus replere, & ſuppoſito igni holocauſtum facere, ac interim juxta ſaltare, & plaudere. Non addo, ſolere illos etiam ex hominibus vaticinia capere, quod id Luſitaniam etiam crimen eſt. Multo tamen noſtri humanius, qui eos ſagis velabant, Galli vero ſagittis configebant, & intra ſacras ædes ſuffigebant patibulo, Strabone referente. Reliqui

certe

certe Luſitanorum mores, innocentes, & bene mares; ac ſpartanis non diſſimiles, traduntur ab eodem illo Strabone. Saltem pueros non proſtituebant, nec nuptui dabant, quem morem ſolemnem Gallis fuiſſe tradunt auctores, etiam ſacri. Hæc Bayſio laceſſiti reſpondimus, non in gentis odium; ſed quia non merito Luſitanos voluit perſtringere. Cæterum de Diana Scythica, Teutate, & Heſo, ita Lucan. lib. 1.

Et quibus immitis placatur ſanguine diro,
Teutates; horrenſque feris altaribus Heſus,
Tt Taranis, Scythicæ non mitior ora Dianæ.

76. Idæa Berechynthia.) Id eſt Cybele, culta in monte Ida. Vulgo huic nomini adſpirationem addunt, in pœnultima ſyllaba. Atqui Servius id non eſſe faciendum docet Æneid. 9. Græci quoque Βερεκύντια per *T* non per Θ ſcribunt. Cybeles autem ſacerdotes, Galli dicebantur, ab ejus nominis flumine in Phrygia. Hi vaticinantes nimio furore, ac dementia correpti, & fanatici, ſibi virilitatem adimebant. Ovidius Faſtor. 4.

Cædunt jactatis vilia membra comis.

Capita rotabant, terræ adlidentes, magnaque ſe inſania, ac ululatu convulnerantes. Ex-

preſſit hoc Lucanus Pharſaliæ primo.

. . . . crinemque rotantes
Sanguineum, populis ulularunt triſtia Galli.

Talia ſacra erant Cybeles, nec multo ſaniora quam Bellonæ, quorum ſacerdotes cultris brachia diſſecabant. De quibus Lactantius lib. 1. cap. 21. Tametſi ex Apuleii ſententia, eadem eſt Bellona, Cybele, & Iſis. In ſacris 3. Reg. cap. 18. ſacerdotes Baal legimus ſe incidiſſe cultris, & lanceolis, donec perfunderentur ſanguine.

77. E cælo demiſſa.) Chriſtum ſervatorem noſtrum lucem eſſe, teſtatur Evangeliſta Joannes, *Erat*, inquit, *lux vera &c.* E cælo autem demiſſa hæc lux eſt, ſicut legimus, *Exivi a Patre, & veni in mundum.* Magna igitur Chriſto gratia, quujus benignitate longe a barbarie illorum ſeculorum diſtant, quicumque magis tenebras quam lucem non dilexerunt.

78. Non ſperare.) Non timere, ut, *At ſperate deos.*

79. Ille propinquus.) *Prope eſt Dominus*, inquit David, *omnibus invocantibus eum, at in veritate.*

80. Exoriente capella.) Indicatur dies

17. Cal.

17. Cal. Octobris. Idibus enim Septembris Capella exoritur, ut ait Ptolemæus in libello *de inerrantium ſtellarum ſignificationibus*, & 13. Cal. Octobris Sol in Libram tranſitum facit, eodem Ptolemæo, & Columella lib. 11. cap. 2. auctoribus. Decimo autem ſeptimo Cal. Octobris Eccleſia Oliſiponenſis ſolemnem translationis beati Martyris diem, a veteribus decretum celebrat, jam inde ab anno Domini M.C.LXXIII.

81. Solymum in morem.) Solymi populi fuere juxta Lyciam, Homeri carminibus nobilitati, a quibus Judæorum cepiſſe initia, fuere qui exiſtimarint, Corn. Tacito atteſtante. Unde & Hieroſolyma quaſi ab illis condita, nomen retinuerit. Quare Solimos pro Judæis nonnunquam poſſe dici, auctor eſt Juvenalis, Satir. 6. *Interpres legum Solymarum*: *Solymum igitur in morem*, intelligimus, ad ritum quem Deus Moyſi Judæorum duci præcepit, ut indueret Aaron Pontificem. Juxta quem ritum, religionis noſtræ ſacerdotes Pontificalia indumenta ſuſceperunt, paucis immutatis, & correctis.

82. Fercula.) Quantum ad hunc locum pertinet, *fercula*, ſunt ſtatuæ, aut imagines,

aut ſimilia, quæ in ſolemni pompa feruntur. In Chriſtianorum pompis, & ſupplicationibus publicis, elevatæ cruces in haſtilibus, id eſt, dominica tropæa, & divorum imagunculæ, reliquiæve, *fercula* dicenda ſunt.

83. Salii.) Cantores intelligi debent, aut præcentores potius, qui laudes Divi præcinebant, reſpondentibus cæteris, ut in ſupplicationibus fieri videmus. Eſt autem Virgilii imitatio Æneid. 8. *Tum ſalii ad cantus &c.*

84. Et nos dexter adi.) Ut Virg.

. . . & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.

85. Jovis armiger.) id eſt aquila, quam fulmina Jovi miniſtraſſe fabulatur antiquitas.

86. Palladi cornix, Nyctimeneve.) De cornice, & Nyctimene, id eſt, noctua, nota fabula eſt Met. 2.

87. Junonius ales.) id eſt *Pavo*, Junoni ſacer. Ales proprie feminine dicitur, poetæ tamen etiam maſculinum faciunt, in numero ſingulari. Non memini in præſentia, an etiam in plurali. Arbitror tamen adcidiſſe huic nomini, idem quod nomini *Dies.* Recipit enim *Dies* in ſingulari utrumque genus, at in plurali tantum maſculine effertur. Sic *ales*, in unitatis numero, utriuſque ſexus no-

tam

tam habet, in plurali, tantum feminini. Nimis vero ſcrupuloſe diſtinxerunt quidam, *ales* tunc dici maſculine, quum bonum augurium ſignificaretur, tunc feminine, quum malum. Non diffiteor tamen, in ſuperſtitioſis ſacrorum gentilium ritibus, maſculinum potius genus adamatum, ut felicius. Hinc nata eſt non minus faceta, quam ridenda religio, eum qui ſuæ uxori vellet dominari, ac muliebres evadere inſidias, cavere oportere, Lunam genere femineo nuncupare, ſed Deum Lunum, *marem* adpellare. At qui *Lunam* ſexu feminino diceret, eum ſemper uxori inſerviturum. Hæc invenietis apud Spartianum, in Antonino Caracallo. Et fors hinc Virgilius quum de Venere loqueretur, dixit, *Ducente Deo.* Servent igitur augures ritus ſuos. Vos in tanta copia exemplorum, ubi hæc differentia non ſervatur, nimis religioſos eſſe non convenit. Ovid. Faſtor. 1.

Nocte, deæ noctis criſtatus cæditur ales.

Metam. 2. . . . *ſed ales*

Senſit adulterium Phœbeius . . .

88. Caudæ circumgemmante theatro.) Pavo quum caudam explicat, effigiem theatri repræſentat, & oculis illis picturatæ caudæ gra-

graduum theatralium ſimilitudinem efficit, diſtinctis interordiniis.

Gemmante, id eſt ad gemmarum ſimilitudinem ſplendente. Unde Martialis *gemmeos pavones* dixit.

Argutus anſer, gemmeique pavones.

89. Niveus anſer.) Hiſtoria eſt apud Florum lib. 1. cap. 13. Virgil. Æneid. 8.

Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, gallos in limine adeſſe canebat.

90. Coronis.) De Coronide puella a Phœbo dilecta, quujus adulterium corvus deprehendiſſe dicitur, & Apollini indicaſſe, Ovid. Metam. lib. 2. Fuiſſe autem prius candidum corvum, & ab Apolline mutatum in nigrum, veraciſſimus teſtis idem eſt Ovidius.

91. Geſtat modo Oliſipo facti &c.) Urbs Oliſipo in memoriam Translationis D. Vincentii, inſignia ſibi fecit navem, & duos corvos, quorum unus in puppi reſidet, alter in prora, eaque hodie geſtat.

92. Hæc ſigna fidem facient.) Nempe in ſigillo. Senatus enim, & Curiæ Oliſiponenſis ſcita, his inſignibus cera impreſſis, ad fidem faciendam muniuntur.

93. Præcedent noſtras acies.) In vexillo.

94. Fer-

94. Ferrea cæla.) Cælum a cælando inſtrumentum eſt argentariorum, ſtatuariorum, marmorariorum, & ſimilium. Luſitani a ſculpendo ſculprum vocant. Stat. ſilvarum 4.

. . *Laboriferi vivant, quæ marmora cælo Praxitelis.*

Auſonius. *Talem fecerunt ferrea cæla deam.*

95. Levarant.) id eſt levigarant, leve & ſine aſperitate reddiderant. Sicut in ſacris legimus. Geneſ. 27. *Noſti quod frater meus Eſau homo piloſus ſit, & ego levis*, ubi hactenus male legitur *lenis*. Arte autem Myronis dictum eſt, quantum ad perfectionem attinet, non quantum ad materiam. Myron enim fingendi æris artificio claruit. De quo Plinius lib. 34. cap. 8.

DE ORTHOGRAPHIA.

Paucula, quæ ad ſolam Orthographiam pertinebant, ad calcem harum Adnotationum rejeci, de induſtria, ne in unaquaque adnotanda, mihi opus excreſceret. Sed neque heic de ea re diſputare decrevi. Tantum breviter admonere lectorem volui, ſi forte ſcriptionis novitatem admiraretur.

A, &

A, & *Pro* interjectiones, ſine ſpiritu ſcribimus. Probi Grammatici auctoritatem ſequuti; ſolo enim adcentu a præpoſitionibus differunt.

Aenus, a, um. Quum *æneus* dicamus, & ſolutione diphthongi, *aeneus*, & *aenus*, qui huic nomini inter *A*, & *E*, adſpirationem poſuerunt, non tam mihi videntur voluiſſe vegetiorem ſyllabam reddere, quod tamen ait Gellius, quam diphthongum indicare ſolutam. Nulla tamen ratione adſpiratio interponitur. Et Gellius teſtatur vidiſſe ſe mirandæ vetuſtatis codicem, qui ipſius Virgilii fuiſſe crederetur, in quo:

Undam tepidi deſpumat aeni,

Et illud . . . *Et luce coruſcus aena*, abſque adſpiratione in contextu ſcriptum erat, licet ſupra additam haberet, aliena manu.

Cæpit a *Capio*, monet Caper eſſe per *Æ* ſcribendum. *Cœpit* vero, a verbo *Cœpio*, per Œ. Extant adhuc ejus verbi reliquiæ apud Terentium, Adelph. act. 3. ſcen. 4.

. . . . *An non ſex totis menſibus*
Prius olfeciſſem, quam ille quidquam cœperet?

Scio omnes typis excuſos codices *Cœperit* habere;

bere ; ſed habeo ego manuſcriptum codicem vetuſtiſſimum , ubi *Cœperet* plane legitur , id expoſcente lectione.

Conlata , *Conlega* , *Concludunt* , *Inlapſa* , *Inlæſa* , *Inrorant* , *Inrupit* , *Inruere* , *Obcultare*, *Obciduus* , *Obcumbere* , *Obcurrunt* , *Subcedere* , & in ſumma , omneis præpoſitiones integras ſcribimus , ubi patitur decor, veterum probatiorum Grammaticorum præcepto ; niſi quum ſequitur cognata litera , qualis eſt *B* ad *P* , & *D* ad *T*. Tunc enim mutari poteſt , ut *Oppono* , ex *ob* , & *pono*. *Attraho* , ex *ad* , & *traho*. De quo diffuſius alio loco egimus.

Exſanguis , *Exſoluit* , *Exſtruxit* , ſicut & *Exſul* , quod alibi adnotavimus ſup. lib. 1. num. 57. poſt *X* literam *S* habent , teſte Scauro , & omnibus veteribus. Quur enim ſecunda compoſiti pars ſuam principalem literam amitteret ?

Heic adverbium , per *ei* diphthongon ſcribendum præcipiunt veteres. Quare ſemper longum.

Lacrymas , ſine adſpiratione , & per Ypſilon debere ſcribi , græca probat origo δάκρυον.

Preendit , Terentius Scaurus peccare ait eos , qui in verbo *preendo* adſpirationem ſcribunt.

bunt. Indicium eſt non debere ſcribi, quod ubi per ſynizeſin dicimus *Prendo*, nuſquam eſt adſpiratio, ut ſup. *aenus*. Recte tamen dici *deprehendere*, & *deprendere* auctor eſt Quint. lib. 9. cap. de compoſit.

Compoſita a *Quatio*, *Perquutio*, *Inquutio*, &c. per *Q* ſcribimus. Non enim videmus quur per *C* potius, niſi quis tueri velit *Secutus* a ſequor, *Locutus* a loquor. Doctiores tamen *ſequutus*, & *loquutus* ſcribunt.

Quujus, genitivum a *Quis*, per *Q* ſcribimus Terentiani Mauri auctorirate. De qua ſcriptione alibi diſputavimus.

Sepulcrum, ſine adſpiratione ſcribendum adſeveramus, quia a ſupino *ſepultum* fit, *Tum* ſyllaba in *Crum* mutata, ſicut *lavacrum* a lavatum; *ſimulacrum* a ſimulatum; *Involucrum* ab involutum. Et Valer. Probus auctor eſt, tria tantum latina nomina poſt *C* adſpirationem habere, *Lurcho*, *Pulcher*, *Orchus*, & *orcus orci* a græco ὄρκος.

Stipuere, *ſtipefactus*. Quia horum verborum origo a *ſtipite* venit, mutato tamen ſyllabæ tempore, *I* litera in illis ſervanda eſt, quam multi in *U* mutant, quomodo quum dicimus, *Decimus*, & *decumus*; *Maximus*, & *maxumus*.

Tin-

Tinguebat. Attius jubet in verbo *Tinguo*, *U* poſt *G* ſcribere, ſicut in *Unguo*, quod probat *Unguentum* ab eo derivatum, non *Ungentum.*

Hæc, ſtudioſi adoleſcentes, non per otium in bibliotheca mea, ſed in veſtra urbe, a me aliud agente tumultuarie conlecta ſunt, ad Vincentium noſtrum pertinentia. Quæ ſi placuerint, bene ſane eſt. Sin diſplicuerint, equidem neque culpam deprecor, neque vetabo, quin pereant, ut diſcam poſthac ſcriptoris extemporalis titulum minus ambire.

NARRATIO
RERUM GESTARUM IN INDIA
A LUSITANIS ANNO M. D. XXX.

Juxta exemplum Epiſtolæ, quam Nonius Cugna, Dux Indiæ max. deſignatus, ad Regem miſit ex urbe Cananorio IIII. Idus Octobris anni ejuſdem.

L. ANDREAS RESENDIUS
LUSITANUS
CONRADO GOCLENIO
VIRO PRÆSTANTIS.
S.

PEtis, Conrade Gocleni, ut exemplum epiſtolæ miſſæ ad Regem Luſitaniæ de iis, quæ nunc recens ad rubrum mare geſta ſunt, latinum faciam. Petis tu quidem, ſed is petis, qui mihi & jubere, & imperare potes. Equidem latinum faciam, gravate tamen, facturus minime, niſi tu, cui multum debeo, juberes. Nam ut ſileam de humilioribus Luſitanorum victoriis in India hanc ſuis.

ſuiſſe unam, nec præ cæteris dignam, quæ omnium prima vulgo ederetur; duabus aliis rationibus merito ab hoc faciendo abſtinerem. Primo, quod noſtræ gentis ingenium adeo præpoſtere verecundum ſit in commendandis rebus a ſe bene geſtis, ut pudeat referre, aut ſi referant, bona pars inde decidatur ab hominibus conſcientia benefactorum domi ſuæ contentis, ne etiam ea foris prædicent. Deinde, quod epiſtola hæc non tam fuit narratio rerum geſtarum, quam epitome. Multo illi melius, qui ſiquid proſpere egerunt, verbis commendare, & adaugere curant, & ſcriptis editis orbem conſcium, poſteritatemque facere rerum ſuarum. Quod non laudare, non poſſum. Conſulitur enim hiſtoriæ, niſi modeſtiam excederet, & ſupra quod res habeat nimia adfectatione creſceret commendatio. Noſti, tametſi diſſimulo, quoſnam intelligam. Cogor autem in hac epitome hiſtoricum potius agere, quam alienæ interpretem epiſtolæ, ut interim topographiæ ratio haberetur. Magna ei voluptatis pars adceſſerit, ſi, quo res geſta ſit, ob oculos quaſi ponatur. Nam qui epiſtolam miſit, hiſtoriam non condebat, atque ob id de hoc minimum ſollici-

tus

tus fuit, quum ſcriberet ad regem locorum peritum, quod tametſi non eſſet, habet tamen, qui terræ ſitum non ex libris modo, verum etiam experientia quotidiana didicerunt. Regum noſti delicias, & aulicorum ambitionem. Circunſtant, digito oſtendunt, tum demum beati, quum interrogantur, & reſpondent. Scribam igitur bona fide, quod exemplo ipſius epiſtolæ Nonii Cugnæ ducis Indici compertum habeo.

NARRATIO.

QUum a Luſitanorum Rege Joanne, ejus nominis tertio, Nonius Cugna nobili, & antiqua familia prognatus, Indiæ dux maximus deſignatus eſſet, claſſe electiſſimo milite ſtipata, ab Uliſipone ſolvit abhinc fere triennium. Ubi Cananorium regiam Arianorum urbem, ad Agaricum ſinum pervenit, quanvis juſſu Regis conſtituerat expugnare Dium, quum potentiſſimam, tum ſuperbiſſimam urbem regni Cambaiæ, quo nomine nunc Carmania ulterior, & pars Arianæ adpellatur, tamen Indorum nonnullis rebellantibus, & infeſtantibus utrumque maris rubri ſinum Turcis,

cis, & Rhomæis, optimum ratus eſt, ſi eos motus prius pacaret. Rhomæi vero vocantur partim Turcæ, partim Veneti, & Chriſtiani transfugæ, colluvies ſceleratorum hominum. Unde adparet Rhomæorum nomen græca conſuetudine penes iſtos, quoniam Romani ſint ſanguinis, manſiſſe. Audivimus elapſo anno famam victoriæ Nonii, bello navali, contra Turcas, & Rhomæos, quam ego quidem libentius exponerem tanquam ſpecioſiorem. Nam ut de illa nihil aliud dicerem, quam quod eſt veriſſimum. Superiore æſtate terrifico, & inſolito cymbalorum ſacrorum ſtrepitu commotam fuiſſe Antuerpiam, quum tamen ejus nihil intereſſet aliud, quam amicæ gentis gratulari victoriis, ex hujuſce rei novitate, illius conjectari licet magnitudinem. Ea res permagna ſit oportet, quæ exterorum calculis, & judicio comprobatur. Verum quoniam nec tu illam antiquatam fere petis, nec nos, præterquam ſummatim, compertam habemus, ad recentiora geſta feſtinabit calamus. Eo ipſo anno Nonius Gugna dux maximus deſignatus, Antonium Silværiam, Diodocum Silværiam, Hectorem Silværiam, quorum hæc victoria tota eſt, in diverſa Indiæ

loca

loca miſit. Antonium, ut eam Arianæ oram, quæ a Cananorio protenditur per ſinum Agaricum, Chaulium urbem, quaque Indus exoneratur, ſinum Canticolpum, quem noſtri Cambaiæ vocant, præternavigaret, atque incenderet urbeis, & oppida litoralia, modo alterum ejus ſinus promontorium, qua Dium ſita eſt, non attingeret. Is conſcenſa claſſe quinquaginta navigiorum, quorum quadriremes erant duæ, actuariæ naves totidem, cæteræ liburnicæ, & phaſeli quidam non maiores multo fluviaticis lembis, Indi Catures vocant, profectus eſt. Secum non plureis nongentis viris Luſitanis habebat. Quoniam vero hujus oræ celebriora oppida magnitudine, populo, divitiisque ſunt Surrate, & Reinelium, utrinque ſita in altero illius Cambaiæ ſinus promontorio; ſuper flumen non magnum, nec certum habeo ſit ne aliquod ex Indi fluminis oſtiis; hæc primum adortus eſt. Cavens tamen vadoſum flumen, habilioribus tantum navigiis intravit. Jam ipſemet præiverat celeri cataſcopio, & jacta bolide aquæ profunditatem pertentaverat. Ut perventum eſt Surrate, quod vi. mil. p. diſtat ab oſtio introrſus per flumen, aut potius æſtuaria anguſta,

guſta, quorum magna pars maris refluxu, ſiccatur, urbem oppugnare cœperunt. Quæ quoniam a Baneanibus, quod hominum genus Pythagoricam, de non obcidendis animalibus, diſciplinam pertinaciter adeo ſervat, ut ne pediculum quidem obcidere ſibi licere putet, & mercatoribus habitabatur, magis quam cætera, non diu duravit oppugnatio, cedentibus, & fugientibus incolis relicta urbe. Noſtri quum inibi manſiſſent, poſtridie ejus diei incenderunt urbem, arſitque ad ſolum uſque. Interim maris adceſſione parant milites invadere Reinelium fere e regione in alio litore ſitum, flexus tamen fluvii facit ut diſtet duo mil. p. a Surrati. Erat vero ea urbs, ut fertur, totius regionis nobiliſſima. Nulli heic Pythagorici Baneanes habitabant, aut imbelles viri, verum Machometani Naiteæ, omnium Cambaiæ populorum bellicoſiſſimi. Si quando terræ ejus Rex claſſem pararet, nunumeroſiorem, electioremque militum manum, ex hac urbe colligebat. Viderant ii Surratis oppugnationem, & incendium, atque interea ſe ad urbis ſuæ tutelam ſedulo comparaverant. Primum omnia capita viarum, compita, & tribus fortiſſimis caudicibus,

bus, & tabulatis munierant, exteriora vallo, & tormentis æneis, tum ad arcendam portu noſtrorum claſſem, tormentorum numerum ingentem ordine conlocaverant. Ad hæc equites, ſupra quadringentos, præter peditatum, ſub ipſa urbe jactu fere arcus chalybei, tanquam prælium, ut videbatur, commiſſuri, in ordine quiſque ſuo præſtolabantur. Jam noſtri adpropinquabant urbi, quum tormentis æneis excepti ſunt, adeo crebis, ut miraculo reputetur intacta ab his navigia fuiſſe. Profuit non parum eſſe omnia biremes, & liburnicas, quas ferrei globi a bombardis emiſſi tranſcendebant. Prohibiti ergo ea parte litus prendere, quum equitatum, qui ſub urbe in planicie erat receptum, in urbem vidiſſent, illuc impingentes egreſſi ſunt, fruſtra jam barbaris prohibentibus. Cœpere itaque vallum, & caudices oppugnare, nam hæc tantum pro muris erant, ſed tormentorum vi, & undique concurrente barbaro arcebantur ſtrenue, donec creſcente noſtris indignatione, globo impetuoſius adunato, in urbem irruptum eſt. Cæſi eo congreſſu ex barbaris quadraginta. Cæteri terrore hoſtis intra mænia recepti, præſidio fugæ ſervati ſunt. Atque

graſſantibus per urbem pauci reſtiterunt, pauci quoque inventi, qui gladio obcumbere digni eſſent. Manſerunt ibi milites eo die, dum deprædarentur urbem. Nec mercibus, quæ oneri claſſi eſſent, manus adjecerunt, licet paſſim invenirent domos plenas cupro, ebore, & ſimilibus, quorum ingentem copiam, ſi capaciora fuiſſent navigia, ſecum vexiſſent. Inventa tormenta plurima ænea, præter ea, quæ ante commemoravimus, atque adeo ubique maxima copia vaſorum fictilium, quæ porcelania vocant, aliarumque mercium Chinenſium. Nam his præcipue cum regno Chinæ commercium erat. Domus pleræque adfabre ædificatæ, & expolitæ opere pulcherrimo, lecti quoque aurati, indicia nobilitatis civium. Ad hæc inventa multitudo falconum, auratis capitiis, ad avium vænationem, cui rei terra eſt aptiſſima. Eſt enim plana adeo, ut Scallabitani agri, quos adluit Tagus in Luſitania, nec gleba minus fertilis. Gignit præcipue triticum, & oryzam. Igitur oneratis navigiis ex æneis tormentis, ſelectiſſimis quibuſque reſervatis, cæteris in fluvium, ubi profundior erat vorago, ſubmerſis, quum milites adhuc e præda minime quieſcerent, veritus

ritus dux Antonius Silværia, ne natare non poſſent in æſtuario vadoſo, urbem incendi juſſit, nec diſceſſit, donec in cineres redacta eſt. Combuſtæ ſunt etiam multæ naves onerariæ, & gauli, quæ Navigia Indi zambucos vocant, præter eas naveis, quæ in Surratis everſione combuſtæ fuerant, quarum nonnullæ refertæ erant mercibus, aliæ vacuæ. Incuſſit ea res terrorem regioni maximum. His ita geſtis, noſtri æſtuarium ad naveis egreſſi ſunt, atque inde præter legentes oram Chaulium verſus, venere Damonium oppidum ingens ſuper æſtuarium, & fluvium non magnum, nobili & fortiſſimo caſtro. Murus latus erat pedes octo, quadratus, ſingulæ turres, in angulis ſingulis, intus ciſterna aqua plena. Ibi etiam maioribus navigiis extra relictis, cum biremibus, & liburnicis ingrediuntur. Obcurrit autem nemo. Siquidem incolæ ut noſtros inſtare reſciverunt, ex iis qui Surrati, & Reinelio fugerant, deſerto & ipſi oppido, fuga vitæ conſuluere. Quare otioſius ibi res acta fuit. Primum arietibus concuſſæ valvæ caſtri, fortes quidem, & ferratæ, ut autem neminem ineſſe intus ſenſerunt, verſa manus eſt ad dirutionem, exuſtionemque, donec omnia ſolo æqua-

æquarentur. Nonnullis etiam navibus, & gaulis admotus eſt ignis, ingenti præterea copia cæſæ materiæ, quæ in portu inventa eſt. Par fortuna fuit oppidi alterius, & pagorum complurium in eodem æſtuario. Navis item magnitudinis, pulchritudinisque eximiæ, cui in ora ædificatæ jam jam ſumma imponebatur manus, exuſta eſt. Egreſſi inde invadunt in eadem ora urbem Gaſnyiam ſitam in oſtio fluminis alterius, & æſtuarii. Ea cingebatur undique cœnoſis æſtuariis, & ſudibus denſo aggere, niſi ea parte qua fluvio imminebat, parte item alia, qua exitus anguſtus patebat in continentem. Heic ſtabant in armis equites CCCC. ſub ipſam urbem, peditum vero quinque millia, ſuis ſtationibus ad tutanda mœnia diſtributi erant. Dux non commiſit, ut claſſis male tuto flumine ad urbem accederet, ſed ſexto ab urbe ſtadio litus prendit, atque ibi partitus milites, CL. in cuneo collocavit, ipſe cum reliquis in acie effigiem cornuum referebat potius, quam vere præſtabat. Mixtus cuneus eſt equitatui, & aliquandiu varie pugnatum, tandem ceſſerunt barbari. Ceciderunt eo primo congreſſu ex equitibus XV. ex noſtris autem quinque. Noſtri dum

dum fugienteis inſequuntur, eodem impetu in urbem irruerunt. Quem impetum, quum non ferret peditatus, terga etiam dat, & per eam portam, per quam in continentem exitur, fuga ſervati ſunt. Obciſi, & capti ſunt viri CC. urbs tota incenſa, & everſa. Naves ſimiliter complures, & gauli, partim cæſa materia, partim annona, aliiſque rebus onerati. Hæc præter, multa alia oppida, & pagos incenderunt eodem litore, eſt enim regio frequens, ſed quoniam minus hæc ſunt inſignia, nec nos quoque referemus. Summa navium combuſtarum, & gaulorum CCC., quarum complures oneratæ mercibus, nonnullæ annona, hæ Dium, illæ ad Arabicum ſinum navigaturæ erant. In partem Luſitaniæ Regis præter alia, ceſſerunt captivi numero CLX. viri remigio ſtrenui. His peractis noſtri adnavigarunt in inſulam Bazaim, in eodem tractu, ut illic dulciores aquas claſſi providerent, exigerentque tributa Bandaratii, Tanæ, & Carangiæ, urbium, quas Hector Silværia tributarias fecerat. Atque hic quidem Antonii Silveriæ per eam oram excurſus.

Nunc

Nunc ad Diodocum properandum, cui data erat provincia arcendi hoſtis ab ea ora, quæ a Cananorio ad extremum uſque Narſingæ promontorium excurrit. Tractum ſiquidem illum Arianorum, qui in Oceanum longo ſe ductu inſinuat, Narſingam noſtra ætas adpellat. Creſcit enim in eo promontorio piperis magna copia ad oppidum Cailen, & cognominem fluvium, atque inde invehitur a Rhomæis, & Turcis Mecham, & Alexandreiam, & Venetias. Quin & reportandarum mercium aliarum gratia, indigenæ ipſi exportant. Omnium vero maxime, quidam ſemiregulus mercatorum Indiæ potentiſſimus, Chetinus illic vocatur. Is in Mangalorio oppido, non procul a Cananorio urbe regia, caſtrum habebat ſuper mare, ædificiis, viris, armis, tormentisque munitum. Infeſtus noſtris, Turcis amicus, ad quos naveis ſuas aromatis oneratas mittebat quotannis. Quod ut ne fieret, cavere volens Nonius Cugna, Diodocum claſſe mediocri obſervare juſſit oram Cailes, & quum Rhomæorum claſſis egrederetur, illi obcurreret. Quæ quoniam aliquanto pluſculum morabatur egredi, receptis a Nonio literis, Diodocus Mangalorium contendit.

tendit. Quo perveniens ad VII. Calendarum Aprilium, quia portu arcebatur multitudine ſagittariorum, & funditorum caſtrum tuentium bene ordinata ſtatione, & bombardarum fragore terribili duobus fere paſſuum millibus ab oppido, jactis ancoris egreſſus eſt cum viris CCXL, quorum CXX, æneis machinulis, vulgus ſclopetas adpellat, utebantur. Oppidani caſtro, ut arbitrabantur viris, & tormentis probe munito, ipſum oppidum caudicibus contextisque trabibus, & tormentis tutabantur. Nec eo contenti, egreſſi ſtatione, excipiunt venienteis. Incruduit prælium aliquantiſper in campo, ſed urgentibus noſtris, illi nonnullis cæſis, pluribus vulneratis, ad ſtationem ſe recepere. Unde tormentorum magiſter quum ignem adhibere, & jaculari meditaretur, Luſitano quopiam ſerpentinulam æneam exarmante, ictus interiit. Commodum ergo præbita obcaſione noſtri irrumpunt in oppidum, prædantur, evertuntque ſingula, atque adeo ſubceſſu felici adrecti animis ad caſtrum oppugnandum adcinguntur. Illud quidem forti muro cinctum erat, tum per murorum minas lapideæ quædam manſiunculæ exterius prominentes, unde ſagittis,

verut-

verutis, ſerpentinis, ſaxis, plenisque ollis nitri tormentarii adhibito igne, noſtros arcebant ſtrenue. Nec noſtri ſegnius, pars machinulis æneis impetere, pars molareis fuſtibalis contorquere, alii ſcalis contendere in murum, infringere alii portas arietibus, donec barbari deſperatis rebus, in flumen ſe ſaltu dejicientes, nando pars evaſerunt, pars intus cæſa eſt, perfractis jam foribus, alii præobcupati a liburnis, & phaſelis jam adpropinquantibus in ipſis undis obciſi ſunt, inter quos ipſe Chetinus caſtri dominus. Capta ſunt in caſtro, & in ſtatione illa oppidana LX. ænea tormenta. Caſtrum refertum erat cupro, corallio, hydrargyro, pannis coccineis, & ſericis heteromallis, quos vulgus villutos adpellat, quæ a Mecha invehebantur. Erant & aliæ merces quamplurimæ, copia nitri tormentarii, ad hæc annonæ, cæterorumque victui neceſſariorum. Ex quibus oneratis navigiis, quum capacitas non ultra permitteret, & adhuc a præda non temperarent milites, Diodocus receptis ad navigia tormentis, juſſit oppidum, & caſtrum incendi. Ea vero pars muri, quæ ſuper mare erat lapide quadrato, quum igni reſiſteret, tormentis diruta eſt. Combuſtæ ſunt in portu onerariæ naves

XIII. Ex Luſitanis vulnerati ſunt nonnulli; deſideratus nemo. Hoc quidem factum maximam in India Luſitanorum rebus commoditatem attulit. Nam ſemiregulus iſte indies fiebat ſuperbior, & notior divitiis, & potentia, & quotannis Mangalorii Rhomæis onera dabat, aut ipſe naveis ſuas pipere onerabat in Mecham. Jam Malabares Indi in illum ſacram figebant ancoram. Quo ſublato, fracti animis, a novis motibus temperant.

Poſt hæc Diodocus Cananorium rediit, atque navigia exonerabat, quum egreditur claſſis Callicutii oryzam invectura. Erant autem LX. naves, quas Indi Paroos vocant, nobis parones ſint latino nomine. Obcurrit illis Diodocus biremi una, liburnicis ſex, non enim exonerata erant navigia cætera. Quoniam vero reflabat Diodoco ventus obciduus, quo inſequi cogebatur eos, quibus notus flabat proſperior, quantum licuit tonſarum remigio adceſſit, tormentiſque ſubmerſit parones ſex, alii nonnulli bombardarum ictibus ſemifracti & hiantes, plures intacti evaſerunt. Una ex liburnicis, quæ biremem remigio anteverterat, ſubmerſa eſt. Nam quum Malabares Callicutii harpagonem in eam jam

injice-

injicerent, & vellet retroverti, oppreſſa a maioribus navigiis, receptoque intra ſe mari, obruta fuit. Perierunt in undis VI. aut VII. viri, qui a ſociis ſervari nequierant. Joannes quoque Silveria, frater Diodoci, ſaxo tormentario a paronibus ejaculato vulneratus eſt, at curatus. Sic evaſit claſſis Callicutia aura noſtris reflante, Diodocus vero Cochinum ad ibi hyemandum petiit.

Hector Silværia XII. Cal. Januarii, Goa, nobili ultra Chaulium urbe, profectus Syagrum extimum promontorium Eudæmonis Arabiæ, cum quatuor longis navibus, duabus celocibus, quas Luſitani caravelas vocant, liburnicis quatuor, atque in his viris DC. Eoque præterito, Zocotoram inſulam in Azanio mari attigit, cauſſa aquæ dulcis recipiendæ. Cæterum, quando nos etiam ſitus movet locorum, diſtat ea inſula a Syagro promontorio CCLXXX. mil. p. Plinio auctoctore, veteribus Dioſcuriada nominata. Inde claſſem diviſit in parteis ante ipſum ſinum, ne Turcarum claſſis egredi, ingredive, niſi viſa a noſtris poſſet. Heic quum ſic claſſis ſparſa præternavigaret, fortiſſima quædam Chetini navis, quam ſuperſtes adhuc e Mangalorio

galorio Mecham miſerat pipere, gariophylo, cynamomo, zinzibere, nuce myriſtica, & macere oneratam, Hectori obviam fit. Hæſerunt miſſis utrinque harpagonibus, atque pulchre ab aliis defenſa diu, impetita ab aliis. Sed prævalentibus noſtris capta eſt, obciſis quotquot in ea erant. Quo factum eſt, ut toto eo anno nihil quicquam piperis per Arabici ſinus anguſtias invectum ſit. Habuit præter hanc, non paucas prædas alias, ſed minutiores quam ut referre libeat. Non pigeat tamen, & hoc memorare. Navem quamdam Dio profectam, refertamque viris albis, aliisque Pellaconenſibus, quum conſpicatus eſſet Martinus Caſter, navarchus longæ navis, cui nomen Divus Hieronymus, adhæſit jacto harpagone, atque ipſe primus omnium ingreſſus eſt, aliis ſequentibus. Prælium diu anceps, & navis ſtrenue adeo defenſa, ut ipſe Martinus Caſter, & X aut XII. Luſitani alii a Turcis obciſi ſunt. Navis tamen ſat plena divitiis capta eſt, & viri ad unum obciſi. Nec caruerunt ſuis prædis alia navigia ſparſa, ſed nos celebriora recenſemus. At vero quoniam Dienſis, & Cambaienſis claſſes, adcepto noſtrarum navium nuncio, egredi non audebant,

Hectori

Hectoris Silveriæ claſſis in inſula Mete, ſive Barbara, ut Ptolemæus vocat, ſinus Troglo-ditici, congregata eſt, ubi in fine prædarum dulces aquæ Nonii Cugnæ præcepto providendæ erant. Ab eo etiam inſtitutum fuerat, ut Hector inde navigaret Adenam e regione ſitam in Eudæmone Arabia, & ſi quas naveis, gaulosve inveniret maioris æſtimationis momentive caperet, tentaret præterea vellet, ne Rex parere, & tributum ſolvere Regi Luſitanorum, obcaſionemque quamcunque tempus offerret, raperet. Eſt autem Adena, ſive ut a noſtris hominibus dicitur Aden, urbs regia felicis Arabiæ, non procul a Poſidio promontorio, paulo exterius, quam ubi Ptolemæus Saninam urbem ponit, non tam magnitudine, quam natura, & operibus munitiſſima. Magnitudo quidem, citra larium eſt ſex millium, ut adcepi, verum tribus partibus altiſſimis clauditur jugis, & perpetuis, ſolumque avibus perviis. Ipſa inter juga montis, ut conjectamus, Cabubathræ, quoad convallis qua ſita eſt permittit, extenditur, atque ob malignius ſpatium, quod in latitudine creſcere negatur, ædium celſitudine, & viarum anguſtia compenſat. Nam ædes Uliſiponenſi

modo

modo illic exſtruuntur. Jam ad mare, qua parte ſolum oppugnabilis eſt, muro, & caſtris ad miraculum fortibus ambitur. Cæterum quia in continentem nullibi patebat exitus, mons à ſummo jugo ad radicem vi diſciſſus eſt in gurgitis anguſti modum, turribus, & ferratis portis emuniti. Habet intus ciſternas complureis, ingentem unam extra muros ad latus, quam domum aquæ vocant. Aqua camelis importatur quotidie. Eſtque dies, quo camelorum duo millia, mille & DC. mille & quingentos numerare quis poſſit. Hi ſi interdiu veniunt, intus in urbe exonerantur. Sin nocte, in illa exteriore ciſterna, quoniam clauſis murorum portis quemquam ingredi non licet, aut egredi. In ſumma, talis urbs eſt, ut toti mari rubro, ſive Arabico ſinui, poſſit facile dominari, ipſaque negante nulla claſſis ejus maris anguſtias penetret. Quare noſtri jam olim hanc fruſtra pertentarunt, expugnaverunt ſemel duce Alphonſo Alboquerco, ſed excedere coacti ſunt, urbis viribus ſe integrantibus. Sed ad narrationem revertamur. Hector Silværia a Mete inſula prædas miſit Maſcaten oppidum ſitum in promontorio Corodamo, altero ſinus Perſici.

ſici. Nam huc ſe venturum ex Adena ſociis declaraverat. Profectus igitur a Mete pervenit Adenam nonis Aprilibus. Ubi jactis ancoris, regii nuncii advenerunt adventui ejus gratulatum, adferentes ad naveis boves, & arietes multos, frugumque copiam, regio munere. Atque per duos civium nobiliſſimos, Rex Hectoris Silveriæ animum requiſivit; quidnam vellet, quidve facere proponeret. Hector, miſſo etiam munere quo Regem intellexit gaviſurum reſpondit, ſe miſſum a Nonio Cugna duce Indiæ maximo deſignato, in ipſius Regis auxilium contra Rhomæos, & Turcas, quoniam reſciſſet ipſum ab illis oppugnari. Siquidem Rhomæi X. triremibus actuariis navibus, & gaulis XL. improviſo Adenam obſederant mari, terra vero equitatu, & peditatu maximo, copiis videlicet auxiliaribus. Nam ipſi Rhomæi DC. erant, plus minus. Duravit obſidio menſes quinque. Oppugnabatur quotidie mari præcipue, atque adeo terra, extructo in modum muri tabulato contextis trabibus ad exteriorem ciſternam, & tormentis conlocatis, quorum quatuor erant baſiliſci, tormentorum omnium genus impetuoſiſſimum, quibus mu-

rum

rum totum ea parte diruerant, propeque expugnaverant urbem, niſi defenſa pertinaciſſime fuiſſet. At ut reſcitum eſt claſſem noſtram adventare, Rhomæi obſidione levata diſceſſerunt, deſideratis ex ipſis CC. præter eos, qui ex auxiliis mortui ſunt. Civium fere turba pauperior fame, & ſiti periit. Addebat etiam Hector, ſe majorem claſſem duxiſſe, verum quia in inſula Zocotora levatam audiiſſet obſidionem, partem claſſis alio cum prædis miſiſſe. Nunc ſi ipſe Rex vellet parere, & ſolvere honeſtum aliquod tributum Luſitanorum Regi, ut & alii Reges Indiæ, pro certo haberet ſe ſemper a Luſitanis contra Rhomæos, & Turcas, aut quamcumque aliam nationem, tutandum. Ad hæc Rex: Dicite, inquit, Hectori, me dignum memet arbitrari cui gratia habeatur, quod bellum ſuſtineam contra Rhomæos, non tam mihi, quam ipſis Luſitanis infeſtos. Rhomæos hoc agere, ut aut amicitia, aut vi Adena potiantur, unde tuto in Indiam navigare poſſint, tutarique contra Luſitanos mare rubrum. Quare ſatis ſuperque erat me cum Rhomæis, & Turcis amicitiam nolle, interdicere illis urbe & regno meo, at Luſitanorum cupere amicitiam,

& ſocietatem, ne etiam parere, & ſolvere tributum exigat. Cui contra reſpondit Hector, illud eſſe veriſſimum, Rhomæos conari illac irrumpere in Indiam contra noſtram voluntatem, idque adeo Venetos, & Turcas eniti maxime. Verum ſi a Luſitanis jam omnino profligati & deſtructi non erant, in cauſſa eſſe, nuſquam certo loco eoſdem inveniri. Quod ſi Adena in Luſitanorum eſſet arbitrio, haud dubium, quin aut profligarentur, aut penitus Indicam contentionem relinquerent, quum nullibi certius quam ad anguſtias ejus maris intercipi poſſent. Ideoque ipſe videret, & ſibi conſuleret, quodque optimum factu judicaret, maturius eligeret. Hæc & ſimilia reſpondente Hectore, additis blande minis, & iterum iterumque nuntiis hinc inde commeantibus, adquievit Rex, ut pareret Luſitanorum Regi, ſolveretque quotannis, jure tributi, ſeraphinorum decem millia ponderis & valoris Ormuzii, quæ regia urbs eſt, cognominis inſulæ inter ſinus Perſici anguſtias. Ea ſumma latina ſupputatione quingenta facit ſeſtertia. Gratis etiam dedit ſtatim ſeraphinos mille quingentos, id eſt, ſeſtertia LXXV. ut Ormuzii ex puriori auro fieret corona, quam

quam Regi Luſitaniæ mittit in ſymbolum amicitiæ; & obedientiæ. Scriptæ ſuper ea re ſunt tabulæ, ſubſcribentibus Rege, & Hectore Silværia, quujus exemplum Nonius Cugna ad Regem Luſitaniæ miſit. Id ad nos perlatum non eſt. His ita ſe habentibus, Rex Xaerii ſcripſit ad Hectorem, ne gravaretur regnum ipſius adcedere, quod eſt in exteriore flexu Arabici ſinus in regione Homeritarum, juxta Ptolemæi traditionem, ſe pariturum Luſitanorum Regi, & penſurum tributum, ut conſtitueret. Daturum præterea quidquid tormentorum æneorum Xaerii & Dopharii haberet. Profectus igitur Hector, petente Rege, ibi liburnicam unam reliquit cum triginta viris Luſitanis. Quæ finita hyeme, Cananorium adplicuit cum literis Regis ad Nonium Cugnam, quibus nunciabat Rhomæos poſt Adenenſem obſidionem partim reverſos Judam, quæ eſt circa Mecham in intimo Elanitis, ſive Arabici ſinus receſſu, partim & plures, quum reverti Judam non auderent, obciſo proditorie duce a Turca deſignato, Zebiben adiiſſe, oppidum in continenti, ſic eorum lingua, ab uvis paſſis, quibus abundat, ficto nomine, atque ex his nonnul-

los obciſos in itinere ab incolis terræ illius. Nam eorum deprædationibus fatigati incolæ, ſummo eos odio proſequebantur. Horum præcipuos Muſcophaaum, Soſcum, Reiſolemanum, & Zopharem theſaurarium ejus, adiiſſe Camarum inſulam in interiori ſinu, procul ab anguſtiis, & ibi adcepiſſe eos nuncium magni Turcæ exigentis omnia tormenta ænea, & trecenta ducatorum millia, id eſt, centies vicies ſeſtertium, quæ ab ipſo adceperant ad bellum Luſitanis inferendum. Quod niſi facerent, nuſquam evaſuros minabatur, quin ultimum luerent ſupplicium. Ipſos vero nuncio hoc interfecto XXX. millia, hoc eſt, ſeſtertia mille ducenta miſiſſe Cairi gubernatori, quo intercedente reconciliarentur Turcæ. Cepiſſe quoque ad XXVI. navigia mercatorum, quæ ab India Mecham navigabant, quibus impoſuerint magnum tormentorum numerum, quorum multi erant baſiliſci. Verum ad egreſſum anguſtiarum rubri maris periiſſe illis navem, in qua maior bombardarum pars vehebatur, & inde profectos verſus Indiam. Atque hæc quidem Rex ad Nonium ſcribebat. Cæterum liburnica, illos circa Xacrii litus invenit gyris, & flexibus conten-

contendentes promontorium ſuperare, reſiſtente vento. Quin ut continui flabant ſubſolani, & vulturni, eo anno minime Dium adnare poſſent. Idem quoque retulit Hector Silværia, qui oram Dii ad finem uſque menſis Septembris præternavigaverat exſpectans illos. Proponebant hyemare Xaerii, quamvis dubii num facerent, Rege noſtram amicitiam expetente. Quod ſi prohiberentur, lecta ora Æthiopiæ Mombazam contenderent. Quædam tamen navis cum centum ex illis, Cambaiæ adpulit menſe Auguſto, nec in urbe Dio recepti ſunt, ut retulit Judæus quidam, quem Nonius ad explorandam Dium miſerat. Jubebat illos Rex Cambaiæ ire Surrate. Quin alii fere CC. quos Rex fecerat prætorianos milites, defecerunt ad Regem Majulium. Sunt autem Majules gens Tartarorum, a Perſidis confinio, per Gedroſos, & Arachoſios effuſi, viri bellicoſi nimis, & qui regnum Sindæ expugnaverint, quod inter ipſos & Cambaiam omnium regionis ejus eſt maximum. Pervadunt jam Cambaiæ regnum paulatim, atque uno prælio militum Regis Cambaiæ XXX. millia confecerunt. Qui propterea triſtis, & perterritus eſt, quum præcipue

cipue Rezbutii Majulibus jungantur. Id ſi ſiat, non longo tempore regnum Cambaiæ expugnabunt. Cæterum ut ad Luſitanos redeat oratio, Hector Silværia quum proficiſceretur a Mete, ut ante dictum eſt, claſſem cum prædis juſſerat ire Maſcaten, relicta ibi liburnica una cum navi quadam ex captis. Quod ut Rhomæi reſciverunt, mittunt illuc triremem cum viris XXX. Rhomæis, ſclopetariis, & ſagittariis, & Arabibus decem. Noſtrorum quindecim, qui in liburnica erant, conſpicati triremem procul, putantesque eſſe ex noſtris quampiam, egrediuntur ad illos. At cognito errore, ſe comparant ad prælium, jactis utrinque uncis. Præliatum eſt tot horis, quoad utriſque ſublato ſigno ad halitum recipiendum quieſcere placuit. Deinde inſtaurato prælio, triremis capta eſt, viri omnes obciſi, præter Luſitanum quemdam cognomine Boccarrum, qui a Chriſtiana religione ad ipſos Turcas defecerat. Hic in undas deſiliens clamore maximo ſervari flagitabat, quia Chriſtianus eſſet. Ductus eſt Goam, luiturum capite ſupplicium publice. Ex noſtri deſiderati duo, cæteri omnes vulnerati evaſerunt. Congregata itaque claſſe apud Maſcatem,

rem, ut convenerat, Hector Cananorium reverſus eſt. Dedit in ærarium Regis Luſitanorum ex prædis XXXII millia nummum aureorum, quos Indi pardaos vocant, ad latinam rationem, duodecies ſeſtertium. Urbs Dium, ut ſcribit Nonius, in ſua manet fortitudine, & ſuperbia, ſecura Luſitanorum, quos non credit commiſſuros, ut ſe oppugnent. Atque adeo hæc confidentia Nonio placet, datque operam prudens, ut ſecurior ſit, quo incautam invadat.

Habes, Conrade Gocleni, ſummam rei totius, ſi minus latine, aut ordinate, tuum erit boni conſulere quando & exemplum ipſum epiſtolæ minus adhuc ordinem ſervabat. Et in re mihi male comperta, ſeriem narrationis maiori ordine texere non potui. Cæterum orationem, ubi hæc ſubjecero, cludam. Quum hæc jam, ut petiveras, ſcripta ad te deferre meditarer, commodum litteris Martini Ferrariæ mei, adoleſcentis bene eruditi, mireque candidi, quujus patruus in Belgica Luſitaniæ præeſt negotiationi, ſum factus certior, delatus ab Alexandreia litteras ad ipſum negotiationis præfectum, quibus nunciatur Luſi-

Luſitanos abſolute rerum in India potiri, CC. navibus mare ultro, citroque pervadere, Turcæ copias male ibi multatas, illiusque tyrannidem tota India depulſam, ideoque ſuſpicari Dium a noſtris expugnatam, certo tamen neſcire. Luſitanum nomen Turcis eſſe capitaliter odioſum. Ipſorum tyrannum, qui rumor heic etiam creber eſt, ad haſce vindicandas injurias, ſibi a noſtris hominibus inlatas, feſtinare, atque adeo cum Pannoniis, ob id pactas inducias. Id ſi verum eſt, neſcio mehercules, quando opportunius Chriſtiani Principes, ſi religioni deeſſe nolint, Eccleſiæ ruinas vindicarent. Nam hoſtem pluribus locis impetitum, nemini dubium eſt infirmiorem multo, quam fuerit huc uſque futurum. Atque utinam Europa tumultibus his, & inteſtinis diſſidiis in melius compoſitis, tantillum ad ſe colligendam reſpiraret, ſpes erat rempublicam ex conlapſa reſtitutum iri, eaque vulnera curari poſſe, quæ nuper adcepta maiori cum dolore recordamur. Nam ſpem recuperandi Græcorum ne jam Aſiæ, Lybiæque dicam imperium, Regum aliorum in alios invidia, & rerum inter ſe publicarum diſ-

cordiæ

cordiæ mihi omnino ademerunt. Sed hæc ad muſarum candidatos nihil. Vale. Lovanii XI. Cal. Jul. M.D.XXXI.

FINIS.

INDEX

Omnium, quæ in hoc volumine continentur.

EPiſtola Reſendii ad Joannem Vaſæum de Æra Hiſpanorum. Pag. 1.
Altera ad eundem pro Colonia Pacenſi. 7.
Altera ad Bartholomæum Kebedium pro Sanctis Chiſti Martyribus. 33.
Altera Ambroſii Moralis ad Reſendium. 118.
Altera ad Ambroſium Moralem de Trajani Pontis inſcriptione, & aliis. 127.
Vita Vincentii Levitæ, & Martyris. 162.
Adnotationes in hujuſce Heroici Poematis libros. 208.
Narratio rerum in India geſtarum. 285.

INDEX
RERUM NOTABILIUM.

*A*BDERRAMEN Rex. pag. 246.
Abylen mons Africæ juxta Septam urbem. pag. 249.
Adena ſive Aden ubi. pag. 302.
Æra unde ſignificationem ducat. p. 2. & 3.
Agrorum Tagi fertilitas, pag. 196. 263.
Alliboaces Saracenus. pag. 248.
Alites oſcenæ. pag. 266.
Almada oppidum. pag. 261.
Alphonſus Albuquercus. pag. 303.
Alphonſus Henricus primus Portugaliæ Rex. pag. 253.
Cujus filius. ibid.
Anas fluvius. pag. 255.
Angelus quid ſignificet. pag. 233.
Anni horæ. pag. 221.
Antonius Silværia. pag. 288.
Aquarium ſignum. pag. 211.
Arachoſi populi. pag. 309.
Areius Luſitanus, quis. pag. 92.
Aruina quid. pag. 230.

Aſtor-

Aſtorga urbs. pag. 247.
Aſturum montes, & Aſturia urbs. ibid.
Athanagilde oppidum ubi. pag. 38.

B.

Bachus Baſſareus dictus. pag. 268.
Baneanes, qui nulla animalia nequidem pediculum occidunt. pag. 290.
Barbarium promontorium. pag. 260.
Barbarius mons. ibid.
Ejus rupes jaſpideæ. ibid.
Barbarii populi. ibid.
Berecynthia Dea Cybelle. pag. 273.
Bos Perillæus. pag. 228.
Boccarrus quis fuerit. pag. 310.
Ejus ſupplicium. ibid.
Bolides quid. pag. 237.
Brutus Valentiæ conditor. pag. 216.

C.

Calpen mons, & oppidum Gibaltare. p. 215. & 249.
Calybs fluvius. pag. 257.
Cananorium urbs. pag. 287.
Camarus inſula. pag. 308.

Capel-

Capella ſignum cæleſte. pag. 275.
Caritas eſt virtus ignea. pag. 210.
Caſtrenſe oppidum. pag. 249.
An in illo maneant reliquiæ Vincentii. ibid. & pag. 41.
Cataſta quid. pag. 227.
Cavea, ſive locus ubi Luſitani plures obcubuere Martyres. pag. 54.
Cauteria inſtrumenta ferrea. pag. 230.
Celticorum, vel Celtarum origo. p. 11. & 20.
Eorum urbes juxta Ptolemæum, & Plinium. pag. 26.
Chetinus potentiſſimus Indiæ mercator. pag. 296.
Chorographia Barrerii lectione digna. p. 103.
Cippus Emeritæ in domo Petri Meſſiæ. p. 98.
Alter in muro Pacis Juliæ, qui eam eſſe Bejam ſatis comprobat. pag. 12.
Alter. pag. 13.
Alter in domo Reſendii. pag. 99.
Claritudinis, & immortalitatis gradus. pag. 209.
Cælum inſtrumentum. pag. 279.
Cœnobium Canonicorum S. Vincentii. p. 45.
Ejus conſtructio, & fundationis cauſa. ibid.

Cogno-

Cognomen Legionenſis urbis. pag. 106.
Coloniæ Luſitanorum juxta Plinium. p. 23.
Conimbrica urbs. pag. 255.
Ejus vetuſtas. pag. 256.
Non eadem ac Munda. pag. 69.
A Joanne III. celebri bonarum artium Academia exornata. pag. 255.
Corduba erat Turdulorum metropolis. p. 25.
Coronis puella a Phœbo dilecta. pag. 278.
Corpus S. Vincentii an Oliſipone, an in oppido Caſtrenſi maneat. pag. 41. & ſeq.
Ejus inventio. pag. 45.
Corvorum mons. pag. 44.
Corvorum promontorium. pag. 270.
Corvorum vita longiſſima. ibid.
Cryſthetidis martyrium. pag. 79.

D.

Damaſus Pontifex fuit Vimaranenſis, non vero Igæditanus. pag. 38.
Damonium oppidum ingens. pag. 293.
Datianus ad Iberos religionis cauſa torquendos mittitur. pag. 166.
Dea Mens. pag. 212.
Deois eadem ac Proſerpina. pag. 224.
Diodo-

Didacus Covaſruvias quis. pag. 94.
Diocles idem ac Diocletianus. pag. 212.
Ejus natales. ibid.
Quomodo Imperator ſalutatus. ibid.
Jovii prænomen aſſumpſit. pag. 213.
Deum ſe adorari juſſit. ibid.
Decimæ perſecutionis fuit auctor. ibid.
Diodocus Silværia. pag. 288.
Ejus victoriæ. pag. 296. & ſeq.
Dius ſuperbiſſima regni Cambaiæ urbs. pag. 287.
Dulichia urbs quæ. pag. 270.

E.

Ebura vetus Carpetaniæ oppidum. pag. 85.
Ebuſos Inſula. pag. 242.
Elbora quæ urbs. pag. 65.
Cur dicatur Ebora. pag. 70. & ſeq.
An eadem quæ Talaveria. p. 82. & ſeq.
An eadem quæ Libora. ibid. & p. 87.
Præter Toletanam Eccleſiam eſt ditior Hiſpaniarum. pag. 65.
Erytheia inſula. pag. 250.
Eſures erat oppidum in Bætica poſtea appellatum *Xeriz*. pag. 12.

Eugenii Toletani Epiſcopi , & Martyris traslatio. pag. 107.
Eulaliæ martyrium. pag. 79.
Exarrama fluvius ubi. pag. 158.
Exauctorare milites in quo conſiſtat. p. 216.

F.

Fabella percurioſa de Eborenſis Eccleſiæ Sanctis. pag. 54.
Fanum Juſtæ & Rufinæ pag. 46.
Fercula quid. pag. 275.
Fides & Pietas quid. pag. 232.
Flavii prænomen cur uſitatum ab omnibus fere Gothorum Regibus. pag. 138.
Flectius celeberrimus Conimbricenſis urbis, & arcis præfectus. pag. 104.
Fons ſanctus lippientibus ſalutaris. pag. 54.

G.

Galli ſacerdotes. pag. 273.
Gallorum mores antiqui. pag. 271. & 272.
Gaſparis Barrerii Chorographia lectione digna. pag. 103.
Gaſnyia civitas ubi. pag. 294.
Gedroſi quinam populi. pag. 309.

Gibal-

Gibaltare oppidum. pag. 215. & 249.
Gothi non una gens, ſed diverſæ nationes. pag. 256.

H.

Hector Silværia. pag. 288.
Ejus predæ & victoriæ. pag. 300.& ſeq.
Tributarias fecit Bandaritiam Tanam, & Carangiam. pag. 295.
Hercules Argivus, & Ægyptius. pag. 252.
Hidrargyron quid. pag. 269.
Hieroſolyma unde. pag. 275.
Hiſpaniæ diviſio. pag. 4.
Altera diviſio. pag. 73.
In tres juridicos conventus. pag. 14.
Diviſio Eccleſiaſtica a Conſtantino facta. pag. 111.
Hiſtoria celeberrimi Conimbricæ Præfecti. pag. 104.
Hiſtoria Vincentii ſummatim expoſita. pag. 43. & ſeq.
Homo ad imaginem Dei factus. p.171.& 222
Honorii filiæ. pag. 144.

I.

Igæditana Eccleſia in urbem Gardiam tranſlata. pag. 30.

Incunabula Luſitaniæ. pag. 96.
Inſcriptio lapidis in via Pacenſi. pag. 81.
Inſcriptio Turegiæ in priſtino Dei Matris fano reperta. pag. 56.
Inſula Camarus. pag. 308.
Ebuſos. pag. 242.
Erytheia. pag. 250.
Mete. pag. 303.
Ormuzius. pag. 306.
Zocotora. pag. 305.
Inventio corporis Vincentii. pag. 43. & ſeq.
Inuus idem ac Pan. pag. 234.
Joannes III. Luſitaniæ Rex. pag. 255.
Joannes Vaſæus laudatur. pag. 8.
Julia, Maxima, & Veriſſimus martyres Oliſiponenſes. pag. 231.
Julianus Comes Hiſpaniæ proditor. p. 244.
Jupiter Libidinoſus. pag. 224.
Capitolinus. pag. 235.
Latialis. ibid.
Tarpeius. ibid.
Juſta, & Rufina martyres. pag. 46.

L.

Lapis in via Pacenſi. pag. 81.
Legionenſis urbis cognomen. pag. 106.
Leucadiæ martyrium. pag. 79.

Lemu-

Lemures larvæ nocturnæ. pag. 225.
Libitina quæ Dea. pag. 257.
Linum Peluſiacum. pag. 236.
Zœlicum. pag. 237.
Luna, & Lunus Deus. pag. 277.
Lunæ mons. pag. 260.
Luſitania, & Lyſitania unde. p. 254. & 264.
Unde dicta. ibid.
Ejus incunabula. pag. 96.
In tres conventus diviſa. pag. 14.
Alia diviſio. pag. 73. & 98.
Luſitanorum coloniæ juxta Plinium. p. 23.
Lingua. pag. 263.
Mores antiqui. pag. 272.
Eorum victoriæ Antuerpiæ celebratæ, p. 288.

M.

Machometani Naiteæ. pag. 290.
Majules qui. pag. 309.
Mangalorium oppidum. pag. 296.
Martinus Caſter. pag. 301.
Martinus Aſpilcueta Navarro Doctor Conimbricenſis. pag. 9.
Maſcaten oppidum. pag. 303.
Mauri non recte noſtras literas pronuntiant, ſed Hiſpanorum more eas in mutuo inter ſe cognatas commutant. pag. 14. & 15.

Unde Pacem Juliam dicebant Baxe, & Bexa. pag. 16.
Maxima, Julia, & Veriſſimus Martyres Oliſiponenſes. pag. 231.
Mens Dea. pag. 212.
Mercurii nomina galice. pag. 271.
Mete inſula. pag. 303.
Milites exauctorare in quo conſiſtat. p. 216.
Minervæ templum. pag. 263. & 264.
Modi claritudinis, & immortalitatis apud homines promerendæ. pag. 209.
Montes Aſturum. pag. 247.
Munda fluvius. pag. 255.
Myron inſignis artifex. pag. 279.

N.

Narſinga Promontorium. pag. 296.
Nonius Cugna Dux Indiæ Max. pag. 287.
Numerianus Cæſar. pag. 212.

O.

Oliſipo ab Olyſſe condita. pag. 259.
Quomodo ſcribendum. ibid.
Ejus inſignia. pag. 278.
Oliſiponenſis ſinus. pag. 261.
Orichum oppidum. pag. 257.
Orichienſis agri victoria. pag. 257.

Ormu-

Ormuzius quænam civitas. pag. 306.
Oſcines aves quæ. pag. 265.

P.

Pacenſis urbs (Pax Julia) eadem ac Beja. pag. 9. & 11.
In quo ab Auguſta diſtinguitur. p. 27.
Cur ita vocetur. ibid.
Palladis tumplum. pag. 263. & 264.
Pan idem ac Inuus. pag. 234.
Papyri plagula. pag. 236.
Papyri ſcapus. ibid.
Parricidarum pœna. pag. 242.
Pavonis cauda. pag. 277.
Pelagius Paſilæ Cantabrorum ducis filius. pag. 247.
Perillæus bos. pag. 228.
Phalaridis crudelitas. ibid.
Ejus bos ad homines cremandos. ibid.
A Perillo inventus. ibid.
Pietas & fides quid. pag. 233.
Plinius colonias quinque in Luſitania enumerat. pag. 23.
Poeni literam *P* in *B* commutant. pag. 15.
Unde Pax Julia a Mauris dicebatur Baxe, & inde Bexa. pag. 16.
Promontorium Abila. pag. 249.

Barba-

Barbarium. pag. 260.
Corodamus. pag. 303.
Corvorum. pag. 270.
Narſingæ. pag. 296.
Sacrum, & cur ita dictum. pag. 250.
Syagrum. pag. 300.
Vincentii. pag. 47.

R.

Rabida mons. pag. 260.
Raſes Maurus librum de rebus, & urbibus Hiſpaniæ compoſuit. pag. 14.
Teſtimonium ejuſdem de Beato Vincentio. pag. 50. & 247.
Reinelium. inſula pag. 289.
Reliquiæ Vincentii in Oliſipone jacent. p. 41.
Rhomæi qui vocentur. pag. 288.

S.

Sabinæ martyrium. pag. 79.
Sacrum promontorium cur ita dictum. pag. 250.
Saguntus a Zacynthiis condita. pag. 244.
Eadem ac Monvedro ſive Mons vetus pag. 215.
Salacia urbs. pag. 262.
Salii cantores erant. pag. 276.
Sani-

Sanina urbs pag. 302.
Sancius regno privatus. pag. 104.
Saraceni quo tempore Hiſpaniam invaſerunt. pag. 257.
Septa urbs. pag. 215
Setubal oppidum. pag. 260. & 261.
Sinus Angaricus. pag. 287.
Canticolpus. pag. 289.
Sucronenſis. pag. 215.
Trogloditicus. pag. 302.
Solymi populi. pag. 275.
Spelunca in qua incluſerunt Vincentium. pag. 178.
Surrate. pag. 289.
Syagrum promontorium. pag. 264.

T.

Tagus fluvius. pag. 254.
Tamaca, ſeu Tamaga fluvius. pag. 39.
Ubinam naſcatur. ibid.
Tarteſſii qui, & quæ eorum habitatio. p. 21.
Templi etymologia. pag. 221.
Teſqua quid ſit. pag. 234.
Toletana Eccleſia quando Metropolitanam Dignitatem fuit adepta. pag. 113.
Tonſæ idem ac remi. pag. 245.
Traslatio Eugenii Toletani Epiſcopi, & Martyris. pag. 107.

Tranſlatio Vincentii. pag. 247. & 275.
Trochus rota, & genus tormenti. p. 226.
Trogloditicus ſinus. pag. 302.
Turdetani erant qui hodie Algarbienſes appellantur, & circa ſacrum Promontorium habitant. pag. 11.
Turduli veteres populi. pag. 255.
Turdulorum Metropolis erat Corduba. p. 25.
Typographorum indoctorum oſcitantiæ neque tres Argi ſufficiunt. pag. 102.

V.

Valentia urbs a Bruto condita. pag. 216.
Vandalia Bætica. pag. 256.
Veriſſimus, Maxima, & Julia Martyres Oliſiponenſes. pag. 231.
Vincentii reliquiæ ubinam ſint conditæ. pag. 41.
Ejus martyrium. pag. 78. & 79.
Viriatus Luſitanus. pag. 216.

Z.

Zambuci quid. pag. 293.
Zebiben quodnam oppidum. pag. 307.
Zocotora inſula. pag. 305.

FINIS.